

AZERBAIJAN KADIN DİVAN ŞAİRLERİ

(BAŞLANGIÇTAN GÜNÜMÜZE)

Doç.Dr. Parvana BAYRAM

AZERBAYCAN KADIN DİVAN ŞAİRLERİ (BAŞLANGIÇTAN GÜNÜMÜZE)

Doç. Dr. Parvana BAYRAM

Editör

Doç. Dr. Ömer BAYRAM

Kurgan Edebiyat

ANKARA 2023

Kurgan Edebiyat Yayınları : 290
Edebiyat, Dil, Araştırma ve İnceleme Dizisi : 125

AZERBAYCAN KADIN DİVAN ŞAİRLERİ (BAŞLANGIÇTAN GÜNÜMÜZE)

Doç. Dr. Parvana BAYRAM
Editör: Doç. Dr. Ömer BAYRAM

ISBN: 978-625-8342-27-7

Birinci Baskı: Kasım 2023 / Ankara (Kurgan Edebiyat)

Bu kitabın tüm yayın hakları ile içerisinde yer alan bilgi ve fikirlerin tüm sorumluluğu yazarına aittir.

Genel Yayın Yönetmeni
Mustafa YÜCEL

Sanat Danışmanı
Dr. Hüseyin ÖZBAY

Kapak / Sayfa Düzeni
Biçer YILDIRIM

Kurgan Edebiyat, Berikan Yayınevi'nin tescilli markasıdır.

Yayınevi
Berikan Matbaacılık -Yayıncılık
Kültür Mah. Kızılırmak Cad. No: 61/6 Kızılay/ANKARA
Tel: (0312) 232 62 18 Faks: (0312) 232 14 99
berikan@windowslive.com

Baskı ve Cilt
Berikan Ofset Matbaa ve Yayıncılık / Gersan-ANKARA
Serifika No: 47109

Dürüstlüğü, çalışkanlığı, vefası ve şefkatiyle
hayatıma yön veren; her zaman ilham kaynağım olan
Annem Afer Abdulhaligova'ya dua ve şükranlarımla...

İÇİNDEKİLER

Ön Söz	XI

I.BÖLÜM

BAŞLANGIÇTAN GÜNÜMÜZE KADINLARLA İLGİLİ YAZILMIŞ

TEZKİRE VE DİĞER BİYOGRAFİK KAYNAKLAR 1

- Arap Biyografi Geleneğinde Kadınlardan Bahseden Eserler.....	1
- Fars Biyografi Geleneğinde Kadın Şairlerden Bahseden Eserler.....	3
- Fahrî-i Herevî, <i>Cevâhirü'l-Acâyib Tezkiresi</i>	3
- Lutf Ali Bey Azer, <i>Ateşkede Tezkiresi</i>	5
- Mahmud Mirza Kacar, <i>Nukl-i Meclis Tezkiresi</i>	6
- Ebulkasım Muhteşem Şirvânî, <i>Ahter-i Tâbân Tezkiresi</i>	6
- Muhammedhasan Han İtimadüssaltana, <i>Hayrat-ı Hisan Tezkiresi</i>	7
- Türk Biyografi Geleneğinde Kadınlardan Bahseden Eserler: Mehmed Zihni Efendi, <i>Meşâhirü'n-Nisâ Eseri</i>	9
- Rızaeddin Bin Fahreddin, <i>Meşhur Hatunlar Tezkiresi</i>	12

II. BÖLÜM

BAŞLANGIÇTAN GÜNÜMÜZE KADAR KLASİK TARZDA ŞİİR

YAZAN AZERBAIJAN KADIN ŞAİRLERİ 15

- 12-13. Yüzyıl.....	15
- Mehsetî-i Gencevî	15
- Raziyye Gencevî.....	26
- 16. Yüzyıl	27
- Cemâlî Hanzade, Hanzâde-i Tûrbetî	27
- Fahrünnisâ	29
- 17-18. Yüzyıl.....	31
- Fatma Hanım Ânî.....	31
- Sahib Sultan Dünbülî	33
- Hatice Sultan Hanım	35
- 19.Yüzyıl.....	35
- Nimtac Hanım Selmasî.....	35
- Dostuhanım Şirvânî	37
- Âşık Perî	39

- Ağabeyim Ağa Ağabacı	44
- Edebiyatın Gevherleri: Gövher Adlı Kadın �airler.....	49
- Gövher Ağa	49
- Gövher Beyim veya Hacı Gövher Hanım.....	51
- Tahire Kurretülayn.....	53
- Hayran Hanım D�nb��f	56
- Z�hre Hanım.....	59
- Goncabeyim	60
- �ehrebanı	62
- Bedircahan Beyim	63
- Hur�id B�nu Natevan	64
- Fatma Hanım Kemine.....	79
- Tuğra Hanım.....	84
- �ahnigar Hanım Rencur	85
- Zibâ Hanım La'�f.....	91
- 19-20.Yüzyıl.....	92
- Hanbike.....	92
- Mâhî Hanım	95
- Me�edi Hanım Leyli.....	96
- Kamerbeyim �eyd�.....	98
- Cahansûz-Zerni�an Seyidzade.....	100
- 20. Yüzyıl.....	101
- Sona Ahundova.....	101
- Asya Ahundzade.....	102
- Maral Hanım Nebizade.....	103
- Ceyran Bayramova	105
- 20-21. Yüzyılda Güney Azerbaycan'da Yeti�en Kadın �airler.....	107
- Pervin �'tis�m�f	107
- Meryem Cahangir�f.....	110
- Münire Taha �ebri�f.....	111
- �ehv�r Rizv�n�f.....	112
- Seher Erdebil�f	112
- Sovyet Dönemi'nde Yeti�en Kadın �airler.....	114
- Mirvarid Dilbaz�f	114
- Nigar Refibeyli.....	122
- Medine Gülgün	125

- Hekime Billurî.....	131
- Sovyet Dönemi Sonlarında ve Bağımsızlık Dönemi'nde Yetişen Kadın Şairler	134
- Mahcamal	134
- Simuzer Nüsretbeyli (Bahşiyeva)	139
- Şövkət Hicran İmamî.....	143
- Gülarə Munis.....	147
- Mahire Mahi.....	159
- Pünhan Seda	165
- Sona Heyal.....	168
- İnsafhanım	181
- Lilpar Cəmsidkızı.....	182
- Hatire Hatun	190
- Latife Nuran	192
- Ülviyyə Bahir	195

III. BÖLÜM

19-20-21.YÜZYIL AZERBAIJAN EDEBİYATININ BİYOGRAFİK

KAYNAKLARINDA ADI GEÇEN KADIN ŞAİRLER..... 199

- 19-20-21 Yüzyıl Tezkirelerinde Yer Alan Azerbaycanlı Kadın Şairler.....	202
- Seyyid Azim Şirvânî, <i>Tezkiretüş-Şu'ara</i>	202
- Mir Möhsün Nevvab, <i>Tezkire-i Nevvab</i>	203
- Ağa Mehmed Müctehidzâde, <i>Riyâzü'l-Âşıkîn Tezkiresi</i>	204
- Mehmedeli Terbiyet, <i>Dânişmendân-i Azerbaycan Tezkiresi</i>	205
- <i>Gulam Memmedli Tezkiresi</i> (Azerbaycan'ın Âlim, Şair ve Başka Görkemli Hadimleri Hakkında Bibliyografik Materyaller)	206
- 21. Yüzyılda Yazılan Tezkire-yi Şahin'de Yer Alan Kadın Şairler	207
- Elnare Buzovnalı	209
- Südabe Celil.....	211
- Necibe Necib.....	212
- Destegül Zamanlı	213
- Edalet Seda	214
- Giymet Meherremli	215
- Gülnaz Duyğu	216
- Melahet Yusifkızı.....	217

- Gövher Mecidkızı	218
- Zekiyye Elruh	218
- Reyhan Aydemir	219
- Fazile Karahankızı	220
- Halide Efendi (Efendiyeva)	221
- Dişad Gemli	222
- Hatire Vagifkızı	223
- Sona Heyal, <i>Genc Gelem Tezkiresi</i>	224
- Arif Buzovnalı, <i>Hezer Tezkiresi</i>	224
- XX. Yüzyılda Yazılan Azerbaycan Edebiyat Tarihlerinde Yer	
Alan Azerbaycan Kadın Şairleri	225
- Firidun Bey Köçerli, <i>Azerbaycan Edebiyatı</i>	225
- İsmail Hikmet, <i>Azerbaycan Edebiyatı Tarihi</i>	227
- Yusuf Vezir Çemenzemimli, <i>Azerbaycan Edebiyatına Bir</i>	
<i>Nazar</i>	227
- Salman Mümtaz, <i>Azerbaycan Edebiyatı-El Şairleri ve</i>	
<i>Azerbaycan Edebiyatının Kaynakları</i>	227
- 20-21. Yüzyıl Antolojilerinde Klasik Tarzda Şiir Yazan	
Azerbaycan Kadın Şairleri	228
- Gulam Memmedli, <i>Cenubi Azerbaycan Şairleri Antolojisi</i>	228
- Güney Azerbaycan Edebiyatı Antolojisi (4 Cilt)	228
- Türkiye’de Azerbaycan Kadın Şairleri ile İlgili Yapılan Bazı	
Çalışmalar	228
- Ali Kafkasyalı’nın Azerbaycan Kadın Edebiyatıyla İlgili	
Çalışmaları	229
- Çağdaş Azerbaycan Kadın Sanatkârları	229
- Azerbaycan’ın Âlim Kadınları	229
- İran Türk Edebiyatı Antolojisi (5 cilt)	230
- Azize Caferzade’nin Azerbaycan Kadın Edebiyatıyla İlgili	
Çalışmaları	230
- Könül Çırpıntıları	231
- Azerbaycanın Âşık ve Şair Kadınları Cilt 1	231
- Azerbaycanın Şair ve Âşık Kadınları Cilt 2	232
- Azerbaycan Kadın Şairleri Antolojisi	234
- Cefer Remzi İsmayılzade, <i>Deyilen Söz Yadıgârdır</i>	235
- Hedice Hesenova	236

- Nesibe Nalan	236
- Ehmed Ceferzade, <i>Şirvanın 350 Şairi</i>	237
- Diğer Antolojilerde Yer Alan Kadın Şairler	238
- Elvin İntigamoğlu, 21. Yüzyıl Antolojileri	239
- Halide İlyaskızı	240
- Gülnare Sadık ve Aysel Nesirzade, <i>Zerif Kölgeler Antolojisi</i> (3 Cilt)	241
- Vüsale Vetehhan Mehri	242
- 19-20. Yüzyıl Azerbaycan Edebiyatı ile İlgili Hazırlanan Şiir Mecmuaları ve Burada Adı Geçen Kadın Şairler	243
- 21. Yüzyılda Oluşturulan Toplu ve Almanaklarda Adı Geçen ve Klasik Tarzda Şiir Yazan Kadın Şairler	244
- Hekim Geni, <i>Söz-Senet Mebedgahı: Vahid Edebi Meclisi Almanakı</i>	245
- Hacı Elemdar Mahir, <i>Söz ve Musigi Beşiyi Nardaran Almanakı</i>	246
- Süriyye Keniz	246
- Anahanım Kerbelayı Hüseyneli Kızı	247
- Edile Heyali	248
- Sona Heyal, <i>Maştağa Ziyalı Kadınlar Meclisi Almanakı</i>	249
- Sona Heyal, <i>Ana Almanakı</i>	250
- Sonuç	252
- Kaynaklar	259

ÖN SÖZ

Kadın edebiyatı, kadın şair ve yazarların eserlerinin araştırılması meselesi, dünya geneline bakıldığında, daha çok 19. yüzyıldan itibaren yaygınlaşmıştır. Sanayi Devrimi sonrası kadın hak ve hürriyetlerinin korunması yolundaki çabalar, kadın edebiyatının ve kadın sanatkârların eserlerinin incelenmesi sürecini hızlandırmıştır.

Kadın şair ve yazarların, meşhur kadınların biyografisinin yazılması işine Türk-İslam coğrafyasında çok daha önceden başlanmıştır. Doğu biyografi geleneğinde kadın şairlere yer veren ve genel olarak tarihe mal olmuş meşhur kadınlardan bahseden eserler vardır. Bu eserlerde tarihin çok eski dönemlerinden günümüze kadar yaşayıp adını duyurmuş yüzlerce kadından bahsedilmiştir.

Klasik Türk edebiyatı alanında eser veren kadın şair ve yazar sayısı erkeklere oranla azdır. Bunun çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Fakat 12. yüzyılda, Seçuklu saraylarında erkeklerle birlikte şiir söyleyen, şiir meclislerinde söz sahibi olan kadın şairlerin varlığından da haberdarız. Bunlar arasında rubai şairi, santur adlı müzik aleti çalan ve satranç oyununda çok maharetli olan Mehsetî-i Gencevî'nin ismi sıklıkla geçmektedir. Çağının birçok biyografik kaynağında ismi övgüyle anılan şair, kendisinden sonra birçok kadın şairin yetişmesine de önayak olmuştur. Azerbaycan edebiyatının ilk kadın şairlerinden olduğu düşünülen Mehsetî'nin, yaşadığı dönemde Raziyye Gencevî, Duhter-i Seti, Duhter-i Sâlâr, Duhter-i Hatib, Duhter-i Hekim Gâve gibi kadın şairlerin yetişmesinde önemli rolü olmuştur (Hüseynov, 2005: 540-541). *Devletşah Tezkiresi*, Attar'ın *İlahiname*'si ve çağının birçok biyografik kaynağında Mehsetî'den bahsedilmiş ve onunla ilgili bilgiler sonraki kaynaklara aktarılarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Doğu biyografi geleneğinde sadece kadın şairlerden bahseden tezkireler de kaleme alınmıştır. Bunlardan bilinen ilki 16. yüzyılda yazılmıştır. 19. yüzyıldan itibaren ise kadın şairlerden bahseden tezkire ve diğer biyografik eserlerin sayısı artmıştır. Sadece Türk dünyasında, Mehmed Zihni Efendi'nin 19. yüzyıl sonlarına doğru İstanbul'da yayımlattığı *Meşâhirün-Nisâ* eserine yazılan tercüme ve zeyillere bakıldığında, bu konuda yeterli kanaatin oluşacağı ortadadır.

Klasik tarzda şiir yazan Azerbaycan kadın şairlerinden bahseden bu çalışma Ön Söz, 3 Bölüm, Sonuç ve Kaynakçadan oluşmaktadır. I. Bölümde

Başlangıçtan Günümüze Kadınlarla İlgili Yazılmış Tezkire ve Diğer Biyografik Kaynaklar incelenmiştir. Çalışmanın en kapsamlı kısmını oluşturan 2. Bölümde *Başlangıçtan Günümüze Kadar Klasik Tarzda şiir yazmış Kadın Şairler* araştırılıp kronolojik olarak tasnif edilmiştir. 3. Bölümde ise 19-20-21. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının biyografik kaynaklarında adı geçen kadın şairler araştırılıp incelenmiştir. Bu çalışmada, başlangıçtan günümüze kadar klasik tarzda şiir yazmış toplam 76 kadın şairin biyografisi ve eserlerinden örnekler yer almıştır.

Bunlar başlangıçta tam biyografisi verilenler olmak üzere sırasıyla 12-13. yüzyıldan Mehsetî-i Gencevî, Raziyye Gencevî; 16. yüzyıldan Cemâli Hanzade, Hanzâde-i Türbetî, Fahrünnesâ (Fahrünnisâ); 17-18. yüzyıldan Fatma (Fatma) Hanım Ânî, Sahib Sultan Dünbülî, Hatice Sultan Hanım; 19.yüzyıldan Nimtac Hanım Selmasî, Dostuhanım Şirvanî, Âşık Perî, Ağabeyim Ağa Ağabacı, Gövher Ağa, Gövher Beyim veya Hacı Gövher Hanım, Tahire Kurretü'l-Ayn, Heyran (Hayran) Hanım Dünbülî, Zöhre (Zehra) Hanım, Goncabeyim, Şehrebanı, Bedircahan Beyim, Hurşid Banu Natevan, Fatma Hanım Kemine, Tuğra Hanım, Şahnigar Hanım Rencur, Zîbâ Hanım La'î; 19-20. yüzyıldan Hanbike, Mâhî Hanım, Meşedi Hanım Leyli (Leylâ), Kamerbeyim Şeydâ, Cahansûz-Zernişan Seyidzade; 20. yüzyıldan Sona Ahundova, Asya Ahundzade, Maral Hanım Nebizade, Ceyran Bayramova; Güney Azerbaycan'da yetişen kadın şairlerden Pervin İtisâmî, Meryem Cahangirî, Münire Taha Tebrizî, Şehvâr Rizvânî, Seher Erdebilî; 20. yüzyıl Sovyet Dönemi şairlerinden Mirvarid Dilbazî, Nigar Refibeyli, Medine Gülgün, Hekime Billurî; Sovyet Dönemi sonlarında ve Bağımsızlık Döneminde eserler veren Mahcamal, Simuzer Nüsretbeyli (Bahşıyeva), Şöket Hicran İmamî, Gülare Munis, Mahire Mahi, Pünhan Seda, Sona Heyal, İnsafhanım, Lilpar Cemşidkızı, Hatire Hatun, Latife Nuran, Ülviyye Bahir'dir. Bu kadın şairlerin toplam sayısı 54'tür.

Başta *Şahin Fazil Tezkiresi* olmak üzere çeşitli tezkire ve antolojilerde ismi geçen 22 kadın şairin biyografisine de eserde yer verilmiştir.

Bunlar, Cefer Remzi'nin *Devilen Söz Yedigârdır* adlı eserinde ismi geçen kadın şairlerden Hedice Hesenova, Nesibe Nalan ile *Şahin Fazil Tezkiresi*'nde ismi geçen kadın şairlerden Elnare Buzovnalı, Sûdabe Celil, Necibe Necib, Destegül Zamanlı, Edalet Seda, Giymet Meherremli, Gülnaz Duyğu, Melahet Yusufkızı, Gövher Mecidkızı, Zekiyye Elruh, Reyhan Aydemir, Fazile Garahankızı, Halide Efendi (Efendiyeva), Dilşad Gemli, Hatire Vagifkızı; Hacı Elemdar Mahir'in *Söz ve Musigi Beşiği Nardaran* adlı ese-

rinde adı geçen kadın şairlerden Sürriye Keniz, Anahanım Kerbelayı Hüseyneli Gızı, Edile Heyali; Elvin İntigamoğlu'nun *Esrere Körpü-İ* Antoloji'sinde ismi geçen gazel ve rubai şairi Halide İlyaskızı; Aysel Necefzade ve Gülnare Sadıgova'nın tertip ettiği *Zerif Kölgeler* Antolojisinin 3.cildinde şiirleri yer alan genç gazel şairlerinden Vüsale Vetenhan Mehri'dir.

Sadece son 23 yılda Azerbaycan'da basılan Divan sayısına ve bunlar arasında 4 kadın şair tarafından oluşturulan Divanlara bakıldığında klasik edebiyatın ve Divan şiirinin günümüz Azerbaycan edebiyatında ne denli yaşatıldığı görülmektedir. Hatta Divan sahibi kadın şairlerden Gülnare Munis Hanım artık 2. Divanını da yayımlatmıştır. Şaire Lilpar Cemşidkızı ve Mahire Mahi de 2. Divanlarını yayına hazırlamaktadırlar.

Şüphesiz ki Azerbaycan'da klasik tarzda şiirler yazan kadın gazel şairleri bu eserde ismi verilenlerle sınırlı değildir. Titizlikle yaptığımız bütün araştırmalara rağmen bütün şairlere ulaşamama ihtimali de bulunmaktadır. Bunun en önemli sebeplerinden biri Sovyet Döneminde klasik edebiyata ve klasik kültüre olan olumsuz tutum idiye bir diğeri de geçit dönemi olduğundan bazı şairlerin isminin 20-21. yüzyıl biyografi kitaplarına girememiş olması ihtimalidir. Yaşanılan bunca olumsuzluğa ve 70 yılın bütün yasaklarına rağmen Azerbaycan edebiyatında klasik şiir hızla yaygınlaşmakta ve gelişimine devam etmektedir. Bu yüzden gelecek çalışmalarda, biyografilerine ulaşamayan kadın şairlerle ilgili araştırmalar devam ettirilecektir.

Azerbaycan kadın şairleri ile ilgili sistematik araştırmalar Azerbaycan'da Prof. Dr. Azize Caferzade ile başlamıştır. Azize Hanım eserinde, sadece klasik tarzda şiir yazan kadın şairleri değil halk şiiri tarzında eser veren kadın şairleri de araştırmıştır. Gerçekten de klasik şiirle halk şiirini ve bu alanda eserler veren kadın şairlerin ayırımı yapmak çok zordur. Kadın şairlerin birçoğu hem halk şiiri tarzında hem de Divan şiiri tarzında eserler vermişlerdir. Bu çalışmada birkaç istisna dışında bunun sınırları çizilmiş ve Divan şiirinde usta olan kadın şairlere yer verilmiştir.

Eserde, her bir şairin tam biyografisine ve 2 adet şiirine yer verilmiştir. Rubai yazan şairlerde, rubailer kısa olduğundan daha fazla şiir örneğine yer verilmiştir. Divan sahibi 4 kadın şairin biyografisi oluşturulup Divanları incelenirken çeşitli konuların anlatımına yer vermek amacıyla biraz daha fazla şiir örneğine yer verilmiştir. Bazı şairlerin elde bir tek şiiri bulunduğundan bir tek şiir örneğiyle yetinildiği durumlar da olmuştur.

Bu kitapta biyografisi ve şiirleri yer alan kadın şairlerden bazılarının hiç Türkçe şiiri bulunmamaktadır. 12. yüzyıl şairi Mehsetî-i Gencevî, Raziye Gencevî, Tahire Kurretülayn, Pervin İ'tisâmî vb. birkaç şairin elde bulunan Farsça şiirlerinin tercümesine yer verilmiştir.

19. yüzyıldan günümüze, Azerbaycan, Güney ve Kuzey Azerbaycan olarak ikiye ayrıldığından bu süreçte yetişen kadın şairleri de bu durumu göz önünde bulundurarak tasnif etmek gerekmektedir. Rusya ve İran olmak üzere iki ayrı medeniyet dairesine dâhil olan bu şairlerin birinde Rusçanın diğerinde ise Farsçanın etkisi hâkim olmuştur. Bu kitapta 20. yüzyıl Güney Azerbaycan kadın şairlerinden Pervin İ'tisâmî, Meryem Cahangîrî, Münire Taha Tebrizî, Şehvâr Rizvânî, Seher Erdebilî olmak üzere 5 kadın şaire yer verilmiştir. Oysaki Güney'de ciddi bir edebî süreç yaşanmakta olup klasik tarzda şiir yazan kadın şairlerin Kuzey'deki şairler kadar çok olduğu düşünülmektedir. Bütün kısıtlamalara ve ana dilde eğitim hakkından yoksun olmalarına rağmen Güney Azerbaycan'da şiir ve sanat gelişimine devam etmektedir. Özellikle 19. yüzyılda, kadın şairlerden bahseden birçok tezkire ve biyografik eserler de Güney Azerbaycan'da ve İran'da kaleme alınmıştır. Fethali Şah Kacar'ın kız ve erkek evlatlarının birçoğu şairdir. Bunlar arasında kadın şairler yadsınamayacak kadar çoğunluktadır. Üstelik Muhammed Hüseyin Şehriyar gibi usta bir gazel şairinin de 20. yüzyılda yaşayıp eserler verdiği Tebriz muhitinde, şairler tarafından gazele ve klasik şiire ilgi ve alakanın boyutunu göz ardı etmemek gerekir. Elde bulunan verilerden, özellikle yazılmış olan tezkire ve çeşitli biyografik eserlerden hareketle klasik tarzda şiir yazan Güney Azerbaycan kadın şairleri ile ilgili bir çalışma, ilerleyen yıllarda bu eserin 2.cildini oluşturabilir.

Eseri yazarken, kaynakların ve biyografilerin elde edilmesinde birçok insandan yardım gördüm. Yaşayan kadın şairlere ve eserlerine ulaşma ve birçok kaynağı elde etme konusunda en büyük desteği Dr. Turan İbrahimov Bey'den gördüm. Kıymetli anneleri Prof. Dr. Azize Caferzade'den sonra kadın şairlerle ilgili böyle bir çalışmanın yapılmasına Turan Bey çok sevinmiş ve bütün kaynaklarını bu konuda seferber etmiştir. Bu sebeple kendilerine teşekkürü borç bilirim.

Güney Azerbaycan'daki şairlere ulaşmam konusunda değerli fikirlerinden istifade ettiğim kıymetli bilim insanı Prof. Dr. Vagif Sultanlı Bey'e çok teşekkür ederim.

Biyografilerini oluştururken ellerinden gelen her türlü desteği sağlayan kadın şairlerimize, özellikle sevgili Lilpar Cemşidkızı, Gülare Munis,

değerli akademisyen şair Sona Heyal, Mahcamal, Pünhan Seda, Hatire Hatun, İnsafhanım ve Ülviyye Bahir Hanımlara ve adını burada zikretmediğim bütün zarif ve latif kadın şairlerimize buradan şükranlarımı sunuyorum.

Son yıllarda tertip ettiği bütün antolojileri bana gönderme lütfunda bulunan genç şair Elvin Bey İntigamoğlu'na ve *Zerif Kölgeler 3 Antoloji'sini* gönderen şaire Aysel Nezirli ve Gülnare Sadıgova Hanımlara da buradan teşekkür ediyorum.

Kitabın editörü, değerli eşim Doç. Dr. Ömer Bayram Bey'e ve evlatlarıma; eserin yazılması sürecinde ve bütün akademik hayatım boyunca beni teşvik eden değerli ağabeyim Vilayet Abdulhalıglı'ya sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

Mazisi 900 yıl önceye dayanan Azerbaycan kadın şairlerinin salnamesini oluşturan bu eserin bilim dünyasına ve bütün okurlara faydalı olması temennisiyle...

Doç. Dr. Parvana BAYRAM

*Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Kasım 2023*

I.BÖLÜM

BAŞLANGIÇTAN GÜNÜMÜZE KADINLARLA İLGİLİ YAZILMIŞ TEZKİRE VE DİĞER BİYOGRAFİK KAYNAKLAR

Kadın şairlerin edebiyat sahnesindeki varlığının ne zaman başladığı net olarak bilinmemekle birlikte her bir kadının kısmen şair olup şiir ve sanat zevkini, evlatlarını beslerken sütüyle, uyuturken ninnileriyle onlara aşıladığı söylenebilir.

Türk edebiyatında ve genel olarak Doğu edebiyatında yalnız kadınlarla ilgili yazılmış biyografi kitapları da bulunmaktadır. Klasik tarzda şiir yazmakla birlikte çeşitli yönleriyle tarihe mal olmuş meşhur kadınlardan bahseden bu eserler, Türk edebiyatında ve Arap-Fars biyografi geleneği çerçevesinde yazılmışlardır.

Arap Biyografi Geleneğinde Kadınlardan Bahseden Eserler

Arap edebiyatında yazılmış olan Tabakat kitaplarında müstakil olarak kadınları anlatan eserler bulunmamakla birlikte bazı Tabakat kitaplarının bir bölümü veya bir cildi kadınlara ayrılmış olan örnekler de vardır. *“Günümüze ulaşan en eski tabakât kitabı İbn Sa’d (ö. 230/844)’ın Kitâbu’t- Tabakâti’l-Kebîr (et-Tabakâtu’l-Kübrâ)’idir. Eserin son cildi hanımlara ayrılmış olup hanımlardan sahâbî ve bazı tabîine yer verilmiştir. İbn Sa’d, bu cilde Hz. Peygamber’in kadınlarla nasıl biatlaştığı konusuyla başlamış ve Hz. Peygamber’in eşlerini, kızlarını, amca ve hala kızlarını, Benî Hâşim’den olanlar başta olmak üzere Kureyşli ve Medineli kadın sahâbîleri ve en sonda da tâbîinden bazı hanımları ele almıştır. Bu hanımlar tanıtılırken ilimle uğraşmaları ve özellikle savaşlarda silah taşıma ve yaralılara sağlık hizmeti sunma gibi sosyal hizmetlerde rol almaları dikkate alınmıştır.”* (Akgül, 2006:7).

Meşâhirü’n-Niâa ve *Tabakat* geleneğinde ismi geçen kadınlardan bahseden önemli biyografik eserlerle ilgili hazırladığı Yüksek Lisans tezinde detaylı bilgiler veren Şükriye Akgül, bu eserlerin ayrıntılı künyesini, bahsi geçen kadın sayısını ve kadınların hangi özellikleri ile anıldığını

ğını da incelemiştir (Akgül, 2006). Onun bu çalışmasında, kadınlarla ilgili bilgi veren 10 civarında tabakat eserinden bahsedilmiştir¹.

Bunlardan, İbn Abdilberr (ö.463/1071)'e ait olan *el-İstîâb Fî Ma'rifeti'l-Ashâb* adlı sahâbe biyografilerinden bahseden ve dört bölüm halinde düzenlenen bu eserin üçüncü bölümünde nesebiyle ve dördüncü bölümünde künyesiyle meşhur olmuş 339 hanım sahâbiye yer verilmiştir.

Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071)'ye ait olan *Târîhu Bağdâd* adlı eserde, *Zikru'n-Nisâ min Ehli Bağdâd ve'l-Mezkûrât bi'l-Fadl ve Rivâyeti'l-ilm* başlığı altında çoğunluğu muhaddis olmak üzere 91 hanımın biyografisine yer verilmiştir.

Miladi 12. yüzyıl müellifi İbn Asâkir (ö. 571/1176)'e ait olan *Târîhu Medîneti Dımaşk* adlı 80 ciltlik eserin 69 ve 70. ciltlerinde de alfabetik sırayla kadınların biyografileri yer almıştır.

13. yüzyıl müelliflerinden İbnü'l-Esîr (ö. 630/1233)'e ait olan *Usdu'l-Gâbe Fî Ma'rifeti's-Sahâbe* adlı 5 ciltlik eserde 1023 sahâbi hanımın biyografisi yer almıştır.

İmam Nevevî (ö. 676/1277)'ye ait olan *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lugât adlı* eserde 111 kadının biyografisi 8 farklı kategoride değerlendirilerek ele alınmıştır.

Ez-Zehabî (ö. 748/1347)'ye ait olan *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ* adlı eserde peygamber ailesinden ve çevresinden toplam 47 kadının biyografisine yer verilmiştir.

Safedî (ö. 764/1363)'ye ait olan *el-Vâfi bi'l-Vefeyât adlı* 25 ciltlik eserin 1962-1999 tarihli Wiesbaden baskısında kadın erkek ayrımı yapılmaksızın kadınların biyografisine yer verilmiştir.

İbn Hacer el-Askalânî (ö.852/1448), *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe* adlı eserinde hanım sahabe ve bazı hanım tâbiînlerden 1556'sının biyografisi alfabetik sırayla verilmiştir. Yine, İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448), *Tehzîbu't-Tehzîb* adlı 12 ciltlik eserin 1327 tarihli Beyrut baskısının 12. cildinde *Kitâbu'n-Nisâ* başlığı altında alfabetik sırayla meşhur kadınların biyografilerine yer verilmiştir.

Miladi 17. Yüzyıl müelliflerinden İbnü'l-İmâd (ö. 1089/1678)'a ait olan *Şecerâtu'z-Zehab fî Ahbâri Men Zeheb* adlı 11 ciltlik eserin 1986

¹ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi almak için bakınız: Akgül, Şükriye (2006), *İslam Tarihçiliğinde Meşâhirü'n-Nisâ Geleneği ve Mehmed Zihni Efendi'nin Meşâhirü'n-Nisâ Adlı Eserinin İncelenmesi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

tarihli Dımışk baskısında birçok meşhur hanımın hal tercemelerine kronolojik ve karışık olarak yer verilmiştir (Akgül, 2006: 11-15).

20. yüzyılda yaşamış Suriyeli âlimlerden Ömer Rıza Kehhale (d.1905-ö.1987) de 5 ciltlik *A'lâmü'n-Nisâ fî 'Âlemeyi'l-'Arab ve'l-'İslâm (1377-1279/1958-1959; Beyrut 1982)* adlı kadınlarla ilgili bir eser kaleme almıştır (El-Ferfur, 2022, 189-190.) Kehhale, bu kapsamlı eserinin farklı yerlerinde *Meşâhirü'n-Nisâ'*ya atıflarda bulunmuş ve muhtemelen eserini yazarken Zihni Efendi'nin eserinden de faydalanmıştır (Akgül, 2006: 11).

Bu bilgilerden hareketle, başlangıçtan günümüze kadar İslam dünyasında yazılmış onlarca tabakat kitabında ve bu geleneği takip eden çeşitli biyografik kaynaklarda karışık veya ayrı bir eser çerçevesinde, tarihte meşhur olan kadınlara yer verilmiştir. Bu durum edebiyat alanına da uygulanmış ve biyografik eserlerin yazılması sırasında müstakil kadın tezkirelerinin yazılmasını sağlamıştır.

Fars Biyografi Geleneğinde Kadın Şairlerden Bahseden Eserler

Farsça yazılan ve Türk kadın şairlerinden de bahsettiği bilinen ilk eser 16. yüzyılda Hindistan'da Heratlı Fahri tarafından kaleme alınan *Cevâhirü'l-Acâyib* adlı tezkiredir. Bundan sonraki süreçte yazılan birçok tezkirede genellikle kadın şairler de yer almakla birlikte sadece kadın şairlerden bahseden tezkireler de yazılmaya devam etmiştir. 18. yüzyılda Lütfeli Bey Azer'in *Ateşkede* adlı tezkiresinde bir bölüm kadınların biyografisine ayrılmıştır. 19. yüzyılda Hindistan ve İran'da kaleme alınan tezkirelerden Ebu'l-Kasım Muhtesem Şirvânî'nin *Ahter-i Tâbân* (1880-1881), Mahmud Mirza Kacar'ın *Nukl-i Meclis* (1825), Mehmedhesen Han İtimadüssaltana'nın *Hayrat-ı Hisan* (1886-1888) adlı tezkireleri, Farsça yazılan kadın tezkireleridir.

Fahrî-i Herevî, Cevâhirü'l-Acâyib Tezkiresi

Fahrî b. Mevlânâ Muhammed Emîrî-i Herevî (ö.16.yüzyıl sonu), Türk asıllı devlet adamı ve şair Mevlâna Emîrî-i Horasânî'nin oğludur. Herat'ta doğduğu için Herevî veya Herâtî nisbeleri ile anılmıştır. Edebiyat tarihinde daha çok Fahrî-i Herevî adıyla bilinmektedir. Safeviler devrinde yaşamış olup çağının önemli mütercim, şair ve biyografi yazarlarından. Kırklı yaşlarına doğru Herat'tan ayrılarak Hindistan'a doğru yola çıkmıştır. Safevi Devleti (1501-1736) ve Hindistan topraklarında

kurulmuş olan Argun Hanedanlığı (1479-1555) ve Babür Devleti (1526-1858)'nin önemli simalarındandır. Heratlı Fahrî ile ilgili ilk bilgileri ve onun *Ravzatü's-Selâtin* adlı eserini bilim dünyasına ilk defa Fuat Köprülü tanıtmıştır (Ünal, 2021a: 293).

Tercüme ve telif olmak üzere birçok eseri bulunan Fahrî-i Herevî'nin ilk eseri, yirmi yaşlarındayken Çağatay Türkçesinden Farsça'ya *Letaifname* adıyla çevirdiği Alishir Nevai'nin meşhur Mecalisü'n-Nefais adlı tezkiresidir (Ünal, 2021a: 295). Şairin, *Tuhfetü'l-Habib*, *Bostan-ı Hiya*, *Senayiü'l-Hüsn*, *Heft Kişver*, *Ravzatü's-Selatin*, *Cevâhirü'l-Acâyib* adlı biyografik eserleri ve Divanı bulunmaktadır².

Ortak Türk edebiyatının bilinen ilk kadın tezkiresi, 16. yüzyılda yaşamış şair ve âlim Fahrî-i Herevî tarafından Farsça yazılmış olan *Cevâhirü'l-Acâyib* veya *Tezkiretü'n-Nisâ'*dır.

Dönemin Hint ve İran edebiyatına önemli kaynak eserler sunmuş olan Heratlı Fahrî'nin bu eseri Hindistan'da iken kaleme alınmış ve oradaki hanım sultanlardan birine ithaf edilmiştir.

Eserin 1555 veya 1556 yıllarında âlim, şair ve edipleri koruyup onlara ihsanda bulunan Argûn Tarhân Hânedanı hükümdarı Muhammed İsâ Tarhân'ın isteği üzerine Sind'de kaleme alındığı bildirilmektedir. Bazı kaynaklarda, eserin ilk olarak yine bu yılda telif edildiğine ancak daha sonra 964/1556 senesinde yeniden düzenlenmiş olduğuna dair bilgiler bulunmaktadır (Ünal, 2021a:178). Eser, bilinen ilk Farsça kadın tezkiresidir. İki mukaddime ve bir bölümden oluşan eserin mukaddimesinde yazar, sonsuz lütfunu gördüğü Hacı Begüm'ün meclisinden ayrılıp evine geldiği günlerin birinde *Tuhfetü'l-Habib* mecmuasına göz gezdirenken Hâce Hâfız Şirazî'nin gazeline Mihrî tarafından yazılmış bir nazire gazel dikkatini çekmiştir. Bu gazel o kadar başarılıdır ki okuyanlar onun Hafız'a ait olduğunu düşünmekteledir (Ünal, 2021b: 185-186). Bu şiiri okurken Fahrî'nin aklına, kadın şairlerle ilgili bir tezkire oluşturarak Hacı Begüm'e takdim etme düşüncesi gelmiş ve eser böylece ortaya çıkmıştır.

Burada dikkat çeken hususlardan biri de 15. yüzyıl Osmanlı kadın şairlerinden olan Mihri Hanımın yazdığı Divanın şöhretinin 16. yüzyılda

² Fahrî-i Herevî'nin hayatı ve eserleri için bakınız: Ünal, Sonay (2021a), Heratlı Fahrî ve Eserleri. Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi. Cilt 3. Sayı 6. Temmuz, s. 293-308. Ünal, Sonay (2021), *Şair ve Tezkire Yazarı Olarak Fahrî-i Herevî*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı. Basılmamış Doktora Tezi. Ankara.

Safevilere ve Hindistan'a kadar ulaşması ve günümüzde Mihri Hanım Divanında bulunmayan, Hafız'a yazmış olduğu başarılı nazire gazelinin olmasıdır. Osmanlı-Orta Asya, İran ve Hindistan edebî ilişkilerinin incelenmesi, özellikle kadın şairlerin şöhretinin nerelere ulaştığını göstermesi bakımından bu ayrıca üzerinde durulması gereken bir husustur.

Tezkirede, 31 kadın şairin hayat hikâyesi ve örnek şiirleri yer almıştır. Eser çeşitli kaynaklardan faydalanılarak yazılmıştır. Ne yazık ki bu kaynaklar hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Tezkirede ismi geçen kadınlar sırasıyla Dilârâm, Hz. Aişe, Hayrunnisâ Fâtîmetüzzehrâ, Hz. Züleyhâ, Mehsetî, Pâdişâh Hâtûn, Cihân Hâtûn, Bîbî Heyât, Bîbî Mihrî, Moğol Hânım, Âfâk Bige Celâyîr, Nihânî, Beyce, İsmetî, Bîdilî, Nihânî-i Şîrâzî, Kadı Semerkândî'nin Kızı, Fahrünnisâ, Hânzâde-i Türbetî Hânım, Pertevî, Şâh Mülk Seyyid Begüm, Gazzâlî'nin Kızı, Bîbî Ârzû-i Semerkândî, Ze'îfî, Heyât, Bîbî Âtûn, Hicâbî, İffetî-i Esferâyenî'nin Kızı, Fâtîma Hâtûn-i Düstî, Bîbî Yezdî ve Nesâî'dir (Ünal, 2021b:193).

Eserde Farsça ve Türkçe şiir yazan kadın şairlerden bahsedilmiş ve şiirlerinden örnekler yer almıştır.

Azerbaycan kadın şairlerinden Mehsetî Gencevî, Fahrünnisa ve Hanzade-i Türbetî ile ilgili bu eserde bilgi verilmiştir.

Tezkirede bahsi geçen 31 kadın şair, güzellikleri, mizaçları, farklı alanlardaki maharetleri bakımından övgü dolu sözlerle anlatılmıştır. Bu şairlerin etkileşimde bulundukları kişiler, içinde yaşadıkları dönemin sosyal ve kültürel çevresi, edebî meclislerde yaşanan olaylar, menkıbeler eşliğinde anlatılmıştır. Bahsi geçen kadın şairlerin nereli, kimin eşi, kızı, kız kardeşi, annesi veya zevcesi oldukları, hoş mizaçları, dış görünüşleri, bilgelikleri, halk tarafından beğenilip takdir edilmeleri, şiirlerinin herkesçe bilinip çokça okunmasından da bahsedilmiştir (Ünal, 2021b, 187-188).

Eser hem Farsça yazılmış ilk kadın tezkiresi olması yönüyle hem de çoğunluğu Türk asıllı olan kadın şairlerle ilgili bilgi vermesi yönünden önemli bir kaynak olup 19. yüzyılda yazılacak olan kadın tezkirelerine de öncülük yapmıştır.

Lutf Ali Bey Azer, Ateşkede Tezkiresi

Lutf Ali Bey Azer (d.1722-ö.1780) Farsça yazmış olduğu Ateşkede Tezkiresinde, bir bölümü kadınlara ayırmıştır. Azer, bu eseri 1760 yılında yazmaya başlamış olup 850 şairin biyografisine yer vermiştir. Geniş bir

Ön Söz'ün ardından eseri mangal anlamına gelen 2 micmerede tasnif etmiştir. Bu micmereleri de şule (alev), ahker (yanar kömür) ve fûruğ (nur, ziya) başlıkları altında üç bölüme ayırmıştır. Şule bölümünde İslam coğrafyasında, daha çok İran, Turan ve Hindistan'daki Türk asıllı hükümdar, şehzade ve emirlerin biyografisi yer almıştır. Eserin ahker başlıklı bölümleri şerare alt başlığı altında tasnif edilmiş olup tezkirede toplam 11 şerare yer almıştır (Yazıcı, 1991: 58-59). Eserin 2. Micmeresinde müellif çağdaşı olan şairlere ve kendi biyografisine yer vermiştir. 1. Micmerenin son kısmı olan Fûruğ adlı bölümde farklı diyarlardan kadın şairlerin biyografisine yer verilmiştir. Bu şairler, Âyişe, Azamet, İffetî, Lâle Hatun, Mutribe, Mih-rî, Mehîstî ve Nûr Cihân Begüm'dür (Nalbant, 2014: 28-36).

Mahmud Mirza Kacar, Nukl-i Meclis Tezkiresi

Mahmud Mirza Kacar (d.1799-ö.1852-1853), Feteli Şah Kacar'ın oğludur. 1814 yılında Nihavend hâkimi olarak atanmış, daha sonra Ağa Muhammed Şah Kacar zamanında tutuklanarak İran Azerbaycanı'na sürgün edilmiştir. 21 eserin müellifi olan Mahmud Mirza, Tebriz'de vefat etmiştir. En meşhur eserleri, *Sefinetü'l-Mahmud*, *Beyanü'l-Mahmud*, *Gülşen-i Mahmud*, *Nukl-i Meclis*, *Tezkiretü's-Selatin*, *Maksud-ı Cihan*, *Tarih-i Sahibkiran* ve 8 bin beyitten oluşan *Divan*'ıdır. *Gülşen-i Mahmud*, *Beyanü'l-Mahmud* ve *Nukl-i Meclis* şair tezkireleridir. *Gülşen-i Mahmud*'da öncelikle Feteli Şah'ın kendisinin ve kızları arasından 11 kadın şairin biyografisine; arkasından da Feteli Şah'ın şiirle uğraşan 47 oğlunun biyografisine yer verilmiştir.

Nukl-i Meclis ise 1241(1825) yılında yazılmış bir kadın Şuara Tezkiresi'dir. 4 fasıldan oluşan bu eserin 1. faslında Feteli Şah'ın kızları, 2. faslında şiir yazan diğer saray kadınları, 3. faslında İran'ın başka bölgelerinden olup şiir yazan kadın şairler, 4. faslında ise önceki yüzyıllarda yaşayıp şiir yazan kadın şairlerden bahsedilmiştir (Musalı, 2012: 197-199).

Ebulkasım Muhteşem Şirvânî, Ahter-i Tâbân Tezkiresi

Ebulkasım Muhteşem Şirvânî (d. 1859), Hindistan'da doğup yetişmiş olan Azerbaycanlı müelliflerdendir. Şeyh Ebülfazl Muhammed Abbas Şirvânî'nin büyük oğlu olup ilk eğitimini babasından almıştır. *Zerrin-peren Ayin-i Behin*, *Çeşme-yi Nuş*, *Tarih-i Nefis*, *Revan-Efza*, *Cevahir-name*, *Kaysername*, *Dilefruz*, *Zernab*, *Kabasatü'l-Kıyas*, *Ahter-i Tâbân* adlı eserleri vardır. Şirvânî, 1880-1881 yılları arasında Farsça yazdığı *Ahter-i Tâbân*

tezkiresinde 82 kadın şairden alfabetik olarak bahsetmiştir. Eserdeki ilk biyografi Arzu Semerkandî'nin, sonuncu ise Yasemin adlı bir kadın şairindir. Eserini tamamladıktan sonra *Mecmau'l-Füsheh*'dan 2 kadın şair hakkında daha bilgi edinmiş ve *Hatime* bölümünde onların biyografisine ve eserlerinden örnekler yer vermiştir. Bu şairler Rabia Gazdarî ile Mes-ture Kürdistanî'dir.

Bu eseri yazması için müellifin erkek kardeşi Ebülhasan onu teşvik etmiş ve o, 1298/1880-1881 yılında eserini tamamlayarak Behipul hükümdarı Şahicahan Beyim'e sunmuştur. Eser, 1299/1881 yılında Behipul şehrindeki Şahicahani adlı matbaada taşbaskısı yöntemiyle 63 sayfalık bir kitap olarak da yayımlanmıştır (Musah, 2012: 257).

Bu eser, Heratlı Fahrî'nin *Cevahirü'l-Âcâyib*'inden sonra Hindistan muhitinde kadın yöneticilere yazılıp sunulmuş, bilinen ikinci kadın tezki-residir. Eserin bu yönden de ayrıca incelenmesi gerekmektedir.

Muhammedhasan Han İtimadüssaltana, Hayrat-ı Hisan Tezki-resi (1886-1888)

Marağalı Muhammedhasan Han, 1843 yılında Tahran'da doğmuştur. Anne tarafından Ağa Muhammed Şah Kacar'ın kardeşi Mustafakulu Han'ın torunudur. Babasının ismi Ali Han Mukaddem'dir.

Muhammedhasan Han, 1851 yılında Tahran Darülfünununda eğitime başlamıştır. Burada askeri eğitim almakla birlikte tarih, coğrafya, matematik ilmini ve Arap, İngiliz, Rus dillerini de öğrenmiştir. 9 yaşından itibaren askeri alanda çalışmaya başlamıştır. Okulu bitirince İran'ın Huzistan, Luristan eyaletlerinde alay komutanlığı yapmış, Şüşter eyaletini yönetmiştir. 1863-1867 yılları arasında İran'ın Paris büyükelçisi Hasanali Han Gorusi'nin yardımcısı olarak Paris'te görev yapmıştır. Bu süreçte Fransızca ve İngilizceyi de iyi derecede öğrenmiştir. Fransa'dan döndüğünde Şir-i Hurşid nişanıyla taltif edilerek Nasreddin Şah'ın özel tercümanı ve yardımcısı olarak atanmıştır (Hasanzade, 2010: 84).

Şahın 1871 yılında Tahran'da birçok alanda yaptığı ıslahatlar sırasında tercüme işlerine ve kitap neşrine de özel bir yer ayrılmış ve bu işle-rin bir merkezde toplanmasına karar verilmiştir. Nasreddin Şah, Muhammedhasan Han'ı Saniüddeve (Devlet Sanatkârı) nişanıyla taltif ederek Neşriyat ve Tercüme İdaresi Başkanlığına atamıştır. Sonradan bu kurum, Neşriyat Nazırlığı adı altında faaliyet göstermiştir. Muhammedhasan Han, devletin en güvenilir adamı anlamına gelen İtimadüssaltana

ünvanıyla taltif edilerek bu bakanlığı yönetmiştir. Hayatının sonuna kadar önemli devlet görevlerinde bulunan Muhammedhasan Han, tarih ve coğrafya alanındaki eserlerinin yanı sıra mütercim-yazar olarak da faaliyet göstermiştir. O, Avrupa bilimini, Avrupa metodolojisini özellikle İran tarihçiliğinde uygulayan önemli şahsiyetlerdendir. 30'u aşkın telif ve tercüme eserin sahibi olan Muhammedhasan Han, edebî eserleri ile de sadeleştirilmiş Fars nesrinin kurucusu olarak tanınmaktadır. O, 53 yaşındayken düşmanları tarafından zehirlenerek öldürülmüştür.

4 ciltlik *Miratü'l-Buldan-ı Nasirî* (Nasirî Bekdelerinin Aynası), 3 ciltlik *Matlaü's-Şems* (Güneşin Doğuşu), *Dürerü't-Tijan fi- Tarih-i beni el-Eşkan* (Eşkaniler Tarihinde Dürer Toplusu), *El-Measir ve'l-Âsâr* (Hüneler ve Eserler), Muhammedhasan Han'ın yazdığı eserlerdendir (Hesenzade, 2009: 4-5).

Müellifin 3 cilt olarak kaleme aldığı *Hayrat-ı Hisan*, Şark kadınlarından bahseden biyografik bir eserdir. Muhammedhasan Han, Mehmed Zihnî Efendi'nin *Meşâhirü'n-Nisâ* eserini Farsçaya çevirmiş ve bu eserde yer alamayan İran'daki kadın şairlerin biyografilerini de esere ilave ederek telif ve tercüme bir eser ortaya koymuştur.

1886-1888 yılları arasında Tahran'da taşbaskısı yöntemiyle basılan eserde Lutf Ali Bey Azer'in *Ateşkede Tezkiresi*'nden, Mahmud Mirza Kacar'ın *Nukl-i Meclis*'inden ve İzzetüddeve Ahmed Mirza Kacar'ın *Tarih* adlı eserindeki kadın şairlerden de bahs olunmuştur. *Hayrat-ı Hisan*'da Fars, Türk-Azerbaycanlı, Arap, Hint ve Habeşistanlı meşhur kadınların biyografileri alfabetik olarak verilmiştir.

Muhammedhasan Han, *Hayrat-ı Hisan*'ın 1.cildi basıldıktan sonra bir nüshasını İstanbul'a Mehmed Zihnî Efendi'ye göndermiş ve ondan kendi biyografisini yazıp göndermesini rica etmiştir. Zihnî Efendi bu ricayı yerine getirmiş ve göndermiş olduğu biyografi *Hayrat-ı Hisan*'ın basılan 2. cildinde Türkçe ve Farsça olarak yayımlanmıştır.

Eserde ismi geçen 159 Azerbaycan Türkü kadın şairin biyografisi, Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi mensuplarından tarihçi, Doktor Tahire Hasan-zade tarafından, müellifin geniş biyografisi ve eserle ilgili inceleme bölümüyle birlikte Farsçadan Azerbaycan Türkçesine çevrilip kitap halinde yayımlanmıştır³.

³ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Etimadüsseltene, Marağalı Mehemedhesen Han (2009), *Hayrat-ı Hisan* (Güzellerin Serveti, Çev: Tahire Hesenzade). Bakı: Nurlan.

Muhammedhasan Han'ın bu eseri, Ahmed Gülçin-i Meani'nin Farsça kaleme aldığı 2 ciltlik *Tarih-i Tezkireha-yı Farisi* adlı eserinden naklen, Tahire Hasanzade'nin kaydettiği üzere Mirza Muhammed Melikü'l-Küttab Şirazi tarafından bütünüyle intihal edilerek *Tezkiretü'l-Havâtîn* adıyla Bombay'da basılmıştır (Hesenzade, 2009:9).

Farsça yazılan kadın şüara tezkirelerinden 16. yüzyıl biyografi yazarı ve şair Fahrî-i Herevî'nin *Cevahirü'l-Acaib Tezkiresi*, Lutf Ali Bey Azer'in *Ateşkede*'sinde yer alan kadın şairlerle ilgili bir bölüm ve 19. yüzyıl müelliflerinden Mahmud Mirza Kacar'ın *Nukl-i Meclis* adlı tezkiresi, Ebulkasım Muhteşem Şirvânî'nin *Ahter-i Taban'ı* ile Muhammedhasan Han İtimadüssaltana'nın *Hayrat-ı Hisan* adlı tezkireleri kadın şairlerle ilgili bilgi vermesi yönünden Farsça kaleme alınmış önemli eserlerdir. Kadın edebiyatının, Türk kadın şairlerinin ele alınıp değerlendirilmesi, geçmişten bugüne sürecin takip edilmesi açısından bu eserler çok kıymetli kaynaklardır.

Bu eserler arasında sadece Hayrat-ı Hisan'ın belirli bir bölümü ile Cevahirü'l-Acâyib bir tez çalışması kapsamında Türkçeye tercüme olunmuştur. Türk edebiyatından ve kadın şairlerden bahseden bütün biyografik kaynakların en kısa zamanda Türkçeye çevrilmesi gerekmektedir.

Türk Biyografi Geleneğinde Kadınlardan Bahseden Eserler: Mehmed Zihni Efendi, Meşâhirü'n-Nisâ

Son dönemin önemli Osmanlı âlimlerinden olan Mehmed Zihni Efendi (d.1846-ö.1913) İstanbul'da doğmuştur.

Tanzimat sonrası Osmanlı toplumunda kız çocuklarının okutulması gündemde olan konulardandır. Kız çocuklarının okutulması için ilk defa 1859 yılında Sultanahmet'te bir kız rüştiyesi açılmıştır. Azerbaycan'da kız okullarının açılma tarihi de 1848'li yıllara dayanmaktadır⁴ (Abbashi:2019: 94). Dünya geneline bakıldığında, 19. yüzyılda dünyanın birçok yerinde, kadınlar için okulların açılması meselesinin ve kadın hareketlerinin gündemde olduğu görülmektedir.

⁴ Azerbaycan'da ilk kız okulları sırasıyla Mukaddes Nina Vakfı tarafından 1848'de Şamahı'da, 1861'de Bakü'de 1885'te Gence'de Mukaddes Nina Vakfının Kız Okulu olarak açılmıştır. Diğer vakıflar tarafından açılan okullar ise 1864 yılında Zakatala Vakfı Kız Okulu, 1874 yılında Bakü'de Kız Gimnaziyumu, 1875'te Şuşa Vakfının Kız okulu, 1885'te Gence'de Kız Progimnaziyumu, 1902'de Gence'de açılan Kız Gimnaziyumu'dur. Abbashi, Sabina (2019), *Azerbaycan'da Müslüman Okulları (1849-1918)*. s. 27. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya.

Böyle bir dönemde yetişmiş olan Mehmed Zihnî, kız öğrencilerin ilmî, dinî, edebî ve tarihi açıdan faydalanması ve geçmişlerini öğrenmesi açısından bu alanda önemli eserler yazmıştır.

Dönemin Maarif Nezareti, Mehmed Zihnî Efendi'den kız öğrencilerin İslam tarihinden örnek alacakları; edebiyatta, şiirde ve daha pek çok sahada meşhur olmuş bilgili, zeki ve ince anlayış sahibi hanımları tanıtan bir eser yazmasını istemiştir. Yazılacak olan bu eser Dâru'lmuallimât'ta kız öğrencilere okutulacaktır (Akgül, 2006: 36).

Kadınların eğitimine özel bir önem veren Zihnî Efendi'nin kadınlarla ilgili yazdığı eserler *Meşâhîrü'n-Nisâ* (1878), *Hanımlar İlmihali* (1895) ve *Kızlar Hocası* (1894)'dır.

İki cilt olarak 1877-1878 yılları arasında yazılmış olan *Meşâhîrü'n-Nisâ*, aynı yıllarda Matbaa-i Amire'de basılmıştır.

Önemli bir amaca hizmet etmek için kaleme alınmış bu eserin, müellifin ders verdiği okullarda okutulup çağında yetişen Müslüman kızlara rol model olması amaçlanmıştır. Eserde, başlangıçtan müellifin yaşadığı çağa kadarki meşhur kadınlardan bahsedilmektedir. İslamiyet'in ilk dönemlerinden başlayıp 19. yüzyıl Osmanlı sahasında meşhur olan kadın şairlerle ilgili birçok bilgiye de bu eserden ulaşılmaktadır.

Mekteb-i Mülkiye'de ve Mekteb-i Sultanî'de Arapça öğretmenliği yapmakta olan "Hacı Mehmed Zihni Efendi, *İslâm topraklarında İslamiyet'ten önce ve sonra yetişmiş olan bütün meşhur kadınları alfabetik sıra dâhilinde ele almayı; kıssalarını ve -varsa- eserlerinden örnekleri aktarmayı amaç edinen bir çalışma yapar. Meşâhîrü'n-nisâ (İstanbul: Dârü't-tibbâti'l-âmire, 1294-1295, 371+429 s.) adını verdiği bu ilginç biyografi kitabında, Türk kadın şairlerin adı da ilk defa toplu hâlde anılma fırsatı bulur... Zihni Efendi'nin çalışmasının açtığı yolda ilerleyen Hacıbey-zâde Ahmed Muhtar, sadece Osmanlı toprağında yetişen şairelerin biyografilerinden ve örnek metinlerinden ibaret bir kitap hazırlamakta gecikmez: Şair Hanımlarımız (İstanbul: Matbaa-i Safâ ve Enver, 1311, 68 s.). Kitapta Ânî Hanım'dan Seher Hanım'a gelinceye dek yetişmiş 24 kadın şair, alfabetik sıra içinde tanıtılır." (Özgül, 2007: 62-63)*

Eser yukarıda da zikredildiği üzere, Bedrettin Çetiner tarafından sadeleştirilerek günümüz alfabesine aktarılmış ve *Tarihte İz Bırakan Meşhur Kadınlar*, 2 cilt, İstanbul: Şâmil Yay., 1982, 484+342 s. künyesiyle yayımlanmıştır.

"*Meşâhîrü'n-Nisâ'nın muhteviyatı kadınların sadece salihlerinden ya da müsbet mânâda meşhur olanlarından ibaret değildir. Şâir, şarkacı,*

fakîh, muhaddis, velî ve sahabi kadınlardan büyük kıymet sahibi veya daha az derecede kıymetli veya ahmaklığı ve eblehliğiyle tanınmış veya bir vak'aya sebebiyet vermesiyle şöhret bulmuş olanlarının isimleri ve haltercümelerini de ihtiva etmektedir.” (Akgül, 2006: 14).

Alfabetik sisteme uyularak yazılan bu 2 ciltlik eserde Zihni Efendi din, milliyet ve meslek farkı gözetmeksizin meşhur olması kaydıyla hemen her sahadaki tanınmış kadınlara yer vermiştir.

İslamiyet öncesi dönemde ve İslamiyet'in ilk yıllarından müellifin yaşadığı çağa kadar yaşamış olan şair kadınlardan da burada bahsedilmiştir. Sadece Osmanlı kadın şairlerine değil, Orta Asyalı ve Azerbaycanlı kadın şairlere de burada yer verilmiştir.

Mehisti (Mehsetî-i Gencevi), Gevher Begüm, babasının Tebrizli olması hasebiyle Azerbaycan kaynaklarında Azerbaycan kadın şairleri arasında da değerlendirilen Fatma Hanım Âni ve Safeviler döneminin birçok meşhur kadın şairine bu eserde yer verilmiştir.

Meşâhirü'n-Nisâ yazıldığı dönemden itibaren sadece Osmanlı'da değil Suriye, Arabistan, İran ve Rusya Müslümanları arasında da meşhur olmuş ve bu eserden esinlenerek telif ve tercüme şeklinde yeni eserler yazılmıştır. Osmanlı'da Hacıbeyzade Ahmet Muhtar'ın *Şair Hanımlarımız* (1311/1893, 68 sayfa), İran'da İtimadüssaltana Muhammedhasan Han'ın *Hayrat-ı Hisan*'ı, bu eserin Mirza Muhammed Melikülküttab Şirazi tarafından intihal edilerek *Tezkire-i Havatin* adıyla 1891 yılında Hindistan Bombay'da yayımlanmış baskısı, Orenburg'da Rızaeddin bin Fahreddin tarafından yazılan *Meşhur Hatunlar* (1903)'in temeli Zihni Efendi'nin bu eserine dayanmaktadır.

Bu eser sadece Türk edebiyatında değil Arap edebiyatında ve tabakat geleneğinde de etkili olmuştur. 20. yüzyılda yaşamış Suriyeli alimlerden Ömer Rıza Kehhale (d.1905-ö.1987)'de 5 ciltlik *A'lâmu'n-Nisâ fî Âlemi'l-Arab ve'l-İslâm* adlı eserinin muhtelif yerlerinde Meşâhirü'n-Nisâ'ya atıflarda bulunmuş ve muhtemelen eserini yazarken bu eserden etkilenmiştir (Akgül, 2006: 11)

“Meşâhirü'n-nisâ'nın daha sonra hazırlanan bazı eserlere de kaynaklık ettiği görülmektedir: Örneğin, ez-Zirikî, el-A'lâm'ında; Nihat Sami Bannarî, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi'nde; Ahmed Muhtar Bey, Şair Hanımlarımız isimli eserinde, Meşâhirü'n-nisâ'dan yararlanmışlardır. Eserin, müellifin çağdaşı olan ünlü kadınlara yer vermiş olması da önemli bir yanıdır. Ayrıca, Atatürk'ün de okuduğu ve kütüphanesinde bulundurduğu kitaplar

arasında yer alması, eserin önemi ve şöhretini gösteren bir delil kabul edilebilir.” (Ermış, 2006: 47-48)

İçerdiği biyografilerden hareketle Zihni Efendi'nin de 16. yüzyıl müellifi Fahrî-i Herevî'nin *Cevahirü'l-Acâyib*'inden faydalanmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Ortak Türk-İslam edebiyatındaki etkilenmeleri göstermesi açısından eserin telif ve tercüme serüveni önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Rızaeddin Bin Fahreddin, Meşhur Hatunlar Tezkiresi

Rızaeddin bin Fahreddin (d.1858-ö.1936) Ural Tatarlarının önemli aydınlarındanır. Samara Vilayetinin Bügülme Bölgesinin Kucicat köyünde doğmuştur. İlk eğitimini medresede almış, Gaspıralı İsmail Bey'in ve Şihabeddin Mercanî'nin eserleri etkisinde kendini geliştirmiştir. İslam düşünürlerinden Gazali, İbn Rüşd, İbn Haldun vb.nin eserlerini okumuştur. Yıllarca din adamı olarak Ufa'da çalışmış, 1905 yılından sonra Ufa'daki yüksek mevkîinden istifa ederek Orenburg'a yerleşip buradaki Vakıf Gazetesinde çalışmıştır. 1908 yılının Ocak ayından itibaren Şura isimli dergiyi çıkarmaya başlamıştır. 1917 yılında İç Rusya ve Sibiryâ Türk-Tatarları Milli İdaresi Ufa Meclisi tarafından Müftü Yardımcısı seçilmiştir. 1921 yılında müftü Alimcan Barudî vefat edince onun yerine tayin edilmiştir (Hacıyeva, 1993: 3-4). *Meşhur Hatunlar*, 1903 yılında Orenburg'da Arap alfabesiyle basılmıştır. Müellif, eseri kızı Zeyneb'e ithaf etmiştir. Eser, 1993 yılında Azerbaycanlı akademisyenlerden Zemine Hacıyeva tarafından günümüz alfabesine çevrilerek Bakü'de yayımlanmıştır. Zemine Hanım, eserin *Ön Söz*'ünde kitabın hazırlanması sürecinde kendisine yardım eden önemli tarihçi ve doğu bilimci Prof. Dr. Ziya Bünyadov'a teşekkür etmiştir. Bünyadov'un Azerbaycan Türk tarihinde ve edebiyatında kadınların yeri ile ilgili önemli görüş ve araştırmalarının, yönlendirmelerinin bulunduğu Azize Caferzade'nin hatıralarından da bilinmektedir. O, 12. yüzyıl Selçuklu tarihindeki Atabey Mehmed Cahan Pehlevan'ın kızı, hükümdar kadın Celaliyye ile ilgili eser yazması için Azize Caferzade'yi desteklemiş ve bunun sonucunda meşhur *Celaliyye* adlı eser ortaya çıkmıştır. Konuyla ilgili yazarın *Eşittiklerim*, *Ohuduglarım Hatirelerimde* isimli eserine bakılabilir (Ceferzade, 2021: 293).

Meşhur Hatunlar, 2020 yılında, Ahmet Acarlıoğlu tarafından da sadeleştirilerek Latin alfabesiyle Türkiye'de yayımlanmıştır.

Meşhur Hatunlar'a başlamadan önce müellif *İhtar* başlığı altında bu eseri yazarken kullandığı tabakat usulüyle yazılmış Arap, Fars ve Türk tezkirelerinden ve çeşitli kaynaklardan faydalandığını belirterek 27 farklı kaynağın künyesini vermiştir. Bunlar arasında Osmanlı sahasında yazılan eserler de vardır ve Mehmed Zihni Efendi'nin *Meşâhirü'n-Nisâ* eseri müellifin temel kaynaklarından biridir.

Eserde, başlangıçtan yaşadığı çağa kadarki 491 kadının biyografisine yer verilmiştir. Burada bahsedilen bütün kadınlar şair değildir. Türk-İslam dünyasında çeşitli yönleriyle tarihe geçmiş kadınlardan, Peygamber hanımlarından, sahabe ve evliya kadınlardan da bahsedilmiştir. Şair, hattat, münecim vb. mesleklerle uğraşan kadınlara da eserde yer verilmiştir.

Bu tezkirede, klasik Azerbaycan şairlerinden Fatma Hanım Âni (s.69-70), Şah İsmail Safevi'nin hanımlarından Hayat (s.167); Hurşid Banu Natevan (s.181), Tahire Kurretülayn (337-339 ve Mehseti (Mehisti, s. 361) olmakla toplam 5 kadın şaire yer verilmiştir. Anadolu sahası kadın şairlerinden özellikle 19. yüzyılda yaşayan ve divan sahibi olan kadınlar hakkında bilgi verilmiştir. Eser, Mehmed Zihni Efendi'nin *Meşâhirü'n-Nisâ*'sından etkilenecek yazıldığı için zaten onun bahsettiği Mihri Hatun, Zeyneb Hanım, Tuti, Fitnat Hanım, Leyla Hanım, Şeref Hanım vb. meşhur kadın şairler bu eserde de anılmıştır.

Alfabetik yöntemle yazılan eserdeki ilk isim Hindistan Timur sülalesi mensuplarından Aram Banu Hanım, son isim ise Yehibullah'tır.

İhtar başlığı altında müellif, kullanmış olduğu 27 kaynak eserin listesini vermiştir. Bu eserler İslam Dünyasının Fas, Gırnata, Kahire, İstanbul vb. yerlerinde; Avrupa kıtasından Leipzig'de basılmış önemli tarih ve biyografi kitaplarıdır. Bunun dışında müellif, çeşitli dergi ve mecmualardan da faydalanarak bu konuda bilgi sahibi olduğunu belirtmiş, eserinde kadınlarla ilgili faydalanmış olduğu 43 önemli kaynağın künyesini vermiştir.

Kamûsu'l-A'lâm, Hat ve Hattatin, Şecere-i Türk, Keşfü'z-Zünun, Meşâhirü'n-Nisâ gibi eserler yazarın çok faydalandığı kaynaklardandır.

Mehmed Zihni Efendi'nin *Meşâhirü'n-Nisâ*'sından sonra Osmanlı'da ve Cumhuriyet Döneminde kadın şairlerden bahseden birçok eser kaleme alınmıştır. Murat Uraz'ın *Resimli Kadın Şair ve Muharrirlerimiz* (İstanbul, 1941), Bedirhan Tamsöz'ün *Osmanlıdan Günümüze Kadın Şairler Antolojisi* (Ankara 1994), Serhan Alkan İspirli'nin *Kadın Divan Şairlerimiz* (Erzurum, 2007), Müjgan Cunbur'un *Osmanlı Dönemi Kadın Şairleri* (Ankara, 2011) adlı eserleri bunlardan bazılarıdır.

Kadınlarla ilgili tezkirelerinin ve biyografik eserlerin, kadın hareketlerinin arttığı ve toplumda kadına gereken değerin verilmediği yönünde yaygın kanaatlerin olduğu bir dönem olan 19. yüzyılda artmış olması dikkate şayandır.

Önceki yüzyıllarda kadın edebiyatı ile ilgili bunca eser kaleme alındığı gibi Sovyet Döneminde ve takip eden Bağımsızlık Dönemi Azerbaycan edebiyatında da kadın şairlerle ilgili birçok eser yazılmıştır. Sovyet Döneminde bu konuda ilk eserleri veren, roman ve hikayeleri ile, bilimsel eser ve araştırmalarıyla bağımsız bir kadın edebiyatı literatürüne sahip olan isim Prof. Dr. Azize Caferzade'dir. Onun bu konudaki eserleri *Könül Çırpıntıları* (1973), *Azerbaycanın Âşık ve Şair Kadınları Antolojisi Cilt 1* (1974), *Azerbaycanın Şair ve Âşık Kadınları cilt 2* (2003) ve *Azerbaycan Kadın Şairleri Antologiyası* (2005)'dir. İlerleyen bölümlerde bu eserlerle ilgili ayrıntılı bilgi verildiğinden burada sadece isimleri zikrolunmakla yetinilmiştir.

Azize Caferzade sadece kadın konusunda eserler vermekle yetinmemiş, bu konuda araştırmalar yapacak bilim insanlarının yetişmesine de önyak olmuştur. Yakın ilişkiler içinde olduğu akademisyen ve şair Sona Heyal da bu yolda onu takip edenlerdendir. Sona Heyal'ın genç kadın ve erkek şairlerin eserlerinden oluşan *Genc Gelem Tezkiresi* (2010), *Maşağa Ziyahı Kadınlar Meclisinin Almanakı* (2012) ve yine bu meclis üyelerinin şiirlerinden oluşan *Ana Almanakı* (2014) bu alanda yayımlanmış çalışmalardan olup müellifin bu alandaki faaliyetleri ara vermeden devam etmektedir.

Azize Caferzade'nin bir dönem haftanın belirli günlerinde evinde ağırlayıp şiir, sanat sohbetleri yaptığı genç kadın şairler, günümüzün meşhur kadın şairleri arasında yer almıştır. Şaire Pünhan Seda ve bu kitapta ismi geçen birçok kadın şairi bu grupta değerlendirmek mümkündür.

Genç şairlerden Elvin İntigamoğlu'nun kadın şairlerden bahseden *Eslere Körpü I Antolojisi* (2020), Gülnare Sadık ve Aysel Nesirzade tarafından oluşturulan 3 Ciltlik *Zerif Kölgeler Antolojisi* (2023) de son yılların biyografik kaynakları arasında yerini almıştır.

II. BÖLÜM

BAŞLANGIÇTAN GÜNÜMÜZE KADAR KLASİK TARZDA ŞİİR YAZAN AZERBAIJAN KADIN ŞAİRLERİ

12-13. Yüzyıl

Mehseti-i Gencevi (d. 1098-ö.1188)

Mehseti-i Gencevi, 12-13. yüzyıl Selçuklular döneminde yaşamış bir Azerbaycan kadın şairidir. Azerbaycan'ın Gence şehrinde doğmuş ve 12. yüzyıl sonlarında bu şehirde vefat etmiştir. Şairin doğum ve ölüm tarihi konusundaki tartışmalar günümüzde de bilim dünyasında devam etmektedir. Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Nizami adına Edebiyat Enstitüsü tarafından hazırlanan 6 ciltlik Azerbaycan Edebiyatı Tarihinin 2. cildinde şairle ilgili yapılmış son çalışmalardan olan ve Halil Hüseyinov tarafından yazılan *Menise Hatın Mehseti Gencevi* başlıklı bölümde şairin hayatı sistematik bir biçimde kaleme alınmış ve bu zamana kadarki farklı kaynaklarda yer alan bilgiler biraz daha derli toplu hale getirilmiştir. Burada şairin doğum ve ölüm tarihi H.491-584 (d.1098-ö. 1188) olarak gösterilmiştir. Bu bilgiler şairle ilgili şimdilik en güncel bilgilerdir. (Rüstemova, 2007: 368-385).

Fars dilli Azerbaycan edebiyatının bilinen ilk kadın şairi olan Mehseti'nin hayatı ve gerçek adı hakkında kesin bilgiler bulunmamaktadır. Bir ihtimale göre gerçek adı Menice olan şaire, Büyük Hanım anlamındaki "To Meh Hesti -Sen herkesten büyüksün" ifadesinden dönüşen Mehseti ismi, Sultan Sencer tarafından verilmiştir. Diğer bir rivayet ise şairin adının "Mah" ve "Seti" kelimelerinden oluşan ve "Ay Hanım" veya Hanımlar Hanımı anlamına gelen Mehseti şeklindeki telaffuzudur (Hüseyinov, 2013: 5).

Çağdaşlarının eserlerinden ve eski tezkirelerden, çok hazırcevap olduğu anlaşılan şairin meşhur müzisyen olduğu; Gence'deki hükümdar sarayına yakınlığı, Gence hatibinin oğlu Emir Ahmed ile aşk yaşadığı ve hayatının büyük kısmını geçirdiği Gence'den sürgün edildiği yönünde bilgiler bulunmaktadır (Araslı, 1998: 79).

12. yüzyılın ekonomik ve kültürel yönden gelişmiş şehirlerinden olan Gence’de yaşayan ve Ebu’l-ulâ Gencevî, Felekî Şîrvânî ve Hakânî-i Şîrvânî gibi şairlerin çağdaşı olan Mehsetî, hazırcevaplığından ve rahatlığından dolayı halkın tepkisini çekerek Gence’den sürüldüğü ve Seçuklu hükümdarı Sultan Sencer’in sarayına sığındığı yönünde bilgiler vardır. Şairle ilgili Devletşah Semerkandî’nin Tezkiretü’ş-Şuarâ’sında, İran, Hindistan ve Orta Asya tezkirelerinde de bilgi bulunmaktadır (Araslı, 1998: 79).

Şairle ilgili tezkirelerde geçen ilk bilgi Hamdullah Kazvinî’nin *Tarih-i Güzide’sinde* yer almaktadır. 1330 yılında yazılan bu eserde Mehsetî hakkında ayrıntılı bilgi verilmeden onun güzel rubaileri olduğu kaydedilmiştir. Buna rağmen şairin kocası Tacüddin Ahmed bin Hatib-i Gence hakkında “Sultan Mahmud’un çağdaşı olmuştur. Güzel şiirleri vardır ve karısı Mehseti ile şiirleşmeleri de çok güzeldir” şeklinde bilgiler verilmiştir (Hüseynov, 2005: 45).

Şairle ilgili Attar’ın *İlahînâme’sinde* ve Devletşah Semerkandî’nin Tezkiretü’ş-Şuarâ’sında da bilgiler verilmiş; Nizamî Gencevî, Hüsrev ü Şîrîn adlı mesnevisinde *Bu Şiirin Tarihi ve Sebebi Hakkında* başlıklı bölümde Mehsetî’nin şiirdeki yeteneğini ve şiirlerine sultanlar tarafından gösterilen rağbeti, sultana hitaben şöyle tarif etmiştir:

“Gece Mehsetinin bir qezeline

Sen ki, bexş edirsən yüz-yüz xezine” (Gencevi, 2004: 36)

Feridüddin Attar’ın *İlahiname’sinde* yer alan *Kâtîp Mehisti ile Sultan Sencer* başlıklı bölümde anlatılanlardan hareketle Mehsetî’nin Sultan Sencer’in meclislerinde iştirak ettiği, hatta sultanın kâtibi olduğu, diğer kaynaklardaki bilgilerin aksine yüzünün çok da güzel olmadığı vb. konularda bilgi verilir (Attar, 1996: 68-72).

Devletşah Semerkandî, *Tezkiretü’ş-Şuara eserinde Emir Ahmed ile Mehisti Destanını* Cevherî’nin nazmettiği yönünde bilgi vermiştir (Devletşah, 1994: 199).

Azerbaycan klasik ve modern kadın şairleri konusunda uzman olan Azize Caferzade, *Azerbaycanın Âşık ve Şair Kadınları* adlı eserinde, Mehsetî’nin yüksek sanatkarlığından bahsederek onun derin bilgiye ve müzik yeteneğine sahip olduğunu vurgulamıştır. O, yoksul bir ailede yetişen Mehsetî’nin, Gence’de yaşadığını, hazırcevap olup irticalen güzel ve derin felsefi içerikli rubailer söylediğini bildirmiştir (1991, 15).

16. yüzyılda Farsça yazılmış olan ilk kadın tezkiresi *Cevahirü'l Acaib*'de de Mehsetî ile ilgili bir başlık açılmıştır. Burada şairden ziyade Sultan Sencer'e ve onun üç beytine yer verdikten sonra Mehsetî ile sultan arasında geçen bir konuşma üzerine şairin irticalen söylediği rubai örneği verilmiştir:

"Söylenenlere göre, bir gece Mehsetî sebilde serinlemek için sultanın meclisinden dışarı çıktı. Kar yağmış olduğunu gördü. Tekrar geri döndüğünde sultan havanın nasıl olduğunu sordu. Mehsetî doğaçlama olarak bu rubâiyi söyledi:

*Ey şah! felek senin saadet atını eyerledi, cümle padişahlar arasında seni övdü.
Altın nallı çevik atın hareket ettiğinde, toprağa basmasını diye yeryüzünü
gümüşe çevirdi*

Ve sultan Mehsetî'ye iltifatta bulundu." (Ünal, 2021:313)

Şaire, Sultan Sencer tarafından To-meh hestî" sen herkesten büyüksün anlamına gelen ve sonradan Mehsetî mahlasına dönüşecek olan bu mahlas verme işi de bu olay esnasında gerçekleşmiş olmalıdır. Sultanın dışarıdaki havayı sorması üzerine, yerlerin karla kaplanmasını Mehsetî, şair tahayyülünü ve edebî sanatların da gücünü kullanarak "Senin atının nalları kirlenmesin diye gökler sana gümüş renkli halı göndermiştir" şeklinde ifade etmiştir.

19. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının önemli şair ve nasirlerinden olan Abbaskulu Ağa Bakıhanov (d. 1794-ö. 1847) da meşhur tarihi eseri olan *Gülistan-ı İrem*'in sonuna eklediği şairlerle ilgili kısımda *Meşhur Şaire Mehsetî Gencevi* başlığı altında Mehsetî'den bahsetmiştir. O, bu önemli eserinde şairi anarak onun 12. yüzyıldan yaşadığı döneme kadar devam eden şöhretini bir daha belgeleyip 4 rubaisini örnek olarak vermiştir:

"Meh" farsça "mah" sözünün yüngülleştirilmiş şekli ve ya büyük menasında olub "seti" xanım demektir. Azer "Ateşkede" kitabında yazır ki Mehseti Gence eşrafi hanedanından olub. Sultan Sencerin nedimesi idi. Bu sayede tam bir etibara ve şövkete malik olmuşdu. Onun divanından ve coşgun tebinden nünuneler:" (Bakıxanov, 2010: 232-233)

Yaşadığı dönemde ve takip eden yıllarda Mehsetî'nin şöhreti o kadar artmıştır ki Emir Ahmed ile arasında geçen aşk macerası halk arasında

dilden dile dolaşarak *Mehsetî ve Emir Ahmed Destanı'nın* ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Abdullah Cevherî Zenger Tebrizî tarafından yazılan destanın çeşitli nüshaları Bakü'deki Elyazmaları Enstitüsünde, Britanya Müzesinde ve Türkiye'de, Süleymaniye Kütüphanesindeki Carullah Efendi Koleksiyonunda muhafaza olunmaktadır. Mehsetî araştırmacılarından Rafael Hüseyinov, şairin Pûr-ı Hatip, İbnü'l-Hatip mahlasıyla şiirler yazan Tacüddin Emir Ahmed ile evlendiğini kaydetmektedir (2013: 5).

Şairle ilgili yapılan akademik çalışmalar arasında Prof. Dr. Rafael Hüseyinov'un *Mehseti-Nece Varsa, Mehseti Gencevi-Özü, Sözü, İzi* adlı kitapları önemli ve güncel kaynaklardır. Mehsetî Gencevî ile ilgili yurt içinde ve yurt dışındaki bütün yazma eserleri, hakkında yapılan bilimsel çalışmaları derleyip mukayese etmesi bakımında Azerbaycanlı Prof. Dr. Halil Yusufli'nin son baskısı 2004 yılında yapılan *Mehseti Gencevi Rubailer* adlı eserin içinde yer alan *Revayetler Dumanı Arkasından Boylanan Senetkar* başlıklı inceleme yazısı da önemli bilgiler içermektedir (Mehseti Gencevi, 2004: 4-40).

Şairle ilgili Avrupalılar tarafından bilinen ilk çalışmaları İstanbul'daki yazmaya esasen 1939 yılında Hellmut Ritter başlatmış, *Mehsetî ve Emir Ahmed* adlı yazmadan hareketle metni Almanca'ya çevirmiş, çeşitli tezkirelerden yazarın biyografisini araştırıp derleyerek esere mukaddime yazmıştır. Bu çalışma yayımlanmamıştır.

Şairin şiirlerini bir divan halinde bastıran üç önemli isim vardır. Bunlardan ilki Prof. Dr. Muhammed İshak'tır. O, 1950 yılında Kalküta'da Mehsetî'nin şiirlerini Divan olarak yayımlamıştır. Şihab Tahiri, 1957 yılında şairin çeşitli cökn ve mecmualardan derlenmiş rubai, kıta ve gazelleleri bulunan 200 civarında şiirden oluşan Divanını İran'da yayımlamıştır. Daha sonra Frits Meier 1963 yılında, şairin Divanını Almanya'da yayımlamıştır. Rafael Hüseyinov, bu eserlerin tamamını mukayese etmiş ve her birinin olumlu ve olumsuz özelliklerine değinmiştir (Hüseyinov, 2005: 527-535).

Rus müsteşriklerinden Bertels, Krımski de Nizami dönemi ile ilgili araştırmalarında şairin çağdaşı olan şairler arasında Mehsetî'den bahsetmişlerdir.

İsveçli müsteşriklerden Frits Meier, Osmanlı tarihi ve edebiyatı alanındaki önemli isimlerden olan hocası Rudolf Tschudi⁵ (d. 1884-ö.

⁵ Konu ile ilgili olarak bakınız: Alkan, Necmettin (2012), "*Tschudi Rudolf*". İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 41. s.316

1960)'nin yönlendirmesiyle o sırada İstanbul'da bulunan Hellmut Ritter (d. 1892- ö. 1971)'le de tanışmış, tasavvufa ve Fars dilli klasik edebiyata yönelmiştir. Frits Meier (d.1912-ö. 1998) İstanbul kütüphanelerinde ve İran'daki çalışmaları sonucunda Rubai nazım şeklini ve bu şeklin erken dönemdeki temsilcilerini araştırarak 1963 yılında Wisbaden'de *Güzel Mehsetî* adlı eserini yayımlatmıştır (Fritz Meier,19.08.2023). Mehsetî-i Gencevî sanatının hem yaşadığı çağda hem orta çağlarda hem de günümüzde yaşatılması ve şairin şöhretinin asırlardan beri devam ettiğini göstermesi bakımından bu çalışmalar çok önemlidir.

Şair, Arap ve Fars dillerinde iyi eğitim almış, çağının bütün bilimlerine, özellikle Şark edebiyatına derinden vâkıf olmuştur. Kaynakların birçoğu, çok güzel bir çehreye sahip olan şairin hem şiir hem de müzik alanındaki yeteneğinden; meşhur udî olup güzel sesiyle şarkılar söylediğinden, satrançta usta olduğundan bahsetmektedir. 12. yüzyıl edebiyatında kadın şairlerin ayrı bir yeri olmuş belki de bu sebeple Sultan Sencer Mehsetî'yi etrafındaki diğer kadın şairlerden ayırmak için büyük kadın olarak tarif etmiştir. Azerbaycan edebiyatının ilk kadın şairlerinden olduğu düşünülen Mehsetî'nin, yaşadığı dönemde Raziyye Gencevî, Duhter-i Seti, Duhter-i Sâlâr, Duhter-i Hatib, Duhter-i Hekim Gâve gibi kadın şairlerin yetişmesinde önemli rolü olmuştur. Pur-i Hatib mahlasıyla bilinen kocası Emir Ahmed ve onun kız kardeşi de şiir yazmışlardır (Hüseynov, 2005: 540-541).

Şair, kendi güzelliği hakkında aşağıdaki beyti söylemiştir:

Mehsetî'yim benim güzeller şahı

Horasan'la Irak hüsnüm meddâhı (Hüseynov, 2013: 5).

Klasik Şark şiirinin önemli nazım şekillerinden olan rubaide ismi, çağdaşı sayılan Ömer Hayyam'la birlikte anılan Mehsetî Gencevî, 12. yüzyıl Azerbaycan ve genel olarak Şark edebiyatında bağımsız düşüncenin, insanın iç dünyasını değerlendirip yorumlamanın, toplumun bütün kesimlerini edebiyata taşımanın ve şehir şiirleri yazmanın öncülerindendir. Rubai gibi kısa fakat felsefi yönden kapsamlı nazım şekli ile toplumsal ve sosyal konularda, özellikle aşk konusunda başarılı şiirler yazan bu kadın şair, rubai nazım şeklinde kendine has bir mektep oluşturmuştur. Öyle ki onun ve Ömer Hayyam'ın rubailerinin etkisiyle yaşadıkları çağda ve son-

raki dönemlerde rubai mecmuaları oluşturulmuş, bu alanda şiirler yazan kadın şairlerin sayısı artmıştır.

Klasik Azerbaycan edebiyatında şehrengiz türünün bilinen ilk örneklerini de Mehsetî-i Gencevî vermiştir. 13-14. yüzyıla ait çeşitli mecmua, tezkire ve cönklerden derlenen şiirleriyle birlikte 300'ü aşkın rubaisi ve birkaç gazel ve kıtası bulunan şair, rubailerinde kasap, fırıncı, hamamcı, halıcı, marangoz, terzi, kalpakçı vb. onlarca şehir esnafına hitap ederek onları şiirlerine taşımıştır.

Mehsetî Gencevî, özellikle 20. yüzyıldan itibaren Azerbaycan edebiyatında ayrıntılı bir şekilde araştırılıp çeşitli roman, tiyatro, opera vb. türler vasıtasıyla halka tanıtılmış ve unutulmaktan kurtarılmıştır. 20. yüzyıl başlarında tarihi romanlarıyla bilinen Memmed Seid Ordubadi, meşhur *Kılınç ve Kalem* romanında Nizami Gencevî dönemini anlatırken Mehsetî'den de bahsetmiş, onu halkını seven, her zaman halktan yana olan münevver bir insan olarak tasvir etmiştir. Yüzyılın sonlarında ise Azerbaycan'ın başka bir kadın şairi Mirvarid Dilbazi tarafından yazılan 8 perdelik piyeste, Mehsetî Gencevî'nin hayatı ve vezirin kıskırtmasıyla Sultan Sencer tarafından saraydan kovulması; halkın, çağdaşı şairlerin, özellikle Nizâmî-i Gencevî'nin şaire destek olması anlatılmıştır (Dilbazi, 2004: 249-270). Bundan başka Mehmedhüseyn Tehmasib'in *Rubailer Aleminde*, Kemale Ağayeva'nın *Mehseti* adlı piyesleri de Mehsetî Gencevî ile ilgili olarak yazılmıştır.

Şair, Farsça yazdığı rubailerinde Gence esnafını tanıtmış ve çağı ile ilgili önemli ipuçları, etnografik bilgiler vermiştir. Bu şiirlerde o, zaman zaman felekten ve dünyanın geçiciliğinden, sevgilinin vefasızlığından şikâyet etmiştir. Daha çok mahalli unsurları, beşerî aşkı, insan sevgisini, kadınlara yapılan haksızlıkları, dünyanın vefasızlığını, derin felsefi ve hikemi düşünceleri şiirlerine konu etmiştir. Şiirlerinde zengin bir Selçuklu coğrafyasından, çağının önemli isimlerinden bahsedilmiştir. Çağının cesur ve başarılı bir kadın şairi olan Mehsetî, divan şiirinin bütün mazmunlarını başarıyla kullanmıştır. Şiirlerini yeri geldiğinde sevgilinin yeri geldiğinde de aşkın dilinden yazmış, duygu ve düşüncelerini, sevgisini ve isteklerini cesaretle ifade etmiştir. Mehsetî'nin şiirleri bu yönüyle kendinden sonra eser vermiş yüzlerce kadın şairin şiirinden farklılık göstermekte ve çok daha cesur bir mevkide durmaktadır. Şairin, şiirlerinde harf sembolizminden faydalanarak aşk, çeng kelimelerini vb. kullanması, tasavvufî aşkı anlatması bu zamana kadar üzerinde durulmamış hususlardır. Mazmun ve muhteva yönünden de şairin şiirlerinin incelenmesi gerekmektedir. Onun

sevgiliyle ilgili duygu ve düşüncelerini, isteklerini açıkça ve cesurca ifade etmesi, takip eden yüzyıllarda kadın şairlerin şiirlerinde fazla görülmez. Azerbaycan'da şairin şiirlerinin Farsçadan manzum tercümesini daha çok şair Nigar Refibeyli yapmıştır. Azerbaycan tercüme sanatı içinde önemli yeri olan şair Elağa Vahid de 20. yüzyılın ilk yarısında, Mehsetî'nin rubailerinden tercümeler yapmıştır. Prof. Dr. Halil Yusifli ve Prof. Dr. Rafael Hüseyinov'un da manzum tercümeleri vardır. Nigar Refibeyli ve Halil Yusifli şairin şiirlerini manzum tercüme ederken rubai kalıplarını da göz önünde bulundurarak asıl metnin yazıldığı vezinle tercüme etmişlerdir.

Şairin şiirleri arasında, *Dad ürek elinden dad aşk elinden* mısraı ile başlayan rubainin, klasik Arap edebiyatındaki meşhur haliyle "Ah mine'l aşk"tan Şeyh Galib'e, ondan da Seyyid Nigari'ye kadar söylenegelen *Ah min el aşkı ve halatihi/Ahraka kalbi bi hararatihi* (aşkın ve onun hallerinden evvahlar olsun. Onun harareti kalbimi yaktı) ifadesinin Mehsetî tarafından da kullanıldığı görülmektedir. Birçok rubaisine bakıldığında Mehsetî, her ne kadar sevgiliden, onun güzelliğinden ve vuslatından bahsetse de şiirlerinin çoğunda çağına uygun olarak tasavvufi unsurlar, Allah aşkıyla yanma hususları ön plandadır.

Harabat özel isim olarak şairin şiirlerinde sıklıkla geçmektedir. Bunun bir sebebi şairin Gence'deki Harabat isimli mahallede yaşaması ise diğer sebebi de tasavvufta sıklıkla kullanılmakta olan harabat, bade-i aşk, meyhane, mürşid-i kâmil, bi-leb ve bi-cam içilen ilahi aşk şarabının dağıtıldığı mekân anlamına geliyor olmasındandır. Çağının edebî geleneğine uygun olarak şairin şiirlerinde azımsanmayacak ölçüde tasavvufi ve hikemi-didaktik unsurlar bulunmaktadır.

Aşağıda verilen birkaç rubaisi de şairin ilahi aşkın etkisini ve tasavvufi unsurları şiirlerinde nasıl kullandığını göstermesi açısından önemlidir. Hayatıyla ilgili araştırmacıların zaman zaman şüpheye düştüğü, gerçek bir şahsiyet mi yoksa hayali bir isim mi olduğu yönünde fikirler ileri sürülen Mehsetî, 12 yüzyılda, Fars diliyle şiirler yazmış cesur, başarılı bir kadın şair ve âlimdir. Yaşadığı dönemde ve kendisinden sonra yazılmış önemli tezkirelerde, şiirlerinin rubai mecmualarından asırlardır aktarılarak günümüze kadar ulaşması, onun devrinin en meşhur kadın şairlerinden olduğunu göstermektedir. Bir kadın şair olarak yazmış olduğu çağına göre oldukça cesur düşünce ve yorumlarının yanı sıra şiirlerinde dini-tasavvufi unsurlar da ağırlıktadır. Şiirlerinden hareketle mutasavvıf kimliği

üzerinde Sovyet dönemi edebiyatında fazla durulmamıştır. Attar'ın *İlahinamesi*'nde isminin geçmesi ve menkıbesinin anlatılması bile şairin kimliğinin araştırılması bakımından önemlidir. Çağının önemli ariflerinden olup yaşadığı dönemde onlarca meşhur mutasavvıf şairle çağdaş olan ve tasavvufi Türk edebiyatının önemli eserler verildiği bir döneminde yaşayan Mehsetî Gencevî'nin bütün şiirlerinin bu veriler doğrultusunda tahlil edilmesi ve bu şiirler ekseninde gerçek değerinin verilmesi için yeni çalışmalar gerekmektedir. Aşağıda şairin rubailerinden örnekler verilmiştir:

Mef'ûlû Mefâ'ilûn Mefâ'ilûn Fa'

Od vurdu o gün Nişabur'a ter güller
Gösterdi dün en su Merv'de nilüfer
Esdikce bugün Herat yeli can besler
Olmaz mı sabah Belh'de toprag enber (Mehseti Gencevî, 2004: 64)

Mef'ûlû Mefâ'ilûn Mefâ'ilûn Fa'

Gösterdi heves papagçı dilber kalben
Atlas papağa vurdu nakış müstahsen
Her bir nakışa söyledim ahsen min min
Her dördüne ancak besiydi⁶ bir ahsen (Mehseti Gencevî, 2004: 73)

Her kimse ki aşk ile yanan olmuşdur
Akşamları seccadesi kan olmuşdur
Alem bilir aşkın çadırı dünyada
Göyden de uzakda dayanan⁷ olmuşdur (Mehseti Gencevî, 2004: 51)

Ey Şahım şahlardan üstün bilerek
Baht atını sana nakş etdi felek
Kızıl nallı atın batmasın deye
Yerlere gümüşden saklı bir örpek⁸ (Mehseti Gencevî, 2004:135)

O sarraf oğlunun aşıkıyam men
Ayn şın ve kafa vurgunum kalben
İnsanım ahir sin nun keş deşilem
Ne ister o süzgün bakışlı benden (Mehseti Gencevî, 2004:134)

⁶ Yeterliydi

⁷ Duran

⁸ Örtü

Benzer terzi oğlu üzün kamere
Sana yüz Mehseti döner çakere
Elindeki sap tek yolum düşe kaş
Şeker dudağına günde yüz kere (Mehseti Gencevî, 2004:133)

Gel koy dudağını dudağıma yar
Sen meni yeniden hayata gaytar⁹
Aşkından o kadar mest olmuşum ki
Neylesen bilmerem¹⁰ dünyada ne var (Mehseti Gencevî, 2004:116)

Gönülsüz Harabat içre sen gelme
Dervişlik remzini bilmesen gelme
Başından geçenin yoludur bu yol
Bu yolda can kurban vermesen gelme (Mehseti Gencevî, 2004:103)

Olursa Mısır Rum Çin senin ancak
Bil ki bütün dünya senin olacak
Kefini kök sakla¹¹ çünkü son kısmet
On arşın kefendir üç arşın toprak (Mehseti Gencevî, 2004:102)

Sana kısmet olsa beş gün bu hayat
Öz gönlünle yaşa kalbini yaşat
Hemnefes ahtarma¹² uzlete çekil
Hemnefes aynanı pasladır¹³ heyhat (Mehseti Gencevî, 2004:101)

Men Mehsetiyem hüsnüme yok tay¹⁴ ortak
Olmuş mene heyran o Horasan'la Irak
Ey Pur-ı Hatib-i Gence, gel sen Allah¹⁵
Koyma¹⁶ meni ta yandıra odlara fırak (Mehseti Gencevî, 2004: 70)

Dad ürek elinden dad aşk elinden
Çokları tek düşdüm bu mihnete ben
Ürekdir sebebi bu ah u zarın
Dad ürek elinden dah aşk elinden (Mehseti Gencevî, 2004: 98)

---

⁹ Döndür
¹⁰ Bilmezim, bilemem
¹¹ Gönlünü ferah tut.
¹² Arama
¹³ Paslandırır
¹⁴ Denk
¹⁵ Allah'ı seversen.
¹⁶ Bırakma

Aşkın minberine çıkandan ki biz
 Aşkıdan başka söz bilmedik hergiz
 Bizim bu menzile ayak koymasın
 Aşk ile yanmayan buz kimi hissiz (Mehseti Gencevî, 2004: 97)

Kalbine aşkıdan söz yazan bir kes
 Bir lahza ömrüne puç deye bilmez
 Bir hemdem aradık ömrümüz boyu
 Bize hemdem oldu yanık bir nefes (Mehseti Gencevî, 2004: 97)

Âşıklar evinin dervazesi¹⁷ bil
 Olmuş çokdan beri bizim bu menzil
 Mahsulumuz gamdır bi-huşuz müdam
 Şadlık bu hanenin konağı değil (Mehseti Gencevî, 2004: 97)

Bu dünya bir kızıl kuzeye¹⁸ benzer
 Suyu gâh şirindir gâh da ki zehir¹⁹
 Çok da öğünme ki uzundur ömrün
 Ecel köhleninde²⁰ hazırdır yeher (Mehseti Gencevî, 2004: 99)

Kaynaklar

Arash, Hemid (1998). "Mehseti Xanım ve Rübaileri". *Azerbaycan Edebiyatı: Tarihi ve Problemleri*. (hızl: Meryem Ahundova) Bakı: Genclik Neşriyatı. s.77- 82.

Ceferzade, Ezize (1991). *Azerbaycanın Âşık ve Şair Kadınları*. Bakı: Genclik Neşriyatı. s.15.

Frits Meyer (1963). *Gözel Mehseti*. Visbaden.

Etimadüsseltene, Marağalı Mehmedhesen Xan (2009). Xeyrat-i Hisan. (Hızl: Tahire Hesen-zade) Bakı: Nurlan. s.79-82.

Hüseynov, Rafael (1989). *Mehseti – Nece Varsa*. Bakı: Genclik.

Hüseynov, Rafael (2005). *Mehseti Gencevi-özü, sözü, izi*. Bakı: Nurlan.

Hüseynov, Rafael (2013). *Mehseti Gencevî Neğmeleri*. Bakı: Şerq-Qerb.

Kafkasyalı, Ali (2002). *İran Türk Edebiyatı Antolojisi*. C. II. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi. s.100-107.

¹⁷ Dış kapı

¹⁸ Altın saksı

¹⁹ Zehirli

²⁰ Küheylan

- Komisyon. (1989). *Azerbaycan Klâssik Edebiyyatı Kitabxanası, C.2*. Bakı: Elm Neşriyatı. s.358-385.
- Mehseti Gencevî: Rubailer* (2004). (Çev: Refibeyli, Nigâr; Yusifli, Xelil). Bakı: Lider Neşriyatı.
- Sultanov, Memmedağa (hızl) (1989). *Rubailer Âleminde*. Bakı: Azərbaycan Dövlət Neşriyatı. s.18-40.
- Terbiyet, Mehmedeli (1987). *Danışmendân-i Azerbaycan*, (Çev: Şems, İsmail; Kendli, Gafar) Bakı: Azərneşr. s.220.
- Mehsetî Gencevî (1347). *Dîvân-ı Mehsetî Gencevî*. (Hızl. Tâhîrî-i Şihâb). Tahran: İntişârât-ı Kitâbhâne-i İbn-i Sînâ.
- Yusifov Xelil (1978). "Mehseti'nin Şexsiyyeti". Bakı: *Azerbaycan Devlet Universitetinin Elmi Eserleri. No.2. s.12-16*.
- Ünal, Sonay (2021). *Şair ve Tezkire Yazarı Olarak Fahrî-i Herevî*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı. Basılmamış Doktora Tezi. Ankara: 2021. s.312-313.
- Mirehmedov Eziz, Xanbabayeva Sefiyye (2005), *Azerbaycan Klasik Edebiyyatından Seçmeler*. C. I. s.351-379. Bakı: Şerg-Gerb.
- Attar, Feridüddin (1996). *İlahiname*, C.II. s.68-72 (Çev. Abdülbaki Gölpınarlı). İstanbul: MEB Yayınları.
- Devletşah, Semerkandi (1994). Tezkire-i Devletşah. C. I. s.199*. (Çev. Necati Lugal) İstanbul: MEB Yay.
- Gencevi, Nizami (2004). *Hosrov ve Şirin*. Bakı: Lider Neşriyyatı.
- Rızaeddin bin Fahreddin (2020). *Meşhur Hatunlar*. (Hızl. Ahmet Acarhoğlu). SAMER yay. Kahramanmaraş. s.361.
- Rzaeddin İbn Fexreddin (1993). *Meşhur Xatunlar* (Hızl: Zemin Hacıyeva) Bakı: Azərbaycan Dövlət Neşriyyatı. s.65.
- Dilbazi, Mirvarid (2004). *Seçilmiş Eserleri*. Bakı: Lider Neşriyyatı. s. 249-270.
- Bakıxanov, Abbasqulu Ağa (2010). *Gülistan-ı İrem* (Çev: M. Eskerli) Bakı: Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi "Xatun Plyus" Neşriyyatı. s.232-233.
- Memmedli, Qulam (2012). *Tezkire*. (Hızl. Aybeniz Rehimova). Bakı: Elm və Tehsil. s.338-339.
- Rüstemova, Azade vd. (2007). "Menise Xatın Mehseti Gencevi", *Azerbaycan Edebiyyatı Tarihi* 6/2. Bakı: Elm. s.368-385.

Fritz Meier: https://de.wikipedia.org/wiki/Fritz_Meier (19.08.2022)

Mehseti

Gencevi: http://az.wikipedia.org/wiki/M%C9%99hs%C9%99ti_G%C9%99nc%C9%99vi (06.02.2015)

Bayram, Parvana: Mehsetî, Mehsetî Gencevî, Menice <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mehseti-gencevi-menice>

Ünal, Sonay: Dîvân (Mehsetî) <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/divan-mehseti>

***

Raziyye Gencevî

Raziyye Gencevî'nin hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. 12-13. yüzyıl klasik Azerbaycan şiirinde Mesheti Gencevî ve onun çağında yetişen birçok kadın şairin çokluğu, tezkirecilerin eserlerinde saygıyla bu şairlerden bahsetmesi bu dönem edebiyatının ve fikir hareketlerinin verimliliği hakkında önemli ipuçları vermektedir. Raziyye Gencevî'nin aşağıda verilen rubaileri konu ve mazmun yönünden incelendiğinde Mehsetî Gencevî'nin rubaileri ile benzer oldukları dikkat çekmektedir. Zira bu eserler aynı edebî ortamın, ortak estetik zevkin ürünleridir. Bu rubaileri, 19. yüzyılda edebî meclislerde yazılmış nazire gazellerdeki ortak edebî estetik zevkin ve aynı ortamdaki duygu ve düşüncelerin mısralara dökülmesi gibi hususları göz önünde bulundurarak 12. yüzyıldaki edebî muhit, rubai nazım şeklinin yaygın olarak kullanılması, bu yüzyılda yaygın olan nazire geleneği içinde değerlendirmek gerekmektedir. Azize Caferzade, 14. yüzyıl müelliflerinden Celalüddin Halil Şîrvânî'nin *Nûzhetü'l Mecalis* adlı mecmuasında şairle ilgili bilgiler bulunduğunu ve onun 12-13. yüzyılda yaşadığının tahmin edildiğini bildirmektedir. Raziyye Gencevî'nin rubaileri Nizâmî ve Mehsetî'nin şiirleriyle bir mecmuada yer almıştır. Farsça yazdığı rubailerinde aşk ve insani duygular ön plandadır²¹. Aşağıdaki rubaileri Farsçadan Prof. Dr. Halil Yusifli tercüme etmiştir.

O zülfün ahım tek uzundur canan

Âdetin güzeldir özün mihriban

O humar gözüne mailem senin

Sürmeden heç minnet çekmeyib bir an (Ceferzade, 1991: 20)

²¹ Ceferzade, Ezize (1991). *Azerbaycanın Âşık ve Şair Kadınları*. Bakı: Gençlik Neşriyatı. 20-21.

Yolun torpağı tek eylesen de har
Yene de kulunam ey eziz dildar
Garkım göz yaşına merhamet kılıp
Alsın ağışuna meni ne olar (Ceferzade, 1991: 20)

Tellerin baş eyip öpür semeni
Bezeyip semenle misk-i Hutun'i
Deyirler ki hatdır ak üzündeki
Hatdır o getirip öldürsün meni (Ceferzade, 1991: 21)

Senin şah yüzüne baş eydi bahar
Here bir²² hizmetçin önde durdular
Nazın vezir okdu kaşın kapıcı
Lalin de arada sakidir ey yar (Ceferzade, 1991: 21)

Yolunda hayatım bir zillet oldu
Bir anlık visalın min²³ afet oldu
İntizar sofranda gönlümün kanı
O şirin lebine bir şerbet oldu (Ceferzade, 1991: 21)

Şakirdim saçına düğüm vurana
Üstadım hüsnüne büsat kurana
Gözümden o kadar yaş dökmüşüm ki
Sakkayım kapında hadim durana (Ceferzade, 1991: 21)

Gördüm eve gedir mest-i merdane
Yanında bir neçe²⁴ yâd u bigâne
Yetirdim özümü men çarpdım ona
Nece şama vurur özün pervane (Ceferzade, 1991: 21)

***

16. Yüzyıl

Cemâlî Hanzade, Hanzâde-i Türbetî

Şairle ilgili Mehemedeli Terbiyet'in *Danışmendan-i Azerbaycan Tezkiresi*'nde bilgi verilmiştir. Asıl adı Hanzade Hanım Tebrizi'dir. Babası'nın ismi Emir Yedigâr'dır. Doğum yeri ve yaşadığı yüzyıl bilinmemektedir.

---

²² Her bir

²³ Bin

²⁴ Birkaç

Müellif, onun şiire vakıf, güzel bir insan olduğunu bildirerek bir beytini kaydetmiştir. Yaşadığı çağda ileri görüşlülüğü ve zekâsı hakkında övgüler söylendiğini kaydeden müellif, *Miratü'l-Hayal* adlı tezkireye istinat ederek Cemali'nin ismiyle müsemma olacak kadar güzel yüzlü olduğunu bildirip aşağıdaki alıntıyı yapmıştır: “*Tabiat ressamı onun gibi güzel suret yaratmamış ve feleğin bağbanı kâinat bağında onun gibi hoş renkli çiçek yetirtmemiştir.*” (1987: 408)

Şairin Farsça bir beytini örnek veren müellif, beytin ayrıntılı bir açıklamasını da yapmıştır.

Beytin Türkçeye çevrilmiş hali şöyledir:

Gonag olmak dilersen bir gece bizlerde sen ya yok

Enis-i hatırımsın hem şeriksin derde sen ya yok (Terbiyet, 1987: 408; Ceferzade, 1991: 32)

İtimadüssaltana, *Hayrat-ı Hisan* adlı tezkiresinde şairle ilgili *Hanzade* başlığı altında şöyle yazmaktadır: “Mir Yedigâr Tebrizinin kızı olup, güzel sureti ve şairlik kabiliyeti var idi. Bu beyt onun şairlerindendir:

Şebi der menzili-ma mehman xahi şoden, ya ne,
Enisi-xatiri-in natevan xahi şoden, ya ne?

Tercümesi: *Bir gece bize mehman olmaq isterdin, ya yox/Bu natevanın könlüne hemdem olmaq isterdin, ya yox?*” (2009:52-52)

1556 senesinde, Fahri Herevi tarafından yazılan ve Şark edebiyatının bilinen ilk kadın tezkiresi olan *Cevâhirü'l-Âcâyib* veya *Tezkiretü'n-Nisâ*'da Emir Yedigâr-ı Tebrizi'nin iki kızından ve şiirlerinden bahsedilmektedir. Bunlardan biri Hanzade Hanım diğeri ise Fahrünnisa'dır. Herevî, tezkirede onlarla ilgili şöyle bilgi vermektedir:

“Hânzâde-i Tûrbetî Hânım: Hânzâde-i Tûrbetî, Fahrünnisâ'nın kız kardeşidir ve Emîr Yâdigâr'ın kızıdır. Hoş tabiatı üzerine eşi benzeri yoktur. Şiirleri letafetten hâli değildir. Bu matla ona aittir:

Matla: *Bir gece kulübümüzde misafir olmak ister misin yoksa istemez misin, bu zavallının en yakını olmak ister misin yoksa istemez misin?*” (Ünal, 2021:332)

Üç farklı kaynaktan alınan Cemali'nin beyti görüldüğü üzere aynıdır.

Kaynaklar

Ceferzade, Ezize (1991), *Azerbaycanın Aşık ve Şair Kadınları*. Bakı: Gençlik Neşriyatı. s. 32.

Etimadüsseltene, Marağalı Mehemedhesen Xan (2009), Xeyrat-i Hisan. Bakı: Nurlan. s.51-52.

Mehemedeli Terbiyet. *Danışmendân-i Azerbaycan* (1987), (Çev: Şems, İsmail; Kendli, Gafar) Bakı: Azərneşr. s.408.

Ünal, Sonay (2021), *Şair ve Tezkire Yazarı Olarak Fahri-i Herevi*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı. Basılmamış Doktora Tezi. Ankara: 329-332.

***

Fahrünnisâ

Cemali'nin kız kardeşi veya ablası olan şair Fahrünnisa hakkındaki bilgilere ilk defa Heratlı Fahri'nin tezkiresinden ulaşılmaktadır:

“Fahrünnesâ: Horasan diyarının sahih nesepli seyyitlerinden Emîr Yâdigâr'ın kızıdır. Doğduğu yer Kûmbed ve Dugâbâd vilâyetidir. Esasen mizacı şiir cevheriyle süslenmiş ve bezenmiş olduğu için onun ortaya çıkmasında tercih söz konusu değildir. Adı Fahrünnesâ'dır. Bu sebeple Nesâî mahlasını kullanmıştır. Bu gazel ona aittir. O gazele cevap olarak üstat şöyle demiştir:

Beyit:

Derdim artar lakin azalmaz, dedim; sabır ile çare bulayım o da olmaz

Gazel:

Gönlüm senden dolayı tasasız olmasa da mutluym, sözün kısası senin gamın gönlümden azalmaz

Ey tabip! benim her derdime merhem yapma, zira bu âşıklık derdidir merhem ile olmaz

Ey vefasız! gönlüme bir ateş bıraktın nitekim ömür geçti yine de onun acısı azalmaz

*Senin kaşının mihrabını görünceye kadar secde etmek için vücudum eğilmez
Zavallı Nesâî hicran acısına dayanır, zira gönlü senin vuslatın ile mutlu olamaz*

Bu matla da ona aittir:

Matla: *Bir ebru kemendlinin endamına âşık olmuşum, bütün zilletlere yüce bir temennada bulunmuşum.*

Bu matla da ona aittir ve Kadı Semerkandî'nin kızına cevaben söylemiştir:

Matla: *Dünyada her kimi görürsen gönlünde bir derdi ve gamı var, ey gönül! Gamin elinden inleme zira gamın da bir âlemi var*

Esasında bu bahir ve kafiye üzerine Mevlânâ 'İlmî-i Kânûnî'nin de şiiri vardır ve meşhurdur:

Matla: *Dünyada her kimi gördüysem senin cefân ile bir gamı var, cefâyâ ne zamana kadar güç yeter vefanın da bir âlemi var*

ve Emîr İsâ Bey Tarhân ümerasından birisi olup şiirde güzel örnekleri vardır. Bu meyanda şiir söylemiştir. Güzel de olmuştur ve ünlüdür:

Matla: *Dünyada ayıklardan her kimi gördüysem bir gamı var, ey gönül! Divane ol zira divaneliğin de bir âlemi var*

Âlemin güzelleri hakkında bir başka şiirinde şöyle söylemiştir:

Dünyanın nevruzu sanma şarap için herkesin bir gamı var, zira şarap olmasa da yalın afyonun da bir âlemi var

Bu rubâî de Emîr Yâdigâr'ın kızına aittir:

Rüyada bir an sevgilimle hemdem oldum, bu hadiseden sonra mutluluk ve gam ile yâr oldum." (Ünal, 2021:329-332)

Fahrî-i Herevî'nin *Cevâhirü'l-Acâyib* adlı tezkiresinde, Cemalî ve Nesai'nin Emir Yedigâr-ı Tebrizi'nin şair olan iki kızı tanıtılmıştır. Hanzade-i Türbeti veya Cemalî'nin ismi önceki ve sonraki tezkirelerde zikrolunsa da Fahrünnise veya Nesai mahlaslı kız kardeşinin ismi sonraki tezkirelerde fazla anılmamıştır. 16. yüzyılın ortalarında veya sonlarına doğru yazılmış bu tezkireden ve yazarın kullandığı zaman eklerinden hareketle Cemalî ve Nesai'nin müellifle aynı yüzyılda yaşamış oldukları düşünülmektedir.

Kaynaklar

Ünal, Sonay (2021). *Şair ve Tezkire Yazarı Olarak Fahri-i Herevi*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı. Basılmamış Doktora Tezi. Ankara: 329-332.

***

17-18.Yüzyıl

Fatma Hanım Ânî

Tebrizli Hâce Sadeddin Hüseyincan'ın kızıdır. Babası Tebriz'den İstanbul'a göçürülen Azerbaycanlı ailelerdendir. Fatma Hanım İstanbul'da doğup büyümüş ve eğitim almıştır. Divanı vardır. Günümüzde elde bulunmamaktadır. 1710-1711 yıllarında Yenişehir'de vefat etmiştir (Ceferzade, 1991: 25). Çağının birçok tezkiresinde ismi geçmektedir. Fatma Hanım Anî, aslen Tebrizli olduğu için Türk edebiyatının ortak kadın şairlerinden sayılmaktadır. Bu yüzden hem Azerbaycan hem de Osmanlı kaynaklarında ismi zikrolunmaktadır. İstanbul'da doğup büyüdüğü için hayatı ve sanatıyla ilgili Osmanlı kaynaklarında daha çok ve ayrıntılı bilgi vardır.

Kadınlarla ilgili yazılmış olan Mehmed Zihni Efendi'nin *Meşâhirü'n-Nisâ* eserinde, Azerbaycan tezkirelerinden *Hayrat-ı Hisan*'da, Orenburg'da yayımlanmış kadınlar tezkiresi olan *Meşhur Hatunlar*'da da şairle ilgili bilgiler yer almıştır.

Prof. Dr. İsmail Hakkı Aksoyak, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü Dijital Ansiklopedisi'nde şairle ilgili madde yazmıştır. Buradaki bilgilere göre şairin asıl adı Fâtüma, mahlası Anî'dir.

Kocasının ismi Emir'dir. Müstakimzâde'nin *Mecelle*'sinde, *Tuhfe-i Hattatîn*, *Keşfu'z-Zünûn*, *Safayî Tezkiresi* ve çağının birçok kaynağında kendisinden bahsedilmiştir.

Bilgili olması hasebiyle kadınlar arasında "Hâce-i zenân" yani, kadınların hocası sıfatıyla tanınmıştır. Soyu, babası tarafından Hz. Hasan'a dayanır. Kendisi hattattır. Sâlim, tezkiresinde akrabasından olan İsa'zâde Mehmed Aziz Efendi'den hüsn-i hat meşk ettiğini ve bu sanatta icazet aldığını söyler. Oğlunun adı, Emir Ağazâde Seyyid Mehmed Efendi'dir. 1710 yılında, Yenişehir Fener'de kadılık yapan oğlunun yanında bulunduğu sırada vefat etmiş ve orada defn olunmuştur. Hattatlar tezkiresi olan *Tuhfe-i Hattatîn*'de vefâtına, "Nahl-i Lâhût-1122" terkihiyle tarih düşürülmüştür.

Şiirlerini bir araya topladığı mürettep *Dîvân*'ı elde bulunmamaktadır. Kendisi kadınlar arasında oldukça şöhret sahibiydi. Onun örgü örmek yerine, erkek işi olan hüsn-i hat meşk ettiği, Anî mahlasıyla şiirler söylediği; fakat şiirlerinin estetik açıdan vasat olduğu söylenir. Safayî'ye göre gayet merdâne söyleyişleri olan er karakterli bir kadındır. Safayî'ye göre

Fatıma Hanım Ânî, kendisinden önce yaşayan Zeynep Hanım'a oranla daha başarılıdır. (Aksoyak, 2014).

Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*'nde, "müretteb dîvânı var ise de gayr-ı matbûdur." kaydını düşmüştür. Şairin şiirleriyle ilgili olarak Müstakim-zâde'nin "bu güftâr-ı âb-dâr", Sâlim'in "gazel-i âbdârından" ve Mehmed Siraceddin'in "Şu birkaç güftâr-ı ra'nâ ol şâ'ire-i devrânın âsâr-ı zîbâsındandır." şeklindeki değerlendirmelerine dayanarak şiirlerinin yaşadığı çağda takdir gördüğünü söylemek gerekir. Şairin şiirlerinden çok azı günümüze ulaşmıştır. Tezkirelerde ve kendisinden bahseden kaynaklarda sadece birkaç şiirinden örnek verilen Ânî'nin, Milli Kütüphanede bulunan bir cönlkte adına kayıtlı ve diğer kaynaklarda göremediğimiz bir gazeli ve bir müfredi de yer almaktadır (Koncu, 23.09. 2022).

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

Hayâl-i 'ârızınla dîde sahn-ı gülsitânumdur
Açılmış şerhalar sînemde nahl-i ergavânumdur
Ümid-i vuslatun ey kaşları yâ sîneden çıkmaz
Hayâl-i tîr-i gamzen Âniyâ hâtır-nişânımdur (Kutlar vd. 2012:31.)

Gazel

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

Ferâmûş itdi hayli dem beni yâd itmeden kaldı
Benim çok sevdiğüm mahzûnı dil-şâd itmeden kaldı
N'ola ta'mîrine kasd itmese şâh-ı cihân-bânım
Bilür kim hâtır-ı vîrânım âbâd itmeden kaldı
Kalupdur bahr-ı gamda fülk-i dil yok sâhil-i maksûd
Hayflar rûzgârım bana imdâd itmeden kaldı
Düşelden râh-ı 'aşk-ı yâre zâr u nâ-tüvândur dil
Ser-i kûyında hâlüm yâre feryâd itmeden kaldı
Niçün der-pey olur Ânî ki hâl-i Kays'ı bilmez mi
O bî-çâre yitürdi kendin irşâd itmeden kaldı (Ceferzade, 1991:25.; Arslan, 1994: 150)

Kaynaklar

Aksoyak, İsmail Hakkı. ÂNÎ, Fâtıma Ânî Hanım (01.08.2023).
<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ani-fatima-ani-hanim>
Arslan, Mehmet (hızl.) (1994). *Mehmed Sirâceddin, Mecma-ı Şuarâ ve Tezkire-i Üdebâ*. Sivas: Dilek Matbaacılık. s. 150.

Bursalı Mehmed Tâhir (1333-42). *Osmanlı Müellifleri*. C.2. Matbaa-ı Amire. İstanbul. s.70.

Ceferzade, Ezize (1991). *Azerbaycanın Aşık ve Şair Kadınları*. Bakı: Genclik Neşriyatı. s.25.

Çapan, Pervin (hızl.) (2005). *Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî: Nuhbetü'l-Âsâr Min Fevâ'idü'l-Eş'âr İnceleme-Metin-İndeks*. Ankara: AKM Yay.

Etimadüsseltene, Marağalı Mehmedhesen Xan (2009). Xeyrat-i Hisan. (Hızl: Hesenzade, Tahire) Bakı: Nurlan. s.21.

İnal, İbnülemin Mahmud Kemâl (hızl.)(1928). *Tuhfe-i Hattâtîn, Müstakîmzâde, Süleyman Sadeddin*. İstanbul: Devlet Matbaası. s.363.

İnce, Adnan (hızl.) (2005). *Tezkiretü's-Şuarâ - Sâlim Efendi*. Ankara: AKM Yay. s.152.

İpekten, Halûk, M. İsen, R.Toparlı, N. Okçu ve T. Karabey (1998). *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Ankara: KTB Yay. s.10.

Koncu, Hanife. "Dîvân (Ânî, Fâtıma Hanım)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/divan-ani-fatima-hanim>. [Erişim Tarihi: 01 Ağustos 2023].

Kurnaz, Cemal ve Mustafa Tatçı (hızl.) (2001). *Mehmed Nâil Tuman, Tuhfe-i Nâilî-Divân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*. C.1. Ankara: Bizim Büro Yay. 76.

Kutlar, Fatma Sabiha, M. Çakır ve H. Koncu (hızl.) (2012). *Mehmet Tevfik Kâfile-i Şuara*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yay. s.31.

Mehmed Süreyya (1308-15/ 1890-97). *Sicill-i Osmânî*. C.1. İstanbul: Matbaa-i Âmire. s.307.

Muallim Naci (1308). *Esamî*. İstanbul: Mahmut Bey Matbaası. s.7.

Müstakimzade Süleyman Sadeddin (2000). *Mecelletü'n-Nisâb fî'n-Nisbi ve'l-Künâ ve'l-Elkâb*. (Tıpkı Basım). Ankara: KB Yay. s.121.

Özcan, Abdulkadir (hızl.) (1989). *Şeyhî Mehmed Efendi Şakâ'ik-i Nu'mâniyye ve Zeyilleri - Vakâyiü'l-Fuzalâ*. C. 3. İstanbul: Çağrı Yay. s.545.

***

Sahib Sultan Dünbülü

Güney Azerbaycan'ın Dünbül şehrinde yaşamıştır. Dünbül, Hoy'da bir yer ismidir. Şahbaz Han Dünbülî'nin kızıdır. Kaynaklarda Anadolu'nun doğusunda yaşayan ve Safeviler döneminden itibaren birçok bölgeye yayı-

lan, Nahçıvan ve Keşan'a kadar yayılmış bu geniş sülalenin hanlarından olan Şahbaz Han-ı Dünbülî'nin 1731 yılında öldürüldüğü bilinmektedir (Başçı, 2019: 77). İlerleyen sayfalarda biyografisi yer alan Heyran Hanım Dünbülî (d.1780-ö.1850) de bu sülaleden gelmektedir. Bu tarihe istinaden Sahib Sultan'ın da 18. yüzyıl ortalarında yaşadığı tahmin edilebilir. Şiir ve diğer güzel sanatlarda yetenek sahibi olan şairin, Şehzade Hasanali Murad'ın övgüsünde söylediği bir rubaisi aşağıda verilmiştir:

Rakib okdu şaha yakın gam ederem bilin fakat²⁵
 Bir vakt mene mahsus idi o yakınlık o muhabbet
 Bu cihanın şahenşahi ol şahzade Mahmud ki var
 Başındaki pir ağıldır alınıdasa inmez vakar²⁶

İtimadüssaltana, *Hayrat-ı Hisan* adlı eserinde Şahbaz hanımla ilgili "İran kübarlarından Şahbaz xan Dünbülînin kızıdır. Adı Sahibe Sultan olup, bilik ziyeti ile bezenmiş, hoş tebe malik idi. Aşağıda merhum Feteli şah Tabserahın oğlu merhum Heseneli Mirzeni medh eden rübaisi derc olunmuştur." şeklinde bilgi ile birlikte rubai örneğini de kaydetmiştir²⁷:

"Şahzade Hesen delir-o-leşkerşeken est
 Şahzadeyi-xubriuyi-şirinsüxen est
 Der bağı-şehenşehi xuramani-serv est
 Der golşeni xosrevi goli-yasemen est

Tercümesi: *Şahzade Hesen cesur ve ordu meğlub edendir/Xoşsimadır ve şirin süxendir/Şahenşah bağında servi-xuramandır/Şahane gülşende yasemen gülüdür.*" (Etimadüsseltene, 2009:102).

Kaynaklar

Başçı, Veysel (2019). "Dunbulî Beyliği Tarihi ve Tarihi Kronikleri [XIII-XVIII. YY.]", Kadim Akademi SBD, C. 3, S. 2, s. 63-114. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/914281>

Ceferzade, Ezize (1991). *Azerbaycanın Aşık ve Şair Kadınları*. s.24. Bakı: Genclik.

²⁵ Şiiri, şair ve mütercim Hidayet Orucov (d. 1944) tercüme etmiştir.

²⁶ Ceferzade, Ezize (1991). *Azerbaycanın Aşık ve Şair Kadınları*. s.24. Bakı: Genclik Neşriyatı.

²⁷ *Etimadüsseltene, Marağalı Mehemedhesen Xan (2009). Xeyrat-i Hisan*. (Hzl: Hesenazade, Tahire) Bakı: Nurlan. s.102.

Etimadüsseltene, Marağalı Mehemedhesen Xan (2009). Xeyrat-i Hisan. (Hzl: Hesenzade, Tahire) Bakı: Nurlan. s.102.

***

Hatice Sultan Hanım

18. yüzyılda 1718-1721 yılları arasında Şirvan ve Şamahı'nın beylerbeyi olan Hasanali Han Dağıstanî (ö.1721)'nin kızıdır. Hatice Hanım, Riyazü's-Şuara müellifi Eligulu Han Valeh (d.1712-ö.1756)'in amcasının kızıdır. Kaynaklarda amcaoğlu Eligulu Han Valeh'le aynı medresede eğitim aldıkları ve birbirlerini sevdiklerinden bahsedilir. Nadir Şah'ın hakimiyeti döneminde (1736-1747) İsfahan'da yaşamıştır.

Men sakiyim şarap hazır²⁸
Teşne âşık bak âb hazır
La'l dudağım sudur sana
Buyur benim la'lerime
La'lerimle şarap hazır
Güzelliğin karşısında
Güneş özü ne karedir
Buyur benim ömür gedir
Buyur benim güneş hazır (Ceferzade, 1991: 26)

Kaynaklar

Ceferzade, Ezize (1991). *Azerbaycanın Aşık ve Şair Kadınları*. Bakı: Genclik. s. 26.

***

19.Yüzyıl

Nimtac Hanım Selması

Güney Azerbaycan'ın Selmas şehridendir. Doğum ve vefat tarihleri belli değildir. Azize Caferzade, şairle ilgili bilgi verirken Azerbaycan Elyazmalar Enstitüsünde muhafaza edilmekte olan bir yazmadan hareketle şairin 18. yüzyıl sonu, 19. yüzyılın ilk yarısında yaşadığını tespit etmiştir. Yine bu kaynağa esasen 1812 yılında Selmas'ta gerçekleşen bir katliam ve yağmayı tasvir ettiği meşhur bir şiiri hakkında bilgi verilmiştir.

---

²⁸ Şiiri, şair ve mütercim Hidayet Orucov (d. 1944) tercüme etmiştir.

Bütün Azerbaycan'da ve İran'da meşhur olan *Arvadların Kişilere Hitabı* başlıklı manzumesinde, İsmayıl Ağa Smidgo'nun liderliğindeki isyancıların Güney Azerbaycan'ın birçok kasaba ve köylerini yakıp talan etmesinden bahsedilmektedir. Nimtaç Hanım'ın bu şiiri ile halk ayaklanmış ve isyancıları yakalayarak cezalandırmıştır. *Arvadların Kişilere Hitabı* şiirini okuyan dönemin Meliküş'suarası Bahar Şirvani (1834-1883), bu eseri çok değerli bularak şairi takdir etmiştir (Ceferzade, 1991:135).

Cenubi Azerbaycan Antologiyasının 2.cildinde de şairle ilgili kısmi bilgi verilmiştir. Şairin 20. yüzyılın 1. yarısında Selmas şehrinin Lekistan kasabasında doğduğu ve az sayıdaki şiirleriyle bütün İran'da meşhur olduğu bildirilmiştir. Caferzade'nin yukarıda verdiği bilgilerin tekrarı burada da verilmiştir. Nimtaç Hanım'ın böyle güzel bir şiir yazarak insanları ayağa kaldırmasını hazmedemeyen bazı köhne fikirli şairler "*Böylesi şiiri yazmak kadın işi değildir. Nimtaç Hanımın kalbine şeytan girmiştir ve bu fikirleri ona şeytan söyletmıştır.*" diyerek şairin hayatını da tehlikeye atmışlardır.

Nimtaç Hanım evlenip çocuk sahibi olunca şiir yazmayı da bırakmıştır. Buna en çok üzülen ise onun yakın arkadaşları olmuştur. Şairin *Tahran'a Hitap* başlıklı şiiri de halk tarafından sevilip meşhur olmuştur (Manafov vd. 1983: 46).

Aşağıda eserin Farsçadan Türkçeye çevrilmiş bir bölümüne yer verilmiştir²⁹:

İranlılar Keyan tahtın isteseler her kış bahar
Gerek önce yurdlarında Gaveleri ahtaralar
Büyük adam özü gibi büyük işler görse eğer
Kuvvesiyle müşküllere halallığın özü çatar
Endülüs'de namaz ehli namazına başlayanda
Kuds'de o dem coşmalıdır daşmalıdır kızıl kanlar

Ah İranlı şikest olup merhamet yok zamaneden
Eğer yüz yol renk çeksen de zahirine ne hayrı var

Bu hayretten parçalandı sınımaz Acem perdesi de
İndi gelin indi görün ne gündedi bu kadınlar
Güzel Reşt'in zenanları kara çaları perişan

²⁹ Şiiri, şair ve mütercim Hidayet Orucov (d. 1944) tercüme etmiştir.

Açar sizin ayıpları günahınız size çatar
Üzüaçık kalıp neden Urmiya'nın gözelleri
Çaresizlik hara çatıp pazarlarda yer tapıplar
Ah Selmaslı ciğerleri kana dönmüş bacılarım
Kardeşlerin kanlarıyla saçlarını kızartıplar
Teze bir Nuh gemisiyle teze tufan kopmalıdır
Çehrenizden kızıl kanlı lekeleri yuyar yuyar
Azadlığı bağlayıplar kılıncıların desteğine
Kişi gerek kılıncını tekye ede sadık kala
Hilkatin öz kanunudur bir ülke ki bir millet ki
Kurşanıptır rahatlığa ayş işrete zelil olur (Ceferzade, 1991:136).

Tahran'a Hitap

Yetirsinler Tahran'a bilsin gafil uyanlar
Kurt sürünü dağıtdı harda yatıp çobanlar
Bizim papak koyanlar harda itip batıplar
Aparsın bir yaylığı sabah koy ötsün onlar
Başçıların meskeni parklar olupdur bugün
Uşakların nalesin eşitsin pehlevanlar³⁰... (Manafov vd. 1983: 47)

Kaynaklar

Ceferzade, Ezize (1991). *Azerbaycanın Aşık ve Şair Kadınları*. Bakı: Gençlik Neşriyatı. s.135-136.

Manafov, Mireli; Ekberov, Zahid; Gasımova, Refige; Memmedova, Tamilla; Guliyeva, Huraman; Xelilov, Ferman (1983), *Cenubi Azerbaycan Edebiyyatı Antologiyası*. C.II. Bakı: Elm Neşriyyatı. s. 46-47.

***

Dostuhanım Şirvanî

Dostuhanım Kerbelayı Necef kızı 19. yüzyılın başlarında Şamahı şehrinde doğmuştur. Babasının yegâne evladı olduğu için evde iyi bir eğitim almıştır. Arapça ve Farsçayı, Şark edebiyatını öğrenmiş, çağdaşı olan şairlerin eserlerini okumuştur. Kaynaklarda dış görünüş olarak çok güzel ve akıllı bir kadın olduğu yazmaktadır. Yaklaşık 55-60 yıl yaşamış ve 1880'li yıllarda vefat etmiştir. Dostuhanım gazel, rubai, münacat, kaside,

---

³⁰ Şiiri Farsçadan Türkçeye Ebülfezl Hüseyini tercüme etmiştir.

mersiye gibi klasik şiir örnekleriyle birlikte koşma, mani gibi halk şiiri örnekleri de kaleme almıştır. Kerbela olayı ile yazdığı şiiri aşağıda vermiştir. (Ceferzade vd. 1999: 64-66).

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Bir elac eyle mene emme³¹ susundan yanıram
Od düşüb cism ü tene emme susundan yanıram
Su deyib körpe uşaklar meleşir şam ü seher
Ağlamakdan ölürem üzdü meni derd ü geher³²
Rahm kıl emme bize çek bu işe birce teher³³
Gayıdag³⁴ tez vetene emme susundan yanıram

Su deyip gaşş eleyen körpe Eli Esger'e bak
Naşı meydanda kefensiz yıkılan Ekber'e bak
Bineva Kasım'a hem kolsuz Elemperver'e bak
Yok ümid defn eden emme susundan yanıram

Yahşı bak Kasım otağı nece viran olup
Hem Seriyye hemi Leyla deli divane olup
Söyle bir böyle zulm hansı Müselmana olup
Bir ümid kaktı sene emme susundan yanıram

Bu gün on gündü ki su yohdu dilim parelenip
Kırılıp cümle cavanlar üreyim yarelenip
Baş açıp ehl-i harem başıma güller elenip
Deyirem bir de yine emme susundan yanıram

Vurulup nizelere yetmiş iki başı bu gün
Saklılar kavm-i lain başımıza daşı bu gün
Nice meydanda taparsan altı kardaşı bu gün
Bir kömek var mı sene emme susundan yanıram

Ne ata ne kardeş ne kesim var benim
Ağlamakdan ölürem sanma sesim var benim
Yahşı bak bir kafesim tek nefesim var benim
Bir ümid kaktı sene emme susundan yanıram (Ceferzade vd. 1999: 65-66)

³¹ Ama

³² Kahr

³³ Bir çare bul

³⁴ Dönelim

Kaynaklar

Ceferzade, Ehmed; Geniyev, Seyfeddin; İsmayilova, Mensure (1999), Şirvanın 350 şairi. Bakı: Ünsiyyet. s.64-66.

***

Âşık Perî

19. yüzyılın ilk yarısında yaşamıştır. Firidun Bey Köçerli *Azerbaycan Edebiyatı* adlı eserinde şairden bahsederken çağdaşları tarafından sevilip sayılan muhterem bir kadın olduğunu bildirmektedir. Karabağ Hanlığına bağlı Cebrayıl bölgesinin Dızag mahalında Maralyan köyünde doğmuştur. Adolf Berje'nin belirttiğine göre Âşık Perî, 1829 yılında 18 yaşında imiş (Ceferzade, 1991: 50). Bu tarihe dayanarak şairin doğum tarihinin 1810 veya 1811 olduğu tahmin edilmektedir. 1840'lı yıllarda genç yaşta vefat etmiştir. 40-50 civarında şiiri günümüze ulaşmıştır. Molla Penah Vakıf'a yazdığı murabba ve nazireleri de vardır. Hem âşık hem de divan şairi olduğu Köçerli'nin "İbtida-yı telimini öz geryesinde alıbdır ve eyyam-i tufuliyyesinden şeir ve gezel söylemeye meyli olduğundan, henüz elm kesb etmemiş sineden şeirler deyermiş." (Köçerli, 311) ifadesinden anlaşılmaktadır. Âşık Perî'nin ismi kaynaklarda her ne kadar âşık olarak geçse de yazdığı muhammes ve halk şiiri ile divan şiirine yakın eserlerinden hem âşık hem de divan şiiri tarzında şiirler yazdığı anlaşılmaktadır.

Âşık Perî bir müddet sonra Maralyan'dan Şuşa'ya göçmüş ve burada çağının meşhur şairlerinden Mirza Hasan, Kerbelayı Abdulla Canızade, Mehmed Bey Aşiq, Cefergulu Han Neva, Mirzegan Bey Medetov vb. şairlerle şiirleşmiştir. Şuşa muhitinde hem şairlerle hem de devlet ileri gelenleriyle tanışmış, şöhreti etrafa yayılmıştır. Köçerli, Molla Penah Vakıf'a yazdığı bazı koşma ve murabbalarının çok dağınık ve tashihe muhtaç olduğunu vurgulamıştır. Sonraki yıllarda bu eserler derlenip tashih edilerek yayımlanmıştır.

Şairle ilgili Müctehidzade'nin Riyazü'l-Âşıkîn adlı tezkiresinde verilen bilgiler şöyledir:

"Bu perî-ruhsar firişte-hısal sahib-i cemal ve sahib-i teb' bir 'avrat imiş. Nece ki ma'lûm olur bu gazâl-i gazâl-hân vatan-ı aslisi olan (Maralısan (Maralyan olmalıdır)) karyesini terk idüp Şişe şehrinde sükenâ idermiş. A'yân-ı vilâyet ise müşarûn-ileyhaya nisbet ferden-bî-ferd şe'r vasıtasıyla izhâr-ı muhabbet ve ibraz-ı meveddet idermişler ve ekser-i evkat sohbetinde bulunurmuşlar. Garaz sahib-i teb' imiş böyle ki Mirza

Han canını vedâ' iden zamân bu te'essüf-âmîz sözleri beyana getirüpdür..." (Topalova, 1999: 165)

Âşık Peri çok güzel, yetenek sahibi, akıllı, hazırcevap, lafını esirgemeyen bir kadın olarak kaynaklarda anılmaktadır. Bu özellikleriyle de kısa zamanda bütün Karabağ şairlerinin dikkatini çekmiş, çağındaki birçok şairle atışmış, kendisine yazılan şiirlere cevaplar yazmış, yeri geldiğinde çizgiyi aşanlara şiirleri ve hicivleriyle haddini bildirmeyi de başarmıştır. Şuşa'da kısa sürede meşhur olan şair, şiir meclislerinde ve düğünlerde sayılıp sevilen isimlerden olmuştur. 1856 yılından itibaren şairin şiirleri derlenip toplanmış, bütün tezkire ve edebiyat tarihlerinde hakkında bilgi verilmeye başlanmıştır. Elde bulunan şiirlerinin çoğunluğu halk şiiri tarzında olmakla birlikte muhammesleri de çoktur. Şiirlerinde aşktan bahsetmiş, tabiat güzellikleri, dostluk ve adalet gibi duyguları terennüm etmiştir.

Âşık Peri ve Müasirleri adlı çalışmasında şairin sanatını çağdaşları ekseninde değerlendiren Eli Abbas Müznib "*Molla Penah Azərbaycan mehellı klassikizminin bünövrəsini yaratdısa, Aşıq Peri etrafında topladığı adamlar ile, müsabiqeye girişdiyi şairler ile elin seve-seve dinlemekte olduğu deyişmeleri genişletdi ve yazışmaları süretle heca vezninin dal-budaq atmasına yardım etmiş oldu...*" diyerek Âşık Peri'nin şiirlerinin dil ve edebiyatta sadeleşmeye yol açtığını ve şiir dilinin sade halk diline yaklaştığını vurgulamaktadır (Müznib, 1928: 3-4).

Bilindiği üzere 18. yüzyıl Azerbaycan edebiyatında Mahallileşme akımının en önemli temsilcisi Molla Penah Vakıf'tır. Vakıf, divan şiirini hem şekil hem de muhteva yönünden halk şiirine yaklaştıran bir şair olarak bilinmektedir. 19. yüzyılda Âşık Peri ve onun etrafında cereyan eden edebî muhit ve edebî müşâareler sonucunda ortaya çıkan klasik şiir örnekleriyle klasik şiir biraz daha halk şiirine yaklaşmıştır. Bu süreç ve bu geçiş 19. yüzyılda daha çok Âşık Peri'nin yazdığı ve ona yazılan nazire ve atışmalarla sağlanmıştır. Bu süreçte nazım şekillerinden musammatlar yaygınlık kazanmış, en çok kullanılan şiir şekilleri ise murabba, muhammes, müseddes ve tahmisler olmuştur.

Azize Caferzade, Molla Penah Vakıf ve onu takip eden şairlerle ilgili yaptığı önemli çalışmasında Âşık Peri'nin Vakıf Edebî mektebinin önemli temsilcilerinden olduğunu kaydetmiştir. Caferzade, Vakıf edebî mektebinin devamçıları olan 19. yüzyıl şairlerinden bahsederken bu şairler arasında Âşık Peri'nin özel bir yeri olduğunu şöyle vurgulamaktadır: "Âşık Peri ve müasirleri birinci növbeye M.P. Vakıf şairlerinin devamçıları idi. Onlar Vakıfın açtığı şair cığırı ile ireliledikçe demek olur ki, buraya yeni bir şey elave etmeden bu eneneleri devam ettirirdiler. M.P. Vakıf qafiyesinde,

Vaqif redifinde şeir söylemek ele özü özlüyünde bir meharef hesab olunurdu. Ele buna göredir ki, hem Aşıq Perinin adı hem de Vaqifin meşhur "Peri" redifli qoşmaları dövrün şairleri üçün bir nümune halını almışdı, ekseriyyetle bu redif ve qafiyelerde şeir söylemeye, Vaqifin daha gözəl, daha müveffeqiyyetle tenzir etməye sey gösterirdilər." (Ceferzade, 1969: 23-24)

Taşradan, Maralyan'dan gelip dönemin önemli kültürel muhiti sayılan Şuşa'da meşhur olan, çağının bey, han ve yöneticileri de dâhil olmak üzere neredeyse bütün şairleri ile atışmaları bulunan genç ve güzel Âşık Peri, 19. yüzyıl Azərbaycan edebiyatında sıra dışı bir karakterdir. 12. yüzyılda Mehseti Gencevi'nin aklı, zekâsı ve güzelliği; şairlik yeteneği ve cesaretiyle sultan saraylarında ulaştığı şöhretin benzerini 19. yüzyıl Karabağ muhitinde Âşık Peri yakalamıştır. Mehseti'nin santuruna karşılık Âşık Peri de tar çalarak meclislerde müzik eşliğinde şiirler söylemiştir. Bu eşleştirme Azərbaycan kadın edebiyatı ve edebi-kültürel muhitte kadının her zaman önde olduğunun en önemli kanıtlarındandır. Şairin şiirlerinde hak aşığı olduğu görülmektedir. Bu şiirlerde gençliğine, taşradan gelmiş bir kadın olmasına rağmen kendisine duyduğu özgüven, haktan yana olması, duygu ve düşüncelerinin, estetik zevkinin sağlam bir temele dayanmasından doğan bir inancın varlığı hissedilmektedir. Âşık Peri'nin aşağıdaki şiiri çağdaşlarından Tufeyli adlı bir şaire yazdığı cevaptır.

6+5=11'li hece ölçüsü

Mürşid-i kâmil den dersimi aldım
Can götürüp bu meydana gelmişem
Murg-ı semenderin aşinasıyam
Od tutuban yana yana gelmişem

Muhtasar ne deyim naşisan³⁵ naşı
Tutupdur yakını aşkın ataşı
Bu tarifler zenene ne yaraşı
Hak bilir ki men merdana gelmişem

Pünhanide bir azarım var benim
Gözler yolda intizarım var benim
O kelmenden hiridarım var benim
Sen serrafsan men de kâna gelmişem

³⁵ Acemisin

Zenbur olar şanda bele mekânda
 Çoh arifler manda genc-i pünhanda
 Bülbül abadanda baygu viranda
 Endelibem gülüstana gelmişem

Perizade el götürmez canından
 Dersin alıp sahib-kamal yanından
 Küll-i işin merifetin kânından
 Bezm içinde men feğana gelmişem (Ceferzade, 1991: 53)

Murabbaat

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün

*Der güft-gu-yı Âşık Peri be Mehemed Bey neveşte*³⁶
 Eşitdim name-yi mihr ü muhabbet
 Yetişir muttasıl Peri'den sana
 Âşıkın maşuku gerek çağ olsun
 Ne hasıl o kuru deriden sana

Ezel sevdin Fatma ilen Meryem'i
 Oların dalınca Şahisenem'i
 Bele sevda harab eyler ademi
 Özün bil deyirem beriden sana

Biri piri-kâmil ikisi sade
 Oynaş olmaz üçden dördten ziyade
 Tapşurub gab...n Şirin Ferhade
 Meger fûrset ola ger.den sana (Berje, 2014: 160)

*Müseddes Ba Murabba Âşık Peri ve Mirzecan Der Mukabil-i
 Yekdigir Be-Tarik-i Münazara*³⁷

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Peri

Şair isen sen zamane merdi-meydandan danış
 Ezber eyle dilde defter cevher-i candan danış
 Yeddi yerdir yeddi gökdür yeddi ezberden sual

³⁶ Âşık Peri tarafından Mehemed Bey (Âşık)'a yazılmıştır.

³⁷ Mirzecan Medetov ile Âşık Peri'nin birbirine münazara yoluyla yazdıkları müseddes ve murabba.

Yeddi mana yeddi gusl yeddi güher hem kemal
Yeddi burcda yeddi yıldız heşt cennet bi-misal
Yeddi rekât yeddi iman yeddi erkândan danış

Mirzegan

Sevme sen efsaneni gel ey Peri, yardan danış,
Neylerem akab-i işin sen kimi³⁸ dikkardan danış
Yeddi yerden yeddi gökden neylerem etmek sual
Tapmışam bir mürşidi kesb etmişem andan kemal
Çekmenem rıdvan gamın bu dünyada versen macal
Aşıka cevri eyleyen yar-i sitemkârdan danış

Peri

Yek ... Kuds-ı Halil'e mukaddes ile mihr-asa
Aklını tegayyür etdi akı serden kelisa
Ezber eyle her saatde zikri-Meryem hem İsa
Gâh İncil gah Cümcüm gah erkandan danış

Mirzegan

Tapmışam Kuds-ı Halil'i, mihr-asanı neylerem
Elde tesbih ile zünnar ü asanı neylerem
Bir peri şeyda kılıp Hezret-i Musa'nı neylerem
Sevmenem Tevrat Zebur'ı sen çakan tardan danış

Peri

Tapduğun tersa yoludur eyleme zevk-i heves
Bade-yi gülguna tahsin etmesün nutk u nefes
Kaide-kanun budur Kalu Bela'dan haç-perest
Çağırır İsa-kelisa güftü-gu candan danış

Mirzegan

Mende can yok, eyleme say(-ı) abes bica heves
Murg-ı can pervaz edip cism kalıp hali kafes
Gel mana zulm eyleme nalem salır dünyaya ses
Âlemi garka veren bu çeşm-i hun-bardan danış

Peri

Ey Peri okdu dil-i şeyda redifü'l-bal
Sen tarikatden ötüb irfan yoluna koy zühal
Yerde mahı gökde künbed var Mirrih ü Zühal
Ab-heyvan şah-ı Tuba bağ-ı Rıdvandan danış

Mirzecan

Tapalı aşkın yolun bir bele işi neyleriz
 Aklımız hayran olup dürr-i din ü kişi neyleriz
 Gel edek zevk ü safa molla vü keşişi neyleriz
 Mirzecan'ı öldüren bu ah ile zardan danış (Berje, 2014: 174-175)

Kaynaklar

Aşıq Peri ve Müasirleri (1928), (Hzl. Müznib Elabbas. Bakı: Azərneşr.; Köçerli, Firidun Bey (1978), Azərbaycan Edebiyyatı. C.I. Bakı, Elm. s.340-342.

Berje, Adolf (2014), *Qafqaz ve Azərbaycanda Məşhur Olan Şüəranın Eşarına Mecmüə*. (Hzl. Eli Memmedbağıroğlu). Bakı: Elm və Tehsil Neşriyyatı. s. 160-175.

Cavad Heyet (1993). *Azərbaycan Edebiyyatına Bir Bahış*. Bakı: Yazıçı.s.143-144.

Ceferzade, Ezize (1965), "XIX esrde M.P. Vaqif edebi mektebi". Filoloji elmleri doktoru alimlik derecesi almaq üçün dissertasiyanın elyazması. Bakı.

Ceferzade, Ezize (1991). *Azərbaycanın Aşık ve Şair Kadınları*. Bakı: Gənclik Neşriyyatı. s.50-63.

Kafkasyalı, Ali (2002). *İran Türk Edebiyatı Antolojisi*. C. II. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi. s.112-114.

Topalova, Aljira (1999). *Aka Mehemed Müctehidzade Riyazü'l-Âşıkîn. İnceleme-Metin*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.s.165.

***

Ağabeyim Ağa Ağabacı

Karabağ hanı İbrahim Halil Han Cavanşir'in (d.1732-ö.1806) kızıdır. Tahmini olarak 1780-1781 yıllarında Şuşa'da (Penahabad) doğmuştur. 1801 yılında İran hükümdarı Feteli Şah (d.1772-ö.1834) ile evlendirilmiştir. Ağa Mehemed Şah Kacar'ın 1797 yılında Karabağ'da öldürülmesi üzerine siyasi bir kararla Feteli Şah'la evlendirilen Ağabeyim Ağa, İran sarayında baş harem olsa da güzel Karabağ'ı bir türlü unutamamış, hayatının sonuna kadar vatan hasreti ve gurbet acısıyla Tahran'da yaşamıştır. 1832 yılında vefat etmiş ve Darü'l-Aman olarak adlandırılan Kum şehrinde defnedilmiştir.

Şairin İran sarayındaki hayatıyla ilgili 19 ve 20. yüzyıl tezkire ve edebiyat tarihlerinde, çeşitli eserlerde malumat çoktur. Feteli Şah'ın ona

asla dokunmadığı, büyük bir saygıyla onu baş harem yaptığı yönündeki bilgiler bunlardır. Yine Tahran sarayına gelin giderken Karabağ toprağından taşıtarak Karabağ'da yetişen ağaç ve çiçek çeşitlerinden oluşan bir Vatan Bağı yaptırması da anlatılanlardır. *Danışmendan-i Azerbaycan* müellifi Mehmeddeli Terbiyet, onun Tuti mahlasıyla da anıldığını kaydederek Tahran sarayındaki itibarıyla ilgili bilgiler vermiştir (Terbiyet, 1987: 20).

Müctehidzade'nin, *Riyazü'l-Âşıkîn Tezkiresi*'nde şairle ilgili verdiği bilgiler şöyledir:

“Merhume-i müşarü'n-ileyha (İbrahim Halil Han Cavanşir'in kerîme-i 'iffet-vesîmesi ve Ebu'l-Feth han Tûtî tahallüsün hemşire-i fehimesidir. Ağa Mehmed Şah Kacar Hazretleri öyle ki sene 1212 Hicride bu serzeminde mağlûb olup ve taht-i saltanatı tahta-i hake bedel itdi. Azerbaycanın ilkahı ve Gürcistanın hanları herbirisi bir tarik ile rah-ı tevessül ve tarik-i itminan Feth Ali Şah cennet-mekâna hâsıl etdiler. İbrahim Halil Han ise bu meh-cemal-i ferîşte-hisali harem-sera-yı hasse ve devlet-sera-yı saltanata reva gördü. Ve heman sebebe asudelik yapıdı ve bu banu-yı muhterem ve hatun-ı muazzama daru'l-ismete varid olan gibi aklının payesi artık olmaklığa göre cemi'i ehl-i harem için büyük olup ve ba-nevi haremlık lakabıyla mulakkab oldu. Atideki bu iki beyt bir gazelinen müferrezdir...” (Topalova, 1999: 84-85)

Kaynaklarda, oldukça güzel, hazırcı cevap, akıl, feraset, bilgi ve görgü sahibi bir kadın olarak anılmıştır. 1811 yılında İran'da İngiltere büyükelçisi ve hanımı, Büyük Britanya kraliçesinin güven mektubunu ve hediyelerini bizzat Ağabeyim Ağa'ya sunmuşlardır. Siyasi konularda da aklına ve bilgisine danışılan Ağabeyim Ağa'nın, yaşadığı dönemde İran-Rusya ilişkilerinin düzenlenmesinde de rolü olmuştur. Ağabacı mahlasıyla Türkçe ve Farsça şiirler yazmış, bir şair olarak İran'da da tanınmıştır. Şiirlerini daha çok Farsça kaleme almıştır. Azize Caferzade, şairin sanatıyla ilgili olarak “*Azerbaycan Türkçesiyle yazdığı bir gazelinin matla beyti ve bir manisi günümüze ulaşmışsa da Farsça şiirlerindeki revanlık ve yüksek edebi başarı onun yetenekli bir şair olduğundan haber vermektedir.*” demektedir. (Caferzade, 1991: 30-31)

Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün

Efsus ki yârim gece geldi gece getdi

Hiç bilmedim ömrüm nece geldi nece getdi

Şairin bu beytine çağdaş kadın şairlerden Sona Heyal'ın *Könlüm evini koydu nigaran nece getdi/ Etdi behane birce sözüm, yar bice getdi* matlai ile başlayan naziresi de vardır (Sona Xeyal, 2011: 35).

O kes behteverdir ki hoşbahtdır ki ey canan
Özüne menzil salıp yakın yerde bağından

Senin o gül bahçenin etirlidir havası
Menim de bu gönlümün yalnız odur davası

O sefere çıkanda men gussaya dalaram
Devesinin boynunda özüm bir zeng olaram

Ey nasih nasihatın mene ebesdir ebes
Etekleyer sözlerini ateşimi söndürmez

Hüsünün tarifini haşre kadar yazsalar
Ne tarifi kurtarar ne hasretim azalar³⁹ (Ceferzade, 1991: 31, Memmedov, 1989: 12-18)

Şairin günümüze ulaşan iki manisi de bulunmaktadır:

4+3=7'li hece ölçüsü

Men aşığam Garabağ
Gara salkım gara bağ
Tahran cennete dönse
Yâddan çıkmaz Garabağ (Ceferzade, 1991: 31)

Maninin diğer varyantı da vardır:

4+3=7'li hece ölçüsü

Men aşıkam Karabağ
Şeki Şirvan Karabağ
Tehran Cennete dönse
Yâddan çıkmaz Karabağ (Memmedov, 1989: 15)

---

³⁹ Ağabeyim Ağa Ağabacı'nın burada geçen bütün beyitlerinin Farsçadan Türkçeye tercümesi şair Nigar Refibeyli tarafından yapılmıştır.

4+4=8'li hece ölçüsü

Vatan bağı al elvandır
 Yok, içinde har-ı bülbül
 Neden her yerin elvandır
 Köksün altı sarı bülbül

İtimadüssaltana, *Hayrat-ı Hisan* adlı eserinde şairle ilgili aşağıdaki bilgileri vermiştir:

“Merhum Feteli şah Xaqanın möhterem zövcelerinden olub, merhum şuşalı İbrahimxəlil xan Cavanşirin qızıdır. Xaqanın heremxanasında son derece hörmət və izzətə malik idi. Bu qadın həzreti-Xaqanın heremxanasına zengin, ziynetli və alicənab bir qadın kimi daxil olduğundan hamı ona kəməli-edəblə yanaşırdı. O, Qarabağdan özü ilə bərabər 200-dən artıq xadimə və nökrətirmişdi ki, onların da hamısı məşhur, igid və cəsur adamlar idilər. O cümlədən buraya gəlmiş Qarabağ böyükclərindən olan və bu xanımın vəzaretində çalışan Melik Bey, xanımı, onun ləyaqətinə toxunan, edəbdən kənar hərəkətlərdən qoruyaraq qayğısına qalırdı. Bu məqsədlə Melik bey, Qasım imamzadəsi ətrafında bir qəsr tikdirmişdi və çox zaman orada qalırdı. Bu qadın özü çox ağıllı, ləyaqətli və uca idi. Ona görə həzreti-Xaqan Feteli şah ona sahib ola bilmədi və o, ömrünün axırınadək bəkirə idi. Bəle rəvayət edirlər ki, zifaf gecəsi şahla Ağabacı arasında yalnız bir-iki kəlmə sorğu-sual olmuşdur. Ağabacı şəhər iki misradan ibarət aşağıdakı türkce /azərbaycanca – H.T./ şeiri yazıb, Feteli şahla göndərmişdir:

Yarım gecə gəldi, gecə qaldı, gecə gəldi/Həç bilmədim/ ömrüm nəce gəldi, nəce qaldı, nəce gəldi.

Xülase, Qum və bu vilayətə tabe olan yerlərin gəliri, suyuqal⁴⁰, Qumda iqamət edən Ağabacıya çatırdı. Özünün övladı olmadığından şahzadələrdən Keykavus mirzə ona oğulluğa və Müressə xanım qızlığına vərdilər. Ağabacının bacısı qızını Keykavus mirzəyə ərə verdilər. Müressə xanımı isə İbrahim xanın nevesi Abbasqulu Mötemidüddövlə Cavanşirə nişanladılar və bu iki şahzadənin biri Ağabacının kürəkəni və digəri isə gəlirini oldular. Deyirlər ki, həzreti-Xaqan defələrlə onun yanına gələrək, bu qadının firavan yaşaması üçün qohumluq əlaqələrini həmişə davam etdirmiş, bunun nəticəsi sonralar görünmüşdür. Bəle ki, Ağabacının qohumları Xaqanın övladları olan şahzadələrin yanında mühüm xidmətlərdə olmuşlar. Sonralar Cavanşirlər sülaləsi ilə Xaqan xanədanından olan şahzadələr arasında qohumluq əlaqələri davam etmişdir ki, indi də həmin

⁴⁰ Topraqa dayalı vergi muafiyəti bulunan və varislərə keçəbilən bir tür bağıs.

elaqeler möhkem ve davamlıdır. Xülase, Ağabacı ağıllı ve şair tebietli idi, nezm ve nesrde meharetli idi. Aşağıdakı şeirlər onun düşüncələrindəndir:

*Hurrem an ku be-ser-i kuy-ı tu hâli dâred
Ki ser-i kuy-ı tu hoş âb u hevayî dâred
Be-sefer reft dîlem şod ceres-i naka-i u
Resm inest ki her naka der ayi dâred*

Tercümesi: O kes bexteverdirdi ki, xoşbextdir ki, ey canan/Özüne menzil salıb yaxın yerde bağından/O səfərə çıxanda mən qüsseye dalarım/ Dəvesinin boynunda özüm bir zəng olaram.

*Suxtem ez ateşi-qem, Naseha, ta key ze men
Mi-zeni ber atəşəm damen, be-ro, xamuş baş*

*Tercümesi: Ey Naseh, nəsihətin mənə ebesdir, ebes/Etekle yer sözlərini, atəşimi söndürməz
Başka bir beyti də şöyledir:*

*Ta heşr nevisend eger mey ne-şevəd tey
Ne dəfteri-hüsni-tu, ne tumari-feraqem*

Tercümesi: Hüsünün tərifini heşrə qədər yazsalar/ Ne tərifin qurtarar, ne həsrətim azalar.” (Etimadüsseltene, 2009: 11-13)

Yukarıdakı bilgilərdən hərəkətlə gənc yaşındaykən siyasi əlaqələr gərəgi İran hökuməti ilə evləndirilən Ağabəyim Ağa Ağabacı'nın, vətəni və ölkəsi gözəl Karabağ üçün ədətə kəndini fəda etdiyi; Təhran sarayındakı vəzifəsini bəşəriyyətlə icra edərək, kəndi evladi gəbi yetistirdiyi gənclər sayəsində Karabağ'daki Şuşa sarayı ilə Təhran sarayı arasında əlaqələri düzənləyib bəşəriyyəti sağladığı anlaşılmaktadır.

Kaynaklar

Ceferzadə, Ezizə (1991), *Azərbaycanın Âşık ve Şair Kadınları*. Bakı: Gənclik Nəşriyyatı. s.30-31.

Etimadüsseltene, Marağalı Məhəmmədhesən Hən (2009). *Hayrat-ı Hisan (Güzəllərin Sərvəti, Çev: Təhrire Həsənəzadə)*. Bakı: Nurlan. s.11-13.

Sona Xeyal (2011). *Nəzirelər, Təzminlər, İthafılar*. Bakı: MBM.

Məmmədli, Qulam (2012). *Tezkire*. (Həl. Aybəniz Rəhimova). Bakı: Elm və Təhsil. s. 63-64.

Memmedov, Beyler (1989). Natevanın Şair Gohumları, Bakı: Gencilik. s.12-18.

Topalova, Aljira (1999). Aka Mehemed Müctehidzade Riyazü'l-Aşkın. Gazi Üniveritesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara. s.84-85.

***

Edebiyatın Gevherleri: Gövher Adlı Kadın Şairler

Tezkirelerde Gövher isimli şair çoktur ve bunlar birbiriyle karıştırılmaktadır. Bu şairlerden bazıları divan şairi bazıları ise halk şairi veya âşıktır. Gövher Ağa, Gövher Beyim, Şirvanlı Gövher ve Gövher Hanım olarak isimleri tespit edilen bu şairlerden ilk ikisinin klasik tarzda şiirleri vardır. Son ikisinin elde bulunan şiirleri halk ve âşık şiir tarzında olduğu için burada sadece ilk ikisinden bahsedilecektir.

Gövher Ağa

Gövher Ağa isimli kadın şairin Karabağ hanı İbrahim Halil Han'ın kızı, şaire Ağabeyim Ağa Ağabacı'nın kız kardeşi Gövher Ağa (d.1796-ö.1888) olduğu tahmin edilmektedir. Karabağ'ın başkenti Şuşa'da yaptırmış olduğu mescit ve benzeri abideler dolayısıyla döneminin tezkirecilerinden İbrahim Tahir Musayev de kendilerine methiye ve övgü dolu şiirler yazmıştır. Bu mescit ve abidelerin bir kısmı halen Şuşa'da mevcuttur.

Gövher Ağa'nın babası İbrahim Halil Han Cavanşir, annesi Gürcü knezlerinden Abaşidze'nin kızı Sofya'dır. Sarayda özel hocalardan eğitim almıştır. Zengin ve gösterişli bir yaşam süren Gövher Ağa'nın hayatı keşmekeşlerle, aşk maceralarıyla dolu olmuştur. Halasının önerisi ve siyasi olaylar üzerine 16 yaşındayken kendisinden yaşça büyük olan Şekli General Cefergulu Han Hoyski ile evlendirilmiş, bu evlilikten çocukları olmamıştır. Eşinin işi dolayısıyla Tiflis, Şeki, Gence şehirlerinde ve Vladikafkas'ta (Kuzey Osetya) yaşamış hatta bir ara Petersburg seyahatine hazırlanmışlardır. Fakat bu sefer gerçekleşmemiştir. 1814 yılında kocası öldükten sonra vekil Hankişi Bey ile evlenmiş, Şuşa'da fazla saygın bulunmayan bir aileden gelen bu şahısla evlenmesi Karabağlılar tarafından hoş karşılanmamıştır. Şuşa şairlerinden Haydaroglu, cömert ve çok güzel olan Gövher Ağa'nın bilim ve marifetten uzak bulunan birisiyle evlenmesinin hoş olmayacağı yönündeki görüşlerini içeren bir beyitte şöyle demiştir:

Diğer Farsça beyti ise hem Ceferzade'nin hem de Memmedov'un kitabında yer almıştır.

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün

Şoma der hanemane hod be manid
Ki ma bi-haneman budim u reftim

Tercümesi: Siz kendi evinizde selamette kalın/Ki biz evsiz barksız idik, bu yüzden gittik. (Ceferzade, 1991: Memmedov, 1989: 19-22)

***

Gövher Beyim veya Hacı Gövher Hanım

Gövher Beyim isimli şairin Azize Caferzade'nin kitabında sadece bir gazel örneği bulunmaktadır.

Şiiri Farsçadan Hidayet tercüme etmiştir:

Enber saçan tellerimi küleklere verersem
Sahradaki ahuları öz toruma salaram
Eğer şehla gözlerime nazla sürme çekersem
Bütün yerle bütün gökle kara toprak olaram
Yolum düşse kelisaya tersa kızlarını da
Öz dininden çekindirip öz yoluma salaram
Bir balaca gamzem ile can veririm âleme
Haber edin İsa'nı da mucizemle men varam
Gözel göyerçin olsam da aslında bir şahinim
Anka padişahını da men şikârim tek çalaram (Ceferzade: 1991: 72-73)

Aynı örnek *Hayrat-ı Hisan*'da da mevcuttur. Burada Gövher Beyim Azerbaycanî başlığı altında aşağıdaki bilgilere yer verilmiştir: “Meşhur edibe, şirinsühen şaire olmuştur. Bu beytler onun düşüncelerinin neticesidir:

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ülün

Eger bebad dehem zülfi-enberi-asara
Bedami-xiş keşem ahuvani-sehrara
Güzari-men bekelisa ger ofted ruzi
Bedini-xiş keşem doxterani-tersara
Be yek neqah do sed morde mikonem zende
Xeber dehid ze ecazi-men Mesihara (Etimadüsseltene, 2010: 45)

Hayrat-ı Hisan'da, Hacı Gövher Hanım başlıklı bir kadın şairden de bahsedilmiş ve onun Kacarlar döneminin soylu ailelerinden olan Musa Han Kacar'ın kızı ve Feteli Şah'ın kızı Hacı Teyğün Hanımdan doğma torunu olduğu bildirilmiştir. Hacı Gövher Hanım'ın iyi eğitim aldığı, akıllı, hayırsever ve güzel huylu, nücüm ilmini iyi bilmekte ve güzel şiirler yazmakta olduğu kaydedilmiş, naatlarından örnekler vermiştir. Genel olarak İtimadüssaltana bu eserde daha çok Kacarlar Dönemi'nde yaşamış kadın şairlerden bahsetmiştir. Bu şairlerin çoğu şiirlerini Farsça yazmışlardır.

Aşağıda şairin Farsça yazdığı na'tından ve birkaç şiirinden örnek verilmiştir:

"Peygemberi ki-eşrefi-övladi-âdem est
Yek paye ze minberi u erşi-ezem est
Xetmi-rusel şefie jeza fexri-kâinat est
Mexluqi-heqq-o-xaliqi-mexluqi-âlem est

Tercümesi: Peyğember Âdem övladının eşrefi olduğundan/Onun minberinin her pillesi ezemetlidir/Resulun günahı bağışlaması kainatın fexridir/O, haqqın yaratağıdır, âlemi yaradanın xelq olunmuşudur.

Ve yaxud:
Ey Seba! Nafe ez an torre to aheste qoşayi,
Ke der an selseleyi-zolfi-gereftaranend.

Tercümesi:/Ey Seba! Sen müşk etrini o helqelerden aheste qopar/Ki, müşk etri o zülflere giriftar olmuşdur.

Ve yaxud:
Ey xaliqi-xelq, zanki to qeffari,
Cüz mesiyetet ne kerdeem men kari.
Nazend be itaeti-to xülqi-to vo men,
Cüz lütfi-emimi-to nedarem yari.

Tercümesi: Ey xaliqi-xelq, sen ki, rehmlisen/Senin yanında günahkâr olmaqdan başqa bir işim yoxdur/Senin ve benim xasiyyetimizden bize naz edirlər/Senin lütfünden qeyri kömeyim yoxdur." (Etimadüsseltene: 2010: 45-47)

Kaynaklar

Ceferzade, Ezize (1991). *Azerbaycanın Aşık ve Şair Kadınları*. Bakı: Genclik. s.72.

Memmedov, Beyler (1989). *Natevanın Şair Gohumları*, Bakı: Genclik. s.19-22.

***

Tahire Kurretülâyın

Zerrintac, Fatıma isimleriyle de anılmıştır. Kazvinli Hacı Molla Saleh Bergani'nin kızıdır. 1819 yılında ilmiye sınıfına mensup bir ailede doğmuştur. İyi bir eğitim almış, çağının bütün bilgileriyle donanmıştır. Hattat kadın şairdir. Göz bebeği anlamına gelen Kurretülâyın mahlasını, şeyhlerin başkanı Seyit Kazım Reştî vermiştir. Kazvin kadısı ve müctehit olan amcası Molla Taki'nin oğlu Molla Mehemmed'le evlenmiştir. El sine-i selaseyi iyi bilen Zerrintac, Babilik tarikatından etkilenmiş, Mirze Mehemmedeli Bab'ın etkisiyle bu harekâta katılmış, hatta direnişlere katılarak isyanlara da liderlik etmiştir. Babilik tarikatının kurucusu ve lideri olan Seyit Eli Mehemmed Bab kendisine temiz, pak anlamına gelen Tahire mahlasını vermiştir. Çağına ve o dönemki İran toplumuna göre oldukça açık fikirlere sahip olan Tahire, halka açık yerlerde yüzü açık bir biçimde vaazlar vermekten, öğrencilere ders anlatmaktan, düşünce ve görüşlerini, itirazlarını açıkça beyan etmekten çekinmemiştir. Yüz olarak çok güzel olan bu kadın şairin hitabet yeteneği de çok parlak imiş. Bu özellikleri ve keskin zekâsı, çekinmeden düşüncelerini söylemesi sebebiyle kısa zamanda etrafına taraftar toplamış, sözünü dinletmiştir. Bu hareketlerinden rahatsız olan ailesinden ayrılarak Kazvin'i terk edip Tahran'a gitmiş ve görüşlerini burada yaymaya başlamıştır.

Rızaeddin bin Fahreddin *Meşhur Hatunlar* eserinde Tahire'ye *Kurratü'l-ayn* başlığı altında geniş bir bahis ayrılarak şöyle demektedir:

"İran'da Bâbî mezhebinin kurucusu olan Seyyid Ali b. Muhammed eş-Şirâzî'nin halifesi veya halifesi iddiasında olan Fâtıma'dır. Gayet güzel ve gayet âlime biri olmasının yanında güzel konuşan bir kadındır. Kocasından ayrılarak İran'da uzun bir seyahat yapmıştır. Minberlere çıkıp meclisler tertib etmiş, halkı Bâbî mezhebine davet etmiştir. İran devleti Bâbîleri pek şiddetli bir şekilde cezalandırdığında bu kadın Bağdat'a kaçtı. Bağ-

dat'ta kaldığında vali tarafından sevilip sayıldığına göre serbest yaşamıştır. Sonra nedendir bilinmez Tahran'a, İran'a geri döndü. Şâh (Türk iken) tarafından ateşe atılıp yakılmıştı. Buna tabi olanlar kendilerine Kurretiyye ismi vermektedirler. Bâbî mezhebini asıl kuran Seyyid Ali de Tebriz şehrinde 1266 tarihinde ateşe atılmıştı. Öğrencilerinden olan Yahya Sabah Ezel İran'dan kaçmakla Türkiye'ye geldi. Mezkûr mezhebi neşre çalıştıysa da Kıbrıs'a sürgün edildi ve ikinci şakirdi Bahâullah isimli zatı İran Şâhı öldürmek niyetinde olduğundan Rus elçisi ile yaptığı istişareye binaen onu affederek Bağdat'a gönderdi. Bağdat'ta on iki sene durduktan sonra Bâbî mezhebine açıktan davete başladığında Türk devleti tarafından İstanbul'a götürüldü. Sonrasında Akka'ya sürgün edildi. Orada 1309 tarihinde vefat etti. Bâb işin manasında olmakla bunların ıstılahında ilahi hakikatleri bilmenin aşkı demek oluyormuş. Bâb mezhebinin tasavvuf ile felsefeden imtizac edilen bir mezhep olduğu rivayet edilir..." (Rızaeddin, 2020:337-338)

1851 yılında Nasreddin Şah Kacar tarafından idam ettirilmiştir. Vefatının 100. yıldönümü olan 1951'de Bahaîler tarafından Divan'ı yayımlanmıştır. Şair, Azerbaycan'ın önemli aydın ve düşünürlerinden Mirza Kazım Bey (d.1802-ö.1870) ve Mirza Feteli Ahundov (d.1812-ö.1878) tarafından da çok takdir edilmiştir. Mirza Feteli Ahundov, *Kemalüddövlə Mektupları* adlı eserinde onu açık fikirli aydınlar arasında zikretmektedir (Ceferzade, 1991: 65-66).

Şairin eserlerinden örnek sadece Azize Caferzade'nin antolojisinde yer almaktadır. Yıllarca Elyazmalar Enstitüsünde çalışan müellif, şairin Enstitü Kütüphanesinde muhafaza edilen Farsça eserlerinden hareketle yazma numarasını kaydetmeden bu örnekleri vermiştir. Şiirlerini Farsça'dan Hidayet tercüme etmiştir.

Eger üzbeüz dayanıb nazar salsam men çehrene
Okuyaram her gamını şerh ederem seni sene
Fırakınla gözlerimde üreyimin kızıl kanı
Dicle gibi cülge cülge⁴¹ çeşme çeşme yine yine
Dokunubdur muhabbetim üreyimin kumaşına
Damar damar arğaş arğaş⁴² bağlayıdır seni mene

⁴¹ Cülge – Azerbaycan Türkçesinde kuraklık çorak yerlerde oluşan doğal gölcük, su birikintisi.

Senin üzünü görmekçin yine dönüp ahtarıram⁴³
Küçe küçe⁴⁴ gapı gapı yetişerem mehellene⁴⁵
Varak varak perde perde gezdi Tahire kalbini
Senden özge gire bilmez heç kes onun üreyine (Ceferzade, 1991:66)

2

Sen idin deyen ene rabbiküm
Şecer-i mübarekden ayan
Sen idin Kelim'in asasını
Gah eden asa gah ejderha
Görürüm ki suret-i diğeri
Getirir zücac kalbden
Hedef-i icabete mukterin
Olacaktı naveki müdde (Ceferzade, 1991: 66)

Kaynaklar

Ceferzade, Ezize (1991). *Azerbaycanın Aşık ve Şair Kadınları*. Bakı: Genclik Neşriyatı. s.65-66.

Nizami Gencevi (2004) *Hosrov ve Şirin*. Bakı: Lider Neşriyyatı.

Hesenzade, Tahire (hızl.) (2009). *Etimadüsseltene, Marağalı Mehemedhesen Xan (2009). Xeyrat-i Hisan*. Bakı: Nurlan. s.60.

Memmedli, Qulam (2012). Tezkire. (Hızl. Aybeniz Rehimova). Bakı: Elm ve Tehsil. s.567.

Rızaeddin bin Fahreddin (2020). *Meşhur Hatunlar*. (Hızl. Ahmet Acarlıoğlu). SAMER Yay. Kahramanmaraş. s.337-339.

Rzaeddin İbn Fexreddin (1993). *Meşhur Xatunlar* (Hızl: Zemine Hacıyeva) Bakı: Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı. s.58-59.

***

---

⁴² Arğaş (arğac) – Azerbaycan Türkçesinde halı, kilim vb. dokuma ürünlerinde ene doğru kullanılan ip; arış.

⁴³ Arıyorum

⁴⁴ Sokak sokak

⁴⁵ Mahallene

Hayran Hanım Dünbülü

12. yüzyıl şairi Mehsetî Gencevî'den sonra klasik Azerbaycan edebiyatının en meşhur kadın şairlerindendir. Hayran Hanım, 18. yüzyılın sonlarına doğru 1790 yılında Nahcivan'da doğmuş, tahminen 1850-1860'lı yıllarda vefat etmiştir. Baba tarafından ailesi Nahcivan'ın meşhur Kengerli sülalesine, anne tarafından ise Güney Azerbaycan'daki Dünbülü sülalesine mensuptur. 19. yüzyılda İran ve Rusya arasında cereyan eden savaşlarda birçok Azerbaycan Türkü gibi onun ailesi de Tebriz'e göçmek zorunda kalmıştır. Şairin hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. 20. yüzyılın ilk yarısında şairin yakın akrabaları ile görüşüp bilgi toplayan *Danışmend-i Azerbaycan* müellifi Mehmedeli Terbiyet, onun 80 yaşlarındayken vefat ettiğini belirtmektedir (Terbiyet, 1987: 378).

Küçük yaşlarından itibaren Arap ve Fars dillerini öğrenmiş, iyi bir edebiyat eğitimi almıştır. Divanındaki çeşitli nazım şekilleri ile yazılmış şiirler Azerbaycan Türkçesi ve Farsça kaleme alınmıştır. Hayatının önemli bir kısmını Tebriz'de geçiren Hayran Hanım, Urmiye, Merağa, Hoy ve Tebriz gibi şehirlerde yaşamış, Tebriz'deyken Şah Abbas Mirza'ya ve ailesine yakın olmuştur. Şiirlerinden hareketle şairin iki defa evlendiği fakat eşlerini erken yaşta kaybettiği anlaşılmaktadır.

Türkçe ve Farsça yazan şairin eserlerinden onun klasik kültürün bütün unsurlarını ayrıntıları ile bildiği, Firdevsî, Ömer Hayyam, Hakânî, Nizâmî, Sâdî ve Hâfız gibi şairleri okuduğu anlaşılır. O, Fuzuli ve Kavsi Tebrizî'yi şiirlerinde anarak onlara nazireler yazmıştır. En çok etkilendiği şair Fuzuli'dir. 19. yüzyılın birçok klasik şairi gibi o da Fuzuli edebî mektebinin takipçisi olmuştur. Hayran Hanım, 19. yüzyıl klasik Azerbaycan şiirine has birçok çizgiyi taşımakla birlikte yaşadığı çağda yaygın olan mersiye edebiyatına, mersiye geleneğine pek uymamıştır. Klasik edebiyatta sıklıkla kullanılan mazmunlar, özellikle kozmik unsurlar Hayran Hanımın şiirlerinde başarılı bir biçimde yer almıştır.

Hayran Hanım'ın bilinen tek eseri divanıdır. Divanda Türkçe ve Farsça yazılmış 4500 beyitlik gazel, kaside, kıta, rubai, müstezat, terciibent, mesnevi vb. şekillerde şiirler yer almıştır. Divanının şair hayattayken oluşturulduğu ve kâğıt çeşidinden tezhip ve hat unsurlarına, hatta müstensihe varıncaya kadar birçok hususun şairin kendi yönlendirmesiyle seçildiği şiirlerinden anlaşılmaktadır. Ali Kafkasyalı, şairin müzik kültürüne de vakıf olduğunu ve güzel ud çaldığını bildirmektedir (2002: 58).

Terbiyet, Divanının Türkçe ve Farsça yazılmış 4500 beyitlik kaside, gazel, kıta, tercibent, muhammes vb. şekildeki şiirlerden oluştuğunu ve bu şiirlerin çoğunun Şehzade ve Tebriz Valisi Abbas Mirza (d.1789-ö.1833) ve onun kız kardeşi medhinde söylendiğini kaydetmiştir (Terbiyet, 1987: 379).

Bu yönüyle Hayran Hanım, Mehsetî Gencevî'den sonra bilinen müzisyen kadın şairlerden biri olarak edebiyat tarihine geçmiştir.

Lirik bir üslubu olup daha çok zarif bir eda ile âşıkane gazeller yazmıştır. Şiirlerinde beşerî aşkı anlatmıştır. Bunun yanı sıra 19. yüzyıl gibi sosyal ve siyasi çalkantılarla dolu dönemin özellikleri de Hayran Hanım'ın şiirlerine yansımıştır. Zamaneden şikâyet, sevgilinin cefası ve vefasızlığı, saray hayatı, sarayda yaşamının zorlukları, kadın meselesi, kadınların iç dünyasına, duygu ve düşüncelerine saygı gösterilmemesi, köle gibi alınıp satılması gibi konulara yer verilmiştir.

Eserlerinde günlük hayattan ve sosyal olaylardan tasvirler de yer almaktadır. Bazı şiirleri hece ölçüsüne yakın ritmik aruz kalıplarıyla yazılmıştır. Hayran Hanım, Azerbaycan kadın şairleri arasında özel bir yere sahiptir (Ceferzade: 1991:35-36).

Yaşadığı çağda cereyan eden savaşlar, savaşların insanlara ve insanlığa vurduğu zarar, veba gibi salgın hastalıklar ve bu hastalıkların sebep olduğu yıkımı anlatan şiirleri de vardır.

Şairin divanının günümüzde bilinen üç yazması mevcuttur. Bunlar: Tahran Üniversitesinde, Gürcistan Bilimler Akademisinde ve Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Fuzuli adına Elyazmaları Enstitüsü Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

Hayran Hanım'ın eserleri ile ilgili ancak 1945 yılından sonra çeşitli araştırma ve incelemeler yapılmıştır. Şairin şiirlerinin bir kısmı ilk defa *Seçilmiş Eserler* adı altında 1945 yılında İran Sovyet Medeni Alakalar Cemiyeti tarafından Arap alfabesiyle Tebriz'de, daha sonra ise Kiril alfabesiyle Bakü'de basılmıştır. Şairin şiirleri 1951, 1981, 1990 ve 2006 yıllarında da *Seçilmiş Eserler* adı altında veya çeşitli antolojiler içinde Bakü'de basılmıştır.

Seçilmiş Eserler adı altında basılan şiirlerin çoğunluğu Farsça şiirlerinden tercümelerdir.

"Olubdu gam yatağı şad gördüğün könlüm" mısraı ile başlayan gazeli Fuzuli'nin "Tutuşdu gam oduna şad gördüğün könlüm" mısraı ile başlayan gazeline, kağız, ey hekim, gayrı vb redifleri de yine Fuzûlî Divanında bulunan bu meşhur redifli gazellere nazire olarak yazılmıştır.

Hayran Hanım'ın Seçilmiş Eserlerinin ilk 60 sayfasındaki şiirler Türkçe, diğerleri ise Farsçadan Türkçeye yapılmış manzum tercümelerdir.

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Çâre yok derdime ol la'li, dü-tâdan gayrı
Kimse tutmaz elimi zülf-i resâdan gayrı
Yokdu bir yâr, ede hâlimi dildârıma arz
Ser-i kûyunda meğr bâd-ı sabâdan gayrı
Bahtımız şeşder-i hayretde idi çünkü bize
Görmedi yâr revâ cevîr ü cefâdan gayrı
Gerçi dildâr mene eyledi çok zulm ü sitem
Men ona eylemem mihr ü vefâdan gayrı
İsterik dilberimin hidmetine azm kılak
Tuhfemiz yok dahi bir hayr-ı duâdan gayrı
Olmadı bunca giriftar-i gam u derd ü elem,
Ser-i kûyinde men-i baht karadan gayrı
Düşmenin ta'nesi, hicran oldu, gurbet elemi
Yokdu gam-har bize kimse Huda'dan gayrı
Ger kaza saklı seni yârdan ayrı Heyran
Daha takdire nedir çâre rızadan gayrı (Heyran Hanım, 2006: 47)

Mef'ûlû Mefâ'ilû Mefâ'ilû Fe'ûlûn

Hal-i siyehin leb ile ruhsar arasında
Bir mülkdü kalmış iki serdar arasında
Veh gör ne aceb hoş görüner eyle tamaşa
Bir dane benefşe bite gülzar arasında
Ey dil olasan lal utan kim nece verdin
Bu nisbeti bedkar ile hoşkar arasında
Guya şah-ı Habeş taht-ı melahatda oturmuş
Künc-i leb ile zülf-i siyehkar arasında
Ebru-yi keman ile gehi zülf-i siyahın
Bir can kalıp ol iki sitem-kar arasında
Dil ahd kılıp zülfün ile şerti budur kim
Olmaya yalan kavî ile ikrar arasında
Gah çeşmüve gah lâlûve mail olu könlüm
Biçare kalıp mest ile huşyar arasında
Şebhun getirip gülşen-i ruhsarına hattın
Bir gonca kalıpdır bu kadar har arasında
Heyran şeb-i hicrinde eler yad vüsâlin
Hayrettedir ol cennet ile nar arasında (Heyran Hanım, 2006: 52)

Kaynaklar

- Bayram, Parvana (2014). *Heyran, Heyran Hanım*: <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/heyran-heyran-hanim>.
- Cavad Heyet (1993). *Azerbaycan Edebiyyatına Bir Bakış*. Bakı: Yazıcı Neşriyatı. s.121-123.
- Ceferzade, Ezize (1991). *Azerbaycanın Aşık ve Şair Kadınları*. Bakı: Genclik Neşriyatı. s.35-49.
- Heyran Hanım (1945). *Seçilmiş Eserleri*. Tebriz.
- Heyran Hanım (1981). *Otuzyedi Gazel ve Bir Terciibend*. Bakı.
- Heyran Hanım (2006). *Seçilmiş Eserleri*. (Hzl: Soltan, Memmedağa, Memmedli, Gulam) Bakı: Şerq-Qerb. s.69.
- İbrahimov, Mirze (1947). *Heyat ve Edebiyyat*. Bakı: Azerneser.
- Kafkasyalı, Ali (2002). *İran Türk Edebiyatı Antolojisi*. C. III. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi. s.58-66.
- Kasımzade, Feyzulla (1974). *XIX. Asır Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*. Bakı: Maarif Neşriyatı. s.83-86.
- Köprülü, Mehmet Fuat (1979). "Azerî". *İslâm Ansiklopedisi*, C. II. Milli Eğitim Bakanlığı Yay. İstanbul. s.141.
- Memmedli, Qulam (1950), *Cenubi Azerbaycan Şairleri*. Bakı: Azerbaycan Uşaq ve Gencler Edebiyyatı Neşriyyatı. s.13-14.
- Memmedli, Qulam (2012), *Tezkire*. (Hzl. Aybeniz Rehimova). Bakı: Elm ve Tehsil. s.242-224.

***

Zöhre Hanım

Doğum ve vefat tarihi belli değildir. 19. yüzyılda yaşamıştır. Kendisi Kacar emirleri hanedanındandır. Usmi sülalesinden genç ve yakışıklı Hüseyin Han'ı sevmiştir. Kaynaklarda hakkında fazla bilgi olmayan bu şairin bir gazeli bulunmaktadır. Bu gazelde kullanmış olduğu mazmun ve terimlerden hareketle başarılı bir gazel şairi olduğu görülmektedir. Şair hakkında başka kaynaklardan bilgi elde edilememiştir.

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

Çekip ruhsare yapuncu eder can kasdin ol yağı
Gönül Derbendini çapdı qoyanda başa Geytağı
Dağıstan dağını gör gör sığınmaz dağı göğsüme
Kara geymiş Kumuk halkı tutupdur Deşt-i Kıpçağı

Biten her gül olur hoş-bu taallah bu menzilde
 Gülistan-i İrem bulmuş meğer bu Kubba⁴⁶ toprağı
 Leb-i la'i şeker-barın tekellümden tebessümden
 Sanasan bağ-ara titrer sabadan lâl yarpağı
 Gözüm yaşını men bilem yıkar gönlüm evin ahir
 Olur elbette viran olsa her menzil su oynağı (Ceferzade, 1991: 67-68)

Kaynaklar

Ceferzade, Ezize (1991). *Azerbaycanın Aşık ve Şair Kadınları*. Bakı: Gençlik Neşriyatı. s. 67-68.

***

Goncabeyim

Şairin hayatıyla ilgili bilgileri Azize Caferzade'nin *Azerbaycanın Aşık ve Şair Kadınları* adlı antolojisinden almaktayız. 1827 yılında Nahçıvan'da Ehsan Hanın ailesinde doğmuştur. Babası Rus subayları ile dostluk etmiş, Rus şairi Aleksandr Griboyedov (d.1795-ö.1829) Tahran Büyükelçisi olarak İran'a giderken onların sarayında misafir olmuş, Goncabeyim ile şahsen tanışmıştır.

Goncabeyim, 1837 yılında Nahçıvan'da faaliyet gösteren Rus okulunda eğitime başlamıştır. Rus ve Fars dillerini de öğrenmiş, klasik edebiyata özel bir ilgisi olmuştur. İbrahim Bey isimli bir subayı sevmesine rağmen 1844 yılında sevmediği Şamil Han'la evlendirilmiştir. Şairin şiirlerinde de bu konuda ipuçları görmek mümkündür. Caferzade, bu olayın halk arasında yayılarak Şahzade İbrahim Destanı'na dönüştüğünü ve bu destanda geçen "Beyim Dilinden" söylenen şiirlerin bir kısmının özellikle Goncabeyim'in şiirlerinden alıntılandığını bildirmektedir (1991:69).

Nahçıvan'da memurluk yaparken Ehsan Han'ın ailesi ile tanışan romantik Gürcü şairi Nikoloz Barataşvili (d.1817-ö.1845) de Goncabeyim'in güzelliğini ve şairlik yeteneğini övmüştür. Hatta bu şiirleri Gürcü alfabesiyle yazarak Gürcüceye tercüme edilmesi için Tiflis'e göndermiş ve bu şiirlerin meclislerde okunmak amacıyla hanende Settar ve Şekli Cafer'e verilmesini tavsiye etmiştir.

⁴⁶ Azerbaycan'da bulunan Guba şehri.

Bu yüzyılda şiir yazar kadın şairler, genellikle aruzla birlikte hece vezniyle de şiirler yazmışlardır. Goncabeyim'in de aruzla değil hece ile yazdığı şiirlerden bazıları günümüze ulaşmıştır. Şairliği hakkında fikir vermesi açısından bu şiirlerden birini aşağıda veriyoruz:

Ey ağalar meni neçin kınarsız
Elese derdime bu derman eler
Aşka düşenleri ahirde bu derd
Erider inceler natevan eler

Görüm aralıkda⁴⁷ yok olsun yaman
Üzüm payendazdır⁴⁸ başım tercüman
Senden gayrı benim derdime derman
Ne Eflatun bilir ne Loğman eler

Göz yaşımından arza⁴⁹ yazdım Settar'a
Belki bizi gam kaygudan kurtara
Sine açık zülf perişan üz kara
Meni bele gören sene man eyler⁵⁰

Şeri koyup hayra kadem basarlar
Hakku'n-nas⁵¹ sözlere kulak asarlar
Tasadduk⁵² veriben kurban keserler
Beyim İbrahim'e can kurban eyler (Ceferzade, 1991: 70-71)

Kaynaklar

Ceferzade, Ezize (1991). *Azerbaycanın Aşık ve Şair Kadınları*. Bakı: Genclik. s.69-71.

Memmedli, Qulam (2012) *Tezkire*. (Hzl. Aybeniz Rehimova). Bakı: Elm ve Tehsil. s.605.

***

---

⁴⁷ Ara yerde

⁴⁸ Bir hükümdarın, büyük bir kimsenin geçeceği yere serilen halı veya çuha, kadife gibi değerli kumaş.

⁴⁹ Dilekçe

⁵⁰ Ayıplamak, yasaklamak

⁵¹ İnsanların birbiri üzerindeki hakkı

⁵² Sadaka vererek

Şehrebani

Şairler yurdu olan Gazah'ta doğmuştur. Hayatı ve eserleri hakkında fazla bilgi yoktur. Bölgede yetişen ilk kadın şairlerdendir. Gazah kazasının Berhudarlı köyündendir. Doğum ve vefat tarihleri bilinmemekle birlikte 19. yüzyılın 50-90'lı yılları arasında yaşadığı tahmin edilmektedir (Umudlu ve Eliyev, 2021: 27).

Ana meni bir nadana verdiler/Günahıma babalıma girdiler dizeleriyle biten muhammesinden başka elimizde şiiri bulunmamaktadır. Çağını yansıtan birer tablo özelliğindeki bu şiirde kadın hukuksuzluğunun ve kadınlara sormadan yapılan evliliğin acı sonuçları yansıtılmıştır. Muhammesin son bendinde etnografik unsurlara da yer verilmiş ve o dönemde gelinlerin giyim kuşamıyla ilgili bilgiler verilmiştir (Ceferzade, 1991:199). Bu şiir, temas ettiği konular dolayısıyla 20. yüzyıl başlarında kadın hukuksuzluğu konusunda mücadele eden Azerbaycan aydınları tarafından da sık sık iktibas edilmiştir.

4+4+3=11'li hece ölçüsü

Nece deyim zalım atam yaşasın
Otağına zeri-zerbaf döşesin
Meni nece verib ele boşasın
Ana meni bir nadana verdiler
Günahıma babalıma girdiler

Gün kalkanda durar geder yazıya
Ak lavaşı doğrar töker tazıya
La'net gelsin kebin kesen gaziya
Ana meni bir nadana verdiler
Günahıma babalıma girdiler

İşve bilmez gamze bilmez naz bilmez
Sevgi bilmez sohbet bilmez saz bilmez
Söz işitmez kaş anlamaz göz bilmez
Ana meni bir nadana verdiler
Günahıma babalıma girdiler

Koyun değil koyunlara katam men
Öküz değil çodarlara satam men
İgid deyil kucaklaşam yatam men
Ana meni bir nadana verdiler
Günahıma babalıma girdiler

Men Şehrebaniyam kına bağlardım
Siyah tellerimi yana bağlardım
Keleşay altından cuna bağlardım
Ana meni bir nadana verdiler
Günahıma babalıma girdiler

(Ceferzade, 1991: 199-200.; Umudlu ve Eliyev, 2021: 27)

Kaynaklar

Ceferzade, Ezize (1991). *Azerbaycanın Aşık ve Şair Kadınları*. Bakı: Genclik Neşriyatı. s.199-200.

Umudlu, İsmayıl; Eliyev-Ayvazalı, Behmen (2021). *Şahnigar Xanım Rencur (Qiyasbeyova)*. Bakı: AFPoliqraf. s.27.

***

Bedircahan Beyim

Hurşidbanu Natevan'ın annesidir. 1785 yılında doğmuş, 1861 yılında vefat etmiştir. Soylu bir aileden gelmektedir. Ruslar tarafından feci bir şekilde öldürülen Cavad Hanın ve Ziyad Han'ın torunu, Uğurlu Bey'in kızıdır. Şairler yurdu Gence'de doğmuş, çocukluk ve gençlik yıllarını bu şehirde geçirmiştir. İlk eğitimini sarayda almıştır. 1806-1807 yıllarında Karabağ'ın son hâkimi Mehdikulu Han Cavanşir'le evlendirilmiş ve yaklaşık 25 yıl boyunca çocukları olmamıştır. Siyasi kargaşalar yüzünden, Çarlık Rusya'sının Kafkaslardaki yöneticisi Yermalov'un garezli davranması sonucunda hanlıktaki birçok ailenin yanı sıra Bedircan Beyim de kocası ile birlikte bir süre zorunlu olarak Karabağ'dan İran'a sürülmüş, 1822-1829 yılları arasında İran'ın Karadağ eyaletinde yaşamak zorunda kalmıştır. Yeniden Karabağ'a döndükten sonra 1832 yılında hanlığın yegâne varisi Hurşidbanu Natevan dünyaya gelmiştir. Bedircan Beyim, kadınların eğitimine önem vermiş, bir hayırsever olarak Kafkaslarda kız okullarının açılması ve Azerbaycanlı öğrencilerin Rusya'nın ve Kafkasya'nın çeşitli şehirlerinde eğitim alması amacıyla maddi yardımlarda bulunmuştur. Ko-

cası Mehdigulu Hanın vefatından sonra hanlığı kendisi yönetmiştir. Kafkasya'daki birçok şehirde, Bakü, Tiflis, Şamahı, Teymurhanşura, Vladikafkaz vb yerlere seyahatlerde bulunmuş, 1858 yılında kızı Natevan, damadı Hasay Han Usmiyev ve torunları ile birlikte Bakü'de iken meşhur Fransız yazarı Aleksandr Düma ile de görüşüp konuşmuştur. Düma, 1861 yılında Tiflis'te Rus dilinde yayımlanan Kafkaz adlı eserinde bu görüşmenin ayrıntılarından bahsetmiştir. (Memmedov, 1989: 25). 1861 yılında aniden hastalanan Bedircahan Beyim Şuşa'da vefat etmiştir. Baharlı'nın, Hazani'nin tezkiirelerinde ve Adolf Berje'nin yönetiminde hazırlanıp 1866-1886 yılları arasında Tiflis'te yayımlanan *Kafkas Arkeografya Cemiyetinin Aktları* adlı kitapta Bedircahan Beyim'e dair birçok ilginç not ve yazılar bulunmaktadır. Halk arasında onun mertlikte ve yiğitlikte erkeklerden geri kalmadığı, yüce gönüllü ve hayırsever, cömert bir insan olduğu vurgulanmıştır.

Aşağıdaki beyit kendisininindir.

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Göresen dilberimin bunca temennası nedir

Küsdürüp aşıkını gönlünü alması nedir (Memmedov, 1989: 26)

Günümüze ulaşan bir diğer beyti ise şöyledir:

Ya Rab uşşakı ne için yaratdın

Onu aşk oduna yandırıp yakdın (Memmedov, 1989: 24)

Kaynaklar

Memmedov, Beyler (1989). *Natevanın Şair Gohumları*. Bakı: Yazıcı. s.23-26.

***

Hurşid Banu Natevan (d. 1832-ö.1897)

Hurşidbanu Natevan, 6 Ağustos 1832 yılında Şuşa'da doğmuştur. Babası Karabağ'ın son hanı Mehdikulu Han, dedesi İbrahim Halil Cavanşir Han'dır. Annesi ise Gence hanları neslinden olan Uğurlu Bey'in kızı Bedircahan Hanım'dır. O, ailenin yegâne evladı ve Karabağ Hanlığının mirasçısı olduğundan sarayda "Dürr-i yekta" (Tek inci), halk arasında ise Han Kızı adıyla tanınmıştır. 1845 yılında Mehdikulu Han vefat edince tek varis olarak hâkimiyete Hurşidbanu Natevan geçmiş ve vefat ettiği 1897 yılına kadar hanlığı yönetmiştir.

İlk eğitimini sarayda özel hocalardan alarak Arapça ve Farsçayı öğrenmiş, klasik Şark kültürüne dair ilmi ve edebî eserleri okumuştur. Azerbaycan tarihinin çok karışık bir döneminde Karabağ gibi stratejik bir coğrafyada, çocuk denecek yaşta hâkimiyete geçen Natevan, daha çok annesi Bedircahan Hanım'ın yardımı ile hanlığı idare etmiştir.

Azerbaycan topraklarını işgal eden Çar Rusya'sının Kafkaslardaki hâkimi General M. S. Vorontsov'un emri ile diğer hanlıklar gibi Karabağ hanlığının da malikâne ve topraklarının büyük bir kısmı alınarak Rusya İmparatorluğuna katılınca Natevan, 1848 yılında annesi ile birlikte Tiflis'e giderek durumu generale bildirmiş ve o sırada generalin özel yaveri olan Kumuk asıllı General Hasay Han Usmiyev ile burada tanışmıştır. Natevan'ın han neslinden olan birisiyle evlenmesi durumunda hanlığın yine güçlenerek topraklarını talep edebileceğini düşünen Rus yöneticileri, meseleyi kökünden çözmek için han kızının çarlık ordusu subaylarından General Hasay Han Usmiyev ile evlenmesini desteklemişlerdir. 1850 yılında Hasay Han'la evlendirilen Natevan, birkaç yıl Şuşa'dan uzakta, Tiflis ve Dağıstan'da yaşadktan sonra hastalanmış ve vatanına dönmüştür. (Bayram, 2014)

Natevan'ın bu evlilikten Mehdikulu (d.1855-ö.1900) ve Hanbike (d.1856-ö.1921) isimli iki evladı olmuştur. 1861 yılında şairin annesi Bedircahan Hanım vefat etmiştir. Hasay Han ise 1864'te eşinden ayrılarak vatanı Dağıstan'a göçmüş, iki yıl sonra 1866 yılında Şeyh Şamil ile gizli ilişkileri olduğu gerekçesiyle Rusya'nın Voronej şehrine sürülmüştür. Bu duruma öfkelenen ve gururu incinen Usmiyev, Voronej'de iken intihar etmiştir.

Natevan, 1869 yılında Şuşa esnafından Seyyid Hüseyin adlı bir şahısla evlenir. Bu evlilik, başta öz oğlu Mehdikulu Han olmakla bütün Şuşa ve Karabağ asilzadeleri arasında itiraza sebep olur. Hatta Natevan'ın başkanlığını yapmakta olduğu Meclis-i Üns edebî meclisinin müdavimlerinden olan Abdulla Bey Âsî, şairi hicveden edep dışı bir şiir yazar. Fakat kısa zamanda, Natevan'ı sevip sayan Seyyid Azim Şirvani, Kasım Bey Zakir, Fatma Hanım Kemine vb. gibi dönemin önemli klasik şairleri tarafından Âsî'yi hicvedip Natevan'ı yücelten şiirler yazılmış, şaire destek olunmuştur.

Edebiyat araştırmacısı Salman Mümtaz'ın arşivinde Natevan ve hayatıyla ilgili muhafaza edilmekte olan *Hurşidbanu Beyim* başlıklı bir makalede şairin soyu, hayatının çeşitli ayrıntıları üzerinde durulmuştur. Makalede

lede, şairin özel hayatı, evliliği, borçları vb. hususlarla ilgili bu zamana kadar fazla bilinmeyen konulara temas edilmiştir. Şairin hayatı ve kişisel özellikleri ile ilgili önemli bilgiler içeren bu makaleden bir bölümü burada vermekte fayda vardır:

"...Meclis ehline, baxüsüs savadlılara hörmət edərdi. Çək eliaçıq bir xanım idi. Bazardan çarşovlu gederdi. Mescide gederdi. Yene çarşovlu gederdi. Aşura günü böyük xerc qoyardı. Şami-qeriban gecəsi piyada, ayaqyalın, elində şam mescide gederdi, zümzümə edərdi. Musiqini çox severdi. Derbar xanəndəsi Şükür Alışanov idi. Şükür çox gözəl oğlan idi. Babası ermeni və esl fəmiliası da Urişanovdur. Kürd Molla Veli de Xan qızının xanəndələrindən idi. Tar çalanları Şeker oğlu Kerim idi. Cavad bəy adlı bəy oğlu serkatib idi. Buna çox pul verərdi. Müridi ermeni qarmon çalan idi. Reqqas idi, cavan idi, çox gözəl idi. Sadıq tarçalan idi. Məşədi İsi Her il tekye saxlatdırardı. Həmişəlik mersiyanı Molla Abbasqulu Qarabağlı. Şahtaxtılı və s. şəhərə gəlirdə devət olunardı. Şəkil çəkməkdə böyük məhəreti var idi. Şeiri çox dost dutardı. İftar verərdi, həzərati devət edərkən hüsni-qəbul göstərirdi. Xöreklərə şəxsən nəzərət edərdi. Fərnələrin üstünə darçın ilə nuşbad və buna bənzər cümələrlə yazardı. Bəzi boşqaba kimin və kime məxsus olduğunu şeir ilə yazardı. Yetimlərə, fəqərəyə hər həftə əhsan edərdi. Yemək-içməkdən sonra hərsinə də bir məbləğ verərdi. Yetim uşaqlara nəvaziş edərək üzələrindən öpərdi. Bağırsağ xəstəliyindən ("katar jeludok") öldü. Yüzə yaxın yaşadı. Ölməyinə beş il-altı il qalmış çox üsretlə yaşayardı. Seyid Həsəni özünə oğulluğa qəbul etmiş idi. Kəsiblərin qızını köçürüb oğlanlarını evləndirərdi. Gecə məclisi-şeyrə bir-iki bənd dəyərdi. Məbaqisini başqa şairlərə həvalə edərdi.

Daimül-hüzur şairlər: Daruğə, Ağahəsən, Fətə xanım, Hacı Abbas, Məhəmmədli bəy Məxfi, Məmo bəy Məmai, İmanxan oğlu Sadıq, Həkim Mirzə Sadıq, Mirzə Məhəmmədqulu Qayıbov. Xanbikəni İmanxanə vermişdi və Şişdə ona məxsus ev tikdirmişdi. Xurşidbanu bəyim Xasay xanının vəfatından üç il sonra Seyid Hüseynə getmişdir. Seyid Hüseyn es-lən Qarabağlı olaraq Şişənin özündəndir. Aşağa Qurtlar məhəlləsindəndir. Seyid Hüseyn ağa həm tacir, həm də xan sarayının papaqcısı olmuşdur. Evə gələrək bir-birləriylə evlənməşlər. Kəbinini Mirzə Ebülqasım qazi kəsmişdir. Kəndlərin gəlirlərinin üstündə Məhdiqulu xan ilə Xurşidbanu bəyimin arası savumuşdur. İmperator tərəfindən Xan qızına yetmiş iki kənd verilməmişdi. Bunların 36-sı

müdamül-heyat özüne müteellik, 36-sı ise vereselik olaraq övlad üçün. Daimi irsi kendleri Mehdiqulu xan istediği üçün anası narazı olur ve buna göre araları deymişdi. Diğer sebebi de anasının Seyid Hüseyne getmesi olmuştur. Ana oğlundan şikayet etmiş idi ve sonra düşünerek erizesini geri götürmüştür. Mehdiqulu xanın ilxısı var idi. Bütün Qarabağda Mehdiqulu xanın ilxısı birinci hesab olunurdu. 12 cins at var idi: Gülgün, Qola, Meymun, Durna, Şahmar, Sertib, Ağcılal Göyerçin, Alapaça, Ceyran (üçü kesirdir). Her il Moskva, Peterburq skaçkalarında iştirak etmək üçün hökumət at zavoduna dört at gönderirdi. Bu atların baxıcısı, yeni cilovdarı, hekimi şərəfli Kerbelayı Atakışı idi. Bu ilxıda sekkiz yüze kimi madyan at var idi.”

Tahirzade, Ş. Edalet, Hacılı, B. S. (2018). Salman Mümtazın “Xurşidbanu beyim” ve “Xosrov bey” meqaleleri. *Azərbaycan Tarixi Şəcere Cəmiyyətinin Xəbərləri. Onuncu Buraxılış*. Bakı: Nurlar Neşriyyatı. s. 164-170.

Natevan'ın Seyyid Hüseyin ile evliliğinden Hacer, Sara, Mir Hasan, Mir Abbas, Mir Cabbar adlı beş çocuğu olmuştur. İkinci evliliğinden sonra Natevan, yine de şahsî hayatında mutlu olamamıştır. Keşmekeşli hayatı, hanlık uğruna çarlık Rusya'sı ve amcazadeleri ile yaşamış olduğu çekişmeler, hassas şairin hayatının son dönemlerini oldukça zor geçirmesine sebep olmuştur. İkinci eşinden olan oğlu Mir Abbas 1885 yılında 17 yaşındayken vefat etmiştir. İlk evliliğinden doğan ve babası gibi Çar ordusunda albay olan Mehdiqulu Han annesine yüz çevirmiştir. 1891 yılında eşi Seyyid Hüseyin de vefat edince sağlığı ve morali iyice bozulan şair, hanlığın geçimini ve ekonomik durumunu düzeltmekte çok zorlanmıştır. Üstelik evlatları arasında da veraset kavgası başlamış, sarayından bir sandık dolusu altın sikke çalınmıştır. Ekonomik sıkıntılarla boğuşan Natevan'ın Aras nehrinden Mil ovasına ve Ağcabedi şəhrine çektirmeye başladığı su kanalı tamamlanamaz. Geçinebilmek için ziynet eşyalarını bile müzayede yoluyla satışa çıkarması ile ilgili dönemin gazetelerinde haberler yayımlanır (Karayev, 2002: 212) .

1 Ekim 1897 yılında Şuşa'da vefat eden Natevan, Ağdam şəhrinde bulunan ve Cavanşir ailesine ait olan İmaret isimli aile mezarlığına defnedilir. Vefatı dolayısıyla çağdaşı olan birçok şair onun ölümüne mersiye ve tarih kıtaları yazmıştır. Dönemin meşhur gazetelerinden olan Kafkaz ve Tercüman gazetelerinde de taziye haberleri yayımlanmıştır. *Riyâzü'l-Âşıkîn* müellifi Müctehidzade (d.1876-ö.1965) de tezkiyesinde Natevan'ı hayır-

sever bir insan ve başarılı bir şair olarak övmüş ve onun ölümüne 12 beyitlik Farsça bir tarih kıtası yazmıştır (1999: 378-383). Döneminin neredeyse bütün alim ve şairleri, diğer şehirlerde faaliyet gösteren edebî meclis temsilcileri tarafından takdir edilmiş, kendisine yapılan haksız saldırılar şiirlerle kınanmıştır. Natevan'ın hemşehrisi ve çağdaşı olan Mir Möhsün Nevvab (d.1833-ö.1918), Karabağ şairlerinden bahseden Tezkiye-yi Nevvab eserinde Natevan'ın iç ve dış güzelliğini, cömertliğini övmüş ve şiirlerinden örnekler vermiştir (Nevvab, 2018: 180-188). O, Natevan'ın şair olan oğulları Mehdikulu Han Vefa ve Mir Hesên Ağâ'dan da bu eserde bahsedip örnekler yer vermiştir. (Nevvab, 2018:189-194)

Hurşidbanu Natevan'ın Sanatı ve Eserleri

Hurşidbanu Natevan'ın, 19. yüzyılda Azerbaycan'ın, özellikle de Karabağ'ın sosyal-siyasî, kültürel hayatında ve edebiyatında önemli bir yeri vardır. 1850'li yıllardan itibaren klasik tarzda Fuzuli etkisinde şiirler yazan Natevan güzel sanatlara da meyletmiştir. O, başarılı bir ressam olmakla birlikte diğer geleneksel Türk sanatlarından kumaş üzerine hem boya hem de iğne ile resim işleme alanında önemli eserler vermiştir. *Gül Defteri* adlı resimlerden oluşan albümü Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Elyazmaları Fondu'nda muhafaza edilmektedir. Çağının realist bir ressamı olan Natevan, 227 sayfalık bu albümde klasik şiire konu olan lale, karanfil vb. birçok çiçeğin, servi ağacının ve Şuşa'ya ait bir manzara ile Dağıstan'daki Şeyh Şamil sarayının resimlerine yer vermiştir. Ayrıca albümde şairin kendisine ait 13 şiir, çağdaşı olan kültür ve sanat adamlarının onun el işlerinin altına yazdıkları övgü dolu diğer şiirler de yer almaktadır (Memmedov, 2004: 14).

Şiir, sanat, bilim ve kültür muhitinde yetişen Natevan'ın anne ve baba tarafından da ailesinde önemli şairler yetişmiştir. Karabağ ve Gence'de yetişen Ebülfet Han Tuti, Ağabacı adı ile tanınan Ağabeyim Ağâ, Caferkulu Han Neva, Müsahip Gencevi, Feteli Bey Hâli gibi şairler onun neslindendir (Kasımzade, 1974: 392).

Natevan, ayrıca çağdaşlarından olan Kasım Bey Zakir, Mirza Camal Cavanşir Karabaği, Mirza Adıgüzel Bey Karabaği, Ehmed Bey Cavanşir gibi döneminin önemli şair, tarihçi, kültür ve sanat insanları ile de sık sık görüşüp konuşmuştur. Evlatları da kendisi gibi şair olmuş, oğlu Mehdikulu Han, Vefa mahlasıyla klasik tarzda Türkçe ve Farsça şiirler yazmıştır. Farsça gazelleri daha fazla ve daha başarılıdır. Kızı Hanbike ise Azerbaycan

Türkçesiyle şiirler yazmış, Meclis-i Üns'ün müdavimlerinden olmuştur. İkinci eşinden olan oğlu Mir Hasan Ağa da şairdir.

1850'li yıllardan itibaren Hurşid mahlasıyla şiirler yazmaya başlayan şair, 1870 yılından itibaren Natevan mahlasını kullanmıştır. Erken dönemdeki şiirlerinin çoğu kaybolmuş, daha çok Meclis-i Üns Edebî Meclisi'ni yönettiği sırada yazdığı şiirler günümüze ulaşmıştır. Onun şiirleri muhteva yönünden dörde ayrılmaktadır: Bunlar, âşıkane şiirleri, tabiat güzelliklerini övdüğü şiirleri, çağdaşlarına yazdığı şiirler ve şahsi kederini yansıtan hüznü şiirleridir. Sanatının en verimli yıllarını Meclis-i Üns Edebî Meclisi döneminde geçiren şairin şiirleri esasen 20. yüzyılın başlarından itibaren toplanmaya başlanmıştır. Şiirlerinden bazıları ilk defa 1913 yılında Bakü'de *Şükufe Mecmuası* başlığıyla, 1917 yılında ise *Türkçe Gazeller Mecmuası* adıyla yayımlanmıştır. Daha sonra sırasıyla 1928, 1938, 1956, 1981, 1984, 1989, 2004 ve 2012 yıllarında bu şiirler tekrar yayımlanmıştır.

Natevan'ın şiirleri, 19. yüzyıl Azerbaycan edebiyatında, özellikle kadın şairler arasında lirizmi, kadın ruhunu yansıtmaya bakımdan çok önemlidir. Şahsi hayatındaki çalkantıları, aşk acısını, evlat kaybını şiirlerinde başarıyla anlatan şair, ferdi duygularını; oğlunun ve eşinin, diğer yakınlarının acısını ise mersiye tarzındaki şiirlerinde yansıtmıştır. Onun şiirlerinde hem klasik mazmunlar hem de halk edebiyatı unsurları başarılı bir biçimde yer almaktadır. Natevan, Karabağ şairlerini bir araya getiren Meclis-i Üns adlı edebî meclisini 1872 yılından itibaren 20 yıl kadar yönetmiştir.

19. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının, toplumsal ve siyasi hayatının önemli simalarından olan Hurşidbanu Natevan, içinde bulunduğu bütün zorluklara rağmen Karabağ halkı için çeşitli fedakârlıklarda bulunan başarılı bir yöneticidir. Karabağ ve Şuşa'daki birçok fakir aileye hanlığın bütçesinden yardımda bulunmuş, fakir kızları çeyiz vererek evlendirmiştir. 1872 yılında kendi parasıyla Şuşa'ya 7 kilometre mesafede bulunan Sarı Baba adlı yerden su kanalı çektirmiştir.

1992 yılında Şuşa'nın Ermeniler tarafından işgaline kadar bu çeşmeye onun adından ilham alarak, Han Kızı Bulağı denmekteydi. Şair, bölgeyi susuzluktan kurtarmak için çeşitli kanal projelerini başlatmış, fakat mali kaynakları tükendiği için tamamlayamamıştır. Onun bu yardımseverliğinden, dönemin çeşitli gazetelerinde, özellikle Kırım'da yayımlanan Tercüman gazetesinde bile söz edilmektedir.

Meşhur Fransız yazarı Baba Aleksandr Düma (d.1802-ö.1870), 1858 yılında çıktığı Rusya seyahati sırasında Bakü'de Hasay Han Usmiyev ve Natevan ile görüşüp hediyeleşmiştir. Bu görüşmede, Natevan'ın annesi ile birlikte iki çocuğu da bulunmuştur. Düma, bu görüşmenin ayrıntılarını 1860 yılında Paris'te yayımlattığı *Kafkaz* adlı kitabında da paylaşmıştır. (Muhtaroglu, 1993: 244) Bu görüşme sırasında Natevan ve eşi Usmiyev, Düma'ya çeşitli hediyelerle birlikte Natevan'ın el işlerinden de vermişlerdir. Düma'nın ise hediye olarak Natevan'a bir satranç takımı sunduğu bilinmektedir (Akpınar: 2013: 397).

Natevan, edebiyat tarihlerini dolduracak önemli özellikleri dışında hüznü bir anne, halkı için canını feda etmekten çekinmeyen, mensubu olduğu toprakların ve zengin kültürün taşıyıcısı olup bu kültürün yaşatılması yolunda önemli faaliyetlerde bulunan başarılı bir yönetici ve atalarından kalan hazinayı son kuruşuna kadar halkı için sarf eden bir hayır-severdir. En önemlisi ise Karabağ'ın bütün manevi servetlerini derleyip toplayan ve gelecek nesillere ulaştırmak için zengin müzik kültürünü koruyan, Karabağ'daki ilk edebî meclis olan Meclis-i Üns'ü yöneten ve burayı şiir, sanat ve müzik merkezine çeviren bir kültür insanıdır. Almış olduğu klasik kültürün gerektirdiği Arapça ve Farsçayı biliyor olması, dış dünya ile ilişkileri, çağının önemli kültür ve sanat adamlarıyla görüşmeleri (Aleksandr Düma), baba mirası olan Karabağ atlarının yetiştirilerek dünya fuarlarına gönderilmesi, bölgedeki yetenekli çocukların yurtiçi ve yurtdışındaki eğitim masraflarının karşılanması Natevan'ın bilinen ve bütün kesimlerce takdir edilen vasıflarındandır. Bir şair ve edebî mektep kurucusu olarak Natevan, şiiri, edebiyatı, müziği ve bütün güzel sanatları desteklemiştir.

Çağdaşı olan meşhur şair ve yazarlardan Kasım Bey Zakir, Mirza Feteli Ahundov vb. ile bizzat tanışmış, görüşüp haberleşmiştir. Seyyid Azim Şirvânî gibi çağında meşhur olan diğer bölge şairlerini de tanımış, zaman zaman edebî ve sosyal muhitte, gerçek hayatta Seyyid Azim'in ve diğer bölge şairlerinin manevi desteğini görmüştür.

Memo Bey Memai, Fatma Hanım Kemine, Mir Möhsün Nevvab, Piran, Vefa, Fena vb çağdaşı olan şairlerle hem Meclis-i Üns'te hem de Şuşa'daki farklı ortamlarda görüşüp konuşmuş, bir arada bulunmuşlardır (Ceferzade, 1991: 82).

Natevan'ın şairliği, yöneticiliği ve yardımseverliği hem yurt içinde hem Çarlık Rusya'sındaki bütün Müslüman Türk kavimlerinde hem de

Avrupa'da duyulmuştur. 1904 yılında Orenburg'da yayımlanan *Meşhur Hatunlar* adlı kadın tezkiresinde Azerbaycan kadın şairlerden 5 kişiye yer verilmiştir. Bunlardan biri de Natevan'dır. *Hurşid Banu* başlığı altında değerlendirilen şair daha çok hayırseverliği ile anılmıştır:

"Kafkasya'da Karabağ'da son Hükümdar Mehdi Kulu Han b. İbrahim Han'ın kızıdır. Altmış yaşını geçmişken 1315 yılında vefat etmiştir. Olgun, akıllı bir kadın olup Türkçe, Farsça ve Arapça bilirdi. Ömrünün çoğunu kitap okuyarak geçirdi. Tabiatla ilgili şiiri de olup ağızlarda bir hayli eser kalmıştır. Fakirlere merhametli olup umumun faydası için mal sarf etmekten lezzet alırdı. Yüz bin Rus akçesi feda ederek Karabağ Şuşa Şehrine çeşme yaptırmış, oraya tatlı su götürmüştür. (Günümüz Müslümanlarına ibret!)" (Rızaeddin, 2020: 181).

Natevan ile İlgili XX. Yüzyılda Yazılan Eserler

Vefatından sonra da eserleri ve ister sosyal-siyasi muhitte, isterse de edebî ve kültürel hayatta bıraktığı izler dolayısıyla gündemden düşmeyen şairle ilgili çok sayıda şiir, poema, tiyatro eserleri, hikâye yazılmış, filmler ve belgeseller çekilmiştir. Bu eserlerde, Karabağ coğrafyası, bütün Karabağ muhiti adeta Natevan'la özdeşleştirilmiştir.

"Natevanın heyat ve yaratıcılığı şair ve yazarlarımızı da ilhamlandırmış, xalq şairleri Semed Vurğun, Memmed Rahim, Hüseyin Arif ve başqaları onun haqqında şeirler, poemalar, xalq yazıcıları Ezize Ceferzade hekayeler, İlyas Efendiyev "Xurşidbanu Natevan", şaire Feride Eliyarbeyli "Han qızı", yazıcı Şövkət Memmedova "Natevan" pyeslerini, xalq artisti Vasif Adıgözelov "Natevan" operasını yazmışlar. Görkemli heykeltaraş Eldar Ömerov şairin heykelini yaratmış, bir çox ressamlar, xüsusile Altay Hacıyev, Mikayıl Abdullayev ve Oqtay Sadıqzade onun bedii obrazını tablolarla ebedileşdirmişler." (Memmedli, Ehmedova, 2017: 31)

a) Şiirler

Yaşadığı çağda şairle ilgili çok sayıda şiir yazılmıştır. Meclis-i Üns'teyken yazdığı gazel ve beyitlerine defalarca nazireler yazılmıştır. Bu şiirlerin tamamının tespiti müstakil bir çalışmanın konusudur.

XX. yüzyıl edebiyatında Natevan'la ilgili yazıldığı bilinen ilk edebî eser 1935 yılında Semed Vurgun'un Natevan adlı şiirdir. Burada, Natevan'ın dış güzelliğinden ve çektiği sıkıntılardan bahsedilir. Dörtlükler şeklinde hece ile yazılan bu şiir 11 bentlidir. Şair, bu eserde Natevan'la bir

bakıma bir şair olarak da hasbihal etmektedir. Dönemi açısından oldukça önemli ipuçları barındıran, tarihi olaylara da göndermede bulunulan bir şiiirdir.

Şairle ilgili yazılan ikinci manzum eser ise 1962 yılında Memmed Rahim'in yazdığı *Natevan* poemasıdır. Memmed Rahim'in 1947 yılında *Veten Uğrunda* gazetesinde yayımlanan aynı isimli makalesinden ve bu içerikteki birçok şiirinden hareketle onun Natevan'ı bu yıllardan itibaren araştırmaya başladığı görülmektedir. Azize Caferzade de 1958'li yıllardan itibaren bu konuda ilmi makaleler yayımlamıştır. Buradan ortaya çıkan sonuç Sovyet döneminde, en az 1930'lu yıllardan itibaren Natevan'ın araştırılmaya başlanması, şiir ve edebiyata konu olması ve bunun özellikle 1962 yılından itibaren yaygınlaşmasıdır. Natevan'la ilgili eserler özellikle 1970'li yıllardan sonra yeni duygu ve düşünceler ekseninde ve halk sevgisi ile donatılarak yazılmıştır.

Şövkət Memmedova tarafından şaire Hurşidbanu Natevan'dan bahseden *Könül Sesi* adlı 69 sayfalık bir poema 1967 yılında Bakü'de, Azərneşr'de basılmıştır. Şair Eliğa Kürçaylı da 1972 yılında Natevan'la ilgili bir şiir yazmıştır. Bu şiirlerdeki ortak husus, şairlerin öncelikle Natevan'ın asil güzelliğine vurgu yapmalarıdır. Daha sonra ise hayırseverliğine, ıstırap şairi olmasına, kendisinin ve ailesinin maruz kaldığı haksızlıklara değinilmiştir. Dönemin sosyal-siyasi olayları ve şairin şahsi hayatında yaşamış olduğu ıstıraplar da değinilen hususlardandır.

b) Hikâyeler

Natevan ile ilgili Azerbaycan'ın tarihi ve biyografik roman ustası olan Azize Caferzade tarafından *Natevan Hakkında Hikâyeler* başlıklı eser yazılmıştır. Caferzade, bu hikâyeleri yazmak için Natevan'ın soyundan olup hayatta bulunan insanlarla görüşmüş, şairle ilgili biyografik bilgileri derleyip toplamış, defalarca Şuşa'ya giderek buralarda onun izlerini aramıştır. Bir kısmı 1960 yılından itibaren süreli yayınlarda basılan bu hikâyeler ilk defa 1963 yılında kitap olarak yayımlanmıştır. Kitapta üç başlık altında toplam 15 hikâye yer almıştır. Yazar kitap basıldıktan sonra da Natevan'la ilgili hikâyeler yazmış ve eserin 1970 yılındaki baskısında bu hikayelerin sayısı 22 olmuştur. Hikayelerin adları şöyledir: *Semiş, Görüş, Bibiheybet, Hediyye, Dünyaya insan gelir, Aylı gecede, Mehebbet, Elçi, Vergi, Ağdam yolunda, Su derdi, Atlı, kimsen? İki arzu, Dayan derviş, bayramdır, Ceyran, Qırxbuğum, Şaire, Qarapapaq qebilesinin qızı, Sevenler, Aman evi, Neğme, Bu gün senin yaşadını gördüm* (Bayram, 2021: 122).

Hikâyelerde Natevan'ın kısmen çocukluğundan, evlendikten sonraki yıllarından ve daha çok da yaşlılık döneminden bahsedilmiştir. Bu hikâyelerde Han kızı Natevan, yüce duygular sahibi bir şair, güzel ve akıllı bir Şark ve Azerbaycan kadını, adil bir yönetici, dert ortağı, hak ve hukuktan yana tavır sergileyen dertli bir anne ve Karabağ'ın son hâkimi olarak anlatılmıştır. Bu hikâyelerin en önemli özelliği yarı biyografik olup çeşitli kaynaklardan, tezkire ve cönklerden ve şairin yaşayan aile fertlerinin bilgilerinden faydalanılmış olmasıdır. Müellif, Hurşidbanu Natevan'ın portresini hem ilmî hem de edebî zeminde araştırmış ve böyle yazıya geçirerek ebedileştirmiştir.

Caferzade, Natevan'la ilgili sadece hikâyeler yazmamış, bir akademisyen olduğu için öncelikle şairin hayat ve sanatını, eserlerini incelemiş ve 1958 yılında Sovyetler Birliği Bilimler Akademisinin yayını olan Sovetskogo Vostokovedenie (Sovyet Doğubilimciliği) dergisinde *Hurşidbanu Natevan'ın Resim Albümü* başlıklı ayrıntılı bir bilimsel makaleyle şairin bu eserini inceleyip bilim dünyasına tanıtmıştır. Yine 1961 yılında Azerbaycan Respublikası Elyazmaları Fondu'nun yayını olan bilimsel dergide *XIX. Yüzyılın Azerbaycan şair ve ressamı Hurşidbanu Natevan* başlıklı bir makale yayımlamıştır. Yazar, 1989 yılında Türkiye'ye yaptığı ilk seyahatinde, *Tanıtım* isimli bir dergide de Natevan'ı tanıtan yazı yayımlamıştır.

Caferzade, makaleleriyle bir taraftan Natevan'ın tarihi, edebî ve sanatçı kişiliğini tanıtırken, hikâyeleri ile de onun bir kadın şair, bir anne, bir eş, bir yönetici ve bir hayırsever olarak ayrıntılı portresini çizmiştir. Daha sonra ise bu çalışmaları esasında piyesler ve sinema senaryosu kaleme almıştır.

Natevan'la İlgili Yazılan Tiyatro ve Piyesler

Natevan'la ilgili bilinen ilk piyes Feride Elyarbeyli tarafından yazılan *Hankızı*'dır. 1972 yılında Gence'de yazılan bu eser hemen sahneye uyarlanmış ve yıllarca Gence Devlet Dram Tiyatrosunda başarıyla oynanmıştır. Feride Hanımla Ezize Hanım, Bakü Devlet Üniversitesinde sınıf arkadaşı olup aynı dönem mezunlardır. Natevan etkisinin belki de onlara ders veren ortak hocalardan kaynaklandığı da tahmin edilebilir.

Kaynaklarda bu piyesin sadece Gence'deki tiyatrodaki değil ülkedeki devlet televizyonlarında da gösterildiğinden bahsedilmektedir.

"*Feride Elyarbeyli, yaradıcılığa 1939-cu ilde "Kirovabad bolşeviki" gazetinde çap olunan "A dağlar" şeiri ile başlamışdır. Müellifin "Han kızı",*

“Qonşular” kimi uğur qazanmış pyesləri Gence Dövlət Dram Teatrında sehneye qoyulmuş, izleyicilərin rəğbətini qazanmışdır. Xurşidbanu Natavana hesr edilmiş, daha çox uğur qazanan “Han qızı”, həmçinin “Özge yeri” pyesləri Respublika televiziyasında da tamaşaya qoyulmuşdur.” (Babayeva, 2018: 02.27)

20. yüzüylın Karabağ asıllı meşhur yazarlarından olan İlyas Efendiyev tərəfindən də *Hurşidbanu Natevan* adıyla 1978 yılında bir piyes yazılmışdır. Eser 1982 yılında Azərbaycan tiyatrolarında sahneye konmuşdur. Bu eserdə, Natevan karakterini canlandıran Azərbaycan'ın önəmli tiyatro ve sinema sanatçısı Amaliya Penahova'dır. Digər karakterləri də önəmli dövlət sanatçılarını canlandırmışdır və eser yıllarca beğeni ilə izlenmiş, milli şüurun uyanmasında önəmli etkisi olmuştur.

c) Film senaryosu

Azize Caferzade, Natevan'la ilgili bir film senaryosu da yazmış, hətta çekimleri için de epey uğraşmış fakat çekimler sırasında Moskova'dan katılan rejisörün müdahalelerini kabul etmediği için filmin çekimleri durdurulmuş ve film çekilememiştir (Bayram, 2021, 49).

1974 yılında Cefer Cabbarlı adına “Azərbaycanfilm” film şirkəti, Natevan'la ilgili çekilecek bir filmin senaryosunu yazmayı Azize Caferzade'ye təklif etmişdir. Bu senaryo yazıldıktan sonra onaylanmış və yapımcı Hüseyn Seyidzadə'nin yönetimində hazırlıklar tamamlanmışdır. Daha sonra, o yıllarda həp yapıldığı gibi, bu film Moskova'ya göndərilmiş və 1976-77 yıllarında Elga Lındina adlı bir müəllifi də senarist olaraq filmə atamışlardır. Lındina senaryoda köklü dəyişikliklər yapmaya kalkışınca bu dəyişikliklərin meşhur şair və Karabağ'ın son hâkimi Natevan'ın karakteri ilə uyumadığını fark edən Azize Caferzade, buna itiraz etmiş, sonuqta film çekilememiştir.

Senaryonun Azərbaycan və Rus dillərindəki varyantları yazarın arşivində muhafaza olunmaktadır. Bu senaryonun yenidən güncəllənərək Natevan'la ilgili filmin çekilmesi aslında Karabağ'la ilgili gerçəklərin bütün dünyaya duyurulması açısından da önəm arz etmektedir. Ayrıca Karabağ'ın son hâkimi, başarılı bir divan şiiri təmsilçisi və hayırsever bir kadın yönetici və güzel sanatlar uzmanı olan Hurşidbanu Natevan karakterinin canlandırılacağı bir filmin tarihi geçmişimizin və kültürel mirasımızın gelecek nəsillərə ulaştırılmasının sinema və kültür tarihimiz açısından da büyük önemi olacaktır. (Bayram, 2022, 91)

Yazarın bu yıllarda Şuşa'ya yaptığı gezilerde filmin çekimleri için tarihi yerleri bile araştırdığı görülmektedir. Bu filmin, 1976 yılında, ikisi Azerbaycan Türkçesinde, biri Rusça yazılmış üç ayrı senaryosu vardır. Bunların ayrıntılı bir biçimde hem kendi arasında hem de diğer Natevan'la ilgili yazılmış eserler arasında mukayesesi başka, ayrıntılı bir çalışmanın konusudur.

Natevan'la ilgili çalışmalar Azize Caferzade'nin bu çabalarından sonra hızlı biçimde artmaya başlamıştır. Dolayısıyla Hürşidbanu Natevan'la ilgili çalışmalar incelendiğinde Azize Caferzade için özel bir başlık açılması gerekmektedir. Şairle ilgili güzel sanatların bütün alanında çalışmalar yapılmış, opera ve romanslar bestelenerek oynanmıştır. Bütün bu şiir, hikâye, tiyatro ve opera eserleri dışında sinema alanında da doğrudan veya dolaylı olarak Karabağ'la ve Natevan'la ilgili filmler çekilmeye başlanmıştır: *Qarabağa Seyahet* (1968), *Dağlarda Işıq* (1973), *Üzeyir Ömrü* (1981), *Natevan* (1982), *Mahur-hindi* (2001), *Düma Ömrünün Qırx Günü* (2002), *Gülelenmiş Heykeller* (2002), *Meclisi-üns* (2006), *Papaq* (2007), *Xurşidbanu Natevan* (2012), *"İnci Tek" Xurşidbanu Natevan* (2022) adlı bu filmlerin toplam sayısı şimdilik 10'dur⁵³.

Natevan'ın klasik tarzda yazdığı gazellerinde derin bir lirizm bulunmakta olup yaşadığı dönemden günümüze kadar gazelleri müzisyenler tarafından icra edilmiştir. Natevan, özel hayatı, yöneticiliği, şairliği, hayırseverliği vb. hususlar dolayısıyla yaşadığı çağda olduğu gibi günümüzde de güncelliğini korumaktadır. XX. yüzyıl Azerbaycan edebiyatında Natevan'la ilgili önemli çalışmalar yapılmıştır. O, çağdaşları arasında, hakkında bu kadar çok eser yazılan, filmi çevrilen ender şahsiyetlerdendir. Özellikle bu yönüyle kadın şair ve sanatçılar arasında ilk sırada gelmektedir.

XX. yüzyılda Natevan ile ilgili çok sayıda şiir, poema, hikâye, opera ve piyes yazılmış; çok sayıda film çevrilmiştir. Azerbaycan edebiyatında, ana dilde ve klasik tarzda şiirler yazan kadın şairler arasında önemli bir yeri olan Han kızı Hürşidbanu Natevan, Azerbaycan edebiyatının aynı zamanda bir sultan şairi konumundadır. Her ne kadar yaşadığı çağda ve Sovyet döneminde göz ardı edilmiş olsa da kadın edebiyatı ve Türk edebiyatının yönetici kadın şairlerinin araştırılması açısından bu önemli bir husustur.

⁵³ Bayram, Parvana (2022), *XX. Yüzyılda Hürşidbanu Natevan ile İlgili Yazılan Eserler ve Bu Eserlerin Görsel Sanatlardaki Yansıması Üzerine*, IX. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu (Çocuk Sineması, Çizgi Filmler, Animasyonlar ve Dijital Çocuk Oyunları" Bildirileri, 21-23 Ekim, Erzurum. s. 201-215. İstanbul: Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği. <https://www.cogeyb.org/sempozyum/9-uluslararası-cocuk-ve-genclik-edebiyati-sempozyumu-bildiriler-kitabi/>

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Olmuşam dehr-i belâ içre bugün divâne men
 Varmadım meyhâneye sındurmadım peymâne men
 Ahdlerden geçmedim peymânları sındurmadım
 Lâ-cerem bî-mehrler tek olmuşam efsâne men
 Terk-i gülzâr etmişem bülbül gibi ben ey rakîb
 Âkibet bir kûşe içre gelmişem efgâne men
 'Aşk-ı ruhsârında bir dem vasl ile şâd olmadım
 Her taraf seyr eyledim düşdüm 'aceb hicrâna men
 Gam yükün çekmekden ey dil bir dem azâd olmadım
 Herçi cehd etdim ne hâsıl yetmedim cânâna men
 Düş gördüm kim gelipsen külbe-yi ahzanıma
 Ol zamân nezr eyledim cân u dilim kurbâna men
 Görmeyim düşvârdır billah seni ben ey rakîb
 Zülfe bağı koy gedim âhir düşüm zindâna men
 Devri dönmüş devr devrân etmedi kamımca âh
 Düşmenümdür bilmezem kim n'etmişem devrâna men
 Yok u varımdan kalan ancak benim bir cân idi
 Natevân dahi n'idem sarf eyleyim mihmâne men (Memmedov, 2004: 21)

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

Yıkıp bu gönlüm evin eyleyip viran getme
 Yokumdu tab û tevan firkate cavan getme
 Feda olum sene men, senden ayrıla bilmem
 Yakın firakın eder kaddimi keman getme
 Seninle rûşen idi kalbim ey gözüm nuru
 Güman ki teng ola canıma bu cihan getme
 Boyun belasın alım serv tek yıkılma oğul
 Doyunca görmemişem getme bir zaman getme
 Çıkaydı kâş gözüm görmeyeydi hicrânın
 Ölünce bil ederem nâle vü figân getme
 Sabahe dek oturup çekmişem cefalarını
 Boyum beraberisen indi el-aman getme
 Yakın el çekecek dûst u âşinâlardan
 Divâne tek düşecek çöllere anan getme
 Seninle kim açılıp kalbimin şükûfeleri
 Mürüvvet eyle azizim edip hazan getme

Di yumma gözlerini koy görüm doyunca bari
Gözümde cârî edip eşk hem revan getme
Terahhum eyle mene dər ü mihnetim çoxdur
Koyub bu hicr-i belə içrə Natevan getme (Memmedov, 2004: 29)

Kaynaklar

- Akpınar, Yavuz (1994). *Azeri Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Dergâh Yay. 454-455.
- Akpınar, Yavuz (1998). "Hurşid Bânû Nâtevan" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 18. İstanbul: s.396-397.
- Babayeva, F.R.(2018). Feride Hesən qızı Eliyarbəyli. 2018.02.27. <http://milliarxiv.gov.az/az/feride-hesen-qizi-eliyarbeyli>
- Babazade, Ayna (2017). Ezizə Cəfərzadənin "Natevan Haqqında Hekayələr" Silsiləsində Han Qızı Obrazı. *Filologiya meseleleri*, № 7, s. 275-284.
- Bayram, Parvana (2014). Nâtavân, Hûrşîd Bânû Nâtavân. <http://teis.yesevi.edu.tr/maddede-detay/natavan-hursid-banu-natavan>
- Bayram, Parvana (2022). *XX. Yüzyılda Hurşidbanu Natevan ile İlgili Yazılan Eserler ve Bu Eserlerin Görsel Sanatlardaki Yansıması Üzerine*. IX. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu (Çocuk Sineması, Çizgi Filmler, Animasyonlar ve Dijital Çocuk Oyunları" Bildirileri, 21-23 Ekim, Erzurum. İstanbul: Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği. s. 201-215.
- Benderoğlu, Abdullatif (1987). *Azərbaycan Şiiri*. Bağdat. 200-201.
- Caferzade, Ezize (1989). Hurşid Banu Natevan, Aylık Siyasi, Kültürel, Akademik Tanıtım Dergisi, Şubat, №: 115. s.29-30.
- Cavad Heyet (1358). *Azərbaycan Edebiyatı Tarihine Bir Bakış*. Təhran.
- Cavad Heyet (1993), *Azərbaycan Edebiyyatına Bir Bəhiş*. Bakı: Yazıçı.s.164-165.
- Ceferzade, Ezize (1963). "Gül Defteri" ve Onun Haqqında Yazılmış Şeirler", Bakı. Azərbaycan Qadını, sayı 12.s.21.
- Ceferzade, Ezize (1963). Natevan Haqqında Hekayeler, Bakı, Azərneşr.
- Ceferzade, Ezize (1991). *Azərbaycanın Aşık ve Şair Kadınları*. Bakı: Genclik. S.79-83.
- Ceferzade, Ezize (2000). Natevan ve Kemine (Yaradıcılık ELaqeleri), *Ulduz*, № 12. s.32-39.

Ceferzade, Ezize (2021). Seçilmiş Eserleri, (Natevan Haqqında Hekayeler, Qobustan Çökeklerinde) I cild. Bakı. Elm ve Tehsil.

Djafarzade, Aziza (1958). Albom Xurşidbanu Natavan (Hurşid Banu Natevan'ın Resim Albümü), Sovetskogo Vostokovedenie, Akademiya Nauk SSSR. № 3. s.132.

Djafarzade, Aziza (1961). Xurşid Banu Natavan-Poetessa i Xudojnitsa Azerbaydjana XIX Veka. Trudı Respublikanskogo Rukopisnogo Fonda. Baku, Tom 1. s. 43-53.

Efendiye, İlyas (2005). Seçilmiş Eserleri, cilt II. "Xurşidbanu Natevan". Bakı: Avrasya Press, s.183-242

Ferzelibeyov M. (2012). "Xurşidbanu Natevan sehneye nece geldi". [rejissor Merahim Ferzelibeyov ile söhbet / yazdı A. İsmayılolu] Edebiyyat qezeti. 29 sentyabr. - № 36- s. 2.

Hasay Han Usmiyev (2022. 17 Ağustos). https://az.wikipedia.org/wiki/Xasay_X_Usmiyev.

Xelilzade Flora (2013). *Ruhumuzun Ünvanı Şuşa. "Xan Qızının Övladları"*. Bakı: "Zerdabi LTD" MMC. s.27-31.

Karayev, Yaşar (2002). *Azərbaycan Edebiyatı XIX ve XX Yüzlər*. Bakı: Elm Neşriyyatı. s.211-216.

Kasımzade, Feyzulla (1974). *XIX. Asır Azərbaycan Edebiyatı Tarixi*. Bakı: Maarif Neşriyyatı. s.392-394.

Köçerli, Firidun Bey (1981). *Azərbaycan Edebiyatı*. Cilt I. Bakı: Elm Neşriyyatı. s.153-157.

Kürçaylı, Eliğa (2004). Seçilmiş eserleri. Bakı: Şerq-Qerb.

Memmedli, Qulam (2012). Tezkire. (Həl. Aybeniz Rehimova). Bakı: Elm ve Tehsil. s.279-281.

Memmedli, Ruhiyyə, Ehmedova, Sevil (2017). Tek inci kimi parlayan Han qızı Xurşidbanu Natevan: metodik vesait. F.Köçerli adına Respublika Uşaq Kitabxanası. Bakı.

Memmedov, Beyler (1989). *Natevanın şair qohumları*. Bakı: Azərneşr.

Memmedov, Beyler (2004). *Hurşid Banu Natavan, Eserleri*. Bakı: Lider Neşriyyatı.; Muhtarolu, Vilayət (Həl). (1993). "Hurşidbanu Natevan". *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi. Azərbaycan Türk Edebiyatı*. C. 3. İstanbul: KB Yay. 244-251.

Memmedov, Beyler (2004). *Hurşid Banu Natavan, Eserleri*. Bakı: Lider Neşriyyatı.

Memmedova, Şövkət (1967). *Könül sesi (şaire Hurşidbanu Natevan hakkında poema)* Bakı: Azərneşr.

Mir Möhsün Nevvab (1913). *Tezkireyi-Nevvab*. Bakı.

Müzniş, Eli Abbas (1928). Natevan. Bakı: Azərneşr.

Mir Möhsün Nevvab (2018). *Tezkireyi Nevvab*. (Hzl. Nesreddin Garayev, Ekrem Bağirov), Bakı. Elm Neşriyyatı. s.149-155.

Rızaeddin bin Fahreddin (2020). Meşhur Hatunlar. (Hzl. Ahmet Acarhoğlu). Kahramanmaraş: SAMER yay. s.181.

Semed Vurgun; Mirza İbrahimov; M. Araz Dadaşzade (hzl.) (1960). *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi. Cilt II. Azerbaycan SSRİ Elmler Akademiyası Neşriyyatı*. s.160-192.

Tahirzade, Ş. Edalet, Hacılı, B. S. (2018). Salman Mümtazın “Xurşidbanu beyim” ve “Xosrov bey” meqaleleri. *Azerbaycan Tarixi Seçere Cemiyetinin Xeberleri*. Onuncu Buraxılış. Bakı: Nurlar Neşriyyatı. s. 164-170.

Topalova, Aljira (1999). *Aka Mehemmed Müctehidzade Riyazü'l-Âşıkîn. İnceleme-Metin*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi. 378-383.

***

Fatma Hanım Kemine (d1841-ö.1898)

Fatma Hanım Kemine, Hicri 1257, Miladi 1841 yılında Şuşa'da doğmuş, 1898 yılında yine burada vefat etmiştir. Çağının önemli kaynaklarından Müctehidzade'nin Riyazü'l-Âşıkîn Tezkiresi'nde, Nevvab Tezkiresi'nde, Firdun Bey Köçerli'nin Azerbaycan Edebiyatı'nda şairle ilgili bilgiler verilmiştir. Azize Caferzade, *Azerbaycanın Aşık ve Şair Kadınları*'nda Kemine'den ayrıntılı bahsederek şiirlerinden örnekler yer vermiştir (Caferzade, 1991:89-108). Yazar, ayrıca müstakil bir çalışma dâhilinde yazılı ve sözlü kaynakları araştırıp derleyerek Fatma Hanım Kemine'nin tam biyografisini oluşturup eserlerini bir araya getirmiştir.

Kemine'nin Karabağ'da yetişen ondan fazla kadın şair arasında özel bir yeri vardır. Çağının bütün kaynaklarında ismi saygıyla anılan şairin şiirleri ve aldığı eğitim çok övülmektedir. Daha küçük yaşlarından itibaren akıl ve ferasetiyle çağdaşlarını hayran bırakmış, eğitimi olduğu için Mirza Fatma Hanım olarak anılmıştır. Eğitimi Şuşa'da almış, çağının bilgilerine sahip olarak hem ana dilinde hem de Farsça şiirler yazmıştır.

Köçerli, şairin tahminen dört yüz-beş yüz civarında şiir ve gazelinin olduğunu bildirmektedir. Adeta bir sanat okulu durumunda olan Şuşa'da

hem Meclis-i Üns hem de Meclis-i Feramuşan edebî meclislerine ve çağdaşları arasındaki şiirleşmelere katılmıştır.

Kaynaklar, Kemine'nin dış görünüş olarak da çok güzel, zarif, temiz, iyi huylu, pak ahlaklı, ılımlı bir insan olduğunda müttetikler. Köçerli onu "Nadireyi-zamane" adlandırarak vefatının Karabağ'ın bütün şair ve aydınları için büyük bir kayıp olduğunu vurgulamıştır (Köçerli, 1981:162).

Azize Caferzade, Kemine'nin hayatı ve eserleri üzerine araştırma yapmış ve onun şiirlerini mecmua ve cönklerden derleyerek kitap halinde yayımlatmıştır.

"Fatma xanım Kemine ile elaqedar diger arxiv senedlerinin varlığı bize belli deyil, elimizde olan ise yuxarıda adlarını saydığımız tezkire ve cünkler, bir de onun poeziyasının perakende nümuneleri, avtoqraflarıdır. Şairin neslinin nümayendeleri çoxdur. Bu ise onun haqqında şifahi melumat da toplamağa imkân verir." (Ceferzade, 2022: 16-19) diyen yazar, yazılı kaynaklardan ve şairin soyunu devam ettirenlerden bilgi toplamıştır.

Bu bilgilere göre Fatma Hanım, Karabağ'da, şimdiki Fuzuli iline bağlı Saracık köyünden Sadık Bey Mir Zeynal oğluyla evlenmiştir. Hayatının ilerleyen döneminde felç geçirerek tahminen 55-56 yaşındayken vefat etmiştir. Onun Eşref ve Reşid Bey isminde iki oğlu, Tutu, Humay ve Kumru Hanım adlı üç kızı olmuştur. Küçük kızı Kumru Hanım'dan olan torunu Zöhre Hanım, Ceferzade'nin sağlığında Bakü'de yaşamaktaymış. Bazı sözlü kaynakların Kemine'nin Şuşa'da medrese eğitimi aldıktan sonra 4-5 yıl İstanbul'da bulunarak burada eğitim aldığını zikretmesine rağmen bu konuda kesin bilgi elde edilememiş, hakkında yazılan tezkire ve edebiyat tarihlerinde bu konuda bilgi verilmemiştir. Sözlü kaynaklarda Kemine'nin oldukça cömert ve halden anlayan bir insan olduğu ve etrafındaki fakirlere yardım ettiği üzerinde durulur. Cahil din adamlarıyla dini meselelerde ve çağındaki bazı şairlerle çeşitli konularda tartışarak onlara gerçeği anlatması, kimsesizleri savunması hakkında bilgiler verilir. Karabağ hanımlarına has olan bu cesur duruşuyla çağdaşı ve arkadaşı Hurşidbanu Natevan ile de çok benzerlik göstermektedir.

Nevvab, Tezkiresine Kemine'nin Azerbaycan Türkçesiyle 1, Farsça 2 gazelini ve bir muhammesini almıştır. Mütehidzade, Riyazül-Âşıkîn'de Kemine'nin Fânî mahlaslı Ağa Mirze Beybaba'nın kızı olduğunu ve Kemine'nin Divanı'nı gördüğünü ifade ederek şairin Şark'ın Mehsetî Gencevî, Nigâr Hanım, Nuricahan Beyim, Ayişe ve Teyyibe gibi meşhur kadın şair-

leri sırasında anılması gerektiğini bildirmiş, şiirlerinden örneklerle yer vermiştir (Topalova, 1999: 269-270).

Kemine'nin babası Fânî mahlaslı Beybaba, erkek kardeşi Yahya Bey de şair imiş. Şairin bütün akrabalarının eğitilmiş insanlar olduğu üzerinde durulur. Çoğunluğu mirza, kâtip ve subay olarak çalışmıştır. Caferzade, 1971 yılında şairle ilgili yayımlattığı *Fatma Hanım Kemine* adlı eserinde, günümüzde de şairin soyundan gelen birçok aydın bulunduğunu ve onların tarih, edebiyat vb. alanlarda çalıştıklarını; bunlardan en sonuncusunun ise torun Fatma Hanım Kemine olduğunu vurgulamıştır. Azize Caferzade, Fatma Hanım Kemine'nin *Seçilmiş Eserleri*'ni hazırlarken onun çoğu müellif hatı olan şiirlerini perakende evrak ve mektuplardan, mecmua ve cönklerden derleyip bir araya getirmiştir.

Azerbaycan Elyazmaları Fondu'nda Memo Bey Memai'ye ait bir Nevai Divanının derkenarında Kemine'ye ve Karabağ şairlerinden bazılarına ait şiir ve nazireler yazılmıştır. Bunlardan biri de şairin meşhur *Olaydı* redifli gazelidir. Bu redif çağında çok meşhur olmuş ve birçok Karabağ şairi tarafından bu gazele nazireler yazılmıştır. Natevan, Memai, Nevvab gibi Kemine de bu redifle:

Ne Çin olaydı ne hakan ne Rum ü kayser olaydı
 Tamam yer üzü bir gamzene musahhar olaydı
 matlalı gazelini yazmıştır.

Kemine'nin şiirleri esasen aşk konusundadır. Şair, sevgilinin hasretinden bahsederek ümitle sevdiğinin yolunu gözlemekte olduğunu bildirir. Klasik şiirin bütün mazmunlarını şiirlerinde başarıyla kullanan şairin beyitlerinden bazıları şöyledir:

Aşkdan sûd istedim düşmem dahi sevdâyâ men
 Tapmadım bir sûd oldum beyle bî-sermaye men

Veya:

Rehi-aşk içre manzurum benim ol tacidarımdır
 Gönül mülküne sultanım hüceste şehriyârımdır

Yahut:

Dönüp gönlüm, aziza, kane sensiz
 Gelir şam ü seher efgane sensiz

Kemine ile Natevan arasındaki dostluktan bahseden hikayeler hâlâ halkın dilinde dolaşmaktadır. Fatma Hanım Kemine, Hurşidbanu Natevan'la yakın arkadaş ve sırdaş olmuş, onun bazı gazellerine nazire yazmış bazı gazellerini de onun oğlunu erken yaşta kaybetmesi ve gözle-
rinin rahatsızlanıp görme yeteneğinin azalması üzerine yazmıştır.

Kemine, tezkire yazarları arasında Ağabeyim Ağa Ağabacı ve Hurşidbanu Natevan'dan sonra meşhur olan üçüncü Karabağlı kadın şairi olarak anılmıştır (Köçerli, 1981:158).

Şairin Azerbaycan Türkçesiyle yazdığı gazellerinden başka Farsça şiirleri de çok başarılıdır. Farsça yazdığı şiirler, Nizâmî ve klasik şairlerin çizgisinde olup gazel, sakiname, bahariye ve müfredler şeklindedir. Onun Farsça şiirlerini klasik edebiyat uzmanı Memmedağa Sultanov Azerbaycan Türkçesine manzum şekilde tercüme etmiş ve bu şiirlerin, birçok klasik şairin eserinden üstün olduğunu bildirmiştir (Ceferzade, 2022:16- 22). Bu yüzden Müctehidzade onun ismini, Fars dilinde yazmış olduğu başarılı rubaileri ile tanınan ve erken dönem tezkirelerinin çoğunda adından saygıyla bahsedilen Mehsetî Gencevî ile bir arada anmıştır (Topalova, 1999: 269). Kemine sadece aruz vezniyle klasik tarzda şiirler yazmamış, halk şiiri tarzında başarılı koşmalar da kaleme almıştır. Genel olarak 17. yüzyıldan itibaren Divanlarda aruzla yazılan şiirlerle birlikte hece ölçüsüyle yazılan şiirlere yer verme geleneği 19. yüzyıl divan şairlerinin eserlerinde yaygınlık kazanmıştır.

Klasik Azerbaycan kadın şairleri arasında şiirlerinin müzikalitesi, dil ve üslubunun tutarlılığı, samimiliği, dini-tasavvufi unsurların, mazzunların ve edebî sanatların zenginliği, veznin sağlamlığı yönünden Fatma Hanım Kemine, ilk sıralarda yer almaktadır.

Mef'ûlû Mefâ'ilün Mef'ûlû Mefâ'ilün

Cana bu ne cadudur kaş ü göz arasında⁵⁴

Nutkum tutulur görgeç her dem söz arasında

Ger, görse Züleyha vü Yusuf seni bezminde

Mebhut kalar onlar yüz min kız arasında

İnnab lebin cana teşbih edip aşıklar

Nar danesidir güya düşmüş buz arasında⁵⁵

⁵⁴ Bu şiir, 19. yüzyılın önemli aydınlarından Kudsi mahlası şair Abbaskulu Ağa Bakıhanov (d.1794-ö.1847)'un meşhur "Sen orda sefa eyle dilduler arasında/Men kalmışam avare Gürcüler arasında" matlali meşhur gazeline naziredir.

⁵⁵ Rivayete göre Hurşidbanu Natevan, nar tanelerini ayıklatarak buzhanelere koydurur ve buzlu nar tanelerini Meclisi-Üns toplantılarında yemek sırasında sofraya ge-

Ey dil eleme⁵⁶ artık nalen yerine yetdi
Sakın özün odlara yandın köz arasında
Ahdinde vefa varsa mebhut ne durmuşsan
Var kuye, yügür-yort ta canın öz arasında
Hun-i cigerim gözden ol kadr revan olmuş
Laf etme Kemine çok gül tek üz arasında (Ceferzade, 2022: 23)

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Hal-i-müşkine bakın arız-ı canane düşüp
Deyesen bir Habeşi safha-yı İrane düşüp
Murg-ı dil dane-yi halın görelî nale çeker
Kısmeti ruz-ı ezel ah ile efgane düşüp
Arız-ı akdandır hal-ı siyahı el-hak
Hat-ı müşkin nece kim lak-e-yi Nu'mane düşüp
Ey gözüm nuri yüzünde bak o hal-ı siyehe
Haber et murg-ı dile kim odu bir dane düşüp
Murg-ı dil dane-yi halın hevesile düşmüş
Halka-yı zülfe ki zincire çü divane düşüp
O kaman kaşa koyup gamze okun Türk yüzün
Şehre aşub salıp her biri bir yane düşüp
Görelî dil ser-i zülfünü gönül bend okdu
Mısr'da Yusuf-ı Ken'an nice zindana düşüp
Der imiş dilber kim gönlü deyil mende mukim
Dil dönüp kane o günden ki bu buhtane düşüp
Nokta-yı hal ü göz ü kaşı yığılmış ruye
Devrde zülfü Kemine kimi⁵⁷ peykane düşüp (Ceferzade, 2022: 25)

Kaynaklar

Bayram Parvana (2021). "Ezize Ceferzade'nin Eserlerinde Karabağ Konusu". *Edebiyyatda Qarabağ Konulu Respublika Elm Konfransının Materialları*. Qerbi Kaspi Universiteti. 24 Aprel 2021, Bakı. s. 46-55.

Bayram Parvana (2022). "Ezize Ceferzade Yaradıcılığında Qarabağın Tarixi, Edebî ve Sosial-Medeni Mühiti". *Azərbaycan Edebiyatının Sönmez Meşeli Ezize Ceferzade-100*. (Hızl: Dr. Turan İbrahimov) Bakı: Nurlar Neşriyyatı. s.83-118.

---

tirtip ikramda bulunurmuş. Buz tutup donmuş nar taneleri mum ışığında yakut gibi parlak ve göz alıcı olurmuş. Beyitte Kemine bu olaya göndermede bulunmuştur (E. C.).

⁵⁶ Eyleme

⁵⁷ Gibi

Ceferzade, Ezize (1971). *Fatma Xanım Kemine*. Bakı: Gencilik Neşriyyatı.

Ceferzade, Ezize (1991). *Azərbaycanın Aşık və Şair Kadınları*. Bakı: Gencilik s.89-108.

Ceferzade, Ezize (2000), Natevan ve Kemine (Yaradıcılıq Elaqeleri), *Ulduz*, № 12. s.32-39.

Ceferzade, Ezize (2022). *Fatma Xanım Kemine* (hızl: Ömer Bayram), Bakı: Elm və Tehsil Neşriyyatı.

Köçerli, Firidun Bey (1981). *Azərbaycan Edebiyyatı*. Cilt II. Bakı: Elm Neşriyyatı. s.158-162.

Memmedli, Qulam (2012). Tezkire. (Hızl. Aybeniz Rehimova). Bakı: Elm və Tehsil. s.200-201.

Mir Möhsün Nevvab (2018). Tezkireyi Nevvab. (Hızl. Nesreddin Garayev, Ekrem Bağirov), Bakı. Elm Neşriyyatı. s.195-200.

Topalova, Aljira (1999). *Aka Mehmed Müctehidzade Riyazü'l-Aşıkîn. İnceleme-Metin*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi. 269-270.

***

Tuğra Hanım

19. yüzyılın önemli tarihçisi, şair, düşünür ve devlet adamı Abbaskulu Ağa Bakıhanov Kudsî (d.1794-ö.1847)'nin kızıdır. 19. yüzyılın birinci yarısı ve ortalarında yaşamıştır. Azərbaycan Elyazmalar İnstitutunda muhafaza edilmekte olan H.1242 (M.1826) tarihinde yazılmış *Tarih-i Nadiri* adlı yazmanın bir varlığında Tuğra Hanım Bakıhanova'nın meşhur şaire olduğu kaydedilmiştir. Burada şairin kendi eliyle yazdığı ihtimal edilen bir beyit Tuğra Hanım'ın eserlerindendir.

Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün

Tuğra Hanım'am men bu cihan içre azizem

Abbaskulu Ağa kızı Zehra-yı kenizem (Ceferzade, 1991: 78)

Kaynaklar

Ceferzade, Ezize (1991). *Azərbaycanın Aşık və Şair Kadınları*. Bakı: Gencilik Neşriyyatı. s.78.

Memmedli, Qulam (2012). Tezkire. (Hızl. Aybeniz Rehimova). Bakı: Elm və Tehsil. s.575.

***

Şahnigar Hanım Rencur (d.1849-ö.1901)

1849 veya 1850 yılında şimdiki Gazah şehrinin Ağköynek köyünde bir asilzade ailesinde doğmuş, 1901 yılında vefat etmiştir. Şair ile ilgili ilk bilgilere Firidun Bey Köçerli'nin Azerbaycan Edebiyatı adlı eserinin 2. cildinden ulaşılmaktadır. Şairin babası Kâzım Ağa Gıyasbeyli de Gazah'ın meşhur şair ve asilzadelerindendir. Halk arasında Molla Hanım adıyla bilinen Şahnigar Hanım, ilk eğitimini ağabeyi Çar ordusunda Jandarma komutanlarından olan Hacı Mehmedmed Ağa'dan almıştır. Şahnigar Hanım, incinmiş, dertli ve hasta anlamına gelen Rencur, Rencurî ve Mürde Rencur mahlasıyla şiirler yazmıştır. Çağının gerektirdiği bilgileri elde etmeye çalışmıştır. 19. yüzyılda Gazah'da, Borçalı'da ve Kafkaslarda yaygın olan Nakşibendiye tarikatına ve bu tarikatın önemli temsilcilerinden Hacı Mahmud Efendi (1835-1896)'ye bağlanmıştır. Hacı Mahmud Efendi Nakşibendi şeyhi şair Seyyid Mir Hamza Nigari'nin halifelerindendir. Rencur, Seyyid Nigari'nin şiirlerini de severek okumuş ve şaire nazireler yazmıştır. Gazah'tan Amasya'ya mektuplar ve kendi eliyle dokuduğu seccade halıyı hediye olarak göndermiştir. Rencur'un eser verdiği yıllarda Seyyid Nigari Çarlık Rusya'sının baskıları sonucunda Osmanlı'ya iltica ettiğinden şairi bizzat görememiştir. O, Gazah'ın meşhur mutasavvıflarından Hacı Mahmud Efendi vasıtasıyla Seyyid Nigari ile mektuplaşmıştır.

Köçerli, şair için "Mollahanım ziyade mömine ve abide, ismetli ve heyahı bir övret idi ki, vahtının çoğunu ibadet ve riyazetde geçirirdi" (1981: 249) yönünde bilgi vermiştir. Rencur, Gazah'ın ileri gelen ailelerinden birine mensup olan Paşa Ağa Dilbazov ile evlenmiş, bu evlilikten Abıhayat adlı bir kızı olmuştur. Ahmet Caferoğlu, şairin Ağa adlı bir oğlunun varlığından da bahsetmiştir (Tekleli; Eliyeva, 2012: 257). Eşi erken yaşta vefat edince Rencur, bir daha evlenmemiş, hayatı boyunca Gazah'ta yaşamış ve burada vefat etmiştir. Azerbaycan kaynaklarında şairin oğlundan hiç bahsedilmez. Bütün kaynaklarda kızının küçük yaşta vefat ettiği üzerinde durulur.

Azerbaycan'da belli bölgeler vardır ki 19. yüzyılda diğer bölgelere göre daha fazla kadın şair yetiştirmiştir. Tiflis'teki merkezi hakimiyete yakın olan Karabağ ve Gazah bölgesi bunlardandır. Gazah'ta ve Karabağ'da bu dönemde kadın şairlerin sayısının çok olmasının önemli sebeplerinden biri, bu dönemde dini liderlerin, müftülerin kadınların eğitimi hakkında verdiği fetva ve beyanlardır. 19. yüzyılın ikinci yarısında Transkafkas müftüsü, aslen Gazahlı olan Hüseyin Efendi Gayıbzade, kadın ve kızların okul-

larda eğitim almasının şeriata zıt olmadığı konusundaki düşüncelerini sıklıkla dile getirmiş ve bu konudaki görüşlerini dönemin gazete ve dergilerinde de yayımlatmıştır. Bu konudaki görüşlerini *Destur-i Nisvan* ve *Kadın ve Kızların Talim ve Terbiyesi* başlıklı risalelerinde kaleme almıştır. O, halka örnek olması için kendi kızlarını da Tiflis'teki kız okullarında okutmuştur. (Umudlu ve Eliyev, 2021: 24). Bu sebeple 19. yüzyıl sonlarına doğru iyi bir eğitim almış olan Gazahlı şair ve aydınlar arasında kadın şair ve öğretmenlerin de önemli bir yeri vardır. Tasavvufi hareketler ve tarikat mensubu şairlerden etkilenmeler de burada ön plandadır. Şahnigar Hanım Rencur'la ve genel olarak Gazahlı aydınlarla ilgili çalışmaları bulunan araştırmacı İsmail Umudlu, dönemin edebî-kültürel muhitiyle ilgili olarak aşağıdaki bilgileri vermiştir:

“Erzurumlu İbrahim Heqqi ve Qarabağlı Mirhemze Nigarinin tesiri altında olan Hacirehim ağa Vehidi, Hacı Mahmud Mehşeri, Mehmed Efendi Hacı Süleymanzade, Şahnigar xanım Rencur, Camal ağa Giryay ve başka tessevvüf şairleri yerli edebi mühitde ayrıca qrup teşkil edirdiler. Yerli tessevvüf şairlerinin bu mühitine 1889-cu ildən Osmanlı imperiyasının tebeesi olan Hüseyin Yesari Hülusi İstanbuli de daxil olmuşdur. Meşhur edib ve şairlerle yanaşı, heveskârlar da az deyildi. Dövrünə görə yüksek edebi zövq formalaşmışdı. Mahalda edebi meclisler teşkil olunur, yerli şairlerin elyazma eserlerinin üzə köçürülür, elden-ele ötürülərək oxunur, şairlər öz yeni şeirləri ilə bir-birini tanış edir, qarşılıqlı şeirləşmələr aparılırdı. Bu şeirlərin ən xoşagəlimliləri, seçilmişləri cümlərə və bayazlara köçürülür, yayılırdı. Edebiyyatşünaslardan Sədi Efəndi Qazioğlu və Hüseyin Efəndi Qayıbzadə yerli şairlərin heyat və yaradıcılığını tədqiq etmişlər.” (Umudlu ve Eliyev, 2021: 15)

Rencur, ileri derecede bir eğitim almamasına rağmen iyi bir şairlik yeteneği sahiptir. Beşerî aşkı anlatan şiirleri çok fazla değildir. Eşinin ve kızı Abıhayat Hanım'ın ve Hacı Mahmud Efendi'nin vefatı dolayısıyla söylediği mersiyeleri de bulunmaktadır. Rencur, Fuzûlî ve özellikle mürşidi Seyyid Nigari, Mevlâna Tebrizî ve Nebâtî'nin şiirlerine nazireler yazmıştır. 19. yüzyıl Azerbaycan tasavvuf edebiyatı tarihinde etkili olan Seyyid Mir Hamza Nigârî edebî-tasavvufi mektebine mensuptur. Seyyid Nigârî'nin müritlerinden Hacı Mahmud Efendi vasıtasıyla şairle haberleşmiş, şiir ve hediyelerini Amasya'ya göndermiştir. Hatta kendi eli dokuduğu bir secadeye kendi beytini işleyerek kendi gazeli ile birlikte mürşidine göndermiş ve karşılığında Seyyid Nigârî de kendisine “göndermiş” redifli bir

gazel ile cevap yazmıştır. Şairin yaşadığı dönemde Gazah'ta zengin bir Nakşibendi muhiti bulunmaktadır. Gazahlı Hacı Mahmud Efendi'nin kızı Sayalı Hanım da Rencur'un yakın arkadaşlarından. Sayalı Hanım, Daş Salahlı Köyünde, Nakşibendiye'nin ileri gelenlerinden Mustafa Ağa Miralayev'in hanımıdır (Umudlu ve Eliyev, 2021: 37-40).

Ağköynek köyünün Gazah halıcılık mektebinin merkezlerinden olup burada daha çok havlı ve havsız halılar, hurç, heybe, kilim ve çeşitli malzemeler dokunduğunu belirten kaynaklar, Şahnigar Hanım'ın, şairliğinin yanı sıra yerli hanımların çoğu gibi güzel halılar dokuyup başarılı el işleri yaptığını Gazah'taki kaynak kişilere ve yazılı kaynaklara esasen bildirmektedir (Umudlu ve Eliyev, 2021: 39).

Şahnigâr Hanım'ın Divanı bulunup yayımlanmamıştır. Divanındaki şiirler, tür ve şekil açısından gazel, münacat, naat, rubai, muhammes, sakiname, mersiye, tarih kıtası ve çarparelerden oluşmaktadır. Köçerli'nin ifadesine göre, oldukça okunaklı ve güzel bir yazı ile yazılmış bu divandaki şiirlerin dili çok akıcı ve anlaşılır olmasına rağmen konu itibarıyla birbirine çok yakındır. Şairin çeşitli nazım şekilleriyle yazdığı şiirlerinin sayısı iki yüz civarındadır. (Köçerli, 1981: 251). Çeşitli konularda yazdığı tarih kıtaları da vardır. Şiirleri daha çok dinî ve tasavvufî içeriklidir.

Rencur'un yaşadığı çağda yazılmış olan *Riyazü'l-Âşıkîn Tezkiresi*'nde şairle ilgili bilgilerin yer almama sebebi ya Müctehidzade'nin bu eseri yazarken yurtdışında bulunuyor olması ya da politik sebeplerden ve Rus baskısından dolayı Çarlık Rusya'sı tarafından takip edilen Nakşibendiye mensuplarına yer vermekten çekinmiş olmasıdır. Bu dönemde yazılan tezkirelerden Nevvab Tezkiresi'nin üçüncü bölümünde Gence şehri şairlerinin adları arasında Rencure mahlaslı Şahnigar Hanım Rencur'la ilgili sadece bir cümle yer almaktadır. "*Rencure texellüs de qazax ehalisindendir, seir deyen qadındır.*" Nevvab, 2018: 679)

Azize Caferazde'nin *Azerbaycanın Aşık ve Şair Kadınları* eserinde şairin 8 gazel ve 1 çarparasına yer vermiştir. Bunlar, *kılma, lefz, olmaz, görmedim, nedir bilmem, xet* redifli ve "Yağmasa hicran, gözüm, yanmaz gönül her dağilen" mısraı ile başlayan gazeli ile "Ne küfrüm var ne imanım" mısraı ile başlayan 9 bentli çarparasıdır. Caferazde'nin eserinde sadece "Her kim yolunda can verdi sevdi cananı cananı" mısraı ile başlayan gazel diğer iki kaynaktan da yer almamaktadır. Ayrıca Köçerli'nin verdiği bilgiler arasında da sadece Göndermiş redifli gazel diğerlerinden farklı ve tamdır.

Rencur ile ilgili yayımlanmış kitaplarda ve şiirleri arasında olmayan bir şiir de Köçerli'nin *Azerbaycan Edebiyatı Tarihinde* Molla Hüseyin Sabit Ağbaş lakaplı şairle ilgili bölümde yer almaktadır. Sabit lakaplı Molla Hüseyin Hacı İsmail oğlu, aslen Güney Azerbaycan'ın Hoy şehrinden olup tahminen 30 yaşlarındayken Gence'ye gelmiş ve ilmi, zekâsı ve fıtratı sayesinde Gazah kazasının Hesensu köyünde tahminen 30 yıl molalık yapmış, burada da evlenmiştir. Şairlerden Fani veya Fena ile de birçok hakımane manzum teati-yi efkârda bulunmuştur. Sabit, aynı zamanda Ağbaş lakabını da kullanmıştır. Gazahlı şair Şahnigar Hanım Rencur'a yazdığı bir gazeline Rencur tarafından yazılmış bir gazel de vardır (Köçerli, 1981: 191-192).

Sabit'in "Her seher-gâh nale vü efganımız bica değil/ Şam vakti ah-ı dil-suzanımız bica değil" matlaı ile başlayan 7 beyitli gazeline Rencur'un cevap olarak yazdığı gazeli aşağıda verilmiştir:

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Ey deyen "ah-ı dil-i suzanımız bica değil"
 Nakd ömrün bada verme canımız bica değil
 Kıl nazar bir dem bizi bu derd-i istiğna ile
 Ey hekim öldürme kim hırmanımız bica değil
 Ehtiraz et dembedem yarın kıyametden sakın
 Dinle gel gör aye-yi Kuranımız bica değil
 Hem sakın cürm-i kebirinden edip bir ehtiraz
 Ruz-ı mahşer duzah u divanımız bica değil
 Candadır ey çeşm-i giryarım haridarın senin
 Dürr-i eşk ü dane-yi mercanımız bica değil
 Zahm-ı hicrandan geçer ruhsarımız kan yaş ile
 Sakiya hunabe-yi elvanımız bica değil
 Sorsalar ey dil eger raz-ı nihanından haber
 Söyle kim derd-i dil-i pinhanımız bica değil
 Hasta Rencurem cihanda alemler seylab eden
 Ab-ı eşkim kulzüm ü ummanımız bica değil (Köçerli, 1981: 192)

Şair ve eserleriyle ilgili en güncel ve kısmen tam kaynak Umudlu ve Ayvazlı'nın 2021 yılında yayımladığı ve şairle ilgili yapılan en son çalışma olan *Şahnigar Hanım Rencur (Qiyasbeyova)* adlı eserde, Rencur'un biyografisi ayrıntılı biçimde verilmiş ve ekte bulunan bütün şiirlerine yer veril-

miştir. Bu şiirler *hat, lafz, aşk, kılma, gayrı, olmak neden, yokdu yok, var, olsun, vardır, geç, ağlagıl, men, görmedim, nedir bilmem, çıkar, saki, me-nim, içre* redifli gazelleri ile “*Yağmasa hicran, gözüm, yanmaz gönül her dağilen*”, “*Kitabın ol şahenşahın bana kim kıldın erzani*”, “*Hifz eylesün göz-den Huda kim cem, olub mestaneler*”, “*El-küdretilillah ki, nezmi-gezeliden*”, “*Sen çekme elin sakiden, ey haste Rencur*”, mısra ile başlayan gazelleri, bir tane Geraylı adıyla yazılmış şiiri, çarparesi, 2 tane 2 beyitli kıtası, 1 tane tarih kıtası olmak üzere 27 adet şiirine yer verilmiştir.

Mirzade Fahreddin Akabali'nin *Huma-yı Arş* adlı eserinde de Seyyid Nigari muhiplerinden bahs edilmiş ve burada Rencur'un şiirlerine de yer verilmiştir. Burada şairin 14 gazeli, 4 rubaisi ve Seyyid Nigari'ye yazdığı *göndermiş* redifli gazelinden 4 beyit yer almaktadır (Mirzade, 2015: 443-453).

Günümüzde Rencur'la ilgili yapılmış bütün çalışmalardaki gazelleri toplayıp mukayese ettiğimizde elimizde, şairle ilgili toplam 32 tane şiir bulunmaktadır. Umudlu ve Eliyev neşrindeki 27 şiire ilave olarak Azize Caferzadenin 1 gazeli ve Köçerli'deki *göndermiş* redifli 1 gazeli ile Molla Hüseyin Sabit Ağbaş'a yazdığı bir gazeli (toplam 2 tane) ve Mirzade Akabali'nin *Hüma-yı Arş* eserindeki Rencur'la ilgili 14 gazeli, 4 rubai ve Seyyid Nigari'ye yazdığı *göndermiş* redifli gazelinden 4 beyti bir araya getirdiğimizde şairin toplam 32 şiirinin bulunduğu görülmektedir. Bu şiirlerin çoğu gazel olup kıtalar ve 1 tane çarparesi de bulunmaktadır.

Şiirlerinde dini tasavvufi unsurlar çoğunluktadır. Genel olarak bakıldığında Fuzuli ve Fuzuli takipçisi Seyyid Nigari'nin tarz ve üslubundan etkilenmiş, Fuzuli'nin birçok redifine nazireler yazmıştır. Aşağıdaki şiir sadece Azize Caferzade'nin *Azerbaycanın Aşık ve Şair Kadınları* adlı eserinde yer almaktadır:

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Hamd kim destinden ey şeh geldi bir feyzane hat
 Gün gibi âlemde serden tab eder her yane hat
 Şükr lillah kim nigara öyle zanneyler gönül
 Nisbet ol günden münevver aye-i Kur'ane hat
 Eylerem her demde vird ol heşt cennet buyunu
 Havz-ı Kevser'den saçır su ateş-i hicrane hat
 Her zaman kim hattını tavf eyleyip mazmununu
 Okuram bağrım çeker her lahza bin büryane hat

Ol mübarek kuyun üzre odlu gönlüm nagehan
 Ateş-i hicran elinden yazdı hod efşane hat
 Dedğim derman için bir name gönderdim dahi
 Hun-ı çeşmimden yazılmış ta'n eder mercane hat
 Hasta Rencur'un bugün var ise özrün kıl kabul
 Himmet et kim ya veli dil vermesin noksane hat (Ceferzade, 1991: 112)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Ey diriğâ kim o şehin meh cemâlin görmedim
 Yüz sürüp dergâhına ruhsâr-ı âlin görmedim
 Ötmedim kûyinde her şeb tâ-seher bülbül kimi
 Yetmedim maksûde bir dem gül visalin görmedim
 Dest-i pâkin bûs edip hem her taraf hû hû diye
 Seyr eden sermest-i rind-i laübâlin görmedim
 Ey diriğâ kim o mahın halka-yi 'uşşakda
 Seyr-i çâlâkın vücûd-ı bî-misâlin görmedim
 Ey diriğâ dergehinde âşık-ı şeydâsının
 Hub avâzın dahi şîrîn makâlin görmedim
 Afv kıl yâ Rabbenâ her dem dil-i dîvânemi
 Cürm ü isyân ile gördüm yahşî hâlin görmedim
 Der-cihân elhamdüllilah hasta-i Rencure'nin
 Medh-i şâhından savâyı bir kemâlin görmedim (Köçerli, 1981:250-251)

Kaynaklar

Bayram, Parvana: RENCUR, Şâh Nigâr Hanım: <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/rencur-sah-nigar-hanim>.

Ceferzade, Ezize (1991). *Azerbaycanın Âşık ve Şair Kadınları*. Bakı: Genclik. s.109-113.

Köçerli, Firidun Bey (1981). *Azerbaycan Edebiyatı* (Hzl: Rukiyye Kanberkızı) C. 2. Bakı: Elm Neşriyatı. s.249-253.

Mirzade, Mustafa Fexreddin Ağabalı (2015). *Hümayi-Erş. Qarabağlı Şeyx Mir Hemze Nigarinin Menaqibnamesi*. (Hzl: Mehmet Rıhtım) Bakı: Nurlar.443-453.

Muhtaroglu, Vilayet (hızl).(1993). "Şahingar Hanım Rencur". *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*. Azerbaycan Türk Edebiyatı. C. 3. İstanbul: KB Yay. s.283-284.

Mir Möhsün Nevvab (2018). Tezkireyi Nevvab. (Hzl. Nesreddin Garayev, Ekrem Bağirov), Bakı. Elm Neşriyyatı. s.679.

Qayıbov, Hüseyn Efendi (1989). *Azərbaycanda Məşhur Olan Şüəranın Əşarına Məcmuədir*. C.II. (Hzl. C. Qehremanov, Ş. Cəmşidov). Bakı: Elm Neşriyyatı. s.248.

Semed Vurğun; Mirza İbrahimov; M. Araz Dadaşzadə (hzl.) (1960). *Azərbaycan Edebiyatı Tarixi. Cilt II*. Azərbaycan SSRİ Elmlər Akademiyası Neşriyyatı. s.64.

Tekleli, Minehanım; Eliyeva, Feride (2012). "Nigari Aşığı Şah Nigar Hanım Rencur". Qarabağdan Amasiyaya Könül Körpüsü: I. Beynəlxalq Hamza Nigari Sempozyumu. Qafqaz Universiteti Qafqaz Araşdırmaları İnstitutu Neşri. s.255-264.

Topalova, Aljira (1999). *Aka Mehəmməd Müctəhidzadə Rəyazü'l-Aşığın. İncələmə-Metin*. Yüksək Lisans Tezi. Ankara: Gazi Universiteti. 269-270.

Umudlu, İsmayıl; Eliyev-Ayvazalı, Behmen (2021). *Şahnigar Xanım Rencur (Qiyasbəyova)*. Bakı: AFDİQRAF. Memmedli, Qulam (2012), Tezkire. (Hzl. Aybeniz Rehimova). Bakı: Elm və Tehsil. s.466-467.

***

Zibâ Hanım La'li

19. yüzilin ikinci yarısında yaşamışdır. Mustafa han kızı Zibâ Hanım Erdebilî, La'li mahlasıyla aşıkane gazeller yazmışdır. Bu gazellerinde şairin kendi hayatından izlere də rastlanmaktadır. 19. yüzilə ait cönklerden birinde şairin bir gazelinə bulan Caferzadə, bu gazeldən və kaynaklardakı bilgilərdən hərəketlə La'li'nin bir müddət Revan'da yaşadığını, zaman zaman Karabağ'a və Şuşa'ya gəldiyini, çağdaşlarından Fatma Hanım Kemine, Gövhər Beyim, Kamer Beyim Şeyda kimi Karabağ'ın önəmli kadın şairləri ilə tanışp onlarla müşaəredə bulunduğunu kaydetmişdir. La'li'nin məşhur *Ağam Canı* redifli gazeline Fatma Hanım Kemine, Kamer Beyim Şeyda və Növres tərəfindən nazirelər yazılmışdır.

Zibâ Hanım La'li eğitilmiş, klasik şiiri bilən bir şairdir. Ne yazık ki eserlərinə ulaşılammışdır. Büyük ihtimalle onun şiirleri La'li mahlası başka şairlərlə də karışdırılmışdır (Ceferzadə, 1991: 114). Şairin aşağıdaki yegâne şiiri de Caferzadə tərəfindən bir cönkten bulunup buraya aktarılmışdır. Bu şiir sonradan yanlışlıkla Mehmedeli Le'li'nin taşbaskısı Divanında da yer almışdır. (Ceferzadə, 2022: 134)

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

Perişan eylerem zülf-i perişanı ağam canı
 Perişan eylerem mecmu-ı dünyanı ağam canı
 Hayal-i vaslıma her kim düşe canından el çeksın
 Bu sevdaye düşen terk eylesin canı ağam canı
 Eger Tur-ı tecella eylesem bu ab u tab ile
 Şua-ı ruyim ile mahv dünyanı ağam canı
 Adım Zibâ sözüm şirin şeker gözlerim şehla
 Feramüş eyleyip hüsnüm Züleyha'nı ağam canı
 Sen tek âşık u maşuk yok La'li bu âlemde
 Kamu âşıkların aşkın edip fani ağam canı (Ceferzade, 1991: 114-115)

Kaynaklar

Ceferzade, Ezize (1991). *Azerbaycanın Aşık ve Şair Kadınları*. Bakı: Gençlik Neşriyyatı. s.114.

***

19-20.Yüzyıl**Hanbike (d.1856-ö.1921)**

Annesi Hurşidbanu Natevan, babası ise Hasay Han Usmiyev'dir (Ceferzade, 1991:123-124). 1856 yılında Şuşa'da Natevan'ın sarayında doğmuş, 1921 yılında vefat etmiştir. Gerçek isminin Fatmabike olduğu üzerinde durulur. Eğitimi evde, özel hocalardan almış, küçük yaşlarından itibaren şiir yazmaya başlamıştır. Şair ve hekim Mirze Sadık Sadıki ve şair Mirza Rahim Fena'nın etkisiyle şiirler yazmış, annesi Natevan gibi gazel ve rubailer kaleme almıştır. Hanbike, çocukken annesi, babası ve erkek kardeşi Mehdikulu ile birlikte Bakü'de bulunduğu sırada Fransız yazarı Baba Aleksandr Düma ile de görüşmüştür. Bu görüşten hatıra olarak Natevan ve iki çocuğunun fotoğrafı günümüze ulaşmıştır.

Henüz 13 yaşındayken, o sırada Şuşa'da yaşamakta olan 60 yaşındaki İran şahzadesi Behmen Mirza'nın evlilik teklifini reddeden Natevan, 1872 yılında kızını Nahçıvan asilzadelerinden Hok ve Kıvrak köylerinin yöneticisi ve Çar ordusunda albay olan İsmayıl Bey'in oğlu Amanulla Han (d.1845-ö.1891) ile evlendirmiştir. Bu evlilikten Hanbike'nin birkaç çocuğu doğmuştur.

Albay Amanulla Han'ın vefat etmesi üzerine Şuşa'ya dönen Hanbike, daha sonra Gence'de yaşamakta olan Nahçıvanlı tüccar Kerbelayı Cabbar Hacı Elesgerov ile evlenmiştir. Eşinin işi dolayısıyla Nahçıvan, Tiflis ve Vladikafkas'ta yaşamış, sık sık annesi ile mektuplaşmıştır. Zaman zaman ailesi ile birlikte Karabağ'a giden şair, 1921 yılında Ağdam şehrinde vefat etmiş, buradaki İmaret adlı aile mezarlığına gömülmüştür.

Şuşa'da bulunduğu yıllarda Meclis-i Üns'ün toplantılarına katılmıştır. Çağdaşları gibi o da hem ana dilinde hem de Farsça şiirler yazmıştır. Hurşidbanu Natevan kendi eliyle oluşturduğu Gül Defteri'ne Mirza Rehim Fena, Meşedi Eyyub Baki, Memo Bey Memai, Hesen Yüzbaşov gibi şairlerle birlikte kızı Hanbike'nin şiirini de almıştır (Guliyev, 2000: 20).

Hanbike'nin Azerbaycan Türkçesiyle ve Farsça yazdığı şiirler, nazirelerden, annesi Natevan'ın ve kızı Anberbike'nin ayrılığı dolayısıyla yazılmış manzum mektuplardan oluşmaktadır. Bu mektuplarda özellikle annesinin üslubu ve etkisi görülmektedir. Beyler Memmedov, şairin sadece bir şiirinin yayımlanmış olup diğer eserlerinin arşivlerde ve Azerbaycan Elyazmalar Fondundaki nadir eserler arasında bulunduğunu bildirmektedir (Memmedov, 1989: 74-75).

Şair Mirza Rehim Fena'nın teşebbüsüyle 1864 yılında kurulan Şairler Meclisini 1872 yılında Natevan, kendi sarayında Meclis-i Üns adıyla yönetmeye başladı. Mirza Rehim Fena bu süreçte devlet memurluğundan ayrırlıp Natevan'ın mülklerinin ve sarayının yönetimini üstlenmiştir (Guliyev, 2000: 9). Böylece, Natevan'ın sarayı bir şairler topluluğu haline gelmiştir. Böyle bir ortamda yetişen şairin bütün evlatlarında şiire, edebiyata meyil vardır. Büyük oğlu Mehdikulu Han, Vefa mahlasıyla; kızı Hanbike, diğer eşinden olan Mir Hasan da şiirler yazmıştır. Bu süreçte sarayda toplantıları yapılan Meclis-i Üns'ün müdavimleri arasında Natevan'ın kızı Hanbike ve diğer evlatları da bulunmaktadır.

Hanbike'nin annesi Hurşidbanu Natevan'a *Ümid Edirem Ki Gible-yi Mukerremeler Nezerine Yetse Efv Ederler* başlığı ile yazdığı manzum mektubu aşağıda verilmiştir.

Mef'ûlü Mefâ'ilün Fe'ûlün

Ey nur-ı dü-çüşm ata ana
Saldın şerer-i fırakı cana
Ata-ana bacı-qardaş
Ahı yetişibdir asimana
Sensen onların muradı daim

Ey bahr-ı dile dürr-i yegâne
 Sanma ki firak sendedir tek
 Bu derde düşüp hamı zeman
 Ata ana gardaş ile bacı
 Daim getirir adın zebane
 Zincir-i muhabbet iki başdır
 Sabr et dahi düşme sen figane
 Töhmət eleme itikad-ı Şimur
 Efsus ile gelme sen amane
 Gam çekme vüsala tez yetersen
 Oğlan gerek hicrana dayana
 Hamı öpürük senin elinden
 Ver buse özün bu hak ana (Ceferzade, 1991: 123-124.; Memmedov, 1989: 75).

Hanbike'nin diğer manzum mektubu da hem bir kadın yöneticiye hem de bir anneye yazılmış olması yönünden önemlidir. 2. manzum mektup, Natevan'ın isteği üzerine Hanbike tarafından yazılarak Tiflis'e gönderilmiştir. Bu sırada Natevan bir yıldır Tiflis'te bulunmakta imiş (Memmedov, 1989: 76).

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

Gel ey hayal-i vüsali ölüm zamanıdı gel
 Ölüm zamanında canan aman-amanıdı gel
 Eger sorağımı tutsan olum sana kurban
 Bela vü gussa vü gam aşkın nişanıdı gel
 O kadar nazını çekdim ölüm yetişdi mana
 Ne naz u gamzedir dilber ölüm zamanıdı gel
 Gel indi ahir-i ömrümde bir nazare kılım
 O gül camale kim aram-ı cism ü canıdı gel
 Gönülde gonca-sıfat zahm-ı tir-i müjganın
 Açıldı gül açılıp zahmı kim nihanıdı gel
 Yetişmeyen sana ey gül bu gülistan içre
 Gülünden ayrı düşen bülbülün figanıdı gel
 Firakın aldı tenim canımı firak-ı ruhun
 Tevan-ı can-ı dil zar-ı Natevanıdı gel (Memmedov, 1989: 76)

Hanbike'nin kızı Anberbike, Behmen Mirza Kacar'ın oğlu Feteli Mirza ile evlenmiştir. Aşağıda şairin kızı Anberbike'ye yazdığı gazel verilmiştir:

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

Salıpdı mihnet-i hicrin bir özge hale meni
Edipdi derd ü gam u gussaya havale meni
Meğer yohundu haber çekmişem neler sensiz
Felek salıbdı gam u mihnet ü melake meni
Vüsâl günleri bir mah-ı enverim sen idin
Gör indi ayrılığın dönderip hilale meni
Senin hayalinle men ki bağı kan okdum
Terahhüm eyle getir sen de bir hayale meni
Gönül serveri mah-ı Anberim gözüm nuru
Tegafül eyleme yetir bir o meh-camale meni
Kalmadı tab u tavanım tükendi aramım
Karar-ı sabrım alıp verdi gam zevale meni
Ne sen fırake dözürdün ne men bu hicrane
Gel indi vüsale yetiş ya yetir vüsale meni
Yetiş harayime gamdan meni halas eyle
Yakin ki öklürür ahir bu ah u nake meni (Memmedov, 1989: 76- 77;
Guliyev, 2000: 21)

Kaynaklar

Ceferzade, Ezize (1991). *Azerbaycanın Aşık ve Şair Kadınları*. Bakı: Genclik. s.123-124.

Guliyev, Vasif (2000). "Ayrılığın Dönderib Hilale Meni" *Dünene Uzanan Cığır*. Bakı: Şuşa Neşriyyatı. s.18-21.

Memmedov, Beyler (1989). *Natevanın Şair Qohumları*. Bakı: Yazıçı.s. 73-76.

***

Mâhî Hanım

Şairle ilgili Mehemmedeli Terbiyet'in *Danışmendan-i Azerbaycan Tezkiresi*'nde çok kısa bilgi verilmiştir. Müellif, Molla Nisari'nin kızkardeşi olan Mâhî Hanım'ı, güzel yüzlü, hoş tavırlı ve ince düşünceli bir insan olarak kaydetmiş ve iki beytini örnek vermiştir (Terbiyet, 192). Doğum

yeri ve yüzyılı bilinmemektedir. Terbiyet'in, şairi bizzat görüp tanıdığı ve şiirlerini Farsça yazdığı göz önünde bulundurduğunda, 19.yüzyıl sonu 20.yüzyılın ilk yarısında Güney Azerbaycan'da yaşadığı tahmin edilmektedir. Farsça şiirlerinin tercümesi olan iki beyit aşağıdadır:

Tökülen bu yaşlar gözümün guşesinden
Akarak isteyir kan bahasını menden (Terbiyet, 1987: 192)

Ah o zülfünden ürek tellerim hörülmüş ondan
Men kan uduram her an senin la'l dudaklarından (Terbiyet, 1987: 192)

Bu şiirin farklı bir tercümesi de Hidayet tarafından yapılmıştır:
Hayıf hayıf can damarı tellere hayıf/Hesret ile sorduğum o la'llere hayıf (Ceferzade, 1991: 27)

Kaynaklar

Ceferzade, Ezize (1991). *Azerbaycanın Aşık ve Şair Kadınları*. Bakı: Gençlik Neşriyatı. s. 27.

Mehammedeli Terbiyet (1987). *Danışmendân-i Azerbaycan* (Çev: Şems, İsmail; Kendli, Gafar) Bakı: Azernesr. s.20.

Memmedli, Qulam (2012). *Tezkire*. (Hzl. Aybeniz Rehimova). Bakı: Elm ve Tehsil. s.324.

***

Meşedi Hanım Leyli (Leylâ d.1892-ö.1912)

1892 yılında Bakü'de doğmuş, 30 Nisan 1912 yılında aynı şehirde vefat etmiştir. 20 yaşında hayatının baharında vefat eden bu kadın şairin elimizde 2 gazeli bulunmaktadır. Şahin Fazil Tezkiresinde Leyla Mövsüm adlı genç bir kadın şairden bahsedilirken tezkire yazarı isim benzerliğinden dolayı kısaca bu kadın şairi de hatırlamış ve onun 20. yüzyıl başlarında faaliyet gösteren eski Mecmeü's-Şüera edebî meclisinin üyelerinden olduğunu ve kocasının tam adını kaydetmiştir (Fazıl, 2006: 754). Çok sevdiği kocası Bakü'nün bilinen şairlerinden olan Mir Ebdülvahab Mirağa oğlu Mirhesenov Seyyid Zerger imiş. Meşedi Hanım Leyli, elde bulunan 2 gazelini de kocasına yazmıştır. Bunlardan biri ayrılık sırasında kocasına gönderdiği manzum mektup diğeri ise ölüm anında yazdığını veda şiiridir. Seyyid Zerger'in de eşine yazdığı gazellerinin bulunduğunu bildiren

Caferzade, Meşedi Leyli'nin Natevan takipçilerinden yetenekli bir şair olduğunu kaydetmiştir (Ceferzade, 1991: 137). Şairin *ayrıldı* redifli şiirine çağdaş kadın şairlerden Sona Heyal'ın da 1998 yılında yazdığı *Bezikmezdim cefasından, çekerdim gizli her derdin/ Könül, neyçün reva gördün, gam-ı pinhanım ayrıldı* beytiyle başlayan bir naziresi vardır (Sona Xeyal, 2011: 34).

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

Edim Ya Rab ne çare menden ol cananım ayrıldı
Bu hicran-dide canımdan o şirin canım ayrıldı
Gedip seyr etmeye ağyarlara bağa bustane
Günah etmem desem eger menden Yezdanım ayrıldı
Eger küsmüp eger hışm etmip incimip ey dil
Gülünden bes niçin bülbul-i hoş-hanım ayrıldı
Füzundur Leyli'den Şirin'den Azra'dan enduhım
Menim Ferhad ü Kaysım Vamık u San'an'ım ayrıldı
Ne nev sabr edim hicranına Mecnun'un ey Leyli
Hayatım ruhum ayrıldı şehim sultanım ayrıldı

Natevan'ın *Ölüm* redifli gazeline nazire

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

Halal kıl meni ey şair-i fikar ölüm
Edip daha meni gürg-i ecel şıkar ölüm
Zamane koymadı bir dem deyim gülüm danışım
Gözümü koydu benim sende intizar ölüm
Bahar-ı ömrümü devran-ı dun hazan etdi
Olundu işretimin rahtı tar u mar ölüm
O ağlayan gözlerüve gözlerim feda olsun
Dayanma al kefenim hazır et mezar ölüm
Meni bağışlagilen çoh hacaletem senden
Cefamı çekmisen efsus sad hezar ölüm
Nişane kalmadı menden kızım da öldü benim
Gözüme okdu acep tire ruzigar ölüm
Kızım la men sene ey aşıkım feda olduk
Bu bir gazel sene mendendi yadigâr ölüm
Halal kılğilen ey Kays hasta Leyli'ni
Görüm ola sene perverdigar yar ölüm (Ceferzade, 1991: 138)

Kaynaklar

Cefer Remzi, İsmayılzade (1987). *Deyilen Söz Yadıgardır*. Bakı: Yazıçı. s.132-133.

Cefer Remzi, İsmayılzade (2019). *Deyilen Söz Yadıgardır* (Hzl. Sona Xeyal). Bakı: Ecoprint. s.354-355.

Ceferzade, Ezize (1991). *Azerbaycanın Aşık ve Şair Kadınları*. Bakı: Gençlik Neşriyatı. s.137-138.

Fazil, Şahin (2006). “Leyla Mövsüm”, *Tezkireyi-Şahin*. Bakı: MBM. s. 753-756.

Sona Xeyal (2011). *Nezireler, Tezminler, İthafklar*. Bakı: MBM.

***

Kamerbeyim Şeydâ

19. yüzyıl sonlarında Şuşa’da doğmuştur. Küçük yaşta babasını kaybetmiş ve dayısının himayesinde büyümüştür. Dayısı eğitimi ile ilgilenmiş ve onun Gimnazyum’da okumasını sağlamıştır. Caferzade, Kamer Beyim Vezirova’nın çok cesur, at binip tüfek kullanan, dönemindeki eşkilere karşı elinde tüfekte mücadele eden yiğit bir kadın olduğunu kaydetmiştir. 1924 yılında Şuşa’dan Bakü’ye taşınmış, Sovyetlerin açtığı alfabe öğretme kurslarında eğitim alarak Kiril alfabesini de öğrenmiştir. 1926 yılında eşi vefat edince Nahçıvan’da çalışmakta olan büyük oğlunun yanına taşınmıştır. Burada da boş durmamış, kadınların eğitilmesi ve yeni düzende kendilerine yer bulmaları yönünde toplumsal çalışmalara katılmış, Nahçıvan’da, Ordubad ve Nəraşen ilçelerinin Parağa, Bilev vb. köylerinde kadınların örgütlenmesi, eğitim alması ve yeni düzene ayak uydurmaları yönünde çalışmalar yapmıştır. Çocuk yuvalarının, öksüzlerin evinin, kreş ve anaokullarının açılmasında, kolektifleşme, seçimlere katılma vb. konularda ciddi çalışmaları olmuştur.

Ordubad ve Bakü’de çorap fabrikalarının açılmasına önayak olmuş, bir dizi yöneticilik görevinde bulunmuştur. Kamer Beyim Şeydâ, 1933 yılında Bakü’de vefat etmiştir. Şiir yazmaya çok erken yaşta başlamış, 8-9 yaşlarında yazdığı bir gazelini Hurşidbanu Natevan’a sunmuş ve şair bu gazeli beğenince Kamer Beyim’e Şeyda mahlasını vermiştir. Çağının önemli kadın şairlerinden Natevan, Fatma Hanım Kemine, Ziba Hanım La’li gibi şairlerle tanışmış, onlarla müşâarede bulunmuştur. Genç Kamer Beyim ve Ziba Hanım’ın Ağam Canı redifliyle fahriye içerikli gazel müşâaresine dönemin üstat şairi Fatma Hanım Kemine bir gazel yazarak son vermiştir.

Kamer Beyim Şeydâ, 1918 yılında hanlıklar dönemindeki kargaşa ve haksızlığı anlatan *Zulmün Taşkını* adlı 6 perdelik bir trajedi de kaleme almıştır (Ceferzade, 1991: 139-140).

Azerbaycan kadın şairleri konusunda çalışmalarıyla bilinen Prof. Dr. Azize Caferzade, Fatma Hanım Kemine ve eserleriyle ilgili hazırladığı kitabında Karabağ'ın yetiştirmiş olduğu ve fazla tanınmayan kadın şairlerden olan Kamer Beyim Şeydâ ile ilgili *Azerbaycan* mecmuasında bilgi yayımlanınca Azerbaycan'ın Göyçay şehrinde yaşamakta olan şairin kızı Entige Hanım bu yazıyı okumuş ve annesinin arşivinden elde ettiği malzemeleri bir araya getirerek Respublika Elyazmalar Fondu'na takdim etmiştir (Caferzade, 2022: 135).

Kadın şairlerin müşâaresi, birbirlerine hafiften dokundurmada bulunmaları yönüyle de aşağıdaki şiir çok önemlidir. Zibâ Hanım La'lf'nin *Ağam Canı* redifli şiirine Kamerbeyim Şeydâ'nın yazdığı cevap şöyledir:

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

Dağıtsam her taraf zülfi-perişanı ağan canı
Giriftar eylerem sen kimi Zibânı ağan canı
Eger olsan güzellikte beraber mah-ı tabane
Sana hurşid olan ruyim olar mani ağan canı
Senin tek yüz ola Ziba benim bir muyime çatmaz⁵⁸
Cemalım Yusuf-ı Mısır'ı edip fani ağan canı
Melahat gülşeninde bir gülüm gonca libasında
Açılsam ger tutar kavga bu dünyanı ağan canı
Letafet mülkünün sultanıyım sen kimi Zibaker
Keniz-i metbehimdir⁵⁹ et tamaşanı ağan canı
Lebi şekker sözü şirin, bu Şeyda tek herifin var
Eger mümkün ola terk et bu sevdanı ağan canı (Caferzade, 1991:140;
Ceferzade, 2022: 133).

Kaynaklar

Ceferzade, Ezize (1991). *Azerbaycanın Aşık ve Şair Kadınları*. Bakı: Genclik. s.139-140.

Ceferzade, Ezize (2022). *Fatma Hanım Kemine* (Hzl: Ömer Bayram), Bakı: Elm ve Tehsil. s. 133.

***

⁵⁸ Ulaşmaz

⁵⁹ Mutfağımdır

Cahansûz-Zernişan Seyidzade (d.1898-ö. 1945)

Zernişan Hidayet kızı Seyidzade 1898 yılında Gence şehrinde doğmuştur. Babası Hidayet Bey Haki'dir. 14-15 yaşlarındayken hem hece vezniyle halk şiiri hem de aruzla klasik tarzda şiirler yazmaya başlamıştır⁶⁰. Çocuk denecek yaştaiken kendisinden büyük bir Hacı ile evlendirilmiş ve bunun verdiği kederi bütün şiirlerine yansıtmıştır. Herhangi bir eğitim aldığı yönünde bilgi bulunmamaktadır. Buna rağmen evde kendi çabalarıyla Arap, Fars ve Rus dillerini öğrenmiş, şiirler yazmıştır. 1945 yılında doğduğu şehirde vefat eden şair, şiirlerinde Cahansûz mahlasını kullanmıştır (Ceferzade, 1991: 152).

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

Seher çağı durup gitdim çemenzara bahar idi
Kalıp bir guşede mahzun gözüm hasret bahar idi
Gül ü bülbül benövşe hem bir-birine eder nazı
Cemi bülbül eder nale sefada birce har idi
Keserdi sabrını bülbül ederdi nale-yi dilsuz
Göz ile aşikâr görmüş yarı ağyare yar idi
Güle bülbül olup aşık bu meşhur-ı cihan olmuş
Açan vahtı onu görmez zi-bes ki çeşmi tar idi
Kabahat güldedi guya hemişe har ile oynar
Nedendir sabr eder bülbül onun da sırrı var idi
El atdım gül budağıne üzem bir gonca-yı a'la
Diken parmaklarım sancdı ki guya e'fi mar idi
Olup mahzun geçip ordan yetişdim su kenarına
Ne hırs ile akar gördüm acayip halı var idi
Ki guya cevri-i düşmenden acıklı şire dönmüşdü
Vurar naçe çeker nale sesinden aşikâr idi
Şikârın gayrı bir seyyad elinden ahz edip guya
Özün cırpar sol u sağa ne cür'etle akar idi
Bakıp gördüm gülistanda cemi canlı cemi cansız
Yanıplar nara aşk ile cemisi bi-karar idi
Cihansûz girme gülzara senin derdin kenar olmaz
Ola ger yüz beke gülzara bu derd ki sende var idi

⁶⁰ Ceferzade, Ezize (1991). *Azerbaycanın Aşık ve Şair Kadınları*. Bakı: Gençlik Neşriyatı. s.152-154.

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

Cevr etme mene bir bele giryanem ey gönül
Hicr ateşiyle men dil-i büryanem ey gönül
Bir lahza koygilen meni gamdan kenar olam
Çünkü ürekde derdleri pinhanem ey gönül

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Ey gönül sen meni bu gamlara sultan eledin
Dahi hasretle acep kalbi perişan eledin
Etmedin rahm mene derd mene şayeste değil
Meni pervane kimi bir şeme suzan eledin
Gehi hem-taden uzak munis-i gam hane-nişin
Dilimi lal eleyip kalbimi al kan eledin (Ceferzade, 1991: 154)

***

20. Yüzyıl

Sona Ahundova (d.1897-ö.1971)

20. yüzyıl başlarında eserler vermiş bir şairdir. Eserlerinden hareketle mücadeleci ve yılmaz bir şair olduğu görülmektedir. Manzumeleri, aruz ölçüsüyle yazdığı şiirleri vardır. 1905-1920 yılları arasında, Azerbaycan'da Sovyet Hâkimiyeti kuruluncaya kadar, süreli yayınlarda birçok şiiri yayımlanmıştır. Şiirlerinde vatan sevgisi, toplumsal unsurlar, halkın eğitilmesi, mutlu bir gelecek için mücadele azmi görülmektedir. Yazdığı şiirlerle mensubu olduğu halkı cehaletin pençesinden kurtarmayı amaçlamıştır (Ceferzade, 1991:176; Ehmedov, 2004: 805).

Vatan başlıklı şiiri:

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Vatanın bahtına herden çekirem hasreti men
Sevirem ol vatani sarf edilen gayreti men
Ne gamım var vatanımla kazanam şöhreti men
Olmaram razı eger cehlde kalsa vetenim
Vatanım kalsa eger cehlde yansın bu tenim

Var mı bir merd-i şecaat vatana kurban ola
 Vatanın toprağı cisminde onunçün can ola
 Vatanın derdini duyacak üreyi al kan ola
 Olmaram razı eger cehlde kalsa vetenim
 Vatanım kalsa eger cehlde yansım bu tenim (Ceferzade, 1991: 176)

Kaynaklar

Ceferzade, Ezize (1991). *Azerbaycanın Aşık ve Şair Kadınları*. Bakı: Gençlik Neşriyatı. s.177-178.

Ehmedov, Teymur (2004). *XX Esr Azərbaycan Yazıçıları*. Bakı: Nurlar. s.805.

Memmedli, Qulam (2012). *Tezkire*. (Hzl. Aybeniz Rehimova). Bakı: Elm ve Tehsil. s.526.

***

Asya Ahundzade

Asya Hanım'ın şiirlerine 1910-1911 yılları arasında Azerbaycan'da Azerbaycan Türkçesinde yayın yapan ilk kadın gazetesi olan Işık'ta rastlanmıştır. Gazetede yazının alt tarafında verilen bilgilerden hareketle şairin Gence'de yaşadığı ve öğretmenlik yaptığı bilinmektedir. Hakkında fazla bilgi bulunmayan şairin vatan, vatan sevgisi ve güzel ahlakın, halkın eğitilmesinin övgüsünde yazdığı şiirlerinin olduğu bilinmektedir (Ceferzade, 1991: 177).

Şiirine ve yaşadığı döneme bakıldığında bir dönem Azerbaycan şiirinde vatan ve millet konusunda çok etkili olup adeta bir edebî ekol olarak anılan Namık Kemal'in etkisinde olduğu görülmektedir. 19. yüzyıl sonlarından 20. yüzyılın ilk 20 yılına kadar Namık Kemal ve Tevfik Fikret tesiri, Kemal'in vatan ve milletle ilgili, Fikret'in ise inkılabi-demokratik düşünce ve görüşlerinin etkisi Sovyetler hakimiyete geldikten sonra bile güçlü olmuştur. Asya Hanım'ın ve onun gibi bu dönemde, bu tarzda şiirler yazan şairlerin eserleri bu yönüyle birçok ipucu vermekte olup edebiyat tarihimiz açısından çok önemlidir. Bu şiirlerden biri altıdır:

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Kalıp nadan elinde sevgili dıkar vatan
 Zib-i ağuş-ı kara olmaktadır yar-ı vatan
 Vatan evladı bu güne sırf gedakardı tamam

Sitem ragib eden bunca cefalardı tamam
Fitmedir hiyle ile şer'i riyalardı tamam
İsteyir molla babalar sola envar-ı vatan
Nece ki soldu bütün cehl ile eşcar-ı vatan

A vatan millet ara yohdu seni yad eleyen
Yıkılıp kalbini temir ile abad eleyen
Yetişip gayret ile dadına imdad eleyen
Seni zulmatın elinden alıp azad eleyen
Kalmamış mı acaba dehrde ensar-ı vatan
Yedi unvan ile olmuş nece gör zar vatan

Vatanın men nece tahrir eleyim zilletini
Ohşasam vardı yeri haşre kimi mihnetini
Batırıp cümle müselman nece gör gayretini
Saklayır onları çünkü oku hunhar-ı vatan
Daha da tez yıkıla bu der ü divar vatan

A vatan ağlayıram subh u mesa halına men
Sen idin ıtrı saçan bir gül-i gülzar-ı çemen
Seni viran eledi Molla Baba kimi zağan
Olacak mı buları başdan aman def' eleyen
Asya cehl ile olmuş bele bimar vatan
Bozulupdur o sebebdan bütün efkâr-ı vatan (Ceferzade, 1991: 177-178)
***

Maral Hanım Nebizade

Maral Hanım'ın şiirlerine ilk defa Işık Gazetesinde rast gelinmiştir. 1911 yılında gazetede şiirleri yayımlanan şairin Şeki şehrinde yaşadığı ve orada öğretmenlik yaptığı anlaşılmaktadır. Bu şiirlerde halkın eğitilmesi, güzel ahlaklı ve gelişmiş bireylerin yetiştirilmesi, gençlerde vatanseverlik duygusunun pekiştirilmesi ön plandadır. Şair, kadınların eğitimine özel önem vererek onların toplumdaki durumunu anlatan şiirler de kaleme almıştır.

Aşağıda *Bacılara Hitap* adıyla yazdığı mesnevi tarzındaki şiirinden bir bölüm yer almaktadır.

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Ey günü kara işi ah ile efgan bacılar
 Hali hayvana münasip adı insan bacılar
 Hansı zalım size dünyada görüp zulmü revan
 Hansı bir zalıma zulm etdi müselman bacılar
 Arvadı halk eleyip Halıkımız cennetde
 Ne üçün mesken olup sizlere niyran bacılar
 Ne kadar var ise dünyada ünas taifesi
 Anadır nesli üçün cümlesi eyzan bacılar
 O şerafet ki şeriet size mahsus etmiş
 Hani sizde o şeref hem dahi o şan bacılar
 Hakk-ı hürriyyetiniz var ise şer'an sizde
 Üseralar kimi kaddız ne üçün can bacılar
 Ki alıp satmaya layık ola hayvan bacılar
 Ata evladına zulm olmağı layık bilmez
 Koymaz evladını heç vahtda giryan bacılar
 Atalar kızlarına şefkat ile bakmalıdır
 Okudup sizlere öğretmeli irfan bacılar
 Ey atalar analar ey bacılar kardeşler
 Koymayın bizlere dünya ola zindan bacılar
 Okutun bizleri de ilm ile irfane yetek
 Kesb edek ailelerçün ser ü saman bacılar
 Ey meni haline kan ağladan ey yazıklar
 Ey gözü kör analar hanesi viran bacılar
 Tökmeyin göz yaşı yaslarda kenar adam üçün
 Her kes öz halına olmalıdı giryan bacılar
 Analar olsa ziyalı olu hoşbaht eyal
 Açılır neşr-i umuma neçe meydan bacılar
 Sahib-i elm ananın terbiyesi evlada
 Başka tesir verir hikmetini kan bacılar
 Cır ağaç olmasa peyvest verer meyveni cır
 Abdar olmağa yok meyvede imkân bacılar
 Elmsiz bir anadan başka cür evlad olmaz
 Her tabiat çekecek aslına kat'an bacılar
 Nece kim söyledi şiirinde Fuzuli atamız
 La'l olar mı kara taş eylesen al kan bacılar
 Eger evlad-ı vatan kalsa cehaletde sebeb

En kabakça anadır kalmağı nadan bacılar
Atası hem anası olsa avam evlâdın
Kalar evlâd avam kôr ve hayvan bacılar
Medeniyet tapacak millet ezel maderden
Sonra mektep verecek elmle irfan bacılar
Yaşamak hakkı ünsa ile zükura birdir
Farzdır ilm bize onlara şer'en bacılar
Olsa ger ailemiz bir medeniyet ocağı
Marifet merkezi bir menbai irfan bacılar
Nece hoşbahtdır ol ailenin efradı
Süreler ilm ile irfan ile devran bacılar
Nece hoşbahtdır ol tıfl ki bu evde doğa
Ona alim ana ağıuşu vere can bacılar
Tıfl iken terbiye tahtında edip neşv ü nema
Ne olar böyle uşak mektebe koysan bacılar
Vatana milletine diline hadim olacak
Yetirer âlim ana gör nece oğlan bacılar
Marifetli ananı erseye mektep getirer
Mektep olsa okuyar ilmini nadan bacılar
Pençe-yi zulmden arvad yahasın kurtarsa
Kurtarar milletin zulmden el'an bacılar (Ceferzade, 1991: 179-180).

Kaynaklar

Ceferzade, Ezize (1991). *Azerbaycanın Âşık ve Şair Kadınları*. Bakı: Genclik Neşriyatı. s.179-180.

***

Ceyran Bayramova (d.1896-ö.1987)

22 Mart 1896 tarihinde Guba ilinin Zergova köyünde, işçi bir babanın kızı olarak dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini Bakü'deki 3. Rus-Tatar Kız Okulunda almış, sonradan Kızlar Gimnazyumunda eğitimine devam etmiştir. Sosyalist Devrimine katılarak 1919 yılından itibaren Azerbaycan Komünist Partisine üye olmuş, bütün ömrünü bu uğurda sarf etmiştir. Ömrünü kadın hareketine ve kadınların eğitilmesine adanmış, 1929 yılında Bakü'de Azerbaycan kadınlarının I. Kurultayının yapılması için çok uğraşmış, bu kurultaya iştirak etmiştir. Kocasını da kendisi gibi devrimin önde gelenlerinden olan Eli Bayramov'dur. O, 1935 yılında devrime karşı

faaliyet yürüttüğü gerekçesiyle tutuklanarak 1937 yılında kurşuna dizilmiştir. Ceyran Bayramova da vatan haininin eşi olarak tutuklanmış ve 1937 yılında sürgüne gönderilmiştir. Tutuklandığında büyüğü 13, küçüğü ise 3 yaş civarında olan üç oğlu ve 1 kızı bulunmaktaymış. 1956 yılında berat ederek Bakü'ye dönmüş, toplumsal faaliyetlerine devam etmiştir. 1987 yılında Bakü'de vefat etmiştir.

Ceyran Bayramova, Azerbaycan edebiyatı tarihinde satirik tarzda şiirler yazan ender kadın şairlerdendir. 1916 yılında Mirza Elekber Sabir'in satirik şiirlerinin etkisiyle Bakü'de yayınlanmakta olan Tuti mecmuasında şiirleri yayımlanmıştır. Kullanmış olduğu Hanbaci mahlasını Sabir'in meşhur *Çatlayır Hanbaci gamdan üreyim/ kavuşup lap acığımdan küreyim* dizeleriyle Sabir'den aldığını "Lakabımı da üstadımdan aldım" diyerek belirtmiştir.

Azize Caferzade, Ceyran Bayramova'nın bütün satirik şiirlerinin çok değerli olduğunu ve derlenip yayımlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Zira bu bütün ömrünü Azerbaycan kadınlarının bağımsızlığı ve eğitimi uğruna mücadeleyle geçiren, bütün yaşamı boyunca nice facialarla yüzleşmek zorunda kalan önemli bir aydına da vefa borcunu ödemek anlamına gelmektedir (Caferzade, 1991: 246).

Aşağıdaki, Ceyran Bayramova'nın bir şiiri, Tuti Mecmuasının ilk sayısında yayımlanmıştır:

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Bahıram dövr-i kazanın işini faş görürem
Yazık arvadların övzaini lap yaş görürem
Derdi çok mihneti çok töhmeti çok cümlesinin
Kadri yok kıymeti yok hamını külbaş görürem
Gecesi tar gülü har üregi derd-gubar
Puç olur men buların ömrünü birbaş görürem
Yaşayırlar hamı zulmetde esaretde veli
Bağlayırlar buları zencire baş baş görürem
Birini hakkını bilmekliğe koymazlar tamam
Koymayan şahsların başlarını baş görürem
Ohşadırlar buları çölde gezen vahşilere
Acaba erlerinin kalblerini daş görürem
Biri ganmaz ki ünas ehli gerek elm okusun
Bele ganmazları men şeytana yoldaş görürem

Deyesen cehli ezelden verip Allah bulara
Ne ise men bu Müselmanları çaşbaş görürem
Çalışan yokdu kılsa çare bu noksanımıza
Milletin hadimini çünkü danabaş görürem
Olacaklar bular elbette cehaletden adem
Bilirem men bu işin ahırını faş görürem (Ceferzade, 1991: 247)

Kaynaklar

Ceferzade, Ezize (1991). *Azerbaycanın Aşık ve Şair Kadınları*. Bakı: Genclik Neşriyatı. s.246-247.

Ceyran Bayramova: https://az.wikipedia.org/wiki/Ceyran_Bayramova
***

20-21. Yüzyılda Güney Azerbaycan'da Yetişen Kadın Şairler

Pervin İ'tisâmî (d.1906-ö.1941)

16 Şubat 1906 tarihinde Tebriz'de doğmuştur. Çağının önemli aydınlarından olan babası Yusuf İ'tisâmî, Arapça ve Farsçayı çok iyi bilen önemli bir edebiyatçı ve öğretmendir. Hayatı boyunca edebî alanda ve hayatın birçok alanında kızını desteklemiştir.

İlk ve orta eğitimini özel hocalardan ve babası Yusuf İ'tisâmî'l-Mülkten almıştır. Daha çocuk denecek yaştaiken babasından Arap, Fars, İngiliz ve Fransız dillerini öğrenmiştir. Annesi de dönemin meşhur şairlerinden Şuri mahlaslı Mirza Ebülhüseyn Han'ın kızıdır.

1916 yılında Pervin, Tahran'da bulunan Amerikan Kız Kolejinde okumaya başlar. 1924 yılında okulunu başarıyla tamamlayıp aynı okukda 2 yıl İngilizce öğretmenliği yapar.

Küçük yaşlarından itibaren yazdığı şiirleri, aklı ve ferasetiyle ailesini, öğretmenlerini ve adeta bir edebiyat, kültür ve sanat mahfili olan evlerine gelen babasının arkadaşlarını hayran bırakmıştır (Ceferzade, 1991:203).

1924 yılından itibaren edebiyat dünyasına adım atmış, çağında hüküm süren adaletsizlikleri, şah idaresinin zulüm ve istibdadını, cemiyetteki eşitsizliği eleştirmiştir⁶¹.

---

⁶¹ <https://siirantolojim.wordpress.com/tag/pervin-i-itisami/page/3/>

1934 yılında İran'ın Kirmanşah şehrinde Polis Müdürlüğü yapmakta olan amcası oğluyla evlenerek buraya taşınır. Edebiyat ortamından ayrılması vb. sebepler yüzünden 4 ay sonra eşinden ayrılır ve bir daha evlenmez. 1936 yılında babasının da desteği ile ilk Divanını yayımlar. Bu süreçte Tahran'da Maarif Bakanlığı kütüphanesinde çalışmakta olan Pervin'in şiirleri İranlı şiir ve edebiyat meraklılarınca çok takdir görür. Daha küçük yaşlarında Arap ve Fars edebiyatının önemli temsilcilerini okuyup öğrenen Pervin, 15 yaşına geldiğinde klasik Fars şiirinin temsilcilerinin eserlerini okuyup bitirmiştir.

Aşıkane ve hikemi didaktik şiirleri vardır. Temsil tarzında da ustadır. Alegorik bir dille kaleme aldığı bu şiirlerde hayvan ve kuşların, cansız eşyaların dilinden toplumdaki haksızlık ve zulmü yermeye başlamıştır. *Ayıp Arayan, Kocakarının Şikâyeti, Nuşirevan'a yazılmış Mektup* gibi şiirleri bunlardandır.

Genç yaşından itibaren gazete ve dergilerde sık sık şiirleri yayımlanan şairin divanı ilk defa 1935 yılında basılmıştır. Vefatından sonra erkek kardeşi Ebülfez İ'tisâmî tarafından 1941 yılında 2. defa basılmıştır. Divanın 3. baskısı dolayısıyla İran Maarif Nazırlığının III. dereceli nişanı ile taltif edilmiştir. 1954 yılında 4. kez, 1962 yılında ise 5. defa basılmıştır. Takip eden süreçte de şairin divanı defalarca basılmıştır.

Pervin İ'tisâmî, sanatının en verimli döneminde, 1941 yılında, 35 yaşındayken tifüs hastalığından vefat etmiştir. Cenazesi Kum şehrinde, babasının mezarının yanında defnolunmuştur. Mezar taşına *Ne gördün* redifli meşhur şiiri hakkedilmiştir.

Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün

Ey gül bağ ara tehlikeden gayrı ne gördün

Neşter gibi sözden lekeden gayrı ne gördün

Besdir bu kadar parladın ulduz gibi ey la'l

Yokdur olanın seksekeden gayrı ne gördün

Düşdün çemene lik nasibin kafes oklu

Ey kuş burada marekeden gayrı ne gördün (Ceferzade, 2005: 148, Manafov

vd. 1983: 271)

Hakikat ve Mecaz

Şeyda bülbül dedi açılmış güle

O gül yüzün çırağıdır çemenin

Cevap verdi: Düzdür lakin geçengem

Birce günlük gözlerinde men senin
Ürekleri feth eleyen paltarım
Akşam üstü timsalıdır kefenin
Sabah bütün güzelliğim yitecek
Kimdir deyen niye solup bedenim
Bugün benim aşkımsın sabah da
Başka bir yer olacaktı meskenin
İtlırdır hayırhahdır bu toprak
Anasıdır yüz servin yasemenin
Mehebbetin yurd yuvası yürektir
Sözler ise nidasıdır dehenin
Asıl aşık oda vurur özünü
Ne faydası boş boşuna ötenin
Hakikati ayırırız mecazdan
Vefası yok ben aşığım diyenin (Manafov vd. 1983: 274-275)

Değil

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Yakasından yapışıp tutdu polis bir mestin
Dedi: Ey dost bu yüyendir mi de paltar değil
O cevap verdi gazapla: Yıkılırsan küçede
Dedi: Yokdur günahım yol özü⁶² hamvar değil
Dedi: Kadiya gerek ben seni tahvil verem
Dedi: Kadı özü dem yatıp huşyar değil
Dedi: Valinin evi tindedir⁶³ terpen de gidek
Dedi: Kadı gibi hiç vali bidar değil
Dedi: Reise deyim get gecele mescitte
Dedi: Bes onda demezler ki günahkar değil
Dedi: Dirhem veresin lal olacaktı molla
Dedi: Bes onda şeriat? Mene bu ar değil
Dedi: Kanuna göre terk-i libas eyleyerem
Dedi: Çokdan üzülp bir ele paltar değil
Dedi: Börkün de düşüpdür yere ey hane-harab
Dedi: Börk yok akılın olması inkar değil
Dedi: Çok mey içenin herze danışmaktır işi
Dedi: Söz düzdür eğer çokluğu azar değil (Ceferzade, 2005: 147, Manafov vd. 1983: 271)

---

⁶² Kendisi

⁶³ Köşededir

Kaynaklar

Ceferzade, Ezize (1991). *Azerbaycanın Aşık ve Şair Kadınları*. Bakı: Gencilik Neşriyatı. s.203.

Manafov, Mireli; Ekberov, Zahid; Gasimova, Refiğe; Memmedova, Tamilla; Guliyeva, Huraman; Xelilov, Ferman (1983). *Cenubi Azerbaycan Edebiyyati Antologiyası. C.II*. Bakı: Elm Neşriyyatı. s. 270-279.

Memmedli, Qulam (2012). *Tezkire*. (Hzl. Aybeniz Rehimova). Bakı: Elm ve Tehsil. s.453-456.

***

Meryem Cahangiri (d. 1916-ö. 1952)

1916 yılında Urmiye’de doğmuştur. Babasının ismi Hüseyin Han Beylerbeyi’dir. Hayatı hakkında çok az bilgi bulunmakta olup bu bilgiler Ali Kafkasyalı’nın ve Cavad Heyet’in eserlerinden elde edilmiştir. 1952 yılında genç yaşında vefat eden Meryem’in şiirleri kardeşleri tarafından bulunarak Beyâz-ı Meryem adlı bir kitapta yayımlanmıştır. Aşağıda şairin Türkçe bir gazeli yer almaktadır.

Fe’îlâtün Fe’îlâtün Fe’îlâtün Fe’îlün

Gel dolaşma gene ol zülf-i perişâne gönül
Sebr ele döz bu garanlığ şeb-i hicrane gönül
Bahma nakes kimi ol dilberimin çöhresine
Yanma pervane kimi ateş-i nirane gönül
Nece terh etdi vefa söhbetini gönçe lebi
Vagif ol zövg ele ol nögte-yi pünhane gönül
Olma namerd ü mehebbet eleme nâehle
Bağlamaz agil olan ülfeti nadane gönül
Veten eşginde gerek el çekesen canından
Çün semender yanasan ateş-i suzane gönül
Arzumdur yetişem veslive emma ne edim
Bağlanıb zülmile zencire bu divane gönül
Firgete bais olandan alaram ganlı gisas
And olsun o güzel perçem-i İran’e könül (Kafkasyalı, 2002: 212)

Kaynaklar

Cavad Heyet (1998). *Azerbaycan Edebiyyati Tarhine Bir Bahış*. Bakı: Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı. s. 308

Kafkasyalı, Ali (2002). *İran Türkleri Edebiyatı Antolojisi C.5*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi. s.212.

***

Münire Taha Tebrizî

20. yüzyılda yetişen Tebriz şairlerindendir. Önce Tebriz’de sonra Tahran’daki Edebiyat Enstitüsü’nde okumuştur. Ayağı sakatlanınca eğitimi yarıda bırakmak zorunda kalmıştır. Tedavi için gittiği Viyana’da 2 yıl kalmış ve bu süreçte Avrupa edebiyatını derinden öğrenmiştir. İyileşince İran’a dönmüş ve Tahran’daki okullarda İran edebiyatını anlatmıştır.

Gazel, kaside ve rubai gibi klasik şiir örnekleri dışında modern şiirleri de vardır. Başarılı bir şair olan Münire Taha’nın müzik eserleri de vardır. *Sergüzeşt, İki Yol, Mezda* isimli şiir mecmuaları yayımlanmıştır (Ceferzade, 1991: 238).

Üççe al gül üç öpüş köhne meydan üç piyale⁶⁴
Üç kıymetli devletimdir üç gecelik varım ile
Ömürden de üçü gitdi ne gam kalbim indi hoşdur
Bu üçlükden daha üç yol dileyirdim könül hele

Üç gün düşdü hasret ile yatağımın ağ yalına
Dudaklarım üç buseyle kavuşdu öz visalına
Derd çekenler siz söyleyin ne günahın sahibiyem
Üç cam ile uçdu huşum ebediyet hayaline
Üç geceden kaldı mene üç teze ter ulu dastan
Üç gül öpüş köhne meydan üç piyale dolu her yan
Sevgimizden yaranmışdı azad kalbli üç ner igid
Gazabımız kinimizle donup üç kalb donup zaman

Gel yine gel gel üç defe o üç aziz hediyeyle
Balışımda yatağımda perişan ol yine menle
Üç buseyle hoş hallanak yine üç yol üç ak gece
Leblerime getir yine üç piyale dinle dinle (Ceferzade, 1991: 238-239)

Kaynaklar

Ceferzade, Ezize (1991). *Azerbaycanın Aşık ve Şair Kadınları*. Bakı: Gençlik. s.238-239.

***

---

⁶⁴ Şiiri, şair ve mütercim Hidayet Orucov (d. 1944) tercüme etmiştir.

Şehvâr Rizvânî

Güney Azerbaycan şairlerindendir. Ana dilinde konuşmak, eğitim almak ve yazmak yasak olduğundan eserlerini Farsça kaleme almıştır. Âşıkane gazelleri ile klasik edebiyatı devam ettiren şairlerdendir.

Caferzade, son zamanlarda yayımlanmış *Sayehâ-yı Ârizû* (Arzunun Gölgeleleri) adlı şiir kitabının kendisine ulaştığından bahsetmekte ve şairin sanatını övmektedir.

Elimdeki mey piyalem içilmedi⁶⁵
Söndü sevgi çıçırağın garibedi
Canda daha ne revnak var ne muhabbet
Evin konuk kabul etmez yokdur takat (Ceferzade, 1991: 248)

Kaynaklar

Ceferzade, Ezize (1991). *Azerbaycanın Aşık ve Şair Kadınları*. Bakı: Gençlik Neşriyatı. s.248.

***

Seher Erdebilî (d.1953)

1953 yılında Erdebil’de doğmuş olup Tahran’da yaşamaktadır. Gerçek adı Hemide Reiszade, mahlası Seher’dir. Son dönem şairlerinden olup Tebriz’de yaşamaktadır. Şah rejimine karşı yazdığı şekil ve muhteva yönünden başarılı şiirleri vardır. Şiirleri süreli yayınlarda da çıkmaktadır. Özgürlük aşığı, şiir, müzik ve edebiyat sevdalısı olan Seher’in şiirlerinde devirden şikâyet ve haksızlıklara isyan motifleri ön plandadır (Ceferzade, 1991: 249).

Güney Azerbaycan şairleri ile ilgili önemli bir boşluğu dolduran Yahya Şeyda’nın *Edebiyyat Ocağı* adlı üç ciltlik tezkiresinin 2. cildinde yer alan Seher Hanımla ilgili bilgiler aşağıdaki gibidir:

“Çağdaş kadınlarımız içre güzel ve duygulu şiirler yazmakla şöhret tapan ve ohucuların nazarını üzerine celb eden şairelerden birisi Hemide Reiszadedir ki şiirde Seher tahallüs edir. Seher, 1331. ilde möhteşem Erdebil diyarında dünyaya göz açdı. Bir zaman ayak tutup medreseye getdi.

⁶⁵ Şiirin Farsçadan tercümesi Hidayet’indir.

Ahir (İktisad) Rüşdiyesinde diplom almağa el tapdı. Seherin yazdığı şeirler oldukça rengin ve muhtevalıdır. Üst üste şiirlerinin sembolik haleti var. Onun ister Farsça ister Türkçe yazdığı eserlerde taze mazmunlar, mermer tek yonulmuş kelimeler, el lügatleri, işe aparılıb. Seherin gazellerinde camiamızın dilekleri, dertleri, talepleri terennüm edilir. O muvaffak bir şairedir ki bu yahınlarda Maviler kitabı önden sayıldı, istikbal ile karşılandı..." (Şeyda, 1987: 21)

Solmaz Bahar

Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün

Açıldı gonce-yi bahtım baharımı tapdım
Gönülseven gülümü gül izarımı tapdım
Bahar-ı ömrde esdi hazan yeli soldum
Hazan-ı ömrde solmaz baharımı tapdım
Telaş edip kafesi sındırıp kanat açdım
Kanatlanıp o güzel leazarımı tapdım
Gönül çırağı kasavet yeliyle sönmüşdü
Işıklanıp çırağım çün şerarımı tapdım
Seni görüp sevinip kanda çırpınan üreyim
Hazin hazin dile geldi ki yarımı tapdım
Şarabı men' ederler şuuru yandırsa
(...)
Garibeler men üçün gamküsar olmadılar
Ümide daktalanıp gamküsarımı tapdım
Gönül kararını bozmuşdu intizar gamı
Gamım tükendi gönül intizarımı tapdım
Dolanma sahne-i hasretde bi-karar Seher
Açıldı gonca-i bahtım kararımı tapdım (Ceferzade, 1991: 250-251)

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Özümü aktadıram yoh mene çare geceler
Çikridir⁶⁶ can-ciğerimden meni gare geceler
Men çalışdım kederin dalgalarıynan keçinem
Gelmedi kan kalağı gamla karare geceler
Ne seher var ne de dan ukduzu istir görüne

---

⁶⁶ Bezdirir

Gözlerim bağlı kalır kanlı gubare geceler
 Tatalım geldi şehir hayrı nedir güllüğüme
 Ele ki gam yeli çarpır bu diyare geceler
 Yuhu tek sal yadına el obamın şanlı dilin
 Çekeler ger dilimizde bizi dare geceler
 Dil değil sanki ürek döyğüsüdür genç elimin
 Bu ki feryade gelir menle dübare geceler
 Durup el ele verse yarılar gam sinesi
 Boğular gam denizinden üzü gare geceler
 Tek kalıp zulmün elinde bağırıp susma Şehir
 Çekiler cehd elesen ayrı medare geceler (Ceferzade, 1991: 254)

Kurtarış

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Gelirem kanda kalan kalbimi gamdan alasan
 Gelirem men kurtaram sende fakat sen kalasan
 Saz kimi tellerimin mahnısı mızrab dileyir
 Nola gizlin alasan koynuna gizlin çalasan (Ceferzade, 2005:242)

Kaynaklar

Ceferzade, Ezize (1991). *Azerbaycanın Aşık ve Şair Kadınları*. Bakı: Gençlik Neşriyatı. s.249-256.

Ceferzade, Ezize (2005). *Azerbaycan Kadın Şairleri Antologiyası*. Bakı: Avrasiya Press Yayınları. s.242-244.

Şeyda, Yehya (1987). *Edebiyyat Ocağı, C.II*. Tebriz: Niknam Çaphanesi. s.21-24.

***

Sovyet Dönemi'nde Yetişen Kadın Şairler

Mirvarid Dilbazî (d. 1912-ö. 2001)

1912 yılında Gazah bölgesinin eski Hanlıklar köyünde, şimdiki adıyla Musaköy'de doğmuştur. İçinde yetiştiği ailede köklü bir şairlik geleneği vardı. Hacı Rahim ve Abdurrahman Dilbazi adlı iki dedesi de şairdi. 1918 yılında, Mirvarid henüz 6 yaşındayken, babası Paşa Dilbazi'nin şehit olması üzerine annesi ve kız kardeşi Yakut ile birlikte köylerinden ayrılıp

Daşsalahlı'ya, annesinin baba evine yerleşmişlerdir. 1920'li yıllarda Sovyetler Birliğinin hâkimiyet yılları başlayınca Ermeni katliamlarından kaçarak ailesi ile birlikte Bakü'ye gelmişlerdir. Bakü'de toparlanmak üzere iken bu defa 1937 yılının tutuklamaları, katliamları başlamıştır. Yakın akrabalarının bir kısmını bu sırada, bir kısmını ise Sovyetler hâkimiyete geldiğinde kaybetmiştir. Dayılarının bir kısmı Türkiye'ye iltica ederek Amasya'ya yerleşmiş, orada vefat etmişlerdir. Ak saçlı dedesi, ninesi ve 18 yaşındaki gencecik dayısı Kazakistan'a sürülmüş, zor şartlara dayanamamalarıyla burada vefat etmişlerdir. Bu sürgünden bir tek yaşlı ninesi sağ kalırak yurda dönebilmiştir (Dilbazi, 2004: 4-5). Mirvarid Dilbazi, bütün bu kargaşalardan annesi ve kız kardeşi ile birlikte sağ çıkarak hayata tutunmayı başarmışlardır.

Şair, kendi hayatını şöyle özetlemiştir: *"Men ölümler ve sürgünler, gadağanlar, milli gırğınlar ve soyğunlar, milli tehgirler, milli esaret görmüş neslin nümayendesiyem. Uşağlığım zehere batırılmış badam içine oxsayır. Gençliyim, ahıllığım, gocalığım keşmekeşli illerden keçib..."* (Dilbazi, 2004: 4).

Orta eğitimini Bakü Kızlar Seminaryasında almıştır. Okulu bitirince Bileceri'deki Demiryol Mektebinde öğretmen olarak işe başlamıştır. 1929 yılında Azerbaycan Pedagoji Üniversitesinin Edebiyat-İçtimaiyyat Fakültesinde yüksek eğitim almaya başlamış, Üniversiteyi bitirince Azerbaycan'ın Guba bölgesinde edebiyat öğretmenliği yapmıştır. Buradayken *Bolşevik Zeyneb* isimli poemasını yazan Dilbazi'nin bu eseri kısa zamanda meşhur olmuştur. (Ehmedova, 1978: 8-10). İki yıl Guba'da çalıştıktan sonra Azerbaycan Sovyet Sosyalist Respublikası Elmler Akademiyası Elyazmaları Fondunda işe başlamış ve 1938 yılına kadar burada Şube Müdürü olarak çalışmıştır.

Dilbazi'nin yayımlanan ilk eseri 1928 yılında *Maarif ve Medeniyet Dergisinde* basılan *Kadınların Hürriyeti* adlı poemasıdır (Ehmedova, 1978: 13). 1934 yılından itibaren şairin şiirleri Bakü'de yayımlanmıştır. Eserlerinden bazıları aşağıdakilerdir: *Bizim Sesimiz* (1934), *İlkbahar* (1937), *Menim Hediye* (1948), *Mehebbet Bizimle Goşa Doğulur* (1979), *Seçilmiş Eserleri 1. Cilt* (1982), *Seçilmiş Eserleri 3. Cilt* (1983), *Seçilmiş Eserleri* (2004).

Şairin, *Benövşeler Üste Gözyaşları* (1998) adlı kitabı Ankara'da Kültür Bakanlığı Yayınları tarafından basılmıştır.

Ali Kafkasyalı, Azerbaycan'ın 11 önemli alim, şair, yazar ve diğer sanat dallarında meşhur olmuş kadın sanatkarından bahseden önemli

eserinde Mirvarid Dilbazi'den de bahsetmiş ve şairle yaptığı mülakatı kitaba dahil etmiştir. 1989 yılında yapılan bu mülakatta Dilbazi, 59 şiir kitabı, birkaç hikâye kitabının ve 10 civarında da tercüme eserinin olduğunu vurgulamıştır (Kafkasyalı, 1989, 55-56).

Kafkasyalı'nın sorduğu “Şiirlerinizin bazılarını aruz vezni ile yazmışsınız. Hatta son günlerde daha çok aruz vezni ile yazıyorsunuz. Bu husustaki maksadınızı öğrenebilir miyim?” sorusunu Dilbazi şöyle cevaplamıştır:

“Bence şiir musikidir. Musikiden mahrum olan şiir, halk sinesinde taht kuramıyor. Halk onu ezberleyemiyor. Mesela Nazım'ın şiirlerinde musiki olmadığından halk onu pek ezberleyemiyor. Hâlbuki ben musiksiz şiir düşünemiyorum. Şiirde musikinin çok olmasını istiyorum. Onun için aruzla yazıyorum. Çünkü aruzda musiki çoktur. Hece vezniyle yazınca da musiki katılabiliyor. Fakat aruz kadar değil. Büyük üstat Yunus Emre'nin bütün şiirleri musiki değil mi? Ben onun Bizden Sonra Gelenlere Selam Olsun şiirine hayranım. Onun ruhu da özü de sözü de dili de bizim özümüzdür.” (Kafkasyalı, 1989: 56)

Kafkasyalı'nın bu önemli mülakatta sorduğu “Azerbaycan'ın klasik ve çağdaş kadın şairlerinden bahseder misiniz?” sorusuna ise yazar:

“Malum olduğu gibi bizim iki Azerbaycan'ımız var. Birisi Kuzey Azerbaycan, Sovyetler Birliğinde, diğeri ise Güney Azerbaycan İran'ın hakimiyetinde. Her iki Azerbaycan'ımızda da büyük şairler yetişmiştir. Ve geriden gelmektedir. Mehseti Gencevi, Han kızı Natevan, Âşık Peri, Fatma Hanım Kemine, Ağabegüm Ağa... gibi çok büyük aşık ve şairlerimiz yetişmiştir. Çağdaş şairlerden de: Refiye Nuray Hüseyinova, Feride Aliyarbeyli, Kemale... gibilerini sayabilirim. Ayrıca Güney Azerbaycan'da da Hekime Billuri, Medine Gülgün isimlerini yâd edebiliriz.” (Kafkasyalı, 1989: 56-57)

Şair, çocukluğu ve sanat anlayışı, Türk edebiyatı ile ilgili hususlara da değinmiş ve ilk eğitimine Taşsalahlı'da 18. yüzyıldan kalma bir mektepte başladığını, daha sonra Bakü'de açılan yatılı Kız Öğretmen Okulunda kardeşiyle birlikte okuduğunu ve bu okulla İstanbul'dan gelen yüksek tahsilli hocaların da bulunduğunu kaydetmiştir. Cumhuriyet devri öncesi Türk şairlerini, özellikle Namık Kemal, Ziya Paşa, Recaizade Mahmut Ekrem, Ziya Gökalp, Mehmet Emin, Ömer Seyfettin, Reşat Nuri gibi şair ve yazarları çok iyi tanıdığını, bazılarının şiirlerinin tamamını ezbere bildiğini söylemiştir (Kafkasyalı, 1989: 52-57).

Bu mülakatta şair, Seyyid Nigari'den, Gazah bölgesindeki birçok önemli şair ve olaydan da bahsetmiştir. Şah Nigâr Hanım Rencur ile Seyyid Nigari arasındaki sevgi, saygı, hayranlık ve hediyeleşmeden, Nakşibendiye tarikatından, Seyyid Nigari ile ilgili eserlerin Leningrad Kütüphanesinde ve Müzesinde bulunduğundan da bahsetmiştir (Kafkasyalı, 1989: 46).

Dilbazi, çocukluk döneminden bahsederken çok önemli bir hususu dile getirmiştir. Küçükken âdeta yürüyen teyp misali muazzam bir hafızasının bulunduğunu ve eve bir derviş gelip şiir söylediğinde dedesinin kendisini çağırıp hemen okunan şiiri ezberlemesini istediğini bildirmiştir (Kafkasyalı, 1989: 46). Buradan da yine şairin çocukluğunun geçtiği 1912-1920'li yıllarda Gazah'da, Daşsalahlı'da Nakşibendiye tarikatının ve dervişlerin yaygın olduğu öğrenilmektedir. Ayrıca şairin, klasik şiirin günlük hayatın içinde kullanılmakta olduğu bir ortamda yetiştiği, Sovyet döneminde yazmadığı aruz vezniyle gazel tarzındaki şiirlerini Sovyetlerin baskısının azalmaya başladığı 1980'li yılların sonundan itibaren yazmaya ağırlık verdiği görülmektedir.

Dilbazi'nin şiirlerinde samimi duygular, felekten, cemiyetten, sevgiliden şikâyet motifleri baskındır. Sovyet döneminde klasik tarzda şiir yazan kadın şairler arasında hem aile geleneğinden hem yetişmiş olduğu Gazah şiir mektebinin etkisinden kaynaklandığını düşündüğümüz bir başarı ve divan şiirine yakınlık görülmektedir.

Çalkantı, sürgün ve katliamlarla dolu 20. yüzyılda bütün sıkıntıları bizzat yaşayan şairin şiirlerinde yaşadığı olayların derin etkisi görülmektedir.

Şiir ve sanat dolu bir ortamda, özellikle klasik şiirin soluklandığı bir evde yetişen şair, çocukluğu ve şiir yazması ile ilgili şöyle demiştir: "*Kış akşamları çay süfresi yığılından sonra, güzel ve hezin sesi olan babam (dedesi), Fuzuli'den ve başka klasik şairlerden gazeller ohuyardı*" (Ehmedova, 1978: 8).

Azerbaycan'ın toplumsal hayatında da önemli görevler üstlenen Dilbazi, 1939 yılından itibaren beş defa Bakı Sovyetinin Deputatı (milletvekili) olmuş, birçok derginin hakem heyetinde ve mahkemelerde görev almış, Eli Bayramov adına Kadınlar Kulübünde edebiyat derneklerini yönetmiştir. İkinci Dünya savaşı başlamadan önce o artık meşhur bir şair olarak tanınmaktaydı (Ehmedova, 1978: 20-21).

2001 yılında vefat eden şair, lirik şiirleriyle birlikte çağdaş çocuk edebiyatının da kurucu ve temsilcileri arasında yer almıştır (Ceferzade, 2005: 155).

Azerbaycan klasik edebiyatını ve özellikle kadın şairlerin eserlerini iyi bilen Dilbazi, bu edebiyatın ilk kadın şairlerinden Mehseti Gencevi ile ilgili bir poema da yazmıştır. Şiirde, yaşadığı dönemde Mehseti'ye yapılan haksızlıklardan bahsedilmiş, onun yakın dostlarından Nizami Gencevi'nin şaire destek olması vb. hususlara değinilmiştir (Ehmedova, 1978: 30-31).

Tercüme alanında da önemli çalışmaları olan şairin Rus edebiyatından A. Puşkin, H. Tihonov, S. Mihalkov'un, Özbek edebiyatından Alişir Nevai, Zülfiye ve Maksud Şeyhzade'nin, Ukrayna edebiyatından Taras Şevçenko'nun, Gürcü edebiyatından A. Sereteli'nin, Fars edebiyatından Jale'nin, Yunan edebiyatından Evripid'in şiir ve poemalarının poetik tercümesini yapmıştır (Ehmedova, 1978: 74).

Şair, iki defa Şeref Nişanıyla; Kırmızı Emek Bayrağı Nişanıyla ve Sovyet dönemindeki birçok nişanlarla taltif edilmiştir. Eserleri sağlığında Rus, İngiliz, Bulgar, Urdu dillerine ve Sovyet Respublikalarındaki 15 ülkenin birçokunun diline tercüme olunmuştur.

Dilbazi'nin sanatında klasik edebiyatın özel bir yeri vardır. O, tarz, üslup ve mazmunlar yönüyle klasik şairlerden, özellikle Azerbaycan kadın şairlerinden etkilenmiştir.

Araştırmacı yazar Mesud Elioğlu, Dilbazi'nin sanatını değerlendirirken şairi "Natevan Yedigârı" olarak adlandırmış, "Mirvarid Dilbazi müasir şeirimizde heyat, gözelliik ve mehebbet neğmekarı kimi tanınmış senetkar şairedir. Onun rûbabı çok incedir..." demiştir (Ehmedova, 1978: 78).

Ezize Ehmedova, "Mirvarid Dilbazi özünün büyük selefleri Mehseti Gencevi, Heyran Hanım, Hursidbanı Natevan irsi üzerinde yükselen zengin poetik eneneleri öz üslubuna has olan bir tarzda, indiki şeirimizde devam ettirmektedir..." şeklindeki görüşü ile şairin klasik kadın şairlerin Sovyet Dönemi Azerbaycan şiirindeki devamacısı olduğunu bildirmiştir.

Şairin basılmış eserleri içinde yer alan *Dağ lalesiyem çenli dağ ister yene gönlüm / Dağlarda soyuk bir bulak ister yene gönlüm, Min ah elesem heç biri bir yana yetişmez/ Kim bunca azab çekse meğer cana yetişmez, Ömrümü ey güzelim men sene kurban eledim/ Eledim aşıkara sanma ki pünhan eledim, Gözlerin kasdına durmakda yaman kan eleyir, Gah meni abad edir gah da o viran eleyir, Solup gül goncada bülbül şah üstünde figan eyler, Sus ey bülbül bu feryadın gözüm yaşın revan eyler, Ey Fuzuli bu perişan derd-i pinhan gönlümü/Yandırıp odlara sen neçün bele kan eyledin, Hazan faslı gelip ömrün ürek Bağ-ı İrem olmuş/Bu gülşende ne bir yarpak ne bir gonca ne gül solmuş, Hicranı bize vaslı vefasızlara verdin/Od kalpli-leri sen üreyi buzlara verdin, Neyleyim ey lutfikar könüm bele kan olmasın/*

*Var mı derd derdim kimi ol derde derman olmasın, Meni bu derd-i hicrana
özün saldın kurtar ey dost/ Meni menden alıp getdin seni ahım tutar ey dost*
matlı 10 gazeli ile 12 rubaisi bulunmaktadır. Rubailerinde Mehseti
Gencevî rubailerinin etkisi ve ruhu hiss olunmaktadır.

Me'ûlü Me'fâ'ilü Me'fâ'ilü Fe'ûlün

Dağ lalesiyem çenli⁶⁷ dağ ister yine gönlüm
Dağlarda soyuk⁶⁸ bir bulak ister yine gönlüm
Göy gurlaya⁶⁹ sel seslene dağlar ulu dağlar
Ordan teze bir söz sorak⁷⁰ ister yine gönlüm
Gürşad⁷¹ yağa güller yuyuna yaz yağışında
Göy kurşak ata⁷² çıkırak⁷³ ister yine gönlüm
Gezdim bu vatan mülkünü men kol kanat açdım
Gül faslı bu gülşende bağ ister yine gönlüm
Söz çokdu sinemde mene möhlet vere iller
Son menzilin çok uzak ister yine gönlüm
Mirvarid ezizim bu hayat el seni gözler
Öz ömrüne ekden dayak ister yine gönlüm (Ceferzade, 2005: 161-162)

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Ey Fuzuli

Ey Fuzuli bu perişan derd-i pinhan gönlümü
Yandırıp odlara sen neçün beke kan eyledin
Men sürüp gam kervanım geldim ki sen aşk ehlisen
Gönlümü viran edip sen bunca efgan eyledin
Gelmişem dergâhına son koy bu hicran ahıma
Tez açıp gam sofranı sen meni mihman eyledin
Ey muhabbet mülkünün sultanı aşk peygamberi
Aşk sanat mülkünü sen gül-gülüstan eyledin
Gelmişem vaslın bulam sen vaslına eklatmazın
Sen meni aşk tahtı üste şaha sultan eyledin
Sen mene bahş eyledin ey pir bu servet kanını
Gönlümün mülkün o demde çil-çırakban eyledin (Dilbazi, 2004: 109)

---

⁶⁷ Sisli

⁶⁸ Soğuk

⁶⁹ Gürleye

⁷⁰ Haber

⁷¹ Doluyla karışık şidetli yağmur

⁷² Gök kuşağı çıka

⁷³ Avize

Rubailerinden

İlk açan çiçeyem ilk göğeren ot
Kuraklıkta yağış çileyen bulut
Ey ota çiçeğe vurgun okucum
Eger bacarırsan sen meni unut (Ceferzade, 2005: 165)

Ele bil baharda eriyen karam
Kıçık sahillere daha sığmaram
Mecrasında çıkmış bir coşkun çayam
Gerek ümmanlara men yol ahtaram (Ceferzade, 2005:165)

Kaynaklar

- Ağabalayeva, Südabe, (2013). *Zamanla Üz-üze*. Bakı. Tehsil.
- Akpınar, Yavuz (1994). "Azerbaycan'dan Bir Şair: Mirvarid Dilbazi". *Azerî Edebiyatı Araştırmaları*. Dergah Yayınları. s.386-391;
- Babanlı, Rövsen, Vüsal, Barat, Yusifov, Yusif (2007). *Gazahdadır (Gazah Şair, Yazıcı ve Aşıqları)* Bakı: Çaşıoğlu. s.90-92.
- Ceferzade, Ezize (2005). *Azerbaycan Kadın Şairleri Antologiyası*. Bakı: Avrasiya-Press. s.155-165.
- Dilbazi, Mirvarid (1934). *Bizim Sesimz*. Bakı: Azərneşr.
- Dilbazi, Mirvarid (1937). *İlk Bahar*. Bakı: Azərneşr. Bedii Edebiyyat Şöbəsi.
- Dilbazi, Mirvarid (1941). *Neft*. Bakı: Azərbaycan Lenin Komunist Genclər İttifaqı Mərkəzi Komitəsi Uşaq və Genclər Edebiyyatı Nəşriyyatı.
- Dilbazi, Mirvarid (1942). *Ağarzeyev*. Bakı: Azərbaycan Lenin Komunist Genclər İttifaqı Mərkəzi Komitəsi Uşaq və Genclər Edebiyyatı Nəşriyyatı.
- Dilbazi, Mirvarid (1942). *Goçag Ataların Goçag Övladlarına*. Bakı: Azərbaycan Lenin Komunist Genclər İttifaqı Mərkəzi Komitəsi Uşaq və Genclər Edebiyyatı Nəşriyyatı.
- Dilbazi, Mirvarid (1942). *Kamal*. Bakı: Azərbaycan Lenin Komunist Genclər İttifaqı Mərkəzi Komitəsi Uşaq və Genclər Edebiyyatı Nəşriyyatı.
- Dilbazi, Mirvarid (1942). *Uşaglar Üçün Döyüş Mahnıları*. Bakı: Azərbaycan Lenin Komunist Genclər İttifaqı Mərkəzi Komitəsi Uşaq və Genclər Edebiyyatı Nəşriyyatı.
- Dilbazi, Mirvarid (1942). *Veten Eşgi*. Bakı: Azərbaycan Lenin Komunist Genclər İttifaqı Mərkəzi Komitəsi Uşaq və Genclər Edebiyyatı Nəşriyyatı.

- Dilbazi, Mirvarid (1945). *Hatireler*. Bakı: Azərneşr.
- Dilbazi, Mirvarid (1948). *Senetkarın Heyalı*. Bakı: Azərneşr.
- Dilbazi, Mirvarid (1957). *Seçilmiş Şeirleri*. Bakı: Azərbaycan Dövlət Neşriyatı.
- Dilbazi, Mirvarid (1961). *Şeirler*. Bakı: Azərbaycan Uşaq və Gənclər Edebiyyatı Neşriyyatı.
- Dilbazi, Mirvarid (1963). *Elcezaırlı Gız*. Bakı: Azərbaycan Dövlət Neşriyatı.
- Dilbazi, Mirvarid (1964). *Hatireler Olan Yerde*. Bakı: Azərbaycan Dövlət Neşriyatı.
- Dilbazi, Mirvarid (1966). *Danışılmamış Nağıllar*. Bakı: Azərbaycan Dövlət Neşriyatı.
- Dilbazi, Mirvarid (1967). *Seçilmiş Eserleri, cilt 1*. Bakı: Gənclik.
- Dilbazi, Mirvarid (1968). *Seçilmiş Eserleri, cilt 2*. Bakı: Gənclik.
- Dilbazi, Mirvarid (1970). *Lalenin Ağacı*. Bakı: Gənclik.
- Dilbazi, Mirvarid (1976). *Yasemen Fesli*. Bakı: Gənclik.
- Dilbazi, Mirvarid (1977). *Dağ Çiçeyi*. Bakı: Gənclik.
- Dilbazi, Mirvarid (1982). *Seçilmiş Eserleri, cilt 1*. Bakı: Yazıçı.
- Dilbazi, Mirvarid (1983). *Seçilmiş Şeirleri, cilt 3*. Bakı: Yazıçı.
- Dilbazi, Mirvarid (1984). *Abşeron Bağlarında*. Bakı: Gənclik.
- Dilbazi, Mirvarid (1988). *Seçilmiş Eserleri, cilt 2*. Bakı: Yazıçı.
- Dilbazi, Mirvarid (1990). *Lirika*. Bakı: Yazıçı.
- Dilbazi, Mirvarid (1991). *Çiçekden Çiçeye*. Bakı: Gənclik.
- Dilbazi, Mirvarid (2004). *Seçilmiş Eserleri*. Bakı: Lider Neşriyyatı.
- Dilbazi, Mirvarid (1990). *Bibliografik Gösterici*. (Hzl: H.M. Hemidova). Bakı: M. F. Ahundov adına Azərbaycan Respublika Kitabhanası.
- Ehmedova, Aygün (2012). *Azərbaycan Uşaq Edebiyyatı. Ders Vesaiti*. Bakı: Elm və Tehsil. s. 85-117.
- Ehmedova, Ezize (1978). *Bu Ellere Vurulmuşam*. Bakı: Yazıçı.
- Emirov, Fikret (1950). *Azərbaycan Elleri (fortepianoda okumak için)*. (Şarkı sözleri Mirvarid Dilbazınindir) Bakı: Azərbaycan Dövlət Musiqi Neşriyatı.
- Sona Xeyal (2012). *Mirvarid Dilbazi-100*. Bakı: MBM.
- Jale, Bade Tebrizi (1950). *Yadigâr. (Farsçadan tercüme eden: Mirvarid Dilbazi)*. Bakı: Azərneşr.
- Kafkasyalı, Ali (1989). "Azərbaycan Şiirinin Yeni Mahseti'si". *Çağdaş Azərbaycan Kadın Sanatkârları*. Ankara: Güvenmat Yayınları. s. 45-61.

Memmedli, Pervane (2014). *Fikir Ümmanında. Mirvarid Dilbazi'nin Eserlerinden Seçmeler*. Bakı: Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi.

Mihalkov, Sergey Vladimiroviç (1951). *Styopa Dayı*. (Çev.Mirvarid Dilbazi). Azərbaycan Uşaq və Gənclər Edebiyyatı Nəşriyyatı.

Şaig, Abdulla, Rüstəm, Süleyman, Dilbazi, Mirvarid (1968). *Yaz Gelir*. Bakı: Gənclik.

***

Nigâr Refibeyli (d. 1913-ö.1981)

23 Haziran 1913 yılında Gence şehrinde doğmuştur. Henüz 6 yaşında iken 1919 yılında Babası Hudadat Bey (d. 1878-ö.1920) Bolşevikler tarafından yakalanarak Nargin Adası'na sürülmüş ve orada kurşuna dizilmiştir. 1903 yılında Harkov İmparator Üniversitesinin Tıp Fakültesini bitiren ilk Azerbaycan cerrahı, şimdiki Gence o zamanki Yelizavetpol bölgesinin valisi, aynı zamanda Gence'de bulunan Afanasyev adına Yelizavetpol Hastanesinin yöneticisi olan Hudadat Bey, Azerbaycan'ın sosyal-siyasi ve kültürel hayatında önemli yeri olan bir isimdir.

Babası yakalandıktan sonra Bolşevikler tarafından evlerine ve mülklerine el konunca iki erkek kardeşinden biri Türkiye'ye, diğeri ise Rusya'ya hicret etmek zorunda kalmış, annesi Cevahir Hanım ile birlikte Gence'den Bakü'ye sürülmüştür. En yakın akrabaların bile yaklaşmaya, yardım etmeye çekindiği bu zorlu süreçte hayata tutunmaya çalışmışlar; yıllar boyunca Sovyet sansürüne, takibe maruz kalmışlardır (Paşayev, 01.10. 2013. s. 5-6).

İlk eğitimini Gence'de almış, sonradan Bakü'deki Pedagoji Okulda eğitimini devam ettirmiş, 1930 yılında buradan mezun olmuştur. Çadra (Çarşaf) adlı ilk şiiri henüz 15 yaşındayken 1928 yılında *Dan Ulduzu* dergisinde yayımlanmıştır. 1930'lu yıllardan itibaren şiirlerini çeşitli süreli yayınlarda yayımlatmıştır. 1932-36 yılları arasında Moskova Pedagoji Enstitüsünde eğitim almıştır. 1930-32 yılları arasında Bakü'de Kinostudiyanın Senaryo Şubesinde, aynı zamanda İşçi-Gençler mektebinde, Azernes'in Bedii Edebiyat Şubesinde editör ve mütercim olarak, 1937-39 yılları arasında Uşaggençneşr'de Bedii Edebiyat Şubesinde editör olarak çalışmıştır.

Şiirler başlıklı ilk şiir kitabı 1934 yılında yayımlanmıştır. Takip eden yıllarda *Şiirler* (1952), *Balaca Gehraman* (1942), *Pervane* (1952), *Yol Hatıraları* (1957), *Şairin Kütüphanesinden* (1959), *Denizin Sesi Gelir* (1964),

Bir Cüt Hurma Ağacı (1965), *Güneşin Cavabı* (1966), *Mestanın Balaları* (1968), *Ana Sesi* (1969), *İşıklı Dünyam* (1969), *Güneşden Gençlik İstedim* (1974), *Bize Bahar Yaraşır* (1978), *Hezin Bir Ahşamda Düşsem Yadına* (1982), *Lale* (1990) adlı kitapları vardır. Bu kitapların bazıları çocuklar için yazdığı şiirlerden oluşmuştur. Şairin vefatından sonra basılan kitapları *Hezin Bir Ahşamda Düşsem Yadına* (1982), *Lale* (1990), *Lirika* (1993), *Bahar Neğmesi* (2003), *Seçilmiş Eserleri* (2007), *Çiçekler* (2013), *Ela Gözlüm* (2013) ve *Mehebbetim Bölünmedi* adıyla yayımlanmıştır. *Ela Gözlüm*, 2013 yılında Türkiye Türkçesine de çevrilerek Ankara'da Bengü Yayınları tarafından basılmıştır. Şairle ilgili 2017 ve 2019 yıllarında Türkiye'de iki Yüksek Lisans tezi hazırlanmıştır.

Çocukluk ve gençlik yıllarında Sovyet sisteminin meşakkatlerine maruz kalan şair, 1960'lı yıllardan sonra bir nebze de olsa rahatlamıştır. Tercüme faaliyetleri, şiir ve sanat alanındaki üretkenliği takdir edilmeye başlanmış ve 1959 yılında Şeref Nişanı ile, 1967 yılında Azerbaycan SSR Emektar Medeniyet İşçisi fahri adıyla, 1973 yılında Azerbaycan SSR Ali Sovyet'inin Fahri Fermanıyla en son ise 19 Haziran 1981 yılında Azerbaycan SSR Halk Şairisi fahri adıyla taltif edilmiştir.

Günümüzde Türk dünyasının önemli yazarlarından olan Anar'ın annesi ve Azerbaycan'ın önemli şairlerinden olan Resul Rıza'nın eşi olan Nigâr Refibeyli, 9 Temmuz 1981 yılında, eşinden 3 ay sonra Bakü'de vefat etmiştir.

Şiirlerinde daha çok ince duygularla kaleme aldığı aşk, vatan, tabiat güzellikleri, annelik duygusu gibi konular ön plandadır. Tabiatla iç içe olan şairin şiirlerinde adeta bir çiçekler geçidi bulunmaktadır. Bilinen bütün çiçeklerle ilgili şiirleri vardır. Çocuk edebiyatı ve gezi edebiyatı, hatıra türünde de önemli çalışmaları bulunmaktadır. Şiirlerinin birçoğu şarkı olarak bestelenmiş ve günümüzde de sanatçılar tarafından beğeniyle icra edilmektedir. Yaptığı poetik tercümelemler dolayısıyla klasik edebiyat ve klasik şairlerin eserleri ile de yakından meşgul olmuştur. Klasik tarzda gazeller yazmasında bunun da önemli etkisi vardır. Şair, şiirlerini aruz, hece ve serbest vezinde yazmıştır (Ceferzade, 2005: 166). Azerbaycan'da poetik tercümenin önemli temsilcilerinden olup özellikle Mehseti Gencevi, Raziye Gencevi vb. kadın şairlerin rubailerini, Nizamî'nin, Nevâî'nin gazellerini, Dante'nin İlahi Komedi'sinden bazı kısımları, Puşkin, Lermontov, Adam Mitskeviç, Şandor Petefi, Şelli, Kosta Hetagurov, Robert Berns, Anaki Sereteli, Grigol Abaşidze, Yaroslav Smelyakov, Vitezslav Nezval, Yaroslav Seyfert, Gabriela Mistral, Anna Ahmatova, Margarita Aliger,

Lüdmila Tatyaniçeva, Blaga Dmitrova, Amrita Pritam ve daha birçok dünya şairinin şiirini Azerbaycan Türkçesine kazandırmıştır. Manzum ve poetik tercüme ile ilgili yedi kitabı bulunan şair, Doğu- Batı fark etmeksizin dünya edebiyatı şairlerinden Mehsetî Gencevi, Nizami Gencevi, Nevai, Taras Şevçenko, Herbert Uels, Voyniç, Çexov vb şairlerin eserlerinin başarılı poetik tercümelerini yapmıştır (Paşayev, 2013: 5).

Şairin basılmış şiirleri arasında *Yine yarım bu gece gönlüme mihman olmadı / Bezme saldı meylini saf üze heyran olmadı, Gönlün yine min derdine bir çare tapılmaz/ Bir derdimi arz eyleyen ol yâre tapılmaz, Unutulmuş da atılmış gül-i sevda gibiyim/Gözlerinden çekilen bir dem-i rüya gibiyim matlali* 3 gazeli bulunmaktadır.

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Yine yarım bu gece gönlüme mihman olmadı
Bezme saldı meylini saf üze heyran olmadı
Keyfi ağyar ile çekdi özgeler meclisinde
Yarım öz yarı ile bir dem mehriban olmadı
Akıdıp gözyaşımı men geceler çok ağladım
Neden ol rehmsizin halı perişan olmadı
Dediler gül kimisen gül ki fiğan etmez Nigar
Dedim ey hanısı gülün bağı dolu kan olmadı (Refibeyli, 2004: 161)

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Unutulmuş da atılmış gül-i sevda gibiyim
Gözlerinden çekilen bir dem-i rüya gibiyim
Hicr elinden yüreğim kane döner şam u seher
Yüzünün nuruna hasret şeb-i yelda gibiyim
Neylemişdim sene men beyle vefasız çıkdın
Hasretinden üzülen bülbül-i şeyda gibiyim
Her geçen yokudan ağlar gözüm ahval sorar
Her buluddan su uman bir kuru sahra gibiyim
Sene bel bağladım atdın meni ey munis-i can
İndi sensiz yaşaram terk-i dünya⁷⁴ gibiyim
Ahde sadık gözü yollarda Nigar'ım sensiz
Bi-vefa aşkına pervane Züleyha gibiyim (Refibeyli, 2004: 162)

⁷⁴ Burada vezin bozuktur.

Kaynaklar

Akpınar, Yavuz (1994). “İki Seven Yüreğin Bir Aşkı Vardı Ancak (Doğumunun 72. Yılında Nigar Hanım’ı Anarken)”. *Azerî Edebiyatı Araştırmaları*. Dergâh Yayınları. s. 369-375.

Akpınar, Yavuz (1994). “Resul Rıza ve Nigar Refibeyli’nin Ardından”. *Azerî Edebiyatı Araştırmaları*. Dergâh Yayınları. s. 376-385.

Ceferzade, Ezize (2005). *Azerbaycan Kadın Şairleri Antologiyası*. Bakı: Avrasiya Press. s.166-176.

Cica, Dicle (2017). Nigar Refibeyli: Hayatı, Sanatı ve Şiirleri. *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Edebiyatları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İzmir.

Hudadat Bey Refibeyli: [https://az.wikipedia.org/wiki/Xudadat_b%C9%99y_R%C9%99fib%C9%99y%C9%99y%C9%99y](https://az.wikipedia.org/wiki/Xudadat_b%C9%99y_R%C9%99fib%C9%99y%C9%99y%C9%99y%C9%99y) (26.08.2023);

Memmedli, Qulam (2012). *Tezkire*. (Hzl. Aybeniz Rehimova). Bakı: Elm ve Tehsil. s.441.

Nigar Refibeyli: https://az.wikipedia.org/wiki/Nigar_R%C9%99fib%C9%99y%C9%99y (26.08.2023).

Paşayev, Gezenfer (2013). Nigar Refibeyli’nin Keşmekeşli Heyat ve Yaradıcılık Yolu. *Edebiyyat Gezeti*. 10 Kasım. s. 5-6.

Refibeyli, Nigar (2004). *Seçilmiş Eserleri*. Bakı: Şerg-Gerb.

Süleymanlı, Sevinc (2019). Nigar Refibeyli’nin Şairliği. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Adana.

***

Medine Gülgün (d. 1926-ö. 1991)

Medine Nurulla kızı Elekberzade Gülgün 17 Ocak 1926 yılında, işçi bir babanın çocuğu olarak Bakü’de doğmuş, ilkokulu burada okumuştur. 1938 yılında, Sovyetler Birliği tarafından Sovyet pasaportu olmayanlara uygulanan zorunlu göç sırasında ailesi ile birlikte önce Erdebil’e sonra ise Tebriz’e yerleşmiştir.

Medine Hanım, Tebriz’de dokuma fabrikasında çalışırken bir taraftan Arapça ve Farsçayı öğrenmiş, eğitim almıştır. Güney Azerbaycan’da filizlenen özgürlük olaylarına katılmış ve mücadelenin öncülerinden olmuştur.

Tebriz Dram Tiyatrosunda ve Azerbaycan Gazetesinde özel muhabir olarak çalışan Medine Gülgün, 1945-1946 yılları arasında Tebriz’de Milli Bağımsızlık Harekâtının faal üyeleri arasında yer almış, yazdığı şiirlerle ve yaptıklarıyla bu harekâtı hem o dönemde hem de bütün ha-

yatı boyunca desteklemiştir. Bu mücadele kanlı bir biçimde bastırıldığı mücadele arkadaşlarıyla birlikte Kuzey Azerbaycan'a geçmiş ve 1948-1952 yılları arasında Azerbaycan Pedagoji Üniversitesinde eğitim almıştır.

1940 yılından itibaren şiir yazmasına rağmen şiirlerini ilk defa 1945 yılında Tebriz'de çıkan *Veten Yolunda*, *Azerbaycan* gazetelerinde ve çeşitli almanaklarda yayımlatmıştır. Veten Yolunda gazetesi redaksiyonu bünyesinde kurulmuş olan Şairler Meclisinin (1945) ve Milli Hükümet döneminde Tebriz'de oluşturulan Yazıcılar ve Şairler Cemiyetinin (1946) üyesi olarak faaliyet göstermiştir.

Eserleri Sovyetler Birliği dâhilindeki birçok ülkenin diline tercüme olunmuştur. Hem edebî hem de toplumsal-siyasi faaliyetlerde bulunmuştur. Azerbaycan Demokrat Fırkası Merkezi Komitesinin üyesi, Sovyetler Birliğinde yaşayan İranlı Siyasi Muhacirler Cemiyeti Azerbaycan şubesinin üyesi, Asya ve Afrika ülkeleri Birliği Azerbaycan Respublika Komitesinin üyesi seçilmiştir.

Azerbaycan Yazarlar Birliği İdare heyetinin, Azerbaycan Dergisi redaksiyon heyetinin ve Azerbaycan Yazarlar Birliği Kabul Komisyonunun üyesi olmuştur. Bu faaliyetlerinden dolayı o, çeşitli ödüllerle taltif edilmiştir. 1960, 1974, 1986 yıllarında Azerbaycan Respublikası Ali Sovyeti Riyaset Heyetinin fahri fermanları ile 1980 yılında Şeref Nişanıyla, 1946-1948 yıllarında ise 21 Azer ve Emek Gazisi madalyaları ile taltif edilmiştir. Medine Gülgün 17 Şubat 1991 yılında Bakü'de vefat etmiştir. Mezarı Fahri Hıyaban'dadır (Ehmedov, 2004: 539).

Medine Gülgün'ün ilk şiir kitabı 1950 yılında basılmış olan *Tebritz'in Baharı*'dır. Burada şairin 1945-49 yılları arasında yazdığı şiirleri toplanmıştır. Sonraki yıllarda birbirinin peşi sıra birçok eseri yayımlanmıştır. Şiirlerinin konusu vatan hasreti, Milli Demokrat Fırka mensuplarının mücadelesi, Azerbaycan halkının ezilmesi ve buna direniş, ayrılık, gurbet, insana has ulvi duygulardır. Lirik bir üslubu olan şairin klasik tarzda birçok şiiri vardır. Bu gazellerde ritim ve mazmun iç içe geçmiştir. Tebriz'in bağımsız Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetinin başkenti olduğu dönemde yazdığı gazellerinde mutlu bir muhteva hâkimdir. Vatandan ayrıldıktan sonraki şiirlerinde ise hep bir özlem ve hüznün görülmektedir. Bu hüznün şairin vatan hasretiyle sona eren hayatının bütün evrelerinde, bütün şiirlerinde görülmektedir.

Velut bir sanatkâr olan şairin diğer eserleri sırasıyla *Savalan'ın Eteklerinde* (Poema: 1950), *Sülhün Sesi* (1951), *Yadigar Üzük* (1953), *Pervane* (1955), *Tebriz Gızı* (1956), *Günler ve Hatireler* (1959), *Şairin*

Kitabhanası (1962), *Firidun* (1963), *Denizin Sahili Var* (1965), *Çınar Olaydı* (1968), *Hatirelerimin Neğmesi* (1969), *Kepenekli Çiçekli Misralar* (1971), *Dünyamızın Sabahı* (1974), *Arzu da Bir Ömürdür* (1976), *Yora Bilmez Yollar Meni* (1978), *Ömre Yelken Ümidlerim* (1981), *Ömrün Payız Dayanacağı* (1983), *Könlümü Ümidler Yaşadır* (1984), *Durnalar Gayıdanda* (Arap alfabesiyle-1983), *Yora Bilmez Yollar Meni* (1988,1991), *Dünya Şirin Dünyadır* (1989), *Men Bu Ömrü Yaşadım*, (1997) ve *Seçilmiş Eserleri* (1985, 2004)'dir.

Güney Azerbaycanlı şair ve edebiyatçı alim Prof. Dr. Gulamrza Sabri Tebrizi, Medine Gülgün'ün Bakı, Tebriz ve Moskova'da otuzu aşkın kitabının yayımlandığını bildirmiştir. Şairin *Yora Bilmez Yollar Meni* ve *Men Bu Ömrü Yaşadım* kitapları Tebriz'de Arap alfabesiyle yayımlanmış, *Tebriz'im Menim* kitabı ise Kanada'da basılmıştır (Tebrizi, 2010,3)

Şairin 1950 yılında yayımlanan *Tebriz'in Baharı* adlı ilk kitabına şair Miravarid Dilbazi tarafından *İstedadlı Genc Şaire* başlıklı Önsöz yazılmıştır (s.3-10). Bu yazıda Gülgün'ün mücadelesinden ve edebiyat dünyasına nasıl katıldığını bahsedilmiştir. Şairin bu ilk şiirler kitabında aruzla yazılmış birçok şiir vardır. Gazel tarzındaki şiirleri ise *Gözelim rehm ele gel aşık-ı nalana bugün/Dönmüşem aşkın ile dehrde San'an'a bugün* (s.59) ve *Gel kalem tarif ele kuşe-yi rizvan Guba'nı/O latif meyveleri derdlere derman Guba'nı* (s.63), matlâlı iki gazelidir.

Medine Gülgün'ün 1959 yılında basılan *Günler ve Hatireler* kitabına da Mirvarid Dilbazi, *Veten Hesreti Mübarize Eşgi* (s.3-4) başlıklı bir Ön söz yazısı yazmıştır. Azerbaycan edebiyatının önemli bir dönemini temsil eden, bir mücadeleden kurtulup diğeri ile uğraşmakla ömür geçiren kadın şairlerin bu sıkıntılı dönemde, edebî süreçte birbirlerini böyle desteklemesi, şiir ve sanatın gelişimini, sosyal-siyasi olayların edebiyattaki yansımalarını göstermesi bakımından da çok önemlidir.

Güney Azerbaycan edebiyatında daha çok gazel vb. klasik şiirler, aruz ölçüsü yaygın olarak kullanıldığından Medine Gülgün'ün birçok şiirinde aruza uygunluk görülmektedir. 1940 sonrası Sovyet Dönemi Azerbaycan Edebiyatında ve Güney Azerbaycan muhacirlerinin şiirlerinde aruz vezninin kullanımının bu bakımdan incelenmesinde fayda vardır. Hekime Billuri ve Medine Gülgün bu yüzyılda vatan hasretinin, ayrılık, hüzn ve gurbet duygularıyla dolu şiirlerin müellifi olarak Azerbaycan edebiyatında önemli bir yer tutmaktadır.

Medine Gülgün'ün klasik tarzdaki şiirlerine en çok yer veren eserlerinden biri de *Men Bu Ömrü Yaşadım* adlı kitabıdır.

Bu kitapta sayfa 104-114 arasında *Gazeller* başlığı altında şairin 19 gazeline yer verilmiştir. Bunlar, *Can odlara yandı yine cananını ister/Hey çare gezer vuslata dermanını ister, Meni sensiz sıkır ey dost bu tenhalık firak tez gel/hayalim senledir efsus özüm senden uzak tez gel, Menim ey dost o sahilde neçe nağmem sözüm kaldı/Bahar faslı alovlandı bağım bağçam düzün kaldı, Gönüm yine kövrelde ey afet seni ister/Tenhalığa yok takati elbet seni ister, Sillem gözümün yaşını bir dem bize gelsen/sevdalı bahar tek geyinip ter-teze gelsen, Mehebbet aşışanımdır ona sadık kalar gönüm/Deniz tek çağlayar herden bulud tek dolar gönüm, Bilmem ne teher tab getirim hesrete sensiz/tale tezedden saldı meni mihnete sensiz, Bilmem ne dedim incidi dilber yine menden/Kaş ki giley etmiş ola yârim mene menden, Açıldı gül geldi bahar bizlere yar gelmedi bes/Bu gönül bağçasına güllü bahar gelmedi bes, Gayr ile dildarımı ülfetde gördüm ey tabib/Taze meclisde teze sohbetde gördüm ey tabib, Alıp aramımı gitdi vefalı serverim gitdi/ Men idim aşka serkerde bozukdu leşkerim gitdi, Sensizem sensizliğin etmiş yine nalan meni/Bilmirem neyçün bir an terk etmeyir hicran meni, Könlüm yine köyrelde ey afet seni ister/Tenhalığa yoh takati elbet seni ister, Gönüm yine dağ lalesi tek yandı ferağdan/Gel söyle kimin derdi ağırdır bele dağdan, Kaş senle geçen günlerimi gaytara dövrän/Sensiz sineme gör nece vurmuş yara dövrän, Açdı yine bağçanda çiçekler gözün aydın/Raks etdi o şıltak kepenekler gözün aydın, Bezmede çal ey tarizen koy dinlesin eller meni/Nokta nokta mızrabı vur ohşasın teller meni, Geldi yaz açdı çemen çöl yine kurbanın olum/Dermişem saklamışam gül sene kurbanın olum, Aç koynunu Nehrem yine mehman gelir gelir/Bak bir taşa da torpağa da can gelir gelir matlahı gazelleridir. Bu gazellerin bir kısmı Fuzuli'ye nazire olmakla birlikte şairin duygu ve düşüncelerini, mutluluğunu, özlem ve hasretini anlattığı orijinal gazelleri de vardır. Dil ve üslubu gazele ve aruz ölçüsüne yatkın, klasik şiirin mazmunlarına hâkimdir.*

Bu dönemde yaşamış ve aynı acılara ortak olmuş Güney Azerbaycan kökenli şairlerden Hekime Billuri ve Medine Gülgün'ün şiirlerinde aruz ölçüsü başarıyla kullanılmıştır. Bu şairler hece ve serbest ölçü ile birlikte aruzu da sıklıkla kullanmışlardır. Nigâr Refibeyli ve Mirvarid Dilbazi, Sovyet döneminde yetişmelerine rağmen, daha çok klasik şairleri okudukları için eserlerinde klasik şiirin etkisi daha belirgindir. Özellikle Mirvarid Dilbazi, çocukluğunda dedesinden ve Gazah'ta bulunan birçok klasik şairle birlikte Fuzuli geleneği etkisindeki klasik şiirleri dinlemesinden dolayı onda aruz ölçüsüne aşinalık ve sevgi dikkat çekmektedir. Bu yüzden kla-

sık şiiri iyi bilmekte, şiirlerinde başarıyla kullanmaktaydılar. O yıllarda aruzla yazılan Doğu klasiklerinin eserlerinden yapılan manzum tercümelerin birçoğunu da bu şairler yapmıştır. Gülgün'ün şiirlerinde de klasik edebiyatın etkisi baskındır.

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

Menim ey dost o sahilde neçe nağmem sözüm kaldı
Bahar faslı alevlendi bağım bağçam düzüm kaktı
İnan ki doymamışdım men vatanın kəzarından
Yar okdu ömrüme hasret o torpagda gözüm kaldı
Emek çekdim seher akşam çiçekli güllü bağ saktım
O bağda gözleri yaşlı benövşem nergizim kaldı
Vatan derdi yaman derddir esir yarpak kimi kalbim
Haray eller yad ellerde sevinçli Tebriz'im kaldı
Deyin ki Gülgün'e gelsin alışdım yandım hesretten
Fakat mahv olmadım ey dost kül altında közüm kaldı (Gülgün, 2010:105)

Me'ûlü Me'ûlü Me'ûlü Fe'ûlün

Açdı yine bağçanda çiçekler gözün aydın
Raks etdi o şiltak⁷⁵ kepenekler⁷⁶ gözün aydın
İndi senin aşkınlı visal cilvelenibdir
Açmaz kapını bir de külekler⁷⁷ gözün aydın
Müjde getirip ötdü şirin nağmeli kuşlar
Güldü şükür olsun ki dilekler gözün aydın
Bir yaz havasıyla ele bil ki dolup her yan
Elvan giyininip indi felekler gözün aydın
Dön müjde veren nağmelere sözlere Gülgün
Dolsun teze nağmenle ürekler gözün aydın (Gülgün, 2010:112)

Kaynaklar

Ehmedov, Teymur (2004). *XX Esr Azərbaycan Yazıçıları*. Bakı: Nurlar. s.539.

Ceferzade, Ezize (2003). *Azərbaycanın Şair və Aşık Kadınları cilt 2*. Bakı: Maarif. s.123-125.

---

⁷⁵ Şımarık

⁷⁶ Kelebekler

⁷⁷ Rüzgârlar

Ceferzade, Ezize (2005). *Azərbaycan Kadın Şairləri Antologiyası*. Bakı: Avrasiya Press. s. 178-183.

Medine Gülgün (1950). *Təbrizin Baharı*. Bakı: Azərneşr.

Medine Gülgün (1950). *Savalan'ın Eteklerinde (Poema)*. Bakı: Uşaggençneşr.

Medine Gülgün (1951). *Sülhün Səsi*. Bakı: Azərneşr.

Medine Gülgün (1953). *Yadıgâr Üzük*. Bakı: Uşaggençneşr.

Medine Gülgün (1955). *Pervane*. Bakı: Azərneşr.

Medine Gülgün (1956). *Təbriz Gızı*. Bakı: Azərneşr.

Medine Gülgün (1959). *Günler ve Hatireler*. Bakı: Uşaggençneşr.

Medine Gülgün (1962). *Şairin Kitabhanası*. Bakı: Azərneşr.

Medine Gülgün (1963). *Firidun*. Bakı: Azərneşr.

Medine Gülgün (1965). *Denizin Sahili Var*. Bakı: Azərneşr.

Medine Gülgün (1968). *Çinar Olaydı*. Bakı: Azərneşr.

Medine Gülgün (1969). *Hatirelerimin Neğmesi*. Bakı: Genclik.

Medine Gülgün (1971). *Kepenekli Çiçekli Misralar*. Bakı: Genclik.

Medine Gülgün (1974). *Dünyamızın Sabahı*. Bakı: Azərneşr.

Medine Gülgün (1976). *Arzu da Bir Ömürdür (şirler ve poemalar)*.

Bakı: Genclik.

Medine Gülgün (1978). *Yora Bilmez Yollar Meni*. Bakı: Yazıçı.

Medine Gülgün (1981). *Ömre Yelken Ümidlerim*. Bakı: Genclik.

Medine Gülgün (1983). *Ömrün Payız Dayanacağı*. Bakı: Yazıçı.

Medine Gülgün (1984). *Könlümü Ümidler Yaşadır*. Bakı: Genclik.

Medine Gülgün (1983). *Durnalar Gayıdanda* (Arap alfabesiyle).

Bakı: Azərneşr.

Medine Gülgün (1986). *Seçilmiş Eserleri. Şeirler ve Poemalar*. Bakı:

Azərneşr.

Medine Gülgün (1988,1991). *Yora Bilmez Yollar Meni* (Arap alfabesiyle). Tebriz.

Medine Gülgün (1989). *Dünya Şirin Dünyadır*. Bakı: Genclik.

Medine Gülgün (1997). *Men Bu Ömrü Yaşadım (şeirler)*. Bakı: Tədris.

Medine Gülgün (1985). *Seçilmiş Eserleri*. Bakı: Azərneşr.

Medine Gülgün (2004). *Seçilmiş Eserleri*. Bakı: Şərq-Qərb.

Medine Gülgün (2010). *Men Bu Ömrü Yaşadım*. (Editör: Vəqif Sultanlı) Bakı: Nurlan.

Təbrizi, Gulamrza Sebri (2010). *Medine Gülgün, Men bu Ömrü Yaşadım* (Önsöz: Həsret Poeziyası). s. 3-4. Bakı: Nurlan.

Kafkasyalı, Ali (2002). *İran Türk Edebiyatı Antolojisi*. C. V. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi. s.447-455.

Yadigârlar-Balaş Azeroğlu ve Medine Gülgün (2021).
<https://www.youtube.com/watch?v=Ngirq6Ahl7Y> (ET: 08:10.2023)

***

Hekime Billurî (d. 1926- ö.2000)

Güney Azerbaycan'da çağdaş demokratik şiirin ortaya çıkması ve gelişmesinde önemli hizmetleri olan şairlerden biri de Hekime Billurî'dir. 3 Mart 1926 tarihinde Zencan şehrinde demirci İbrahim'in kızı olarak doğmuştur. Burada Azeri Kızlar Orta Okulunda okuduğu yıllardan itibaren edebî eserleri okumaya ve şiir yazmaya başlamıştır. İlk şiirlerini Farsça kaleme almıştır. Gulam Memmedli, Tezkiresinde şairin 1927 yılında Bakü'de demirci İbrahim'in ailesinde doğduğunu ve ailesinin o daha çocuk iken Zencan'a göç ettiğini ve ilk eğitimini burada aldığını bildirmiştir. 1945 yılında Zencan'da çıkan Azeri gazetesinin bütün sayılarında genç şairin şiirlerinin yayımlandığını kaydederek şairin *Çıhdı Güneşim şövg ile canan terefinden/ Parlar bu güneş rehber-i dövrän terefinden* matlalı gazelerini örnek olarak vermiştir (Memmedli, 2012, 114).

1941 yılında Sovyet Ordusunun İran'a girmesi sonucu Güney Azerbaycan'da demokratik bir havanın oluşmasıyla genç Hekime de ana dilinde eserler yazmaya başlar. Onun *Azerbaycan, Olmasa, Karger, Gözlerim vb.* şiirleri Zencan'da *Azer*, Tebriz'de *Veten Yolunda* gazetelerinde ve Bakü'de çıkan *Azerbaycan Dergisinde* yayımlanır.

Güney Azerbaycan'da Bağımsızlık hareketi döneminde yazdığı eserlerle halk kitlelerinin uyanması ve bağımsızlık uğrunda mücadele etmesinde önemli işler görmüştür. Azerbaycan Demokratik Partisinin Zencan Vilayet Komitesinde, SSRİ-İran Medeni Alaka Cemiyetinde ve Zencan Medeniyet Evinde çeşitli görevlerde çalışmıştır. İnkılabî faaliyetlerinden dolayı Güney Azerbaycan'ın bağımsızlığı uğrunda mücadelelerinden dolayı Hekime Billurî, 21 Azer Madalyası ile taltif edilmiştir.

1946 yılında Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti yıkıldığında şair de vatanını terk ederek Sovyet Azerbaycan'ında siyasi muhacir olarak yaşamaya başlamıştır. 1947-1952 yılları arasında o zamanki adıyla Sergey Mironoviç Kirov adına Azerbaycan Devlet Üniversitesinin Filoloji Fakültesinde eğitim alarak Azerbaycan Devlet Neşriyatının Edebi-Bedii şubesinde redaktör olarak çalışmaya başlamıştır.

1954-1956 yılları arasında Azerbaycan Komünist Partisi Merkezi Komitesi nezdinde Ali Partiya Mektebini derece ile bitirmiştir. O dönemin siyasi ruhuna uygun olarak 1960-63 yılları arasında Moskova'da Sovyet İttifakı Komünist Partisi Merkezi Komitesi nezdinde faaliyet gösteren Humanitar Bilimler Akademisinde eğitim alarak *İran Azerbaycan'ının Realist Demokratik Edebiyatı* konusunda doktora tezini savunmuştur.

1956-1960 yılları arasında Azerbaycan Gazetesinin baş editörlüğü gibi önemli bir görevi icra etmiştir. 1964 yılından başlayarak uzun yıllar boyunca Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisinin Yakın ve Orta Doğu Halkları Enstitüsünde baş ilmi işçi olarak çalışmıştır. Burada çağdaş İran edebiyatını ve Güney Azerbaycan şiirini araştırmıştır. O, Muhammed Hüseyin Şehriyar hakkında müstakil bir çalışma yapıp yayımlamıştır. 22 Kasım 2000 tarihinde Bakü'de vefat etmiştir.

Bir şair olarak şiirleri muhteva yönünden zengin, elvan ve rengarenktir. *Menim Arzum*, *Ölmez Kahraman*, *Hayat Yollarında*, *Senden Uzaklarda*, *Şairin Yadigarı*, *Çınar Gözleyir Meni*, *Apar Meni O Yerlere* vb. kitaplarında Güney Azerbaycanlıların keşmekeşli hayatı, mücadelesi, çağdaş Sovyet gerçekliği, halklar dostluğu, hümanizm konuları önemli yer tutmaktadır (Ekberov vd. 1988: 247-248).

Billuri'nin *Menim Arzum* (1949), *Mübarize İllerinde* (1951), *Şairin Yadigarı* (1957), *Senden Uzaklarda* (1961), *Seher Güneşi* (1964), *İsterem* (1969), *Çınar Gözleyir Meni* (1975), *Şiirler* (1980), *Bir de Bahar Gelse* (1984) adlı şiir kitapları yayımlanmıştır. *Seriyye* (Ölmez Kahraman), *Senin Hayatın*, *Mehin*, *O Göklerin Altında* adlı manzum poemaları da yayımlanmıştır. Şairin tercüme faaliyetleri de önemlidir. Şehriyar'ın Farsça şiirlerini Azerbaycan Türkçesine, Semed Vurgun'un meşhur *Zencinin Arzuları* adlı poemasını, Cefer Cabbarlı, Mirvarid Dilbazi, Nebi Hazri ve başka şairlerin şiirlerini Farsçaya tercüme etmiştir. Çağdaş Güney Azerbaycan Edebiyatıyla, aynı zamanda Şehriyar'ın hayat ve sanatıyla ilgili bilimsel araştırmalar yapıp yayımlatmıştır. Bütün basın yayın ve editörlük faaliyetlerinin, bilimsel çalışmalarının ve akademisyen olmanın yanı sıra başarılı bir şair olan Billuri, Azerbaycan Demokrat Fırkasının yayını olan Azerbaycan Gazetesinde (1956-60 yılları arasında) ve Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Elmler Akademiyası Şarkşinaslık Enstitüsünde baş ilmi işçi olarak da (1964 yılında emekli oluncaya kadar) çalışmıştır (Hekime Billuri, 26.08.2023).

Şairin *Seçilmiş Eserlerinde* aruzla yazdığı gazelleri de yer almıştır. Gazeller başlığı altında *Gözler yoruldu harda kalıp bes seher hanı/ Kasid*

*gayıtdı geldi vatandan haber hanı, Dilde ürekte bir de seni yad etmerem/
Bir de könül evin bele berbad etmerem, Her ne kadar sesledim yine canan
işitmedi/Etdim yanında nale vü efgan işitmedi, Tebriz'e hasret kalan bir
şair-i divaneyim/Kaş gezsın birce gün ellerde divanım benim, Kışdan yo-
ruldu kalbim kaş ki bahar olaydı/Gökden bulud göçeydi gün aşikar olaydı*
matlâyla yazılan gazellerinden başka yine gazellerinden örnekler yer al-
mıştır. *Gönül bulanmaz imiş itibar olan yerde/Kışın ne alemi varmış bahar
olan yerde, Oda yandırma gülüm sen yine pervaneleri/Yine sevdalara salma
deli-divaneleri, Yakın düşmez ecel çünkü yürekte intizarım var/Bir
ateşgahdır kalbim vatansız ah u zarım var, Derde düşüp gönül yine derman
arzular/ Tenha kalanda yar-i nige-hbanım arzular, Saki, humar-ı aşkım bir
mey getir amandır/ Hasret ve intizarem halım yine yamandır,* (Billuri,
2005: 145-147) matlı 5 gazel bir mesnevisi vardır. *Etrin benövşe etrine
benzer sevimli yar/Hicranda şem tek yüreğim od tutup yanar matlı ile*
başlayan şiiri aa, bb cc şeklinde kafiyeleşmiş 9 beyitlik bir mesnevidir. Bu
şiirde şair, ilk mısrayı sonda bir daha tekrar ederek redd-i mısra yapmıştır
(s.146). Gazelleri aşk ve hasret içeriklidir.

Hekime Billuri, klasik tarzdaki şiirlerinde ve genel olarak şiirlerinde
hiç mahlas kullanmamıştır. Vatan hasreti, vatanı bıraktığı sevdikleri, zu-
lüm ve esarete kalmış sevgili halkı ve onların acı kaderi şiirlerinin temel
konusunu oluşturmıştır. Şiirleri samimi, karşılıklı konuşma üslubunda,
hasret ve özlem doludur.

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Tebri'z'e hasret kalan bir şair-i divaneyim
Kaş gezsın birce gün ellerde divanım benim
Uçdu kalbimden bütün vaslın visalin hasreti
Onda ki girdi kapımdan şeb-i hicranım benim
Sorma menden bir daha aşıkların sevdasını
Yandırır bil sinemi bir derd-i pinhanım benim
Parla ey azadlığın nuru gel ey subh ümidim
Bir esirdir yadlara ışıklı devranım benim
Yandı şair onda ki yandı gönül yandı bu can
Onda ki düşmenlere dost oldu cananım benim (Billuri, 2005:111)

Mef'ûlü Fâ'ilâtün Mef'ûlü Fâ'ilâtün

Kışdan yoruldu kalbim kaş ki bahar olaydı
Gökden bulud göçeydi gün aşikâr olaydı

Baş kaldırıydı yerden güller yine çemende
 Bülbülde güle karşı min itibar olaydı
 Yurdumun göklerinde yanaydı min min ukdüz
 Ay gökleri gezen bir nazlı nigar olaydı
 Ey kaş ses vereydi bir de sesime dağlar
 Kuşlar göçüp geleydi elde bahar olaydı
 Ey kaş ney sesinden çöller dile geleydi
 Dost meclisinde şadlık toy ber-karar olaydı
 Ey kaş gözlerimde bir de güleydi gözler
 Yüzler elemnden ayrı bir gülizar olaydı
 Sus intizar kalbim dinle budur gelen var
 Ey kaş bu gelişle nazende yar olaydı
 Tebriz olaydı dostlar bir meclis-i şebane
 Bir men bir yanan şam bir Şehriyar olaydı (Billuri, 2005:112)

Kaynaklar

- Billuri Hekime: https://az.wikipedia.org/wiki/H%C3%B6kum%C9%99_Billuri (26.08. 2023)
- Hekime Billuri (2005), *Seçilmiş Eserleri. Bakı: Şerg-Gerb Neşriyyatı.*
- Ekberov, Zahid; Ehmedov, Teymur; Abdullayev, Behlul; Manafi, Mireli; Gasimova, Refige; Memmedova, Tamilla; Guliyeva, Huraman; Rizvan, Nazim (1988). *Cenubi Azərbaycan Edebiyyatı Antologiyası*. Elm Neşriyyatı, Bakı: 1988, c. III. s. 247-257.
- Memmedli, Qulam (1950). *Cenubi Azərbaycan Şairleri*. Bakı: Azərbaycan Uşaq və Gənclər Edebiyyatı Neşriyyatı. s.53-54.
- Memmedli, Qulam (2012). *Tezkire*. (Hzl. Aybeniz Rehimova). Bakı: Elm və Tehsil. s.114.

***

Sovyet Dönemi Sonlarında ve Bağımsızlık Dönemi'nde Yetişen Kadın Şairler

Mahcamal (d.1949)

Mahcamal Kerim Kızı Şerif (Babayeva) 14 Ocak 1949 tarihinde Bakı'nın Emircan (Hile) köyünde müzisyen ve petrol işçisi bir ailede doğmuştur. Babası Kerim Şerif, yetenekli bir saksafon ifaçısı olup Emircan ve Surahani Medeniyet Saraylarının Nefesli Aletler Orkestrasının

şefi olmuştur. Kerim Bey, II. Dünya Savaşı sonrası sıkıntı ve mahrumiyet yıllarında, Azerbaycan gençlerini müziğin büyüğü muhitine çekerek birçok meşhur müzisyenin yetişmesini sağlamıştır. Azerbaycan Bestekarlar Birliğinin katibi, bestekar Eziz Ezizli, Azerbaycan Konservatuarının hocalarından Doç. Yaşar Karayusifli, saksafon virtüözü Şemsi İmanov, kendi erkek kardeşi Tofiq Şerif onun yetiştirip müzik dünyasına kazandırdığı önemli isimlerdendir.

Böyle bir muhitte büyümüş olan Mahcamal, çocukluğundan itibaren edebiyat ve güzel sanatlara ilgi duymuş, öğrencilik yıllarında edebiyat ve sanat etkinliklerindeki aktivitesi ile ön plana çıkmıştır.

Edebiyatı bu kadar sevmesine rağmen, 1968 yılında Azerbaycan Neft (Petrol) Akademisinin Kimya-Teknoloji Fakültesine kaydolmuştur. 1972 yılından sonra eğitimini Moskova'da Dimitri İvanoviç Mendeleyev adına Kimya-Teknoloji Enstitüsünde devam ettirmiştir. Okulu bitirince Azerbaycan Bilimler Akademisinin Neft-Kimya Prosesleri Enstitüsünde, sonradan ise Kimya Teknolojisinin Nazari Problemleri Enstitüsünde uzman olarak çalışmıştır. 1981-1982 yılları arasında AzNeft (Azerbaycan Petrol Akademisi)'in Bünyesinde bir bölüm olan Neft Kuyularının Yeraltı Tamiri İdaresinde Mühendis-Teknoloğ, 1982 yılından itibaren ise Bakü Jeofizika Cihazları Tecrübe Zavodunda Mühendis-Teknoloğ olarak çalışmıştır. 2008-2019 yılları arasında Müdafie Senayesi Nazirliyinin Elmi Tedgigat İnstitutunda (Savunma Sanayii Bakanlığının Bilimsel Araştırmalar Enstitüsünde) kıdemli eleman olarak çalışmıştır.

Mahcamal Hanım, 2002 yılından itibaren edebî muhite aktif olarak dâhil olmuştur. Önce *Şam (Mum) Edebî Meclisinin*, sonradan *Mecmeü-Şüera, Vahid Edebî* meclislerine üye olmuştur. İlk şiirleri üniversite yıllarında, okuduğu üniversitenin yayını olan *Neft Kadrları Uğrunda* adlı gazetede yayımlanmıştır. Edebiyat dergileri arasında ise ilk defa Gobustan Dergisinde, *Settar Behluzadenin Heykeli Önünde* adlı şiiri yayımlanmıştır. 2004 yılından sonra *Azerbaycan, Ulduz, Gobustan, Yada Düşdü* dergilerinde devamlı olarak hem klasik tarzda hem de hece ile yazdığı şiirleri yer almıştır.

Mahcamal Hanım, 18 Mayıs 2006 tarihinde Azerbaycan Yazıcılar Birliğine üye olmuştur. Esasen gazelleri ile tanınan Mahcamal Hanım'ın şiirlerden oluşan ilk kitabı, *Bizim Bağın Çeperi Yoh (Bizim Bağın Çiti Yok)* adıyla 2010 yılında Bakü'de Seda Neşriyyatında yayımlanmıştır. *Tale Oyunu ve Gemi (Gamı) Terk Eyleyirem* başlıklı iki bölümden oluşan kitapta şairin hece ve aruz ölçüsüyle yazılmış şiirleri yer almıştır. Klasik tarzda yazdığı şiirlerinden gazel, mesnevi, müstezad, murabba, tahmis ve muhammesle-

rine kitapta yer verilmiştir. Kitabın editörü İntikam Kasımzade, bilimsel danışmanı ise şair İlgar Fehmi'dir (Hefte İçi, 2010:7).

2004 yılından itibaren Azerbaycan Devlet Televizyonuna bağlı Medeniyet Kanalında yayınlanan *Meclis-i Üns* edebi-kültürel programını hazırlayıp sunanlar arasında Mahcamal Hanım da yer almıştır.

Halen gazelleri hanendeler tarafından okunmakta, şiirlerine şarkılar bestelenmektedir. Bunlardan en meşhurları Mahcamal Hanım'ın *Ana* adlı şiirine bestekâr Zabite Memmedova'nın bestelediği, Azerbaycan Respublikasının Halk Sanatçısı Sekine İsmayılova'nın okuduğu muğam eseri ile Emekdar Medeniyet İşçisi, bestekâr Rauf Memmedov'un Mahcamal Hanım'ın *İlhamlı Veten* adlı şiirine bestelediği ve Azerbaycan Respublikasının Emektar Artisti Besti Sevdieva'nın okuduğu şarkılardır.

Mahcamal Hanım, günümüzde de yeni şiirlerini yazmakta, kitaplarını yayına hazırlamaktadır. Kendisi hakkında konuşup yazmayı fazla sevmeyen şairin hayatıyla ilgili bazı bilgilere Tezkire-yi Şahin'den, şairin hayat ve sanatı üzerine hazırlanmış olan *Hele de Gec Deyil* adlı belgeselden de ulaşılmıştır.

Mahcamal Hanım, bu belgeselde çocukluğundan bahsederek şiir yazma, şiire başlama ve klasik tarzda eserler verme serüvenini anlatmıştır. Ayrıca bu programda, güzel ses ve yorumuyla klasik tarzdaki şiirlerini de seslendirmiştir. Bakü'nün kültürel muhiti ile ilgili önemli bilgi ve görsellerin, müzik eserlerinin yer aldığı bu belgesel Mahcamal Hanım biyografisi için de önemli bir kaynaktır.

Şahin Fazıl, Tezkire-yi Şahin'de, Mahcamal'ın mahlasa ihtiyacı olmadığını bildirerek cemali kemalinden, kemali de cemalinden daha üstün, mühendislik yapan, sözü yüze söyleyen yetenekli bir kadın okduğundan bahsetmiştir. Onun, 20 Ocak 1990 katliamları sırasında Rusya patriarkı II. Aleksî'ye itiraz mektubu yazmasından, çalıştığı Jeofiziki Cihazları Eksperimental Zavodu'nda Azerbaycan'ı dış dünya nezdinde suçlu göstermeye çalışan Rus ve Ermeni işçilerin yanlış propaganda yürütmesine engel olmasından bahsetmiştir. Mahcamal Hanım, kargaşa dolu 1990'lı yıllarda, vatani uğruna mücadele eden Azerbaycan kadınlarının öncülerinden olmuştur (Fazıl, 2006: 606).

"...Mahcamal eruz veznini yahşı bilir ve muhtelif şairlerin şerlerine tehmisler yazır, yaşadır ve yaşayır... Çehresinde her zaman keder izleri duyulan Mahcamal, çağında yaşamış olduğu bütün sıkıntılara tahammül etmesini de bilir" diyen Şahin Fazıl, Mahcamal'ın Şahin Fazıl'ın *Bir gözde garanlıqdı feget gemdi bu dünya/Bir gözde şefeg dalğalı alemdi bu dünya* matlaklı şiirini *Bir gözde güler gülleri açmış hoş etirdir/ Bir gözde keder hoş*

günü hey kemdi bu dünya matlâlı gazeliyle tanzir ettiğini de bildirmiştir (Fazıl, 2006: 607).

Tezkirede şairin, *Bir gözde güler gülleri açmış hoş etirdir/ Bir gözde keder hoş günü hey kemdi bu dünya* matlâlı gazeline; şair Elnare Buzovnalı'nın *Ey gül mene könlünde mehebbet yine var mı/ Biçareye bir çareyi-ülfet yine var mı* matlâlı gazeline yazılan tahmisine; ayrıca Gezeller başlığı altında Mahcamal'ın *Hökm edib gelb yine gemden dese yaz men yazaram/ İnce bir şöleli şemden dese yaz men yazaram, Ey tab u tevanım mene veslinle nicat et/ Olsun yeri röya ne olar gel meni yad et, Bu geder zülm eledin söyledim ol yâre neden/Dedi hicran döner odlare könül yâre neden, Gel söyleme gelmez geden ol yar dehi gelmez/Ah eyleme gelmez düze serdar dehi gelmez, Ah etdi könül sordu neçin gem mene gismet/ Hürremliyi yoh zehr ile tay dem mene gismet, Veslin gedehin sındıran ol yel mi günahkar/Yellerle perişan o siyah tel mi günahkar; Gelmir mene can söyleyemim can hele gelmir/Veslin gedehin süzdüren ol an hele gelmir* matlâlı 9 gazeline ve 1 tahmisine yer verilmiştir (Fazıl, 2006: 606- 615).

Mahcamal Hanım, klasik şiirin günümüzde en önemli temsilcilerinden biridir. Öğrencilik yıllarından itibaren kendisini yetiştirmiş, klasik şairlerin, özellikle Fuzulî'nin Divanını defalarca okuyup vezin, anlam, mazmun ve ahenk unsurları ile birlikte hissederek öğrenmiş, bu unsurları müşterek olarak zihnine nakşetmiştir. Sadece Fuzulî'nin değil Fuzulî'den günümüze kadar klasik tarzda şiir yazmış şairlerin, özellikle çağdaş şairlerin şiirlerini de aynı dikkatle okuyarak Fuzulî tarzında âşıkane, Sabirane tarzda satirik şiirler kaleme almıştır. O, Mikail Müşfik, Bahtiyar Vahabzade, Nigâr Refibeyli vb. de dâhil olmakla klasik şiiri günümüzde yaşatan şairlerin şiirlerine de tahmisler yazmıştır. Az ve öz yazan şair klasik şiirin gazel, mesnevi, müstezat, murabba, tahmis ve muhammes gibi nazım şekillerini kullanmıştır. Şiirlerinin konusu, âşıkane, hikemi, felsefi ve satirik içeriklidir. Şairin hece ölçüsüyle yazdığı şiirleri de vardır. Mahcamal Hanım, yazdığı klasik tarzdaki şiirlerini ustaca seslendirmektedir.

Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün

Yokdur sana tay⁷⁸ sevgili canan yer üzünde⁷⁹

Sandım özüme tek seni hakan yer üzünde

Her kes bilir ol son seferi nagefil⁸⁰ etdin

Ahımla yarandı teze karvan yer üzünde

⁷⁸ Eş

⁷⁹ Mahcamal Hanım bu şiiri, şair İlgar Fehmi (d.1975)'nin *Bugünden Dünene* adlı kitabında yer alan *Göy Üzünde* (Gökyüzünde) redifli gazelinden ilham alarak yazmıştır.

⁸⁰ Ansızın

Ey saki nedir söyle benim bademe süzdün
 Hökm eyledin⁸¹ iç yok bele derman yer üzünde
 Kim vashı tutub hebs eleyib zindana sakdı
 Cövlan eledi bir deli hicran yer üzünde
 Kim kangal ekip, gözlerimin çekdiyi yokda
 Solmuş neçe gülzarla gülüstan yer üzünde
 İsmın gâh kısmet, gâhî tale dedi âlem
 Kısmetle yaranmış bele sehman⁸² yer üzünde
 Ey Mahcamal, artık o gatar getdi gecikdin
 Bir hoş gün üçün kalmadı imkân yer üzünde

Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün
Mef'ûlü Fe'ûlün

Müstezad
 Hüsnum görer her kim düşüner şuh nezerem⁸³ men
 Çoh behteverem⁸⁴ men
 Herçend⁸⁵ bütün zerrede min gam kederem men
 Çün derbederem men
 Hurremlık içinden beher etmez⁸⁶ bele ehval
 Bitmez bele minval
 Çehrem haber etmiş o yanan şem gemerem⁸⁷ men
 Ulduz seperem⁸⁸ men
 Essin seherin mehleri⁸⁹ tül perde oyansın
 Ağ renge boyansın
 Her gün bele ahengleri sermest süzerem men
 Sanki hünerem men
 Elbette ki dik kamet üçün nakese⁹⁰ derdem
 Comerdes⁹¹ merdem
 Görsensem eger zirvede düzgün seferem men

---

⁸¹ Israr ettin
⁸² Düzen, uygulama
⁸³ Nazarım
⁸⁴ Mutlu, bahtiyar
⁸⁵ Gerçi
⁸⁶ Fayda vermez
⁸⁷ Kamerim
⁸⁸ Serperim
⁸⁹ Hafif rüzgâr, saba yeli
⁹⁰ Bayağı kimselere
⁹¹ Cömert kimselere ise

Bir gün zeferem men
Hem mendeki men hem de sen üzdün meni yarım
Göynerdi gubarım⁹²
Hissim bele söyler ki özümde küserem men
Bir dem biterem men
Bilmir en eziz can ki canım canına candır
Bir hayli zamandır
Aydınlık üçün min bele halet teherem men
Gövher beşerem men
Bir gün zuhur et Mahcamal'ın sen canın al al
Yainki nezer sal
Koy söyleye sıdk ile bugün şen şeherem men
Bir behteverem men (Mahcamal, 2010:131)

Kaynaklar

Fazıl, Şahin (2006). "Mahcamal". *Tezkire-yi Şahin*. Bakı: MBM. s.606-615.

Hefte İçi (2010). *Mahcamalın Sevgi Çelengi*. 2-4/2-8 oktyabr.s. 7.
<https://www.youtube.com/watch?si=0k5os-p1AdFDiotE&v=PfBhms7RjWU&feature=youtu.be>

Mahcamal (2010). *Bizim Bağın Çeperi Yoh*. Bakı: Seda.

Mahcamal (2017). "Mahcamal, Gezeller (4 gazel, bir heceyle şiir)". *Azerbaycan Yazıçılar Birliğinin Yayını olan Azerbaycan Dergisi*. Sayı 5. s. 154-156.

Mahcamal (2022). "Mahcamal, Gezeller (8 gazel, 2 heceyle şiir)". *Azerbaycan Yazıçılar Birliğinin Yayını olan Azerbaycan Dergisi*. Sayı 1. s. 124-129.

Mahcamal: *Hele de Gec Deyil*. 23 Nisan 2020.

***

Simuzer Nüsretbeyli (Bahşiyeva-d. 1950)

Simuzer Abdulla kızı Nüsretbeyli (Bahşiyeva) 20 Şubat 1950 yılında Lenkeran şehrinin Sütemuradov köyünde doğmuştur. Lenkeran'da 1 sayılı okulu bitirdikten sonra evlenmiş ve ailesi ile birlikte Bakü'ye yerleşmiştir. 1981-1984 yılları arasında Bakü'de Maliye Kredi Yüksekokulunda

---

⁹² Yaralarımın kabuğu acırdı.

da okumuştur. 1991-1993 yılları arasında Medeniyet Fonuna bağlı Sumgayıt şehrinde faaliyet gösteren gazetecilik kursunda eğitim almıştır (Ehmedov, 2004:802). Rusya Humanitar Bilimler Üniversitesinin Hukuk Fakültesinden mezun olmuştur. 1973 yılında Azerbaycan Devlet Rus Dili ve Edebiyatı Enstitüsünde muhasip olarak çalışmaya başlamıştır. Sonra çeşitli sendikalarda, Yabancı Diller Üniversitesi bünyesinde ve Yasamal Şehir Sendikasında başkanlık yapmıştır. 1997 yılından itibaren Edebiyat gazetesinde Yurtdışındaki Soydaşlarla Edebî İlişkiler Şube Müdürü olarak çalışmıştır. 1999 yılından itibaren Azerbaycan Yazarlar Birliği bünyesinde tesis ettiği *Şam* edebî meclisinin başkanlığını yapmıştır. 2010 yılında Yazarlar Birliği şairin 60. Doğum gününü kutlayan bir tebrik mektubu yayımlamıştır.

Bakü şehir Kadınlar Cemiyetinin, Azerbaycan Gazeteciler Birliğinin ve Azerbaycan Yazarlar Birliğinin üyesidir. 2000 yılında yılın ilk ödülünü alarak yüzyılın şairi adını almıştır. 2001 yılının Mart ayında Gızıl Gelem (Altın Kalem) ödülüyle taltif edilmiştir (Ceferzade, 2003: 222).

İlk şiirini 1990 yılında Edebiyat gazetesinde yayımlatmıştır. O zamandan beri muntazam olarak süreli yayınlarda eserleri yayımlanmaktadır.

Türk Dünyası Şiir Güldestesi 7’de, Simuzer Nüsretbeyli’nin biyografisine ve şiirlerinden örneklerle yer verilmiştir (Yavuz, 2005: 106-107). Burada şairin bir rubaisi ve hece ölçüsüyle yazdığı *Ayırma* başlıklı şiiri yer almıştır. Simuzer Hanım’ın iki kızı bir oğlu vardır.

Şiirlerini aruz, hece ve serbest vezinle yazmıştır. Neredeyse basılmış olan bütün eserlerinde klasik tarzda şiirlere yer verilmiştir. Daha çok gazel, dörtlük, rubai ve tahmis yazmıştır. Klasik tarzdaki şiirlerinin ve genel olarak şiirlerinin konusunu aşk, tabiat, vatan güzellikleri ve Karabağ acısı oluşturmaktadır. Dini konular, hikemi-didaktik unsurlar da şiirinin temel özelliklerindendir. Naat ve mersiyeleri de vardır. 15 kitabın müellifi olan şairin kitaplarının ismi aşağıda sırasıyla verilmiştir:

Zaman Özü Deyecek (1994), *Deniz Anamdır Menim* (1998), *Senuber* (*Şerler, dörtlükler, gezeller, bayatılar, temsil, lirik hatire-povest*) (1998), *Daşlarda Yaddaş Menem* (1999), *Heyatın Geminde Sevinç Tapardım* (2000), *Geceni Cırag Edib* (2002), *Menim Göz Yaşlarım Çevrildi Daşa* (2007), *Ömrün Yarpağları, Heyat Teraneleri, Gara Gözlerin İşığı* (2010), *Çağırın Meni Ses Verim Size* (2006), *Kitab, Kitab, Kitab* (7 kitap bir arada) (2010), *Bir Güneş Var Üreyimin İçinde* (2016), *Gurbetin Uzun Gecesi* (2016).

Simuzer Hanım'ın 2010 yılında yayımlanan *Kitab, Kitab, Kitab* adlı eserinde, daha önce yayımlanmış olan 7 kitabı bir araya getirilmiştir. Bunlar sırasıyla *Zaman Özü Deyecek* (1994), *Senuber* (1998), *Deniz Anamdır Menim* (1998), *Daşlarda Yaddaş Menem* (1999), *Heyatın Geminde Sevinc Tapardım* (2000), *Geceni Çırag Edib* (2002), *Gara Gözlerin İşığı* (2010) adlı eserleridir.

Kitapta Filoloji Profesörü Seyfulla Esedullayev tarafından yazılmış 48 sayfalık bir inceleme yazısı da yer almıştır. Bu incelemede şairin bütün eserleri üzerine değerlendirmeler yapılmıştır.

Şairin 2006 yılında yayımlanan *Çağırın Meni Ses Verim Size* adlı kitabında daha çok dini ve didaktik içerikli şiirlerine yer verilmiştir. Hz. Peygambere ve Hz. Ali'ye naatlar, on iki imamdan bazılarına yazılmış mersiyeleler, anne ve baba hakkı ile ilgili şiirler ağırlıktadır. Bu kitapta Hz. Fatma, Hz. Zeynep, Hz. Hüseyin, Hz. Abbas, İmam Rıza vb. yazılmış şiirler de çoktur. Kitabın *Ön Söz*'ü İlahiyat Profesörü Vasim Memmedeliyev tarafından yazılmıştır. Buradaki şiirlerden bazıları aruz ölçüsüyle yazılmış gazel ve rubailerdir. Son dönem Azerbaycan şiirinde sadece klasik şekiller değil halk şiiri şekilleri de sıklıkla kullanılmakta, yeni denemeler yapılmaktadır. Bunlardan biri de Bayatı adı verilen mâni tarzında uzun poemalar veya kısa şiirlerin yazılmasıdır. Simuzer Hanım'ın da bayatı tarzındaki şiirleri çoktur.

Şairin Senuber adlı kitabında, sayfa 118-123 arasında 12 tane gazeli bulunmaktadır. Bunlar *Ey tebiet gözeli nazlı bahar hoş gelişinden/Gül açır bahçada güller görünür şad görüşünden, Bahıram aylı gece sayrısan ulduzlara men/Gelir ilham perisi başımın üstünde durur, Eşğ derdile eger göylerde pervaz eylesen/gonaram gülşenine derdimi yar pare ele, Böyle reftar et ki kaçmasın ceyranın çemeninden/Taki sen olmayasan perişman bir gün emelinden, Ey mehebbet güneşim gör nece ateş kimisen/alovundan gül açır bahçada gülüm gözelim, Anaram sevgili yar her an seni sen olmayanda/Galmayır mende daha sebr ü gerar sen olmayanda matlakı kıta ve gazelleridir.*

Aşağıdaki gazeller şairin 2002 yılında yayımlanmış olan *Geceni Çırag Edib* adlı kitabından alınmıştır.

Fâ'ilatün Fâ'ilatün Fâ'ilatün Fâ'ilün

Ey sanem bir bülbülem ki sahn-ı gülzar isterem
Gönlüm üçün sen teki bir ter gül ü yar isterem
Sen eger bir şem isense men de bir pervaneyem
Yanmağa aşkında ey gül men senin nar isterem

Hışletim⁹³ n'eylim budur men harda görsez arsız
 Diz çöküp ancak onunçün Tanrı'dan ar isterem
 Düşmenin yohdur yeri kalbimde var dostun yeri
 Dostların senin uca düşmenleri har isterem
 Musiki vezninde men şam ü seher zevk almağa
 Özge alet istemem ancak kaman tar isterem
 Ey Simuzer eyleyip yarım mene cövr ü cefa
 Amma men aşk içre bir yar-ı vefadar isterem (Nüsretbeyli, 2002: 167)

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Bir para sersem adamlar ki çıhır meydane
 Niyyeti meclisi salmakdı guya sehmane⁹⁴
 Ele söhbet eleyir sanki şiir sarrafıdır
 Anlamır ki sözü ne dürdü ne de dürdane
 Öz gözünde tükü⁹⁵ seçmir seçir o geyrinde⁹⁶
 Bir nazar salmır⁹⁷ özünde bu kadar noksane
 Arasan ülkede çokdur bele⁹⁸ nakışlarımız
 Ne revadır gidesin zehmet ile Turan'e
 Ey Simuzer bele biçarelere durma yakın
 Cehd ele⁹⁹ ki olasan onlara sen bigâne (Nüsretbeyli, 2002:173)

Kaynaklar

- Ceferzade, Ezize (2003). *Azerbaycanın Şair ve Aşık Kadınları cilt 2*. Bakı: Maarif. s.222-224.
- Ehmedov, Teymur (2004). *XX Esr Azerbaycan Yazıçıları*. Bakı: Nurlar. s.802.
- <http://www.anlaz/down/meqale/edebiyat/2010/dekabr/148795.htm>
- <http://zim.az/tehsil/sdu/1748-smuzr-nsrtbyl-ernnn-deyastqamtlr.html>
- Nüsretbeyli, Simuzer (1994) *Zaman Özü Deyecek*. Bakı:
- Nüsretbeyli, Simuzer (1998). *Deniz Anamdır Menim*. Bakı:

⁹³ Huyum, karakterim

⁹⁴ Düzene sokmak

⁹⁵ Tüyü

⁹⁶ Başkasında

⁹⁷ Bir bakmıyor

⁹⁸ Böyle

⁹⁹ Çaba göster

- Nüsretbeyli, Simuzer (1998). *Senuber (Şerler, dördlükler, gezeller, bayatılar, temsil, lirik hatire-povest)*. Bakı: Herbi Neşriyyat.
- Nüsretbeyli, Simuzer (1999). *Daşlarda Yaddaş Menem*. Bakı: Nüsretbeyli, Simuzer (2000). *Heyatın Geminde Sevinç Tapardım*. Bakı:
- Nüsretbeyli, Simuzer (2002). *Geceni Çırag Edib*. Bakı: Azərbaycan.
- Nüsretbeyli, Simuzer (2006). *Çağırın Meni Ses Verim Size*. Bakı: Koser Matbaası.
- Nüsretbeyli, Simuzer (2007). *Menim Göz Yaşlarım Çevrildi Daşa*. Bakı: Vektor.
- Nüsretbeyli, Simuzer (2010). *Gara Gözlerin İşığı*. Bakı: Nüsretbeyli, Simuzer (2010). *Kitab, Kitab, Kitab (7 kitap bir arada)*. Bakı: Sur.
- Nüsretbeyli, Simuzer (2016). *Bir Güneş Var Üreyimin İçinde*. Bakı: Genclik.
- Nüsretbeyli, Simuzer (2016). *Gürbetin Uzun Gecesi*. Bakı: Sur.
- Nüsretbeyli, Simuzer (y.y.). *Heyat Teraneleri*. Bakı: Nüsretbeyli, Simuzer (y.y.). *Ömrün Yarpaqları*. Bakı: Simuzer Nüsretbeyli-60 (2010). Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin Tebrik Mektubu. *Edebiyyat qezeti*. 30 dekabr. s.4. Bakı. (ET: 07.10. 2023)
- Şabizade, Vüsal (2023). *Simuzer Nüsretbeyli Şeirinin İdeya İstigametleri*. Ziya İnformasiya Merkezi. 22 Sentyabr. Sumgayıt. (ET: 08.10.2023)
- Yavuz, İbrahim Ulvi (2005). *Türk Dünyası Şiir Güldestesi-7*. Türkiye Yazarlar Birliği Türkçenin 6. Uluslararası Şiir Şöleni. 10-12 Kasım. Simferopol, Kırım/Ukrayna. s.106-107.

***

Şövkət İmamî (Şövkət Hicran d. 1951)

Şövkət İmamî yaşayan aydın, toplumsal hayatta aktif görevler üstlenen kadın şairlerdendir. Şövkət İmamî'nin babası Ebülfez Esger oğlu İmamî aslen Tebrizlidir. Genç yaşlarından itibaren düşünce yönüyle Settarhan İnkılabının takipçilerinden olmuş, 1940'lı yıllarda Tebriz'de, Pişeverî'nin liderliğindeki Azerbaycan Demokrat Fırkasına katılarak vatanı uğruna mücadelelere girişmiş, bu uğurda birçok yakınını, babasını ve 6 erkek kardeşini kaybetmiştir. Güney Azerbaycan'da kurulan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti 1 yıl sonra yıkılınca 1946 yılında askeri eğitim almak için Bakü'ye gelmiştir. Kısa zamanda Azerbaycan'ın özgürlüğü ve

bütünlüğünün asla Şurevi olarak adlandırılan Sovyet yönetiminin işine gelmeyeceğini ve bu konuda Sovyetlere güvenilmeyeceğini anlamıştır. 1958-64 yılları arasında Azerbaycan Tıp Üniversitesinde okuyarak doktor olmuştur. Hayatının sonuna kadar Tebriz hasretiyle yaşamış, bu hasret ve özlemini Fuzuli etkisinde yazdığı gazellerine yansıtmıştır (İmami, 2010: 4-10). Hayatı hakkındaki bilgiler kızı Şövkət İmamî tarafından anlatılıp yazılanlarla sınırlıdır. Gazellerinden oluşan kalın bir defteri Ebülfez İmamî'nin vefatından hemen sonra kaybolmuştur.

Şövkət İmamî ve kızları da gazel yazar kadın şairlerdendir. Şövkət İmamî, 1951 yılında Bakü'de doğmuştur. 1976 yılında Yabancı Diller Üniversitesinden mezun olmuştur. Şiir-sanat muhitinde doğup büyüdüğünden şiir yazmaya erken yaşta başlamış, 1960 yılından itibaren radyo ve televizyon programlarında şiirlerini seslendirmiş, 1971 yılından itibaren de şiirleri çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanmıştır. 1980 yılına geldiğinde Bakü ve çevresinde faaliyet gösteren edebî meclislere katılarak şiirlerini burada okumuştur. 1990 yılından beri Azerbaycan Medeniyet Fonduna bağlı olan Fuzuli, Mecmaü's-Şuara, Vahid edebî meclislerinin üyesidir. 4 Şubat 1997 tarihinde Bakü'de düzenlenen gazel yarışmasında belirlenen dört dereceden üçünü erkek şairler, birini ise Şövkət Hanım kazanmıştır.

Şövkət Hanım, Ustad Hacı Mail adına Gazelhanlar meclisinin başkanı, Azerbaycan Ziyalı Harekatının Akbirçekler Şurasının, Azerbaycan Diasporası Cemiyeti'nin Dünya Azerbaycanlıları Kongresinin, Dünya Azerbaycanlıları Medeniyet Merkezi dâhilinde faaliyet gösteren Bura Vatanlır Meclisinin üyesi, Sara Hatun Kadın Hukuklarının Müdafaası İçtimai Birliğinin başkanıdır. Üniversite yıllarında da çok aktif olmuş, Hocası Prof. Dr. Mehmed Teymurlu tarafından 1970 yılında tesis edilen Cıgır (Patika) adlı Şairler Derneğinin üyesi olmuştur. Bütün bu sorumluluk gerektiren görevlerle birlikte dört evlat büyütmüş bir anne ve torun sahibi bir büyükannedir. Tebriz hasretinden ve genel olarak parçalanmış Azerbaycan'ın onulmayan yarasından dolayı 16 yaşından itibaren şiirlerinde Hicran mahlasını kullanmıştır. Babasının ve yakınlarının kendisine, neden bu mahlası seçtiğini, başka bir mahlas da kullanabileceğini söylemesi üzerine "Aradaki sınırlar kaldırdığında ben Hicran olarak kullandığım mahlası Visal şeklinde değişeceğim" demiştir (İmami, 2010: 40). Günümüzde, yüz binlerce insan Şövkət Hanım'ın mahlasını Visal olarak değişmesini sabırsızlıkla beklemektedir.

Şövkət Hanım, akademisyen ve yazar Azize Caferzade'nin ve birçok değerli aydının hayır duasını aldığı için mutlu olduğunu bir mülakatında ifade etmiştir (İmami, 2010: 48).

Şairin 2 kitabı yayımlanmıştır. Babasının ve kendisinin gazellerinin bulunduğu *Dedim Ey Beht: Efsaneler Var Eşgde* başlıklı kitabı iki bölümlük eser olarak değerlendirmek mümkündür. İlk bölümde şairin Babası Ebülfez İmamî ile ilgili bilgiler verilerek şairin gazeli yayımlanmıştır. *İmamî Ebülfez Hakkında Kısa Melumat* başlıklı yazı şair ve araştırmacı Hacı Elemdar Mahir tarafından, *Fıtratdan Gelen Ses* başlıklı yazı ise Prof. Dr. Mehmed Teymurlu tarafından yazılmıştır. Çağına tanıklık eden birçok önemli fotoğrafın da yer aldığı bu kitabın ilk kısmında Ebülfez İmamî'nin 1948 yılından itibaren yazdığı bazı şiirleri yer almıştır. *Menim İradem, Menim Şuarım* başlıklı kısa şiirlerden sonra *Könlüm, Mene, Hara Getdi, Gelirem, Olsun, Neyleyim, Ağlama, Tebriz, O, Gelsin, Oyan, Meni* redifli gazelleri ile *Demedim men ki menim ateş-i aşkımda yarın, Eylerem mesken bugünden guşe-yi meyhaneni, Könlüm karar tut bele çırpınma bir daha mısrayla başlayan gazelleri*; eşinin ölüm yıldönümlerinde Farsça yazdığı *Koca refti (Nereye gittin) redifli ve Begu ez men dena hizet enise mehribanem ra mısraı* ile başlayan gazelleri, hece ile yazılmış şiirleri de vardır. Bu şiirlerde derin bir özlem ve hasret görülmektedir.

Dedim Ey Beht: Efsaneler Var Eşgde başlıklı kitabın ikinci bölümünde Şövkət İmamî'nin hayatı hakkında bilgi, kendisiyle yapılmış mülakatlar ve şiirlerinden bir kısmı yer almıştır.

Dünya Azerbaycanlıları Medeniyet Merkezine bağlı Bura Vatandır Meclisinin başkanı Hacı Seriyeye İsmaylova tarafından *Gem-i Pünhan Çeken Şaire* başlıklı bir yazı ile şair ve yazar İlgar Fehmi tarafından yazılmış *Şeir Ömrü* başlıklı bir takriz; edebiyatçı şair Natige Yusif kızının Şövkət Hanım'la yapmış olduğu söyleşisi de yer almıştır. Kitapta aruz, hece ve serbest vezinle yazılan şiirler ve anılara yer verilmiştir. Şövkət İmamî'nin burada 16 gazeli yer almıştır. İlk gazel naattır. Sonraki şiirler *Üste, Gayıdar, Garibem, Ana, Özü, Beraber, Muğamat, Sesin, Tabib, Olmuşam, Bizi, Eliyer, Eşgde*, Fuzuliye nazire olarak yazılmış *Bu Gece* redifli gazel ile şair ve yazar İlgar Fehmi'ye yazdığı *Ahtarıram* redifli nazire gazeli; *Gelmerem* redifli kıtası yer almıştır. Şairin aruz dışında hece ve serbest vezinle de şiirleri vardır. Şövkət İmamî'nin şiirleri daha çok vatan hasreti, gariplik ve gurbet konularını içermektedir.

Şairle ilgili 21. yüzyılda yazılmış olan Tezkire-yi Şahin'de de önemli bilgiler yer almaktadır. Kendine has bir tarzı olan ve bu satırların müellifi-

nin de bizzat tanıştığı tarih Profesörü, Divanlar serisi, Tezkire, Sefername vb. klasik türlerde pek çok eseri olan Şahin Fazil Ferzeliyev Tezkire'sinde bilgi verdiği şairleri hafif eleştirel bir üslupla anlatmıştır. Şövkət İmamî için 2006 yılında yazdığı tezkiresindeki görüşleri şöyledir:

"Onun mende tercüme-yi-halı vardır... 45 ildir ki şeir yazır amma hele ona yetkin şair demek olmaz. Şeirde kızı Mahmenzer ondan güçlüdür. Mecmeü'ş-Şüeraya geldiği günden men ve Enver Nezerli onun Eruz vezinli şeirlerine çoh el gezdirmişik (Bu hareketimizden meclisimizin bezi üzvləri narazı olsalar da). Deylene göre o, bir meclis de yaratmışdır (İndi çoxu yaradır).

Gezellerinde tar (yani karanlık), nar (yani od), dilnevaz (ürek çalan), derd-i eşg (yani, eşg derdi), aşig-i nalan (yeni inleyen aşig) ve s. kimi sözler hele de galmagdadır. Amma muğamat barede pis yazmayıb..." diyerek 2 beytini örnek vermiş ve hece ile şiirler de yazan şairin nesir eserlerinin de güzel olduğundan ve babası Ebülfezl İmamî'yi de tanıdığından, hatta onun Farsça kaleme aldığı bir gazelinin de manzum tercümesini yaptığından bahsetmiş, bu tercüme-yi Tezkiresine almıştır (Fazıl, 2006: 283-284). Tezkirede Şövkət Hicran'ın *Gayıdar Beraber, Ede, Anacan* redifli gazellerine yer verilmiştir.

Şövkət Hicran, Geri döner anlamına gelen *Gayıdar* redifli gazelini babasına ithaf etmiştir.

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Kırma ümidi hele gözle ki canan gayıdar
Koruyup sakladığın ahd ile peyman gayıdar
Gezirem şam u seher sahili divane kimi¹⁰⁰
Var ümidim hele ki gözlediğim an gayıdar
Hicr derdile meni halsiz edip aşk-ı vatan
Dözürem gözleyirem belke o Lokman gayıdar
Etmeyir devr üreyimce feleğin devranı
Dolanıp çark-ı felek devrini devran gayıdar
Kadr bilmez ne bilir toprağının kıymetini
Dediler kadrşınaslar ki o derman gayıdar
Mur tek isti yürekler yitiripdir yuvasın
Bu temenna ile ki tahta Süleyman gayıdar
Yetmedi kama İmamî Tebriz'in aşkı ile
Gelü bir gün ki yakın Şövkət-i Hicran gayıdar (İmamî, 2010: 55-56)

¹⁰⁰ Gibi

Şairin, siyasi sebeplerle Güney Azerbaycan'dan Kuzey Azerbaycan'a iltica eden ve bir ömrü vatan hasreti ile geçiren billur sesli kadın hanende Rubabe Muradova'ya ithaf ettiği gazel de vatan hasretiyle yazılmıştır.

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Bir taraftan beni ey dil salır azare sesin
Bir taraftan da edir derdlerime çare sesin
Gah gülüstane çekir ruhumu gah sahraya
Âlem-i aşkda koymuş meni avare sesin
Gül de bülbul de susup gör nice metel¹⁰¹ kalmış
Yayılandan beri avaz ile gülzare sesin
Dinlemekden seni hiç doymak olur mu ey Rûbab
Verdi aşk ile saadet bu dilzare sesin
Könlümün mülkü dağılmışdı gam u mihnetden
Onu abad ekdi benzedi mimare sesin
Bir taraftan Tebriz'im hem bir taraftan Erdebil
Belke gam gussa elinden meni kurtare sesin
Gezdi dünyanı fakat tapmadı sırdaş özüne
Sırdaş oklu ahiri Şövkət-i bimare sesin (İmami, 2010: 61-62)

Kaynaklar

Fazıl, Şahin (2006). "Şövkət Hicran (Şövkət İmami) 1951", *Tezkire-yi-Şahin*. Bakı: MBM. s.283-287.

İmami, Ebülfez; İmami Şövkət (2010). *Dedim Ey Bext: Efsaneler Var Eşqde*. Bakı. Elm ve Tehsil Neşriyyatı.

***

Gülaré Munis (d. 1953)

Kerimova Gülaré Musa kızı, 30 Aralık 1953 yılında Bakü yakınlarındaki Buzovna Kasabasında doğmuştur. Okul yıllarından itibaren şiir yazmaya başlamıştır.

Gülaré Munis'in hayatının birçok detayı Şahin Fazıl Tezkiresinde ayrıntılı olarak yer almıştır. Bir 21. yüzyıl tezkiresinde yer alan şair ve eser değerlendirmelerinin görülmesi açısından da ilgi çekeceği için bu bilgilerin bir kısmı burada verilmiştir:

"Doğulduğu günün 30 Dekabr soyuğu onu nece bürüyübse, o vahtdan yarım esr vaht keçse de o soyuğu özünden uzaklaşdıra bilmir. İli müdrik

---

¹⁰¹ Şaşkın, hayret eden

İlan, bürcü Oğlag, planeti Saturn (Yani Zühe-nehs ulduz). Bu planetin rengi garadır. Belke bu sebebdendir ki bütün heyatı boyu uğursuzlug onun elin-den tutub, heç cür burahmag istemir.

Altı yaşında mektebe gedib, on altı yaşında bitirib. Yeyinti Senaye Teknikomunun (Gıda Teknolojisi Yüksekokulu) mezunu olmuş, technolog, sonra ise modelyer derzi ihtisasına yiyelenmişdir. Her iki ihtisas üzre defelerle şehirlerarası keçirilen “Öz Peşesinin en yahşı ustası” müsabigesinde iştirak edib, mühtelif diplom ve mükâfatlar almışdır. 1972-73-cü ilde Ümumittifag Müsabigesinde Gennadçılar (tatlı ustaları) arasında keçirilen müsabigede birinci dereceli Diploma layıg görölerek hemin il Berlinde keçirilecek Telebe ve Genclerin Ümumdünya Festivalına devet almışdırsa da aile veziyyeti ile elagedar ora gede bilmemişdir.

1974-cü ilde aile gürmüşdür. İki övladı var. Bütün bu iller erzinde sayısız hesabsız şeirler yazsa da heç kime göstermemişdir. Edebiyyata olan sevgi ile 1978-ci ilde senedlerini BDU (Bakü Devlet Üniversitesi) Filologiya Fakültesine verdi, lakin imtahanlara bir هفته galmış ailede baş veren gözlenilmez hadise arzularını alt-üst etdi.

1981-ci ilde yeniden senedlerini hemin tehsil ocağına verdi, amma imtahanlara iki gün galmış cerrah bıçağının altına düşdü...

1988-ci ildən Azərbaycan Gencleri, Bakı, Azərbaycan Müellimi, Azərbaycan ve Şuşada derç olunan Şuşa gazetinde mühtelif mövzularda yazıları çap olunub. Son iller Kredo gazetinde publisistik yazılarla çıxış edir.

2002-ci ilde təsadüfən bir ziyarət yerində şaire Gülnaz Duyğu ilə tanış oldu. Gısa tanışlıqdan sonra Gülnaz ona Mecme'üş -Şüera Edebi Meclisine gelmeyi məsləhət gördü. Həmin ilin 3 sentyabr tarixindən bu meclisin üzvüdür. Meclisə gələnə gəder əsasən heca şeirləri yazırdı. Meclisdən aldığı köməyin sayəsində hal-hazırda 140-a gəder gezel və gite yazmışdır.

Helelik heç bir kitab çap etdirmemişdir. Hırda kitablar çap etdirmək fikri yohdur. Arzusu birdefelik Divan yazmaqdır. Şergdə yegane Divan yazan gadin Heyran Hanım olub. Bu arzuya gəden yol çox çetindir. Gülarə Munis, güman edir ki Allah bu arzusunu gözündə goymaz. İnşallah!

Onun yazılarını ohuyarkən düşünürəm ki şeir yazmaqdən ötrü heç də universitetin edebiyat fakültesinin mezunu olmaq gerek deyil. Dünyanın heç bir ali-orta təhsil məktəblərində yohdur şairlik fakültələri. Adam gerek anadan şair doğula. Gülarə Munis kimi. Şeirin bütün vəznəri və janrlarında şeirləri var Munisin. Amma kitabı yohdur. Yazdıqlarını yığıb sahlayı. Deyir ki ele-bele, özümçün yazıram. Divan yazmaq fikri var onun. Mən bunu onun bir gezelinin beytlərindən duydu...

Gülare Hanım nesrde de gelemine sınayır ve mensur şerler yazır. Onun intizar adlı mensur şeri mene ele gelir ki çoh uğurlu alınıb... Men menzum ve mensur şerler yazan bu şaire yazmağı ve gözlemeyi arzu edirem. Yazdıqları bir gün kitab olar inşallah." (Fazıl, 2006: 588-591)

Tezkire-yi-Şahin'de bu bilgilerle birlikte, Munis'in 5 gazeline ve hece ile yazdığı şiirlerine yer verilmiştir (Fazıl, 2006: 588-595).

Tezkirede verilen bilgilerden hareketle Gülare Munis, gıda teknolojisi, giyim tasarımcısı ve terzi mesleklerine sahip olmasının yanı sıra Azerbaycan sosyo-kültürel hayatında da aktif görevler üstlenmiştir. Süreli yayınlarda şiir ve düz yazıları yayımlanmakta, eserleri ders kitaplarında yer almakta, Divanları basılmaktadır. Ayrıca bu kitapta ismi geçen bütün kadın şairler gibi Gülare Hanım da bir aydın ve bir anne olarak, Karabağ Savaşı'na katılan şehit ve gazilerin aileleri ile ilgilenmekte, savaşın yaralarının sarılması için maddi ve manevi desteklerini ortaya koymaktadır.

Gülare Hanım'ın, şiirleri ve yazıları 1988 yılından itibaren dergi ve gazetelerde yayımlanmaya başlamıştır. 2002 yılında Mecmeü's-Şüera Edebî Meclisinin üyesi olmuş ve bu tarihten itibaren de Gülare Munis imzasını kullanmıştır.

İlk şiirini yazma sürecini şair, şöyle anlatmıştır: *"İlk şiirimi 1967-ci ilde, 8 martda anam üçün yazmışdım. Evde oxudum, büyük qardaşım mene güldü. O gündən sonra yazdıqlarımı heç kime oxumadım. Yazılarımı yastığımın içinde gizledirdim. Düz 34 il yazdım ve yazılarımı gizletdim..."*

Gülare Hanım'ın babası da klasik edebiyatı çok seven; sık sık klasik şairlerin gazellerini okuyup yeri geldiğinde ezberden söyleyebilen edebiyat aşığı bir insan imiş. Klasik edebiyat sevgisi o kadar engin imiş ki petrol işçisi olan Musa Bey, işe giderken bile minik bir gazel kitapçığını cebinde taşımış. Öğrencilik yıllarındayken edebiyat öğretmeni Eliabbas Abbasov da Munis'te klasik edebiyat ve gazel sevgisini pekiştiren insanlardandır.

Yazdığı şiirleri yıllarca kimseye göstermeyen Gülare Hanım, Mecmeü's-Şüera edebî meclisine katıldıktan sonra şiirlerini yayımlamaya karar vermiştir: *"2001-ci ilde sentyabr ayının 2-de bütün yazılarıma bir de nezer salıb onları ustadlara göstermeye qerar verdim. Bakıda fealiyyet gösteren "Mecmeü's-şüera" adlı eruz şiir meclisine üzv oldum. Şeirlerimi, xüsusen qezellerimi çox beyendiler. O meclisin sayesinde eserlerim cilalandı..."*

Kendisi de şair olan Şahin Fazıl, Mecmeü's-Şüera Edebî Meclisinin başkanı olarak şairin şiirlerini takdir etmiş ve Divanını oluşturmaya yö-

nünde onu desteklemiştir. Bu süreçte, aruz bilgisini pekiştiren ve klasik şairlerin Divanlarını okuyup kendisini yetiştiren Munis, 2007 yılında Divanını yayımlatmıştır. Kitabın editörü Şahin Fazil, akademik danışmanı ise Mir Celal Zekiyev'dir. Bu Divan'ın bilim ve edebiyat dünyasına tanıtımı da çok ihtişamlı olmuş, Bakü'deki Uluslararası Medya Merkezi'nde gerçekleşen bu törene ülkede faaliyet gösteren bütün Türkdilli ülkelerin büyükelçi ve resmi temsilcileri de katılmıştır. Burada, 21. yüzyılda bir kadın şair olarak Gülare Munis Divanının basımı önemli bir edebî inkılâp olarak değerlendirilmiştir.

Gülaré Hanım'ın, biri kız biri erkek olmak üzere 2 evladı ve 4 torunu bulunmaktadır. Torunları doğduktan sonra çocuk edebiyatı alanında da eserler vermeye başlayan Gülaré Hanım, hergün torunlarına söylemek için masallar; şiir, bulmaca ve tekerlemeler yazmıştır. Eserlerinin çoğu çocuk edebiyatı alanındaki kitaplardan oluşmaktadır. İlkokul 1. sınıftan son sınıfa kadarki bütün ders kitaplarında şairin şiir ve hikayelerinden örnekler yer almıştır. Sık sık okullara giderek öğrencilerle görüşmelere katılmaktadır. Çocuklar için kaleme aldığı vatanseverlik ve milli manevi değerlerin öğrenilip korunması konusundaki şiirleri, masal, bulmaca ve tekerlemeleri, hikaye ve piyesleri günümüzde okullarda eğitim malzemesi olarak kullanılmaktadır. Çocuklar ve ergenler için kaleme aldığı *Hanı Ayağın*, *Esger (Ayağın Nerede Asker?)* adlı piyesi ile *Güllü Nenenin Halçası (Güllü Ninenin Halısı)* adlı manzum piyesi de bu alandaki önemli eserlerindendir. Azerbaycan'ın milli kahramanları, Karabağ gazi ve şehitleri ile ilgili birçok kitabın yazarıdır.

Munis, sosyal ve toplumsal hayatta aktif faaliyet gösteren kadın şairlerdendir. Atasözleri ve deyimlerden oluşan *Munis'in Deyimleri* adlı kitabında gençlere, özellikle genç ailelere öğütler vermektedir. Sık sık huzur evlerine, çocuk yuvalarına, okul, kütüphane ve kültür merkezlerinde düzenlenen toplantılara katılan şair, Azerbaycan Devlet Radyosu tarafından yayımlanan *Bohça*, *Sabaha Pencere*, *Uşagdan Haber Al* adlı çocuk programlarına da katılmaktadır. Okullarda üst sınıflardaki kız öğrencilere yönelik ev, aile, milli ve ahlaki değerler konusunda sohbetlere katılıp gençlerin milli değerlerine sadık bireyler olarak yetişmesine çalışmaktadır.

Şairin hayatı ve sanatıyla ilgili olarak *Hayat Hikâyesi* adlı bir belgesel hazırlanmıştır. Bu belgesel ve genel olarak şairin hayat ve sanatıyla ilgili olarak yayımlanan programların künyesi kaynakçada verilmiştir.

Bakü çevresinde yetişen ve gazel yazan şairlerin eserlerinin bir özelliği de Ehli-beyt sevgisini içeren konulara yer verilmesidir. Gülare Munis de bu sevgiyi şiirlerinde dile getiren önemli kadın şairlerdendir. Onun bu konuda yazdığı 10 gazeli ilahi formunda bestelenmiş olup çeşitli ilahi grupları tarafından günümüzde de icra edilmektedir.

Yazar ve şair, aynı zamanda çocuk edebiyatı alanında önemli manzum ve mensur eserlerin müellifi olan Gülare Hanım, daha çok gazel nazım şekliyle şiirler yazmakta olup diğer nazım şekillerinden kaside, kıta, mesnevi, müfred vb. olmak üzere I. Divanında 26, II. Divanında ise 30 ayrı nazım şekliyle şiirler yazmıştır. Tahmis yazmak, günümüz Azerbaycan edebiyatında geleneksel hale dönüşmüştür. Munis'in Divanında da tahmisler vardır.

1988 yılından itibaren nesir eserleri ve şiirleri, bilimsel makaleleri Azerbaycan, Füyuzat, Işığ Kadın, Ziya, Yada Düşdü, Goşa Ulduz, Herboflora adlı dergilerde ve *Edebiyat ve İncesenet, Azerbaycan Müellimi, Azerbaycan, Şuşa, Kredo, İslam Heqiqetleri, Azad Qelem, Tezadlar, Ganun Namine* adlı gazetelerde yayımlanmaktadır.

Munis, yurtdışındaki şiir müsabakalarına da katılmıştır. 15-28 Ekim 2010 yılında İran'ın Urmiye şehrinde düzenlenen *Rezevi Şiir Festivali'*ne katılmıştır. İmam Rıza'nın mevlidi dolayısıyla düzenlenen bu festivalde, şairler onunla ilgili yazdıkları şiirlerini okumuşlardır. 30 ülkeden Türkçe şiir yazan 300 şairin katıldığı bu yarışmaya Bakü'den 4 şairle birlikte Gülare Munis de katılmış ve dereceye girerek para ödülüyle taltif edilmiştir.

2011 yılının Kasım ayında Bakü'den, Gülare Munis'in de aralarında bulunduğu üç kadın şairi, Gürcüstan'da yaşayan Azerbaycanlı şairlerle görüşmeye davet etmişlerdir. 2 gün süren bu etkinlik Gürcüstan'ın Gardabani (Garayazı) şehrinde gerçekleşmiştir.

Gülaire Munis, sürekli kendini yetiştiren bir şair olup Türk ve dünya edebiyatını severek takip etmektedir. Türk edebiyatından sevdiği, sanatını ve eserlerini beğendiği şair ve yazarlardan bazıları Mevlana, Yunus Emre, Nazım Hikmet, Orhan Kemal, Reşad Nuri Güntekin, Yahya Kemal Beyatlı, Mehmet Akif Ersoy'dur. İstiklal Marşı şairine Munis'in ayrı bir sevgisi vardır.

Gülaire Hanım, Azerbaycan klasik şairlerinden Nizâmî-i Gencevî, Fuzûlî, Nesîmî, Kadı Burhaneddin, Hatâî ve Hüseyin Câvid'in eserlerini severek okumuş, birçoğunun şiirine nazire ve tahmisler yazmıştır. Şark

edebiyatının önemli simalarından olan Abdurrahman Câmî, Sâdî-i Şîrâzî, Hafız-ı Şîrâzî, Firdavsi, Ömer Hayyam, Şehriyâr vb. şairleri de severek okuduğunu kaydetmiştir.

Şairin hayatı, sanatı ve eserleri ile ilgili 21. yüzyılda yazılmış olan *Tezkire-yi Şahin* ve *Hezer Tezkiresi*'nde ve 21. yüzyılda yurt içinde ve yurt dışında yazılmış edebiyat tarihi ve antolojilerde bilgiler verilmiştir. Gazelleri, Türkiye'de yayımlanan *Avrasya Şairleri Antolojisi*'nde yer almıştır. *XX-XXI Esr Azərbaycan Yazıçıları* adlı ansiklopedide de şairin hakkında bilgi verilerek şiirlerinden örnekler yayımlanmıştır.

Birleşmiş Milletler Teşkilatı nezdinde Dünya Barış Federasyonu'nun üyesi, barış elçisidir. Çocuklar için kaleme aldığı şiir ve masallardan oluşan onlarca kitabı basılmıştır. Bütün kitaplarının toplam sayısı hazırda 30'dur. Eserleri ders kitaplarına dahil edilmiştir. *Vetenin Sahili* ve *At o Kara Örneği* başlıklı kısa film senaryolarının yazarıdır. Munis, 2006 yılından beri Azerbaycan Yazıcılar Birliğinin, 2004 yılından itibaren ise Azerbaycan Journalistler Birliğinin üyesidir. Azerbaycan Yazıcılar Birliği nezdinde faaliyet gösteren Hezer, Mecmeu's-Şüera, Vahid Edebî meclislerinin üyesi, Respublika Kadınlar Cemiyetinin ise fahri üyesidir¹⁰².

Gülare Munis Divanı Hakkında

Gülare Munis Divanı (409 sayfa) 2007 yılında Bakü'de yayımlanmıştır. Bu eser, Azerbaycan klasik edebiyatında 19. yüzyıl şairi Heyran Hanım Dünbüli Divanından sonra Divan olarak basılmış ikinci, 21. yüzyıl Azerbaycan edebiyatında ise ilk Divandır.

Divanın ayrıntılı bir Dibacesi bulunmaktadır. Dibace'de Munis, klasik geleneğe uyarak önce bahş ettiği bütün güzellikler dolayısıyla Allah'a hamd etmektedir. Daha sonra şiir yazma ve Divan oluşturma sürecinden bahseder. Şahin Fazil Divanını okuyup onun sade bir dille münacat, naat gibi türlerde gazel vb. şiirler yazdığını görünce bu işe hem hayret etmiş hem de çok sevinmiştir. Artık önünde duygu ve düşüncelerini, iç dünyasını dizelere dökecek bir örnek vardır.

¹⁰² Gülare Munis, 30 Aralık 2023'te 70. yaş gününü dolduracaktır. Bu biyografinin tamamlanmış haliyle kendisiyle haberleştiğinde şair, 16 yıl aradan sonra yayımlanmış II. Divanını az önce matbaadan alıp eve geldiğini ve bu Divanını 70. yaş gününde kendisine armağan ettiğini bildirmiştir. Biz de değerli aydın, şair ve yazar Gülare Munis'i bu münasebetle buradan tebrik ediyor, sağlık ve sıhhat içinde daha nice eserler yayımlatmasını diliyoruz.

Araştırdığımız kadın şairlerin Divan Dibacelerinde, kadın gönlünün hassas çırpıntılarını bir nebze de olsa duymak mümkündür. Munis de Dibace'sinde *"Yaşımla esri yarı etmişem. Heyatım boyu çox mehrumiyetlerle üz-üze galmışam. Arzu gönçelerimin açılmadan solmasına dözmüşem. Amma bu arzumu-Divan yazmaq arzumu boğa bilmedim. Bir az da degig desem boğmaq istemedim. Elimi Allah'ın dergahına açıb Tanrıdan sebr ve dözümlü, güvvet ve cüret, ilham ve imkan iltimas etdim... Çünkü başqa kitablardan fergli olarak Divan kitabı merhemetli ve rehim Allahın adı ile başlayır. Bütün yaranmışların ezeli ve ebedi ümidi, penahı yalnız O'dur."* (Gülare Munis, 2007: 11) diyerek bu arzusunu gerçekleştirdiği için Allah'a şükretmiştir.

Dibacedeki üslubunda ve genel olarak Divanda yer alan münacat gazellerinde şair çok samimi ve başarılıdır. Ana dilde yazmak, sade dilde gazeller kaleme almak konusunda şair üstadı Şahin Fazil ile aynı düşüncededir ve gazellerini de sade dille, tamlama ve terkipsiz bir şekilde kaleme almıştır. Kitabın editörlüğünü de yapmış olan Şahin Fazil tarafından yazılmış *Gülare Munis ve Divanı* (s.4-8) başlıklı bir tanıtma yazısından sonra Dibace (s.9-14) yer almıştır.

Münacatlar başlığı altında şairin 8 münacatı, *Natlar* başlığı altında ise Hz. Muhammed hakkında yazılmış 5, Ehl-i Beyte ve Hz. Ali'ye mesnevi, kaside ve gazel şekilleriyle yazılmış 4 naat yer almıştır.

Gazeller, Divanın 33. sayfasından itibaren alfabetik olarak dizilmiştir. Divanda gazellere numara verilmemiştir. A harfiyle (10), b (9), c (1), ç (1), d (1), e (1), ə (31) f (1), ğ (1), h (1), x (4), ı (12), i (14), k (3), q (2), l (7), m (30), n (21), r (30), ş (1), t (2), u (4), y (1), z harfiyle de (6) gazel yer almıştır.

Divan oldukça hacimli olup klasik tarzdaki şiirlerin yanı sıra hece ve serbest ölçülü şiirlere de burada yer verilmiş; klasik Divan tertip sisteminden farklı olarak düzenlenmiştir.

Nazireler başlığı altında Nizami'nin *Sensiz* redifli ve *Gece xelvetce bize sevgili yar gelmiş idi/ Üzü aydan da güzel nazlı nigar gelmiş idi* matlalı 2 gazeline, İran şairi Esger Şahi'nin *Gözelim, düşdü gözüm bir gece ta gözlerive/Ağ günüm oldu teseddüq o qara gözlerive* matlalı, Fuzuli'nin *Aşiq oldur kim qılır canın feda cananına/ Meyli-canan etmesin her kim ki kıymaz canına* ve *Yene ol mah benim aldı qerarım bu gece/ Çıxacaqdır feleye naleyi-zarım bu gece* matlalı 2 gazeline; Şems Tebrizi'nin *Dur ki, seher geldi, dua vaxtıdır/Gün şefeğin yaydı, şüa vaxtıdır*, Seyyid Azim Şirvani'nin *Ne nezaket, ne vecahet, ne melahetdir bu/ Gördü rüxsarüvü*

her kes dedi cennetdir bu matlalı ve Dün ki, bir fûrset tapıb, yar ile göftar eyledim/ Derdimi teqrir edib, erzi-dili-zar eyledim matlalı 2 gazeline, Serraf Tebrizi'nin Seba, salma yüze gel, türreyi-cananeden el çek/Qoy öz derdilen olsun, bu dili-divaneden el çek, Şah İsmail Hatainin Getme sen, eşqin ki, bir genci-nihan elden geder/ Bil ki, sen getsen yanımdan, tende can elden geder ve Ey müselmanlar, esiri-zülfî-yarem doğrusu/ Bu şiyahkarın elinde biqerarem doğrusu matlalı 2 gazeline, Şahin Fazil'in Men geder oldum, a niğarım, sağ ol/ Böyle qerar oldu qerarım, sağ ol matlalı gazelle-rine nazireler yazmıştır.

Şairin, Nesimi vb. klasik şairlerin etkisiyle yazdığı gazelleri, tahmis-leri de çoktur. Şah İsmail Hatai'nin *Elden Gider* redifli gazeline yazdığı na-ziresi aşağıda yer almıştır:

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Uyma gel zer-zinete bir gün iman elden gider
Bağlama ağyare bel el çek güman elden gider
Seslesen تنها deminde pasiban ollam sene
Olma gel kem-itina ki pasiban elden gider
Kesdi hasret hançeri bak kalbi kan oldum nece
Etmesen mihrinle merhem bağrıkan elden gider
Kalmışam sehrade yalgız sariban ol gel mene
Olmasa ger saribanı karivan elden gider
Hardasan ey mehribanım gel kesilmiş takatim
Mehribanım söyleyerdin mehriban elden gider
Gel sevindir birce yol can hanımanım şad ola
Nem çekib göz yaşlarımın hanıman elden gider
Sen gelen yollarda ekdim lale nergiz yasemen
Gel çiçek der gelmesen bağ-bağiban elden gider
Kalmısan تنها ümidle geçdi, Munis ötdü yaş
Bilmedin çok gözlesen imkân zaman elden gider (Gülare Munis, 2007: 236)

Şairin müfredlerinden 2 örnek aşağıda verilmiştir:

Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün

Bir katre eta etdi ata men kana döndüm
Bir damla da bahş etdi ana insana döndüm (Gülare Munis, 2007: 315)

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Karabağdan yol alıb kare bulud gök üzüne

Kara bir perde çekip asımanın gök üzüne (Gülare Munis, 2007: 317)

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

De neden, mavi sulardan doğulur ağ lepeler

Lepeler göz yaşını sahile nur tek sepeler

Sepeler daşlara-çingillara esdikce külek

Küleyi hansı mekândan yere gönderdi felek

Feleyn çarhı dolandıkca deniz dalğalanır

Dalğalar kaynayıb aşdıkc sular çalkalanır

Çalkalandıkca sular ağca köpükler yaranır

Denizin saçlarıdır ağca hörükler yaranır (Gülare Munis, 2007: 289)

Nesîmî'nin *Üzün güldür, lebin leli-şekerbar/Gözün cadu, saçındır mişki-tatar* matlâyla başlayan gazeline 5 bentlik, *Dilbera, men senden ayrı tende canı, neylerem/ Malû mülkü, taxtû tacı, xanimanı neylerem* matlâlı gazeline 5 bentlik, *Merheba! Xoş geldin, ey dildar, xoş gördük seni/Xoşmusan, ey bergüzide yar, xoş gördük seni* matlâlı gazeline 5 bentlik, *Ta gördü güneş ay üzünü derbeder oldu/Bedr aye zeval irdivü dövr-qemer oldu* matlâlı gazeline 5 bentlik tahmis yazmıştır.

Şahin Fazil'in 2 gazeline, Esger Şahi'nin *Eyri kamandan ox at, vur gözelim düz meni/Yar gelen kuçede doğra meni, düz meni* matlâlı gazeline ve İlgar Fehmi'nin *İtib könlüm quşu, yeğin gezir canan olan yerde/Çün adettir dolaşmaq xesteye loğman olan yerde* matlâlı gazeline de birer tahmis yazmıştır. Şairin tahmislerinin tamamı çok başarılıdır.

Divanda şairin 3 murabbai, 10 tane kıta-i kebiresi de bulunmaktadır. 260. sayfadan sonrası koşma vb. şiirleri yer almıştır. Divanda yer alan 4 koşmadan sonra mesnevilerle devam edilmiştir. *Âdem Babamızıdır, Hevva Nenemiz, Cevahir Elidir, Pak Mezar, Zehra-Zehra- Deyib Vursun Üreyim, Varmı Borcu Qaytaran* başlıklı mesnevileri, yine mesnevi tarzında 2 *Bahariyesi*, 2 *Hazaniyyesi* yer almıştır. Hemen ardından şairin *Hazaniye Gezelleri* başlıklı sonbahar konulu gazellerine yer verilmiştir. Burada Ayet-i kerimelerin eşliğinde 2 gazel yer almıştır. Bu şiirlerde başarılı ve duygusal tabiat tasvirlerine yer verilmiştir.

Tebietin Vesfi başlıklı şiiri de mesnevi tarzında olup Güneş ve Ay, Gece ve Seher olmak üzere iki ayrı bölümde yazılmıştır. Bu şiirler, şairin uykusuz gecelerdeki izlenimlerinin ürünüdür denebilir.

İlin Fesilleri, Göy ve Deniz başlıklı şiirleri de Tabiatın Vasfı serisi içinde yazılmış mesnevilerdir. Yine burada *De neden mavi sulardan doğulur ağ lepeler/Lepeler göz yaşını sahile nur tek sepeler* matlalı 4 beyitlik tabiat levhalarından bahseden ritmik bir şiire de yer verilmiştir.

Ölmeyen Analar Şiiri de tarih sahnesinde iz bırakmış Azerbaycan kadın kahramanlarından bahseden bir mesnevidir. Kaside başlığı altında *Yaradan gör ne nizam ile qurub dünyanı/Göyde parlağ Güneşi, yerde ise deryanı* matla beytiyle başlayan 15 beyitli mesnevidir.

Daha sonra Divanda dörtlükler, Müfredlerden sonra hece ve serbest ölçüyle yazılmış şiirler yer almıştır. Divanın sonunda şairin bayatıları (manileri), deyimler ve onlara yaptığı yorumlara, atasözleri ve mesellere yer verilmiştir.

Gülare Munis Divanı, şekil olarak müretteb bir Divan değildir. Nazım şekillerinden önce gazeller alfabetik sırayla dizilmiş, arkasından ise muhtevaya uygun olarak yazdığı mesnevi ve musammatlar, daha sonra da diğer şiirler sıralanmıştır.

Divan Hatime ile bitmektedir. Hatime bölümünü okurken okurlar âdeta şairi yanı başlarında hissetmektedir. Zira şair, Hatimede yazdıkları ile okurlarının her daim yanında, zihninde ve gönlünde olduğunu hissettirip onları yönlendirmektedir.

Gülare Munis bir ritim ustasıdır. Şiirlerinde ritmi başarıyla yakalamış, mazmun ve muhtevayı da bu ritim üzerine başarıyla bina etmiştir. Aruzun kullanılagelen bütün kalıplarıyla şiirler yazmıştır. Şiirlerinin en önemli özelliği ritimle, bu ritmi destekleyen kelime hazinesi, kafiye ve cinaslarla örülmüş olmasıdır. Sehl-i mümtene tarzında, oldukça rahat bir biçimde en zor konuları bile şiire getirip okurlarıyla paylaşmıştır. Dili oldukça sadedir. Genel olarak bu yüzyıl kadın şairlerinin neredeyse hepsinin klasik tarzdaki şiirleri böyledir. Bu gazel ve kasidelerde, mesnevi ve tahmislerde terkip ve tamamlama bulmak neredeyse imkânsızdır. Sade dille derin anlamları şiirde bir araya getirmek, üstelik bunu aruz vezniyle yapmak kolay bir iş değildir. Divan şiirinin serüvenine bakıldığında 16. yüzyılda Mahallileşme'yi savunan, bu uğurda mücadele eden ve Türki-i Basit adıyla, sade Türkçe şiirler yazan, divanlar oluşturan klasik Osmanlı şairlerinden Edirneli Nazmî, Tatavlı Mahremî gibi şairler, günümüz divanlarını okusalar "bunlar bu işi nasıl başardılar" diye çok şaşırırlardı.

Gülare Munis'in şiirlerinde duygu yoğunluğu ön planda olup aşk, tabiat, tabiat levhaları, hayatın binbir türlü cilvesi karşısında insan olarak kalmaya çalışan insan karakterleriyle karşılaşılmaktadır.

Munis, Divanının baş tarafında, “Buradaki bütün şiirlerimi Allah sevgisiyle yazmışım.” diyor. Gerçekten de Munisin şiirleri sevgiyle doludur. İlahi sevgi, beşerî sevgi bu şiirlerde iç içe geçmiş olup Yunus’un *Yaratılanı severiz yaratandan ötürü* dizesindeki ana düşünce bu şiirlerin her mısraında kendini göstermektedir.

Şairin kelime hazinesi çok zengindir. Şiir ve kelime oyunlarını da çok iyi yapmakta, anlam ve şekli bir arada başarıyla kullanmaktadır. *Şer Çelengi* (s.380) ve *Gönder Bir Çiçek* (s.362) başlıklı şiirlerinde uyguladığı Divanlardaki şiirlerin başlıklarından hareketle şiir yazma denemeleri çok başarılı ve orijinaldir.

Şiirlerindeki ahenk ve ritim, bu şiirlerin bestelenmeye de çok uygun olduğunu göstermektedir. Bütün duygusallığına rağmen hikemî-didaktik, âşıkane içerikli şiirlerinde derin bir hikmet, dünyanın geçiciliği, insanoğlunun dünya yaşamındaki temel amacının vurgulandığı görülmektedir.

Şiirlerinin temel konusu, ilahi ve beşerî aşk, tabiat tasvirleri, sevgi, hayatta ve sevgide bekleneni bulmak veya bulamamak, yaşlılık, hayatın önemi, karşılıklı ilişkilerde ezilen taraf olmanın üzüntüsü, geciken veya beklenen ilham vb.dir.

21. yüzyıl Azerbaycan edebiyatında klasik tarzda başarılı şiirler yazan ve Divanlar oluşturan Gülaire Munis’in yayımlanmış iki Divanı birlikte incelendiği takdirde sanatı bütün yönleriyle araştırılmış olacaktır.

Kaynaklar

Avrasya Şairleri Antolojisi C.I. (AŞA) (2015). “Gülaire Munis”. (Baş Editör: Gonca Aydemir Ünal) Antalya: Sahil Kitap. S. 564-566.

Buzovnalı, Arif (2017). “Gülaire Munis”, *Hezer Tezkiresi*. Bakı: “Zerdabi LTD”. s. 12-17.

Fazıl, Şahin (2006). “Gülaire Munis”, *Tezkire-yi Şahin*. Bakı: MBM. s.588-595.

Gülaire Munis, Cıdır düzü. Edebiyyat Gezeti. (E.T: 20.09.2023)

Gülaire Munis-15 İllik Varislik. Füyuzat TV (E.T: 20.09.2023)
https://www.youtube.com/watch?v=RIQI8H_ad6I

Gülaire Munis-Şaire- Hayat Hikayeleri- TRT Avaz (E.T: 20.09.2023)
<https://www.youtube.com/watch?v=aI6Bk7W7IXE>

<https://www.edebiyatgazetesi.net/?Syf=26&Syz=757059&/G%C3%BClare-Munis-Azerbaycan->

https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid0GAVeXErR4m9m1u66wZnq47HdLbKYMm2zqEYemtbiNKRSYxwShXYgxh34iKNr5Xcdl&id=100010306536093

- Gülaire Munis (2006). *Benövşe Yağışı*. Bakı: Nurlar.
- Gülaire Munis (2007). *Divan*. Bakı: MBM.
- Gülaire Munis (2008). *Göyden Alma Düşmedi*. Bakı: MBM.
- Gülaire Munis (2008). *Lale Gülünün Sirri*. Bakı: MBM.
- Gülaire Munis (2008). *Söyle Mene Ay Nene*. Bakı: MBM.
- Gülaire Munis (2009). *Gizlenmişem Tap Meni (Çocuk Şiirleri ve Bulmacalar)*. Bakı: MBM.
- Gülaire Munis (2009). *Hanı Toplanın Topu*. Bakı: MBM.
- Gülaire Munis (2009). *Teselli Ver Mene*. Bakı: Nurlan.
- Gülaire Munis (2010). *İtkin*. Bakı: MBM.
- Gülaire Munis (2010). *Müdrük Zeytun Ağacı (Çocuk Şiirleri ve Bulmacalar)*. Bakı: MBM.
- Gülaire Munis (2011). *Ferman Allah'dan Gelib. (Gazeller, İlahiler)*. Bakı: MBM.
- Gülaire Munis (2012). *Müdrüklerden Eşitdiklerim*. Bakı: MBM.
- Gülaire Munis (2013). *Son Dayanacag: Senedli Hekayeler ve Miniaturler*. Bakı: MBM.
- Gülaire Munis (2013). *Söyle Mene Ay Nene*. Bakı: MBM.
- Gülaire Munis (2013). *Yad Planetden Gelen Oğlan. (Yabancı Gezegenden Gelen Oğlan)*. Bakı: MBM.
- Gülaire Munis (2015). *Böcek Yemez Çiyelek*. Bakı: MBM.
- Gülaire Munis (2015). *Munisin Deyimleri*. Bakı: MBM.
- Gülaire Munis (2015). *Sahil'in Arzuları, Arzuların Sahili*. Bakı: MBM.
- Gülaire Munis (2018). *Gözeldir Bayrağımız, Cennettir Torpağımız*. Bakı: Ecoprint.
- Gülaire Munis (2018). *Tap Tapmaca, Balaca*. Bakı: Ecoprint.
- Gülaire Munis (2019). *Emin, Sen Ölmemişen*. Bakı: Ecoprint.
- Gülaire Munis (2019). *Milyonları Olmayan Xeyriyyeçi*. Bakı: Ecoprint.
- Gülaire Munis (2019). *Yaddaşlarda Yaşayanlar*. Bakı: Ecoprint.
- Gülaire Munis (2022). *"Şirin Yalanlar" Nağıllar*. Bakı: Füyuzat.
- Gülaire Munis (2022). *Sevek Azerbaycanı*. Bakı: Füyuzat.
- Gülaire Munis (2023). *Ahtar Denizde Meni*. Bakı: Füyuzat.
- Gülaire Munis (2023). *İkinci Divan*. Bakı: Füyuzat.
- Gülaire Munis (2023). *Nura Qerq Olan Ömür*. Bakı: Füyuzat.

Gülare Munis (2011). *Ana Dilim, Can Dilim (Hikâye ve Yanılmaç-lar, Gazeller, İlahiler)* Bakı: MBM.

Şaire Gülare Munis'in Arxivinden: Heyat Hekayesi: (E.T: 20.09.2023)

***

Mahire Mahi (d. 1957)

Mahire Nerimankızı Mahi Abdullayeva 12 Haziran 1957 yılında Azerbaycan'ın Lenkeran şehrine bağlı, eğitime önem veren Veravul köyünde, eğitilmiş bir ailede doğmuştur. Şiir yazmaya öğrencilik yıllarından başlayan şairin ilk şiiri *Payız Toyu (Sonbahar Düşünü)* adıyla Lenkeran'da yayımlanmakta olan *Leninçi Gazetesinde* basılmıştır. Mahire Hanım, Azerbaycan Devlet Üniversitesinin (şimdiki adı Bakü Devlet Üniversitesi) Filoloji Fakültesinde okurken şiir ve edebiyatla daha yakından ilgilenmiş, hece ve serbest ölçülü şiirler dışında aruzla da klasik tarzda şiirler yazmaya başlamıştır. Hem şair hem de yazar olan Mahire Mahi'nin dünyyalardan oluşan *Üşyan, Yalan Dünya, Yaranış, Gayıdış* isimli kitapları vardır.

Şairin şiirlerinden oluşan eserleri ise *Üreyimden Kaçıram Men, Memnim Dünyam, Gezel De Ki, Gezeller, Seçilmiş Eserler ve Divan'*ıdır.

4'ü nesirle olmak üzere toplam 8 kitabın müellifi olan Mahire Hanım II. Divanını yayına hazırlamaktadır. 2 kız ve bir oğlu olan Mahire Hanım 2 torun sahibidir. Hâlihazırda emekliye ayrılan ve Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı tarafından Özel Emeklilik Ödülü ile taltif edilmiş olan şair ve yazar Mahire Mahi, Azerbaycan Yazıcılar Birliğinin üyesidir.

Mahire Mahi Divanı Hakkında

Mahire Mahi Divanı 2022 yılında basılmış olup 293 sayfadır. Divanda Azerbaycan Bilimler Akademisi çalışanlarından *Azerbaycan Gezeli (Bakü: 2018)* adlı eserin de müellifi olan Filolog Doç. Dr. Vagif Yusifli tarafından *Mahi'nin Gezel Dünyası* (s.3-16) başlıklı bir inceleme yazısı yer almıştır.

Yusifli, bu yazısında Mahire Hanım gibi kendisinin de Bakü Devlet Üniversitesindeki meşhur hocalardan, özellikle Fuzuli uzmanı Prof. Dr. Samet Alizade ve Eli Fehmi'den dersler alarak klasik şiiri sevdiğini vurgulayarak Azerbaycan gazelinin geçirdiği evrelere kısaca temas etmiştir.

O, 19. yüzyılın II. yarısından itibaren Seyyid Azim Şirvani ve Hurşidbanu Natevan gibi şairler tarafından gazelde anlaşılır bir dil ve üs-

luba yönelmenin temelini atıldığını bildirmiştir. Azerbaycan gazelinin dil ve üslubunun sadeleşmesi ve halkın anlayacağı bir üsluba yönelmesi işinin 20. yüzyılda meşhur gazel şairi Elağa Vahid tarafından gerçekleştiğini, Vahid'den sonra gazel yazan Elekber Şahid, Hacı Mail, Enver Nezerli, Eliğa Bakir, Rüstem Samit, Mirhaşım Talışlı, Şahin Fazil, Hacı Elemdar ve Seyidağa gibi şairlerin de bu yolu devam ettirdiklerini bildirmiştir. Yusufli, şiirlerinde klasik gazeldeki şekil ve anlama sadık kalarak sade ve anlaşılır dille yazdığı gazelleriyle, Mahire Hanım'ın da bu şairlerin devamcısı olduğunu vurgulamıştır. Klasik şiirin önemli unsurlarından olan klasik mazmun ve mefhumların şiirde kullanımının Mahire Hanım'ın gazellerinde başarıyla uygulandığını, Fuzuli vb. klasik şairlerin şiirleri ile şairin şiirlerini mukayese ederek örneklerle göstermiştir (8-10).

Dibace (s.17-27)'ye *“Salam olsun o şeir ehline ki, aldı kitabım/Bu kitab erseye gelsin deye, ta qalmadı tabım* matlalı bir gazelle giriş yapan şair, aslında bu gazelde Divanını yazıp tamamlama süreciyle ilgili birçok hususu da açıklamıştır.

Şair, arzu sevdalı olan gönlünün yıllardan beri Divan bağlamak arzusuyla çarptığını, Divan edebiyatının, kendisini ahenruba (kehribar) gibi çekmekte olduğunu bildirmiştir.

Şair, yıllarca Divan edebiyatını araştırdığını, birçok kaynağı okuyup bu alanda kendini yetiştirdiğini kaydetmiştir. Divanını oluştururken şair ve tezkire yazarı Prof. Dr. Şahin Fazil ile de görüşüp onun fikirlerinden istifade etmiştir.

Yine uzun bir gazelle Divan yazmaya başladığını ve bu yolda Allahın yardımını beklemekte olduğunu bildiren şair, gazellerinin esas konusunun Allah sevgisi ve Allah'ın birliğine ve varlığına olan inanç, dünyaya ve insanlara olan sevgi ve hoşgörü olduğunu kaydetmiştir. Konuya uygun olarak 14 gazelin yer aldığı bu Dibace, daha çok manzum Dibace özelliği göstermekte olup şair, gönlünden geçenleri burada şiirle ifade etmiştir.

Klasik şairlerden günümüze kadar şiirlerde söz edilen aşk konusu Mahi Divanı'nın da esas konularındandır. Şair, aşkla ilgili olarak Nizâmî-i Gencevî'nin aşk felsefesine sadık kalmakta ve *“Menim fikrimce, Dünyanın cazibe gücü onun etrafında, üstünde ve daxilindekilere qarşı olan eşqidir. O eşqidir onu öz oxu etrafında fırladan...”*(2022: 24)” demektedir.

Şair, *“Belelikle, hürmetli oxucum, uzun müddetdir ki, “Divan” bağlamaq eşqi ile döyünen qelbimin bu gözəl arzusu heyata keçmek üzredir. Sizi illerden beri zehnimin, qelbimin süzgecinden keçib gelen qezellerimle, bütün*

varlığımla erseye gelmesini arzuladığım “Divan”ımla görüşe devet edirem (2022: 29).” diyerek Dibacesini tamamlamıştır.

Dibaceden sonra Münacat, Naat bölümleri yer alır ve sonra gazeller başlar. Geleneğe uyarak Divanın sonunda Hatime bölümüne de yer verilmiştir.

Divanda 6 münacat yer almıştır. İlk münacat *Sensen yere, hem asimana Sahibi-Sultan, Sensen bu kainata nizam emri veren Can* matlaıyla başlayan 18 beyitlik; 2. ise 8 beyitlik mesnevi şekliyle yazılmıştır. Diğer 4 münacat ise gazel nazım şekliyle kaleme alınmıştır.

Naatlar başlığı altında Divanda 2 naat yer almıştır. Bunlar, Hz. Muhammed’in övgüsünde yazılmış *Senin helminle nurlandığ, cehaletden xilas olduq/Tapıb düzgün yolun eşqin, zelaletden xilas olduq* matkalı bir gazel ile *Ey Allahın elçisi Mehemed/Sadiq qulu, bendesi Mehemed* matla beytiyle başlayan 11 beyitli bir mesnevidir.

Sayfa 40’tan itibaren Divan’ın gazeller bölümü yer almış olup şairin 200’ü aşkın gazeli bulunmaktadır. Mahi Divanı’nda gazeller alfabetik olarak sıralanmamış; gazeller, münacat ve naatlar kendi içinde numaralandırılmıştır. Mahire Hanım, gazellerini tasnif ederken bir gazelde biten duygu ve düşüncenin takip eden gazelle devam etmesini sağlamış ve bu yöntemin Divan şiirinde ilk defa kendisi tarafından uygulandığını bildirmiştir.

Örneğin Divandaki 2. gazelin makta beyti *Verecek göydeki Yarın ki sene sebrü-qerar, Edecek könlünü hoş, Mahi tek o eşqe* salan şeklindeyken 3. gazelin matla beyti *Eşqe alude olub, hicr ile peyman eledim/O gözəl qelb evimin yolların al-qan eledim* şeklinde aşk konusunun anlatımıyla devam etmektedir. Bu hususa Divanda genellikle uyulmuştur.

Divanın sonunda Tekbeytler (müfredler), matla ve kıtalar bayatılar (maniler), Tekbendler (bazısı rubai bazısı dördlük olmakla), şeirler başlığı altında muhammes tarzında *Dünya bele deyildi ki dünyanı biz talan etdik* redifli 7 bentli şiir ve diğer hece ile yazılmış şiirleri de yer almıştır.

Nazireler başlığı altında Nizâmi-i Gencevî’nin *Sen hele çox növcavasan men deyışdim çox yaman/Sen gözelleşdin benimse gencliyimden yox nişan* matlalı gazeline şairin yazdığı *Sen deyişmezsen, Sene etmez eser sonsuz xezan/Çox heveslendim, ama rehmi etmedi zalım zaman* matlalı 7 beyitlik naziresi, Eli Elemin adlı şairin Mahire Hanım’ın *Çek çekesen* redifli gazeline yazılmış *Gemi leşker kimi gönderdi felek, çek-çekesen/Dayanıb, baxdı uzaqdan, nece sen tek çekesen* matlalı gazeline yazdığı nazire, Elağa Vahid’in *Narazıyam, ey gül, mene imdad elesen de/Naşad eleyen könlümü dişad elesen de* matlalı gazeline yazdığı nazire ve kendisinin *Amadedi*

könlüm, kırılar indice gemden/ Bilem ki, ne ister bu geder gem bu bedenden matlalı gazeline yazdığı nazire olmakla toplam 4 nazire gazele yer verilmiştir.

Tahmisler başlığı altında Divanda bir tahmis vardır. Şairin *Mene senden danışan her kesi hemdem bilirem/Dediği her nedise, könlüme melhem bilirem* matlalı gazeline şair İman Eloğlu tarafından yazılan 5 bentlik tahmis burada yer almıştır.

Tekbeytliler başlığı altında şairin 44 müfredine yer verilmiştir. Bu müfredlerde şair hikemi, felsefi, satirik görüş ve düşüncelerini başarıyla yansıtmıştır. Son dönem kadın şairlerin divanlarında müfred nazım şekline özel bir önem verilmiştir. Bunun ayrıca incelenmesi gereken bir konu olduğunu belirtmekte fayda vardır.

Müfredlerden sonra 10 bayatı (mani), 16 tekbentli (rubai) yer almıştır.

Şairin hece ölçüsüyle yazdığı şiirlerinden ise *Payız Havasına Köklenib Gelbim, Belke, Sığırçın, Durna Gatari* adlı şiirleri Divanda yer almıştır.

Mahire Mahi Divanında Karabağ konusu, Karabağ acısı çok samimiyetle ve başarıyla yansıtılmıştır. Hem gazellerinde, hem mesnevisinde ve hece ile yazdığı şiirlerde, özellikle *Sığırçın* adlı şiirinde bu acı etkili bir biçimde ifade edilmiştir.

Sayfa 238'den itibaren *And Yerimiz Şehidler* başlığı altında *Garabağım Garabahtım* alt başlığında Karabağ savaşı ve bu savaşta mücadele eden şehitlerle ilgili gazel ve diğer nazım şekilleriyle yazılmış şiirler yer almıştır. Karabağ savaşı ile ilgili, 2016 Nisanında vefat eden şehitlerimizi konu edinen birçok gazeli bulunan şairin Azerbaycan'ın Milli Kahramanı şehid Mübariz İbrahimov'a hasrettiği *Aç Qoynunu, Ana Veten* adlı 22 beyitlik bir mesnevisi de Divan'da yer almıştır. Bu şiirde, başlangıçtan günümüze kadarki bir acı olaya da ışık tutulmuştur:

Karabağdan keçerek ağ buludum kare gelib
Gözü leysan dolu köksünden alıb yare gelib (Mahi, 2022: 244)

Divandaki son şiir *Gün ve Ay* başlıklı epik poemadır. 77 beyitlik bir mesnevi olan *Gün ve Ay* şiiri, klasik çift kahramanlı aşk mesnevileri tarzında yazılmış bir eserdir. Genel olarak Divanda gazeller başlığı altındaki şiirler arasında da mesneviler bulunmaktadır. Ay ve Güneşle ilgili efsanelen hareketle yazılmış olan bu mesnevi çok güzel bir hikâye olup sade bir

dille, akıcı bir biçimde kaleme alınmıştır. Bu eser, okullarda hem mesnevi nazım şeklinin öğretilmesinde hem de dürüstlük, emanete sahip çıkıp sözüne sadık kalma vb. gibi güzel hasletlerin yetişen nesillere aktarılmasında önemli bir kaynak olarak kullanılabilir.

Mahi Divanında Anadolu Türkçesine has kelimeler de yer almıştır. Ötesi yohdur, ayarla, vb. gibi bu kelimeler ortak Türkçeye varma yolunda, özellikle klasik şiir metinlerinde yer alması açısından büyük önem arz etmektedir. Divanın sonunda Hatime bölümü yer almıştır. Azerbaycan'da son dönemde basılan Divanlarda Hatime bölümüne genellikle yer verilmiştir.

Hatimede şair, okurlarını selamlayarak onlardan aldığı güç ve kuvvetle, facebook gibi sosyal medya gruplarında paylaştığı gazellerine gelen olumlu yorumlarla Divanını tamamlayıp bastırıldığını bildirmiş ve bunun için okurlarına teşekkür etmiştir.

Mahire Hanım, aruzu çok iyi kullanmış, şiirlerini duyup hissederek âdeta takti yaparak yazmıştır. Genellikle uzun, 4 tef'ileden oluşan vezinleri tercih etmekle birlikte kısa ve ritmik vezinleri de kullanmıştır.

Mahi Divanı'nda özellikle gazellerin, gerçek bir aşğın dilinden yazıldığı görülmektedir. Şairin âşıkane-şuhane gazelleri çoktur. Bu yönüyle bu Divandaki şiirler, diğer kadın şairlerin şiirlerinden farklılık arz etmektedir. Şairin tasavvufi-irfani şiirleri de vardır. Allah aşkı genel olarak bu şiirlerin birçoğunda ön planda olup samimiliği ile dikkat çekmektedir. Hikemi-didaktik unsurlar, Karabağ savaşı, Karabağ yarası, bu savaşta vatan uğruna canını veren kahramanlarla ilgili şiirler de Divanda yer almıştır.

Klasik mazmunların dışında şair kendisine has orijinal mazmunlar da kullanmıştır. Derya, deryada yüzen gam gemisi, keder koması (gam kulübesi) vb. mazmunlar şairin kendisine has orijinal mazmunlarından. Şiirlerinde özgürlük, özgürce uçan kuş, sahra, çöl, gam çölü, deniz, gemi, gam deryası, gam kervanı vb. ifadeler sıklıkla geçmektedir. Şair, kozmik unsurlardan da gazellerinde sıkça bahsetmiştir. Ayrılık, gurbet, hicr, hicran, hasret, vatan hasreti, sevgiliye ve bütün sevilenlere olan hasret ve gurbet duyguları; vuslat, şem, pervane, şeh, çiğ, çiğdem mazmunları da onun şiirlerinin esas konusunu oluşturmuştur. Gökyüzü, engin semalar, yıldızlar, ay, kuşlar, engin semalarda süzülen özgür kuşlar, dünyanın geçiciliği, feleğin zulmü, insanların hırsı, gam, tasa, elem, keder, bu zorluklar karşısında metin olmaya çalışan insan, şairin şiirlerinin temel konusunu oluşturmuştur. Mahi Divanı'nda irfani, felsefi ve didaktik unsurlar da ön plandadır.

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

Könül zindan olar daim yerim gurbet olan yerde
 Cehennemtek keçer ömrüm melal hesret olan yerde
 Yalan dünya deyib durma gören var mı dürüst âlem
 Dürüst ahtarma ey Mahi ölüm şerbet olan yerde (Mahire Mahi, 2022: 63)

Âşıthane ve şuhane tarzda kaleme aldığı şiirlerinde Nesimi'nin gazel-
 lerindeki sevgiliyle senli benli üslubun izleri görülmektedir:

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Meni yaddan¹⁰³ soruşan¹⁰⁴ ay deli yarım necesen
 Deye bilmir ki dilin "Nazlı nigarım, necesen"
 Ele keçdin ki bu bağdan tökülüb gül leçeyi
 Küle dönmüş bağatım¹⁰⁵ ey gülüzarım necesen
 Hanı şakrak gülüşün şah yerişin şuh duruşun
 Kaşı-kirpikleri buz saçları karım necesen
 Kara gözlerde donub çekdiyin hicran havası
 Üreyin derde salan gözleri zarım necesen
 Bu yazık Mahi solan gül bağının bağbanıdır
 Gayıdıp gelmedi bülbül koca sarım¹⁰⁶ necesen (Mahire Mahi, 2022: 88)
 Klasik mazmunların kullanımı yönüyle aşağıdaki şiire bakılabilir:

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Men cahan mülkünden el çekdikce sevda hetrine¹⁰⁷
 Sen kul oldun nefsine bir fani dünya hetrine
 Köçdü sehalara Mecnun oldu hemdem vehş ile
 Düşdü mal-mülkünden ayrı eşgi-Leyla hetrine
 Çekmeyen sevda gemin aşiglere ta'n eyleyer
 Kesdi barmağın ne cür¹⁰⁸ nadan Züleyha hetrine
 Men çoh aşigler görüb agâhı oldum eslinin
 Görmedim eşginde güsrün¹⁰⁹ hetta tegva¹¹⁰ hetrine

---

¹⁰³ Yabancıdan

¹⁰⁴ Soran

¹⁰⁵ Bahçelerim

¹⁰⁶ Serçe ailesinden olan yırtıcı kuş türüdür

¹⁰⁷ Hatırına

¹⁰⁸ Tür, türlü

¹⁰⁹ Kusurun

¹¹⁰ Takva

Min bela çekmiş sevenler derde ahtarmış deva
Gizli tutmuş her gemin¹¹¹ aşığı-rüsva hetrine
Mahi gem deryasına gerg¹¹² okdu etmezsen hilas
Tor¹¹³ atub deryaya indi mahi-derya hetrine (Mahire Mahi, 2022: 108)

Kaynaklar

Nerimangızı, Mahire Mahi (2014). *Menim Dünyam*. Bakı: Elm ve Tehsil
Nerimangızı, Mahire Mahi (2019). *Gezel De Ki*. Bakı: Elm ve Tehsil
Nerimangızı, Mahire Mahi (2022). *Divan*. Bakı: Elm ve Tehsil
***

Pünhan Seda (d. 1959)

Pünhan Seda, 1959 yılında Bakü'nün Maştağa Kasabasında eğitimli bir ailede dünyaya gelmiştir. 1978 yılında 128 numaralı okulu bitirmiştir. Şiir yazmaya öğrencilik yıllarında başlamış ve okukda düzenlenen programlarda ilk şiirlerini okumuştur.

Edebiyat dünyası, onu ilk defa 2000 yılında yazar Azize Caferzade'nin vasıtasıyla tanımıştır. Yazdığı şiir ve maniler Azerbaycan Devlet Radyosunda *Pünhan Seda'nın Yanvar Bayatıları* (Ocak Manileri) ve *Pünhan Seda'nın LirİKası* (şiirleri) başlığı ile defalarca yayımlanmıştır.

Şiirleri ve nesir eserleri süreli yayınlardan *Azerbaycan Dergisi*'nde, *Halk*, *İmpuls*, *Olaylar*, *Bütöv Azerbaycan*, *Nebz*, *Paklık* vb. gazetelerde basılmıştır. *Bir Yağış İsteyirem* adlı ilk kitabı 2003 yılında Prof. Dr. Azize Caferzade'nin takrizi ile yayımlanmıştır. 2008 yılında *Gel Açılın da Sabah* adlı ikinci kitabı yayımlanmıştır. 2013 yılında şairin *Eli Aşığlerine Hediye* adlı kitabı basılmıştır.

Pünhan Seda, 2010 yılından itibaren Azerbaycan Yazıcılar Birliğinin üyesidir (Sona Xeyal, 2014: 60-73). Şair, üç kitabın müellifi olup onlarca eseri yayına hazırlamış, editörlüğünü yapmıştır. Pünhan Hanım'ın 1 çocuğu ve 5 torunu bulunmaktadır. Klasik tarzda güzel gazel ve tahmisleri bulunan şairin aşağıdaki şiiri, Nesimi'nin *Sen ey dilber iki alemde cansan/ Gel, ey canım mene sor ki ne cansan* matlalı şiirine tahmis olarak yazılmıştır.

---

¹¹¹ Gamin

¹¹² Gark

¹¹³ Ağ

Nesîmî'yi Tahmis¹¹⁴

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ûlün

Dediler her kese sirri-nihansan
O genci-âlîde dürri-yegânsan
Zekâda heşmeti-şahi-cahansan
"Sen ey dilber iki âlemde cansan
Gel, ey canım mene sor ki ne cansan"

Eder âşık senin hicrinle feryad
Ki çeşmi-nem nevalı kalbi naşad
O çehren ki görünmez yare heyhat
"Felek hüsnünde heyrandır melek mat
Ne deryasan ne gövhersen ne kansan"

Camala bahıram "inna fetejna"
Kamala bahıram "inna fetejna"
Bu könlü yahıram "inna fetejna"
"Yüzünden ohuram "inna fetejna"
Kelamullah ile seb'ül-mesansan"

Tamamen lekeler solmuş lebünden
Meyi-hoşnud revan olmuş lebünden
Şeker esel ki dad almış lebünden
"Heyati-Hızır buldum uş lebünden,
Anınçun çeşmeyi-abi-revansan"

O gözler ki baxar hey yane-yane
Ki fettani-nezer ile hayane
Bele çeşmi-beşer görmüb zeman
"Gözünden fitne yayıldı cehane
Meger kim fitneyi-ahirzemansan"

Nedir Cennet saçın buyı sübutdu
O zülfün etri çok kalbi ovutdu
Seni kim gördüse kendin unutdu
"Saçın buyı Hetavü Rumi tutdu
Bu buy ile meger enberfeşansan"

¹¹⁴ Şiir ilk defa burada yayımlanmaktadır.

Camalıdır kamalat içre mehzen
Meqami-hüsnide âli feget sen
Siyah zülfün olup esrare medfen
"Saçından çün bilindi küntü kenzen
Beyan eyle beyan şerhi-beyansan"

Telin govğasına sinendi meydan
Edermi aşığı ol seyre mehman
Ne yazsın bu kalem şenine şayan
"Cahan oldu bugün hüsnüne heyran
Meger kim âlemi-kişversitansan"

Her aşkın olubdur öz zamanı
Bu hak sözdür deyil zennü gumanı
Ki aşkın yokdurur yahşı-yamanı
"Cahanın çohdurur sudü ziyanı
Bu gerçek aşika sen biziyorsan"

Kadün Tubadu pürbeladu eyne
Revişün derdlere devadu eyne
Gelişün ömre ba-sefadu eyne
"Beladur kametün emma ve leyken
Bu kadd ile belayı-nagehansan"

Saçın zencirine müştak esirler
O zülfî-tarine dustak esirler
Hey ötdükce karinelər esirler
"Camalıdan eyan oldu bu sirler
Eyan oldu bugün Hakdan beyansan"

Nedir şetrenci-lövhide vezir at
Piyada resmdür şahi eder mat
Gözel canan senin aşkınla heyhat
"Cahan hüsnün katında oldu şehmat
Demadem hüsnüne heyran olur can "

Kamalınlı dağıtdın keli-gövher
Bu dürrə padişahi-Rumi-Qeyser
Verer dünyaları kişverbekişver
"Lebünden zahir oldu abi-Kövser
Meger kim sen heyati-cavidansan"

Gelemler çox yazıb dastan adına
Kim imdad istedi yetdin dadına
Nola men miskini sal bir yadına
"Cahan yandı bugün eşqin oduna
Yaharsan âlemi atəşzebansan"

Ne bad idi esince egli aldı
Temamen ehli-erz bihuş(i) qaldı
Ne sehr idi el-âlem derke daldı
"Seba zülfün tozundan ıtr kıldı
Meger sen nafeyi-enberfeşansan"

Akıl vermek bu halka olsa caiz,
Ger olsun bu müsellemler işde nafil
Gelib imdadıma yetişsen hergiz
"Mene sen naklini erz etme vaiz
Anınçun kim yalançı gissehansan "

Zavallı aşkın pejmürde gülmez
Üzünden gam tozun illerle silmez
Könüldə rehmine ümmid kesilmez
"Dehanın sirrini heç kimse bilmez
Ecayib nöğtesen, hem hürdehansan"

Adın kalbimde hekk oldu ezelden
Vücudum nur ilə doldu ezelden
Şeha Pünhan sene kıldı ezelden
"Nesimi çün seni buldu ezelden
Hakikat bildi kim sen lâmekânsan"

Kaynaklar

Sona Xeyal (2014). *Maştağa Ziyalı Kadınlar Meclisi'nin Ana Almanahı*. Bakı: MBM. s. 60-73.

***

Sona Heyal (d. 1961)

20-21. yüzyl Azərbaycan edebiyatının klasik tarzda şiirler yazan önəmli kadın şairlerinden biri de Sona Heyal'dır. Sona Hanım akademisyen kadın şairlerdendir.

Bu satırların yazıldığı tarihte 62 yaşını geride bırakmış olan Sona Heyal'ın zengin bir biyografisi bulunmaktadır. Öyle ki şairin bütün eserlerini bir araya getirip tam biyografisini oluşturmak da güçtür. Sona Hanım, ilk çalışmalarını sağlık alanında yapmış, uzun bir süre bu alanda çalıştıktan sonra edebiyat ve gazetecilik alanlarında eğitimini tamamlamıştır. Günümüzde akademisyen, araştırmacı, şair, yazar ve gazeteci olarak faaliyetlerine devam etmektedir.

Sona Heyal'ın Sağlık Alanındaki Çalışmaları

Sonahanım Hemid Kızı Hadıyeva, 19 Haziran 1961 yılında Bakü'nün Maştağa kasabasında doğmuştur. 1976 yılında 255 numaralı ortaokulu, 1978 yılında ise 187 numaralı liseyi bitirmiştir. 1981 yılında Bakü'deki 1 sayılı Tıp Mektebinin (Sağlık Yüksekokulu) Ebelik şubesinden, 1991 yılında ise Bakü Devlet Üniversitesi Biyoloji Bölümünden mezun olmuştur. 1986-88 yılları arasında İhtiraçılık (Kâşiflik) Enstitüsünde, 1995-99 yılları arasında ise Elmi-Tedkikat Ekincilik (Ziraat) Enstitüsünde eğitim almıştır.

Bu süreçte alanıyla ilgili farklı yerlerde görev yapan Sona Hanım, daha Tıp Mektebi öğrencisiyken 1979 yılında 7 Sayılı Birleşmiş Şehir Hastanesinin Laboratuvarında çalışmıştır. Okulu bitirdikten sonra hastanenin Cerrahi şubesinde hemşire olarak işe başlamış ve buradan 6 aylığına Anestezi ve Yoğun Bakım kurslarına gönderilmiştir. Bir süre burada çalıştıktan sonra yine Laboratuvardaki görevine kıdemli çalışan olarak geri dönmüştür.

Klinik, biyokimya, seroloji laboratuvar alanlarında ihtisas sahibi olmuş, bu alanda eğitimini tamamlayarak Laboratuvar hekimi ve müdürü olarak 5 yıl çalışmıştır.

2 yıl boyunca Tedris-İstehsalat Kombinatı'nda (Sağlık Meslek Liselerinde) lise öğrencilerine hemşirelik kursu verdikten sonra Maştağa Medeniyet Evindeki iki yıllık Tıp Kurslarını yönetmiştir.

Böylece Sona Heyal, 18 yıl boyunca sağlık sektöründe çalışmış ve çeşitli ödüllerle taltif edilmiştir. Sovyet dönemindeki Komsomol (Gençlik) teşkilatının hastanedeki şubesinde kâtiplik ve çeşitli kurumlarda başkanlık yapmıştır. Çalıştığı kurumlardaki gazete ve dergilerde, çeşitli süreli yayınlarda alanıyla ilgili bilimsel, tıbbi-biyoloji içerikli yazılar kaleme almıştır.

Sona Hanım, hâlihazırda Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi M. Füzuli adına Elyazmalar Enstitüsünde Tıp Tarihi üzerine araştırmalar yapmaktadır. *Mehemmed Nidai'nin Menâfiü'n-Nas Adlı Eserinin Tıp Tarihinin Öğrenilmesinde Menbe Kimi* adlı Doktora tezini bitirmiş olup savunmasını yapmak üzeredir. Bu konuyla ilgili olarak Türkiye'de 5, İran'da 1, Azerbaycan'da ise 30'u aşkın bilimsel makalesi yayımlanmıştır.

Mehemmed Nidâî'nin 16. yüzyılda, II. Selim döneminde (1566-1574) hekimbaşı olarak çalışmış önemli bir Azerbaycan aydını olduğunu vurgulamakta fayda vardır. Sona Heyal, Nidâî'nin *Kitabı Tıbb-ı Manzum* ve *Menâfiü'n-Nâs* eserlerinin Bakü nüshalarını yayına hazırlayıp bastırmıştır. Ayrıca bu konularla ilgili olan *Şark Tıp Tarihine Bir Nazar* ve *Tıp Tarihi ve Mehmed Nidai* adlı bilimsel eserleri de yayımlanmıştır.

Edebiyat Alanındaki Çalışmaları

Şair, Divanının Dibacesinde de anlattığı gibi bilimin çeşitli dallarında okuyup çalışsa da edebiyat ve klasik şiir bir mıknaş gibi onu kendine çekmiş ve 1993-98 yılları arasında Bakü Devlet Üniversitesinin Filoloji Fakültesinde 2. Öğretimi tamamladıktan sonra 2004-2006 yılları arasında Bakü Slavyan Üniversitesinde Edebiyat üzerine Yüksek Lisans yapmıştır.

1997-1998 yılları arasında 255 numaralı okulda biyoloji ve dil-edebiyat derslerini okutmuştur.

1998 yılından itibaren Azerbaycan Yazarlar Birliğine üyedir. Yazarların 11. Kurultayına temsilci, Kurultaydan sonraki açık oturumda da Yazarlar Birliği nezdinde faaliyet gösteren İrs komisyonuna başkan seçilmiştir.

Sona Hanım, 1996 yılında Elyazmalar Enstitüsünde işe başlamış, burada 19. yüzyılın önemli şairlerinden Mirze Ebdülhalık Yusif'in hayat ve yaratıcılığı üzerine Namizedlik tezi (Doktora tezi) hazırlamıştır.

Halen, Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Mehmed Fuzuli adına Elyazmalar Enstitüsünde büyük ilmi işçi (kıdemli personel) olarak görev yapmakta olup bilimsel ve edebî çalışmalarına devam etmektedir.

Sona Heyal, 12 yaşından itibaren şiir, 14 yaşından sonra ise hikâyeler yazmıştır. 1987 yılında Maştığa Medeniyet Evi'nde şair Novruz Genceli (d.1921-ö.1995)'nin oluşturduğu Samed Vurgun Poeziya Kulübü'nün üyesi olmuş ve *Ana Borcu* adlı ilk şiirini de bu zamanlar kaleme almıştır. Aynı yıl *Azerbaycan Gençleri Gazetesinde*, Sona Hanım'ın şiirleri

ile ilgili Novruz Genceli'nin *Yaradıcılık İrade Talep Edir* adlı takdim yazısı yayımlanmıştır.

Sona Heyal'in ailesinde de birçok şair yetişmiştir. Babası Hemid Bey, erkek kardeşleri Ağamehdi ve Ağakerim Beyler, kız kardeşlerinden Yegâne Hanım ve yeğenlerinden Şahin Kâmil ve Heyal Zeynal da şairdirlere. Uzak akrabalarından merhum Mir Celal, Elağa Bakir ve Elekber Şahid de klasik tarzda şiirler yazmış önemli 20. yüzyıl şairleridir.

Böyle bir edebî muhitte yetişen şairin ilk şiir kitabı 1993 yılında yayımlanan *Aç Gapını Gelim Dünya* adlı eseridir. Sonraki yıllarda şiir kitaplarının ve edebiyatla ilgili eserlerinin sayısı artmış; Divanı dışında 12 şiir ve 7 hikâye kitabı basılmıştır.

Klasik Edebiyatı Yaşatmak Amacıyla Edebî Meclis Oluşturma Çalışmaları

Sona Hanım edebî cemiyet ve topluluklar çerçevesinde daha fazla eser üreteceğine inanmaktadır. Bu sebeple yıllardır edebî meclisler oluşturmakta, yetişmekte olan şair ve yazarların önünün açılmasına çalışmaktadır.

İlk olarak 1993 yılında Maştağa Medeniyet Evi'nde *Maştağa Şairler Meclisini* tesis edip başkanlığını yapmıştır. 1993 yılında köklü bir edebî meclis olan Mecmeü's-Şüera'ya üye olmuştur. 23 Aralık 1994 yılında şair ve akademisyen Hacı Mail ile birlikte *Fuzuli Edebî Meclisi*'ni tesis etmiş ve burada kâtiplik görevini üstlenmiştir. 1995 yılında *Fuzuli Edebî Meclisi* dâhilinde Maştağa kasabasında *Şefai*; Bakıhanov kasabasında *Kudsi* ve I. Zabrat Kasabasındaki 28 Mayıs Kütüphanesi nezdinde *Vahid Edebî Meclislerini* tesis etmiştir. Buradaki amaç, uzak yerlerden Fuzuli Edebî Meclisine ulaşmakta zorluk çeken şair ve yazarların, özellikle okul çağındaki edebiyat meraklılarının, genç şairlerin bu meclislere katılımını sağlamaktır. Aynı süreçte, II. Zabrat Kasabasındaki *Medeniyet Evinde Yusif Edebî Meclisini* de tesis ederek yönetmeye başlamıştır. Mehemmedeli Şefai, Abbaskulu Ağa Bakıhanov Kudsi, Elağa Vahid ve Mirze Ebdülhalık Yusif klasik şiirin son iki yüzyılda yetiştirmiş olduğu önemli temsilcileri olup Bakü ve çevresindeki kasaba ve köylerde doğmuşlardır.

1999 yılında şair Hacı Mail vefat edince Sona Hanım, Fuzuli Edebî Meclisini yeniden tesis etmiş fakat bir süre sonra meclis tamamen kapanmıştır. 2000 yılında Sona Heyal, üstadına verdiği sözü tutarak kendi

Divanını oluştursa da Hacı Mail'in uzun zamandan beri hazır olan Divanının yayımlanmadığını düşünerek eserini yayımlatmamıştır. Önce üstadının Divanından seçmeleri 2000 yılında yayımlatmış, ardından 2005 yılında kendi *Divan*ından seçtiği 101 gazeli *Gazeller* adıyla bastırmıştır.

Hayatı boyunca edebî meclisler oluşturup klasik şiiri yaşatmak ve yeni şairlerin yetişmesine ön ayak olmak için çabalayan Sona Heyal, 2001 yılında, Maştağa'da *Bakı Şairler Meclisini* tesis etmiş fakat yine belli bir zamandan sonra meclis dağılmıştır. Bunun üzerine, Bakü ve civarında yetişen şairlerin hayat ve sanatının araştırılması yönünde bilimsel çalışmalar yapmaya ağırlık vermiş, birbirinin ardı sıra klasik şairlerin şiirlerini yayına hazırlamış, Bakü edebî muhitiyle ilgili 50'yi aşkın eser yayımlatmıştır.

Sona Hanım, 2003 yılında Bilimler Akademisindeki kadın âlimleri bir araya getirmek amacıyla Nigar adlı edebî-bilimsel bir meclis oluşturmuş ve bu meclis 2013 yılına kadar faaliyet göstermiştir. Daha sonra genç şair ve yazarları bir araya getirmek için 2009 yılı sonbaharında *Genc Kalem Edebî Birliği*ni teşkil etmiş, bu birlik üyelerinin 10'dan fazla kitabını yayına hazırlamıştır. 2011 yılının Kasım ayında ise *Maştağa Ziyalı Kadınlar Meclisini* tesis ederek başkanlığını üstlenmiştir. Bu meclis günümüze kadar faaliyetine devam etmektedir.

Sona Heyal, yayımlatmış olduğu kitapların dışında gazete ve dergilerde, uluslararası sempozyumlarda klasik şiirle ilgili 200'ü aşkın makale de yayımlatmıştır (Sona Xeyal, 2013: 104-107).

21. yüzyılda yazılan çeşitli tezkire ve biyografik eserlerde de şair hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca Azerbaycan'da Sona Heyal'in sanatını, edebî-kültürel ve bilimsel faaliyetlerini inceleyen 6 kitap yayımlanmıştır.

Çağdaş Edebiyatla İlgili Araştırmaları

2003 yılından günümüze kadar çağdaş edebiyatın tetkiki ile uğraşan Sona Hanım, *Muasırlarım* serisi altında 27 kitap yayımlatmıştır. Bu kitaplardan bazıları 20. yüzyıl şair ve yazarlarından Hacı Mail, Resul Rıza, Nigâr Refibeyli, Mirvarid Dilbazi, Cabir Novruz, Memmed Araz, Eli Tude, Anar, Çingiz Elioğlu, Adil Babayev, Fikret Koca, Zeynal Helil, Elçin Efendiyev, Vahid Aziz, Sabir Rüstemxanlı, Rüzgar Efendiyeva, Neriman

Hesenzade, Behtiyar Memmedzade vb. ile ilgili yapılmış araştırmalardır. Bu seriden, şairin basılmayı bekleyen birçok eseri daha vardır. Hâlen süreli yayınlarda çağdaşı olan yazarlar hakkındaki araştırma yazıları yayımlanmaktadır. Sona Hanım, İrs Komisyonu dahilinde vefat etmiş şairlerle ilgili *Hatıraya Dönmüş Ömür* ve *Yüzyıllıklar* serisi çerçevesinde ondan fazla almanak hazırlayıp yayımlatmıştır.

Onun bu verimli çabaları çalıştığı kurumlar tarafından da birçok ödül ve diplomalarla taltif edilmiştir.

Gazetecilik Alanındaki Çalışmaları

Biyografisinden de görüldüğü üzere Sona Heyal, hayatı boyunca asla boş durmamış, 1988 yılında 2 yıllık Jurnalist Senetkarları Enstitüsünden mezun olmuş, 1993 yılında Azerbaycan Jurnalistler Birliğine (Gazeteciler Cemiyetine) üye olmuştur.

Sona Hanım, 1993 yılında Maşağa Medeniyet Evinde Genç Jurnalistler (Genç Gazeteciler) derneği oluşturarak bu derneğe başkanlık yapmış, okul çağındaki öğrencileri yetiştirerek onların yazdığı makale ve edebî eserlerin çeşitli gazetelerde yayımlanmasını sağlamıştır. *Murovdağ, Paklık, Veten Hesreti ve Respublika* gazetelerinde muhabirlik yapmıştır. 2008-2009 yılları arasında *Yazıcı Kadın* Dergisi'nin editör yardımcılığını yapmıştır. 2011 yılının Kasım ayında yayımlanmaya başlayan *Paklık* Gazetesi'nin baş editörü olmuştur. 2019 yılına kadar yayımlanmaya devam eden bu gazetenin yayınına pandemi sürecinde ara verilmiştir. Sona Hanım, gazetenin yeniden yayımlanması için gerekli çalışmaları planlamakta, diğer çalışmalarının yanı sıra gazetecilik çalışmalarına da ara vermeden devam etmektedir.

Sona Heyal da Azerbaycan'ın bütün kadınları gibi I. ve II. Karabağ Savaşlarına kalemi ve düşünceleri ile aktif bir biçimde katılmıştır. Birçok kadın teşkilatı ile birlikte Karabağ göçmenleri ile ilgilenmiş, yardım hareketlerinin teşkilinde görev almış, defalarca cephe bölgesine giderek askerlerle görüşmüş, bir müddet Askeri Hastanede gönüllü laboratuvar hekimi olarak çalışmıştır. Aynı zamanda gazete ve dergilerde de savaş konusunda onlarca yazı yayımlatmış; *Maşağa'dan Karabağ'a Bir Yol Vardı Gider Gelmez* (2005) ve *Biz Azerbaycanlıyık (2008)* adlı kitapları basılmıştır.

Maşağa'dan Karabağ'a Bir Yol Vardı Gider Gelmez adlı kitabında Maşağalı şehitlerden bahsetmiş; her şehitle ilgili bir makale, bir hikâye

ve bir şiir kaleme almıştır. Bu hikâye ve şiirler, şairin askeri hastanelere giderek gazilerle yaptığı mülakatları esasında yazılmıştır.

Şairin II. Karabağ Savaşı ile ilgili Maştağa ve Nardaran şehitlerinden bahseden *44 Günlük Veten Mühâribesi Şehitleri* adlı kitabı da yayımlanmayı beklemektedir.

Sona Heyal'in Divanı ve Sanatı Üzerine

Aruz, hece ve serbest vezinde şiirler yazan Sona Heyal'in Divanı 2015 yılında Bakü'de MBM (Min Bir Mahnı) yayınevinde basılmıştır. Şair, eserin başına "*Kitap, üstadımız, manevi atamız Hacı Mail (d.1935-ö.1999)'in aziz hatırasına ithaf olunur*" notunu düşmüştür. Kendisi de gazel şairi olan Hacı Mail'in Azerbaycan klasik şiirinin yaşatılması ve yaygınlaştırılmasında büyük emeği vardır. Divanın editörlüğünü şair ve araştırmacı, klasik şiir ve aruz konusunda derin bilgi sahibi merhum Mircelal Zekiye (d. 1945-ö. 2019) ve İlgar Fehmi (d.1975) yapmıştır. Zekiye veya Zeki imzası Nizâmî-i Gencevî mesnevîlerinin çevirilerinden erbabinca malumdur. İlgar Fehmi de günümüzde klasik edebiyatı iyi bilen; son yüzyılda yayımlanan Divanlardan bazılarına takriz yazısı yazan şair, yazar ve aydındır.

Divan içinde şairin 400 şiiri yer almıştır. Şair, 40. Yaş günü dolayısıyla 200'ü aruz 200'ü hece ölçülü olmak üzere 400 şiirini buraya almıştır. Aruz ölçüsüyle yazılan şiirleri gazel, kıta, müfred ve musammatlardan oluşmaktadır. Divan 2015 yılında basılmasına rağmen 2000 yılında tamamlanmış olup gazeller o dönemde Azerbaycan'da kullanılmakta olan Kiril alfabesindeki sıraya göre düzenlenmiştir.

Dibace Yerine başlıklı ilk bölümde şair klasik Divanlardaki üsluba sadık kalarak önce kendisi ile ilgili bilgi vermiş, doğum yeri ve doğum tarihinden bahsederek bu fani dünyanın geçiciliğini çok geç fark ettiğini ve hangi bilim dalına yöneldiyse eninde sonunda kendisini klasik şiirde bulduğunu vurgulamıştır.

"Tarihçi olmak istedim, tarihi öğrendim. Bir gün anladım ki çok şey sahtedir ve klasik şiirimizin batını fikirlerini araştırdım, asıl tarihi orada buldum. İnsan psikolojisini öğrenmek istedim, konuyla ilgili çokça kitap okudum. Ama sonunda bu kitaplarda anlatılan insanda ne ise bir şeylerin eksik olduğunu anlayıp yeniden klasik şiire yöneldim. Fuzulî'yi okudum, Seyyid Azim'i okudum, aradıklarımı zerre zerre onların şiirlerinde buldum. Kimya, biyoloji bilimini okuyup tabiatın sırlarına vakıf oldum. Yine

de kitaptakilerin yarım ve yetersiz olduğunu görüp klasik şiire yöneldim. Klasik şairlerin tıbbi-biyoloji görüşlerini; çeşitli bilimsel görüşlerden bahsederek eserleri araştırdım, yine de aradığımı şiirde buldum. Bir gün bunun sebeplerini düşünerek klasik şiirlerimizi defalarca okudum. İrfani düşüncelerin derinliğine vakıf olduğumda klasik şiirimizin ne kadar büyük ve engin bir umman olduğunu hayretle fark ettim¹¹⁵...” (Sona Xeyal, 2015: 3-8) diyen şair ilk şiirini 12 yaşında yazdığını, ilk gazelini ise 1983 yılında daha gazelin tam anlamıyla ne olduğunu bilmediği bir zamanda kaleme aldığını ifade etmiştir.

Sona Heyal, 1988 yılından itibaren klasik şiire yönelmiş ve 1990 yılından sonra kendisinin artık bir “Fuzuli vurgunu” olduğunu farkederek bu vadiye şiirler yazmaya başlamıştır. Mecmeü’ş-Şüera Edebî Meclisinde üstat şair Hacı Mail ile karşılaşması Heyal’ın hayatında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Fuzûlî’ye yazdığı tahmis ve nazireleri Hacı Mail’e okumuş ve onun yönlendirmesi ile her defa meclise geldiğinde daha kâmil şiirler yazmaya başlamıştır. Daha sonra yıllara göre nasıl merhale kat ettiğini, hangi meclislerin kurulması için teşebbüste bulunup faaliyet gösterdiğini Dibace’de açıklamıştır. Geleneğin devamı ve bir şairin nasıl yetiştiği, kimlerden ve hangi eserlerden hareketle şiirinin şekillendiğini göstermesi açısından bu Dibace oldukça önemlidir.

Günümüzde az bulunur bir kadirşinaslık örneğinin de görüldüğü bu Dibacede Sona Heyal, 2000 yılında tamamladığı Divanını neden 2015 yılında yayımlattığını da açıklamıştır. Divanının Dibacesini dahi tamamlayıp yayınevine vermek üzere iken manevi babası ve üstadı olarak kabullendiği şair Hacı Mail’in gazellerden oluşan Divanının henüz basılmadığını düşünerek kendi eserini yayımlatmak yerine üstadının Divanından 65 şiiri seçerek *Hacı Mail Divanından Seçmeler* adıyla yayımlatmıştır. Sona Heyal, bunu yapınca kendi Divanı yayımlanmış gibi sevinip huzur bulmuştur. Aradan 5 yıl geçince yine üstadının 70. yaş gününe bu sefer kendi Divanını ithaf edip yayımlatmak ister. Bu sefer de başka bir şair arkadaşının bu iş için daha erken olduğunu söylemesi üzerine yine Divanı tam halde bastıramaz. Şiirler arasından 101 gazeli seçerek şair Balas Azeroğlu’nun Ön Sözü ve şair Cesur Nârî’nin editörlüğünde *Gazeller* adıyla yayımlar. Bu süreçte şair 30 yıl boyunca yazdığı çeşitli şiirlerinden oluşan 5 kitap yayımlatsa da Divanını tam halde yayımlamadığı için çevreden ve arkadaşlarından sitemler duyar. Bunun üzerine, 15 yıldan sonra

¹¹⁵ Türkiye Türkçesine aktarmalar tarafımızdan yapılmıştır.

1983-2000 yılları arasında yazdığı klasik tarzdaki şiirlerine ilave olarak 2003-2005 yılları arasında yazdığı ve yakınlarına ithaf ettiği şiirleri de bir araya getirerek Divanını 2015 yılında yayımlatmıştır (Sona Xeyal, 2015:3-8).

Divandaki bazı gazeller klasik şairlerin şiirlerine nazire olarak yazıl- sa da şair, çağının ruhunu ve şahsi duygu ve düşüncelerini, üslubunu bu gazellerde ortaya koymuştur. Sona Heyal'ın şiirlerinde yalnız Fuzûlî etkisi hâkim değildir. O, Nesîmî'den günümüze birçok klasik şairin şiirlerini okumuş, beğendiği şiirlere nazireler yazmış veya bu şairlere gönderme- lere bulunmuştur. Fikir vermesi açısından şairin kullandığı rediflere bakmakta fayda vardır. Bu rediflerin birçoğu divan şiirinde belge redifler olup Nesîmî'den Fuzûlî'ye, Sâîb Tebrizî'ye ve Seyyid Azim'e kadar; Natevan, Elağa Vâhid ve şairin çağdaşı olan onlarca şair tarafından kulla- nılan meşhur rediflerdir: *Sonra, Olanda, Ana, Senden Bu Yana, Varsa, Meni Gözden Salma, Görüp, Gelip, Yazılıp, Düşüp, Olacak, Mentige* (Metinşinas akademisyen Mentige Muradova'ya yayılmış gazel), *Zerife* (Zerife Eliyeva'ya yazılmış gazel), *İle Münire* (Prof. Dr. Münire Ağahüseynova'ya yazılmış gazel), *İle*, Prof. Dr. Samet Alizade'ye yazılmış *İçre* redifli gazel, *Gele, Göre, Sevmez mi, İzi, Eyledi, Ayrıldı, Yok İdi*, Akademik U. Musabeyov'a ithaf ettiği *İsterdi* redifli gazel; *Kimi, Getdi, Gönderdi, Meni*, Ağabeyim Ağa Ağabacı'ya nazire olarak yazdığı *Getdi, Humay, Sensiz, Olmaz, Ağlar Ağla- maz, Sonasız, Olmaz, Ne Gerek*, ressam Maral Rehmanzade'ye yazdığı *Ma- ral* redifli gazel; *Ecel, Etmegil, Oldu Könül, Könül, Kopardım, Degilem, Bilirem, Ağlaram, İsteyirem, Menim, İçindeyim, Deyerdim, Eylemerem, Merziyye Selaheddin, Şehla Kızımın*, Prof. Zehra Guliyevaya yazdığı *Gelsin* redifli gazel ve *Seyr etsin, Olsun, Düşersen, Sözün, Haberin Var Mı Gören, Men, Gören, Ola birden, Koy getsin, Getirdin, Etginen, Bilginen, Bu İnsan, Olar, Cafer, Bu haber, Var, Kadınlar, Sabr eyle, Maildir, Eşider, Gelse Bahar, Olar, Getirer, Yene vardır, Nedir, Dese Hoşdur, Edecektir, Düşer, Eyler, Mu- habbet, Oldu, Göründü, Gördü, Döndü, Gam Düşdü, Teref, Yok, Bak, Olmuş, Elemiş vb.*

Bu rediflerin dışında, şairin redifsiz olarak kaleme aldığı gazeller de çoktur. Sona Heyal, bu redifleri öyle nazire olsun diye kullanmamıştır. Dik- katle okumuş, kendisi ile özdeşleştirdiği ve Nesîmî'nin veya başka bir kla- sik şairin temas ettiği meseleleri, günümüz aynasından ve kendi gönül dünyasının, duygu ve düşüncelerinin, tedailerinin süzgecinden geçirerek yazmıştır. Bu yönüyle bu gazeller orijinaldir.

Nazire ve tazmin ettiği şairler ise Nesîmî, Halîlî, Hamîdî, Hatâî, Nişat Şîrvânî, Fuzûlî, Sâîb-i Tebrizî, Kavsî Tebrizî, Seyyid Azîm Şîrvânî, Ağabeyim Ağa Ağabacı, Meşgeteli Şövgi, Elağa Vâhid, Muhtar Bîsavad, Hurşidbanu Natevan'ın devamcısı olan Meşedi Hanım Leyli, İsmayıl Zebih, Elekber Şâhid, Mirze Ebdülhalık Yûsif, Mirze Hesib Kudsî, Eli Fehmî vb. olmak üzere başlangıçtan günümüze kadar klasik tarzda eser vermiş onlarca şairin şiirine nazire ve tazmin yazmış veya şiirlerinde onlardan iktibasta bulunmuştur.

Şairin Divanında sayfa 154'ten itibaren Musammatlar yer almıştır. *İntehasız derdlerin dermanını kimden sorum* redifli 5 bentli bir murabba, *menim* redifli 4 bentlik murabba, 5 bentli *Dahi bir de bu gülzare o yar-ı Mihriban gelmez* nakaratlı murabba, 4 bentli *Doğrusu* redifli murabba olmakla 4 murabbai vardır.

Fuzuliden Tahmisler başlığı altında şairin *Meni candan usandırdı cefadan yar usanmaz mı* mısraı ile başlayan gazeline yazılmış 4 bentli tahmis, *Pembe-yi dağ-ı cünun içre nihandır bedenim/Diri oldukça libasım budur ölsem kefenim* beytiyle başlayan gazele yazılmış 5 bentli tahmis, *Can verme gam-ı aşka ki aşk ateş-i candır/Aşk ateşi can olduğu meşhur-ı cihandır* matlâyla başlayan gazeline yazılan 5 bentli tahmis, *Cem' gönülün devr cevrenden perişan olmasın/Çarh fermanıyla gezmekden peşiman olmasın* matlâi ile başlayan gazeline yazılmış 5 bentli tahmis, *Öyle sermestem ki idrak etmezem dünya nedir/Men kimem saki olan kimdir mey-i sahba nedir* matlâi ile başlayan 5 bentli tahmis, *Subh salıp mah ruhundan nikab/Çık ki tamaşaye çıka afitab* matlâlı gazeline yazılmış 5 bentli tahmis, *Ey gönül yarı iste candan geç/Ser-i kuyun gözet cihandan geç* matlâlı gazeline yazılmış 7 bentli tahmisi olmakla 7 tane tahmisi vardır.

Sona Heyal'ın Samed Vurğun'un *Eger senden döner isem nasibim ah u zar olsun* mısraına yazılmış 2 bentlik tazmini de vardır. *İlaveler* başlığı altında şairin 2000 yılı sonrasında çağdaşlarından 5 farklı şahsiyete yazdığı gazeller yer almıştır. Bunlardan birincisi şair ve yazar Anar'a yazılmış olan *Anar* redifli gazeldir. *Bu cahan* redifli gazeli ise şair Fikret Koca'ya yazmıştır. *Eli* redifli üçüncü gazel Eli Samedli'ye, *Emi* redifli gazel meşhur hanende Elibaba Memmedova, bir sonraki gazeli ise Meyhana ustası Seyfeddin Mesimoğlu'na yazılmıştır. Divanın bundan sonraki kısmı şairin hece ölçüsüyle yazdığı şiirlerden oluşmaktadır.

Divan şiirinin beyitlerle yazılan nazım şekilleri arasından daha çok gazel, kıta ve müfred yazan şair, Musammatlardan ise daha çok Tahmis,

Murabba, Müseddes, Müsemmen, Müsebba, Muaşşer, Terkiibent ve Ter-ciibent kaleme almıştır.

Yazıp ithaf ettiği gazellerden ve yaptığı akademik araştırmalardan, oluşturduğu meclis ve tezkirelerden hareketle Sona Hanım'ın Azerbaycan kadın edebiyatına özel bir ilgisi olduğu ve bu alanda şiirler yazdığı ve akademik çalışmalar yapmakta olduğu görülmektedir.

Sona Heyal, gazellerinde ne kadar klasik şiir ve klasik şairlerle haşır neşir ise serbest şiirlerinde daha çok çağdaşı olan şairlerle hemhâldir. Zira onlarla aynı çağı, aynı çağın duygu, düşünce ve ıstıraplarını paylaşmaktadır.

Şairin akademik faaliyetlerinin temeli Bakü ve çevresindeki klasik edebiyat ve kültürün araştırılmasına dayanmaktadır. Bunun yanında klasik şiir ve şairlerle yeni şiir ve şairler arasında da köprü görevi üstlenen Sona Heyal, Azerbaycan klasik edebiyatının araştırmacılarının eserlerini de incelemekte, onların edebî mirasının kaybolmadan günümüze ulaşmasına hizmet etmektedir. Ayrıca 20. yüzyılın tamamı ve 21. yüzyılın ilk 20 yılındaki edebî faaliyetler, unutulmakta ve yeni yetişmekte olan edebiyatçıların biyografilerinin oluşturulup kayda geçirilmesi, tasnif ve tahlil edilmesi alanında da *Yüzillikler*, *Müasirlerim* vb. projeler dâhilinde Sona Hanım önemli çalışmalar yapmış, edebiyat tarihine birbirinden değerli eserler bahşetmiştir. Oluşturduğu bütün biyografik eserleri ile özellikle Divanı ve Tezkireleri ile Sona Heyal, çağımızın önemli kadın şairlerinden ve edebiyat araştırmacılarındandır. Bu eserleri ile o sadece Bakü ve Maştağa edebî-kültürel muhitine değil bir bütün olarak Güney ve Kuzey Azerbaycan edebiyat ve bilimine de hizmet etmektedir.

Şairin şiirlerinden 2 gazel örneği aşağıda yer almaktadır:

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Dediler zeng eleyibsen¹¹⁶ mene ey tac-ı serim
Sardı şadlık¹¹⁷ meni bir anda yok oldu kederim
Az kalıp dörd ay ola terk eleyipsen vatani
Düşüp hicrane könül böyle yazılmış kaderim
Ne kadar kaldı gözüm yolda kulağım sesde
Hamıdan geldi haber olmadı senden haberim
Dediler bal nedi bakdan da şirindir evlad
Bikdim indi bu sözün doğruluğun ey şekerim
Tez gayıt¹¹⁸ ayrılığın könlümü berbad eledi

¹¹⁶ Telefon açmışsın

¹¹⁷ Mutluluk

Gel ki sil gözlerimin yaşını itsin geherim¹¹⁹
 Gel bu zülmet geceme nurlu çırak ol gayıda¹²⁰
 Sen gedenden beri itmiş nelerim ah nelerim
 Ananın sevgisini bikiire övlade Sona
 Ramil'in hatırına erseye gelmiş eserim (Sona Xeyal, 2015: 87)

Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün

Fıkr eyleme dostum o gülüstan yine vardır
 Orda danışıp gülmeye imkân yine vardır
 Bülbül boyanıp kana gülün aşkı ucundan¹²¹
 Gülşende hemen nale vü efgan yine vardır
 Çoklar şehid olmuş vatan uğrunda görürsen
 Kızlar da olurlar hele kurban yine vardır
 Hasiyyeti¹²² ger bir adamın olsa melek tek
 Âdem yaranıpsa ona noksan yine vardır
 Tarihe Han¹²³'ın, Cabbar¹²⁴'ın hergah düşüp adı
 Alim¹²⁵, Ağahan¹²⁶, sesde hoş elhan yine vardır
 Ölmez gazel âlemde hele çoklu gazelhan
 Ustad ola Mail¹²⁷kimi insan yine vardır
 Üç beş gazel ile Sona'nın tab'ı tükenmez
 İsterse yaza bağlaya Divan yine vardır (Sona Xeyal, 2015: 131)
 Rubai

Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün

Ah çekdim eşitdi yar egerçi gele bilse
 Kan-yaş döken ol gözlerimi bir sile bilse
 Ruhsarıma ol kadri¹²⁸ keder perde çekipdir
 Neyler o bulud birce kere gün¹²⁹ güle bilse (Sona Xeyal, 2013: 8)

¹¹⁸ Geri dön

¹¹⁹ Kızgınlığım, üzüntüm

¹²⁰ Geri döne

¹²¹ Yüzünden

¹²² Huyu, karakteri

¹²³ Han Şuşinski olarak bilinen İsfendiyar Aslan oğlu Cavanşirov (d.1901 Şuşa- ö.1979 Bakü), meşhur Azerbaycan hanendesidir.

¹²⁴ Cabbar Qaryağdıoğlu (d. 1861 Şuşa-ö.1944 Bakü), meşhur Azerbaycan hanendesi ve bestecisidir.

¹²⁵ Âlim Hemze oğlu Qasimov (d. 1957- Şamahı, Nabur). Dünyaca tanınmış ses sanatçısı ve hanendedir.

¹²⁶ Ağaxan Abdullayev (d. 1950-ö. 2016). Azerbaycan ses sanatçısı, hanende ve muğam ustasıdır.

¹²⁷ Hacı Mail Eliyev (d.1935-ö.1999), şair, gazelhan, Fuzulişinas alim ve akademisyendir.

¹²⁸ Kadar

¹²⁹ Güneş

Kaynaklar

- Albalıyev, Şakir (2011). *Sona Xeyal Yaradıcılığına Bir Baxış*. Bakı: MBM.
- Bahir, Ülviyyə (2008). *Sona Xeyal Haqqında Etiraf*. Bakı: MBM.
- Bahir, Ülviyyə (2011). *Müasirləri Sona Xeyal Haqqında: (Məqələlər və Şeirler)*. Bakı: MBM.
- Hesenzadə, Tahirə (2011). *Sona Xeyal: Müasirlərim*. Bakı: MBM.
- Nijad Mikayılzadə (2008). *Məhsuldar Âlim və Yazıçı*. Bakı: MBM.
- Sona Xeyal (2002). *Mirzə Ebdülxalq Yusif: Dirilti Âlemi Eşgin Nidəsi*. Bakı: Nurlan.
- Sona Xeyal (2005). *Füzuli Edebi Meclisi və Hacı Mail*. Bakı: Nurlan.
- Sona Xeyal (2007). *Məştağa Edebi Mühiti və Mir Cəlal*. Bakı: Nurlan.
- Sona Xeyal (2009). *Biz Azərbaycanlıyıq*. Bakı: MBM.
- Sona Xeyal (2009). *Biz Azərbaycanlıyıq*. Bakı: MBM.
- Sona Xeyal (2010). *Ey Füzuli*. Bakı: MBM.
- Sona Xeyal (2010). *Gənc Gelem* (Tezkire). Bakı: MBM.
- Sona Xeyal (2010). *Mədəniyyəti, İncəsənəti Yaşadanlar*. Bakı: MBM".
- Sona Xeyal (2011). *Ağ İşığın Sorağıyla*. Bakı: MBM.
- Sona Xeyal (2011). *Altmış Yaşlı Xezinədən Altmış Kitab*. Bakı: MBM.
- Sona Xeyal (2011). *Bakı Gülzarının Bülbülləri*. Bakı: MBM.
- Sona Xeyal (2011). *Halal Şöhrət*. Bakı: MBM.
- Sona Xeyal (2011). *Nezirelər, Tezminlər, İthafılar*. Bakı: MBM.
- Sona Xeyal (2011). *Şuşa Bayragdarını Gözleyir*. Bakı: MBM.
- Sona Xeyal (2011). *Yaddaşlarda Yaşayacaq*. Bakı: MBM.
- Sona Xeyal (2013). *Dördlükler*. Bakı: MBM.
- Sona Xeyal (2013). *Heyatın Yolları*. Bakı: MBM.
- Sona Xeyal (2014). *Ana. (Məştağa Ziyalı Kadınlar Meclisi'nin Almanığı)*. Bakı: MBM.
- Sona Xeyal (2014). *Məhpare Seyyaf: Bu Ocağda Galan Menəm*. (Məştağa Ziyalı Kadınlar Meclisi). Bakı: MBM.
- Sona Xeyal (2015). *Divan*. Bakı: MBM.
- Sona Xeyal (2015). *Ehmed Anatollu: Öz Aramızda Gəlsin*. Bakı: MBM.
- Sona Xeyal (2015). *Öz Aramızda Gəlsin*. Bakı: MBM.
- Sona Xeyal (2016). *Eliabbas Müznib, Mirzə Ağadadaş Müniri Bahar Ağılayışı*. Bakı: Ekoprint.
- Şahingizi, Nurane (2011). *Sona Xeyal Poeziyası*. Bakı: MBM

***

İnsafhanım (d.1963)

Meşedi İnsafhanım Kerbelayı Bilal gızı, 1963 yılında Bakü'nün Maşağa Kasabasında doğmuştur. 1978 yılında 187 numaralı okulu bitirmiş, Medresede faaliyet göstermekte olan İlahiyyat kursunda dini eğitim almıştır. Şiirleri çeşitli gazetelerde ve Maşağa Ziyalı Kadınlar Meclisinin Almanakında yayımlanmış, şiirlerden oluşan bir kitabı *Ağlama Bari Bülbül* ismiyle 2000 yılında basılmıştır (Sona Xeyal, 2014: 23).

Şiirlerini hece ve aruz ölçüsüyle yazmaktadır. Maşağa Ziyalı Kadınlar meclisinin Almanakında şairin *20 Yanvar, Dünyada, Ayrılık Derdi, İbretname* adlı şiirleri, *Atacan* redifli gazeline (s.19); *Yetim, Sönmüşen Daha, Menim Değil, Öyünme İnsan, Bağışla Meni* başlıklı şiirlerine yer verilmiştir. Şairin hikemi-didaktik konulu şiirleri ağırlıktadır. Şiirde İnsaf mahlasını kullanmaktadır (Sona Xeyal, 2012: 15-24).

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Günü günden çoğalır dördü melalı anamın
Taleyi bahtı kara başı belalı anamın
Tükenibdir sab(ı)ı yokdı tevanı tabı
Dağılıpdr tifagı¹³⁰ cah ü celalı anamın
Gözü yollarda galıb gül üzüne gam elenib
Günü günden saralır o gül cemalı anamın
İtiribdir atamı sadig ömür yoldaşını
Hesret-i yâre yanır yohdu Bilal'ı anamın
Görmemişdir üzünü körpe yaşından atamın
Ömrde ta sona dek var intizarı anamın
Aka bilmem geleme çohlu müsibetlerini
Sağ iken cismi yanır ölse mezarı anamın
Bu heyat mektebini anlamayan derk elemes
İnsaf'am derde yanan menem yazarı anamın (Sona Xeyal, 2014: 23)

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Anamın her sözünü derdime derman bilirem
Gedrin¹³¹ giymetini her saat her an bilirem
Üreyim ayinedir sanma onu geldi geder
Behtimin seltenetinde onu sultan bilirem

¹³⁰ Ocağı, yurdu

¹³¹ Kadriini

Olsa da bir guru canım o benim şah damarım
 Canımın canı odur hem canıma can bilirem
 Haligin hökmü budur kim sevinib fahr edirem
 Bu sebebdən özümü behtever¹³² insan bilirem
 Sen onu yahşı koru bele nemet¹³³ ele düşmez
 İnsaf'am söylediyim hikmeti çohdan bilirem (Sona Xeyal, 2014: 24).

Kaynaklar

Sona Xeyal (2012), Maştağa Ziyalı Kadınlar Meclisi. Bakı: MBM. s. 15-24.

Sona Xeyal (2014), Ana. Bakı: MBM. s.19-24.

***

Lilpar Cemşidkızı (d. 1965)

Lilpar Cemşid kızı 31 Aralık 1965 tarihinde Azerbaycan'ın kadim Berde şehrinin Mustafağalı köyünde doğmuştur. 1972 yılında ilk eğitimine aynı köydeki okulda başlamış ve 1982 yılında başarıyla mezun olmuştur. 1982 yılında Sumgayıt şehrinde bulunan Kimya Teknolojileri Yüksekokulunda eğitime başlamıştır. 1986 yılında burayı bitirince Azerbaycan Neft ve Kimya Enstitüsünde (şimdiki ismi Azerbaycan Neft Akademiyası) okumaya başlamıştır. 1992 yılında üniversite eğitimini başarıyla tamamlamış olan Lilpar Hanım teknoloji mühendisidir¹³⁴. Kitapta biyografisi yer alan ve birden çok meslek sahibi olan kadın şairler gibi Lilpar Hanım da şairliğin ve mühendisliğin yanı sıra başarılı bir giyim tasarımcısı olup son yıllarda terzilik mesleğini icra etmektedir.

Lilpar Hanım'ın 2 kızı, 2 torunu vardır. Büyük kızı Könül Hanım Azerbaycan Devlet Üniversitesi Biyoloji Bölümü mezunudur. Diğer kızı Leyla Hanım ise Azerbaycan Turizm Üniversitesi mezunu olup alanıyla ilgili çalışmaktadır.

Lilpar Hanım şiir yazmaya okul yıllarında başlamış, 1980 yılından itibaren şiirleri süreli yayınlarda basılmıştır. Hâlihazırda 8 kitabın yazarı olan şairin, *Tenhalık İçinde Eller Üşüyür*, *Rubailer*, *Gazeller* adlı üç kitabı 2017 yılında yayımlanmıştır. 2019 yılında *Karabağa Geden Yollar*, 2020

¹³² Mutlu, şanslı

¹³³ Nimet

¹³⁴ Lilpar Hanım'ın biyografisi kendi elyazmasına esasen oluşturulmuştur.

yılında *Şuşada Bir Gül Soldu, Tenha Bir Ananın Feryadı* kitapları Azeri Neşriyatından çıkmıştır. Şairin *Divanı* 2020 yılında yayımlanmıştır.

Azerbaycan'da basılan Divanlara bakıldığında şair Gülaré Munis'in 2007 yılında yayımlattığı; Sona Heyal'in 2000 yılında tamamlayıp 2015 yılında basılan Divanından sonra Lilpar Hanımın 2020 yılında yayımlanan Divanı, kadın şairler arasında basılan üçüncü Divandır.

Şairin son kitabı *Zeferi Yaşadanlar*, 2. Karabağ Savaşı'nda kahramanlıkla savaşıp vefat eden Sumgayıt şehitleriyle ilgili olup yakın zamanda matbaadan çıkacaktır.

Türk edebiyatını, kültür ve medeniyetini bütün Azerbaycan aydınları gibi yakından takip eden şair, Reşat Nuri Güntekin, Yahya Kemal Beyatlı, çağdaş yazarlardan Gülseren Budayıcıoğlu vb. eserlerini severek okumaktadır. Divan sahibi kadın şairlerin Anadolu sahası kadın şairlerle olan etkileşimi günümüzde de devam etmekte olup şairin Divanında 19. yüzyıl Osmanlı şairlerinden Şeref Hanım'a yazılmış bir nazire bulunmaktadır.

Azerbaycan klasik edebiyatının ve klasik şairlerinin de doğal olarak hayranı olan şair, onların eserlerinden ilham almış, bir şair olarak onların gazelleriyle kendini yetiştirmiştir.

Lilpar Hanım, Çağdaş gazel şairlerinden merhum Baba Pünhan, Hacı Gezenfer Talib, Hacı Gülbala Fenâî, Meşedî Hâlid, İlgar Fehmî, Arif Buzovnalı, Eli Elemî, Pünhan Ezimli, Ehmed Haksever, Terlan Ebilov, Hatire Hatun, Hakanî Eminî vb. eserlerini severek okumaktadır.

Güney Azerbaycan'da 1945-1946 yıllarında bir yıllık ömrü bulunan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti, Farslar tarafından yıkılınca bu devletin kurulması uğrunda mücadele eden bütün milli görüşlü aydınlar takip edilmiş, birçoğu yakalanıp idama mahkûm edilmiştir. Böyle bir ortamda şairin dedeleri Tebriz'den Bakü'ye göçmüş, bir kısım akrabası ise Tebriz'de kalmıştır. Önce Bakü'ye, oradan da Berde şehrine yerleşip burada yaşamaya başlamışlardır.

Ortaokul yıllarından başlayarak klasik edebiyatı sevip ilgi duyan şair, babasından esinlenerek önce koşma ve geraylılar yazmıştır. Babası Abbas oğlu Cemşid Bey, devrinin tanınan âşıklarından olmuştur. O, genç yaşlarındayken Tebriz âşıklarından, Kuzey Azerbaycan'a geldikten sonra ise meşhur Dede Şemşir'den (Âşık Şemşir d.1893-ö.1980) ders almıştır.

Çocukluğundan duymuş olduğu saz tınıları; koşma ve koçaklamalar eşliğinde edebiyat zevki gelişen şair, hem aruz hem de hece ölçüsüyle şiirler yazmıştır. Günümüzde ise daha çok aruz ölçüsüyle, klasik tarzda şiirler

yazmaktadır. Lilpar Hanım aruzu kullanmada çok başarılı olup Azerbaycan'da kullanılmakta olan aruzun 12 bahrinde ustalıkla gazel vb. şiirler yazmaktadır.

Şairin gazelleri hanendeler tarafından müzik eşliğinde muğamat şeklinde de okunmaktadır. Yakın zamanda birkaç gazeli meşhur hanendelerden Gezenfer Abbasov, Hetai Hacıyev tarafından okunmuştur. Sosyal medyada ve televizyon kanallarında da klasik şiiri başarıyla temsil eden Lilpar Cemşidgızı, sadece gazel yazmakla değil, aynı zamanda güzel sesi ve diksiyonuyla bu gazelleri müzik eşliğinde okuyarak klasik şiiri yetiştirmekte olan nesiller arasında yaşatıp sevdendiriyor. Teknoloji çağında ve sanal dünyada klasik şiirin unutulup kaybolmasını engellemek adına bu çok etkili ve kalıcı bir uygulamadır.

Şairin Divanı hacimli bir eserdir. Basılmış diğer eserleri gibi Divanı da Sumgayıt'ta bulunan Azeri Neşriyatından çıkmış olup tamamı 528 sayfadır. Divanda gazeller, kasideler, kıtalar, terciibent, terkibibent, murabba, muhammes, müseddes, mesnevi, dübeyit, müfred nazım şekillerinde ve münacat, naat, mersiye, sakiname vb. türlerde şiirlere yer verilmiştir.

Kitabın *Ön Sözü*, Azerbaycan Yazarlar Birliğinin Yaradıcılık Meseleleri üzere kâtipliği görevini icra eden gazel şairi, yazar İlgar Fehmi tarafından yazılmıştır (3-5). İlgar Fehmi, aruz ölçüsünün ve klasik şiirin tarihi sürecine değinerek 20. yüzyılda klasik edebiyatın yaşatılmasının yasaklandığını fakat halkın klasik ananelere bağlılığı sayesinde yasaklayanların bu işi başaramadıklarını belirterek Lilpar Hanım'ın Divanının şekil ve muhteva yönünden klasik Divan tertibine uygun olduğunu; şairin klasik mazmun ve muhtevayı çağdaş mazmunlarla zenginleştirdiğini bildirmiştir.

Divanda, Mukaddimeden önce İhlâs Suresini ve mealini iktibas eden şair Mukaddime ve Dibace başlığı altında, Yaratıcısına yüz tutarak samimi duygularla şükrandaki bulunup rabbi ile hasbihal yapmıştır. *Yazdım, Garabağdan, Yazdın* ve *İstemirem* redifli dört gazelini de konuyla ilgili olarak Dibaceye alan şair burada şiir yazma süreciyle ve özel hayatındaki bazı sıkıntılarla ilgili bilgiler de vermiştir.

Dibace'sinde artık 55 yaşına varmakta olduğunu bildiren şair, ortaokul yıllarından 1995 yılına kadar şiir yazdığını, daha sonra mutsuz bir evlilik sonucu 25 yıl şiir ve sanattan uzak kaldığını kaydederek nihayet 2016 yılından itibaren yeniden edebiyat dünyasına döndüğünü ve her halinin rabbine ayan olduğunu bildirmektedir (Cemşidgızı, 2020: 7-13).

Bu *Dibace*'de, Divanda ve genel olarak Azerbaycan kadın şairlerinin eserlerinde yer alan en önemli konulardan biri de Karabağ Savaşı'dır. Divanın basılmak üzere olduğu süreçte Azerbaycan ordusu Karabağ'da topraklarımızın geri alınması uğruna ölümüne mücadele vermektedir. Şairin bu Divanı aslında Karabağ zaferine de bir armağan olarak düşünülebilir.

Dibaceden sonra *İhlâs Suresine* yer verilmiş, daha sonra *Mene ilham verenim tek odur Allahın özü/ O yığıb inci kimi hekk eleyib kalbe sözü* matlaıyla başlayan 6 beyitlik bir münacat gazeli ve mesnevi nazım şekliyle yazılmış 17 beyitlik bir münacatı yer almaktadır. *Naatlar* başlığı altında Hz. Muhammed'in ve Hz. Ali'nin övgüsünde birer gazel yazılmıştır.

Divanın gazeller bölümünde bütün gazeller alfabetik olarak sıralanmıştır. Günümüz şairlerinden bazıları Divanlarını tertip ederken klasikle gelenekte olduğu gibi Arap alfabesindeki harflere göre düzenlemeler de Lilpar Hanım, Divanını günümüz Azerbaycan alfabesindeki harf sistemine göre tertip etmiş; ö ve j harfleri dışında mısra sonları alfabe'deki bütün harflerle biten gazeller yazmıştır: a harfiyle (11 gazel), b (14 gazel), c (1), ç (1), d (2), e (1), ə (43), f (1), g (1), ğ (4), h (3), x (4), ı (7), i (22), k (14), q (5), l (10), m (86), n (80), o (1), p (1), r (85), s (1), ş (10), t (4) u (2), ü (2), v, (1) y (2), z harfiyle ise (15) gazel olmak üzere Divanda toplam 432 gazel bulunmaktadır.

Şairin belli şahıslara ithaf ettiği gazelleri çoktur: Bunlar *Merhum Şair Gardaşım Aydın Xırdalanıya* (s.122), *Veten Şehidlerinin Ruhu Şad olsun* (s.194), *Şehid Generalımız Polad Həşimov'un Hatiresine* (s.212) başlığıyla yazılan gazellerdir.

Garabağ, Garabağda, Hocalım (s.196), *Şuşam* (s.211), *Veten* (s.253), *Bugün* (s.256), *Sumgayıtın* (s.259), *Azerbaycanım Üçün* (s.263) redifli gazellerle, *Bezene al gumaşa her terefi yurdumuzun/Çalına cengi sesi hoş zefere ordumuzun* (s.269) matlaıyla başlayan gazeli ve onlarca şiiri Karabağ Savaşı'yla ilgili yazılmış eserleridir.

Şairin dili çok sade olup terkip ve tamlama neredeyse hiç yoktur. Şiirlerin konusu genellikle aşk, tabiat, vatan güzellikleri, vatan coğrafyası, Karabağ meselesi, işgal olunmuş vatan toprakları, işgal altındaki Azerbaycan şehirleri, fiziki ve manevi işkenceye maruz kalan vatandaşlarımız, toplumdaki aksaklıklar, manevi yozlaşma vb.dir.

Aşağıdaki şiir, şairin âşıkane gazellerine ve sevgilinin vefasızlığına örnek olarak yazdığı gazellere örnek verilebilir.

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Bele bir eşğ ile sen heç utanıb ar eledin
 Ne üçün bir üreyi min üreye yar eledin
 Sevmedin sevmə barı âleme ses salma dedim
 Etmedin eşge vefa eşgimizi car¹³⁵ eledin
 Men bele yanmaz idim sanki yanır el ayağım
 Bir ürek sevmiş idim söyle onu var eledin
 Nece biz ayrı galag¹³⁶ can ile canan biz idik
 Ayırıp canı bugün can ile ağyar eledin
 Men dedim aşigim ol men de sene Leyli olum
 Sene men meşug iken âlemi hem dar eledin
 Bir sual eyleyirem ger ki meni sevmiş idin
 Terk edib getmez idin çünkü meni har eledin¹³⁷
 Men fegir bende idim bilmez idim eşğ nedir
 Meni sen atdın¹³⁸ o gün bir yeni Lilpar eledin (Cemşidgızı, 2020: 300)

Lilpar Divanı'nda klasik şairlerin dilinde klişeleşmiş klasik mazmunlara fazla yer verilmez. Şair daha çok kendi hayal dünyasını ve bu hayaller çerçevesinde şekillendirdiği mazmunlar sistemini şiirlerine aktarmıştır. Tabii ki şairin klasik gelenek çerçevesinde ele aldığı meşhur mazmunlar da vardır. Örneğin, *Üzünden* redifli gazelinde klasik mazmunlardan ay, tar, pervane, nar, bülbul, har, vb. başarıyla kullanmıştır (Cemşidgızı, 2020: 309).

Mef'ûlü Mef'ûlü Mef'ûlü Fe'ûlün

Ay çekdi yine örpeyini¹³⁹ tarın¹⁴⁰ üzünden
 Pervane yanır ateşe ol narın üzünden
 Bilmem nece dildare deyim gel mene ey dil
 Atmış meni getmiş yine eğyarın üzünden
 Her gün ölürem min kere men yarı görenden
 Dardır mene âlem yine dıkdarın üzünden
 Pervaz eleyir köksüme sığmır gece gündüz

¹³⁵ Herkese duyurmak

¹³⁶ Kalalım

¹³⁷ Utandırdın, rezil ettin

¹³⁸ Terk ettin

¹³⁹ Örtüsünü

¹⁴⁰ Karanlığın

Könlüm nece rahat ola ol yarın üzünden
 Gör bir nece efgan eleyir bağçada bülbül
 Susmur yene gülzarde ol harın üzünden
 Rahet ola bilmir üreyim naneye dönmüş¹⁴¹
 Gültek solur artık bu geder zarın üzünden
 Görsen sen onun halını sor ayna bulagdan¹⁴²
 Kordur¹⁴³ deyesen öpmədi Lilparın üzünden (309)

Şairin, O gülün redifli gazeli de klasik mazmunların kullanımı açısından çok önemlidir (s.311). *Sözün, Gözlerin, Dediler, Geceler, Düşübdür*, redifli gazelleri de verilen örneklerdeki gibi âşıkane içeriklidir. *Ana* redifli ve anne konusunda çok sayıda gazeli bulunan şairin, *Vetendir* (s.410), redifli gazeli Azerbaycan edebiyatında vatan konusunda yazılmış başarılı şiirlerdendir.

Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün

Her bir beşer övladının öz yarı vetendir
 Bir bülbüle min bağ ola gülzarı vetendir
 (...)
 Yazmış Veten eşgile neçe türfe gezeller
 Lilpar üçün öz sevgili dıldarı vetendir (Cemşidgızı, 2020: 410)

Sosyal ve toplumsal meseleler de şairin şiirlerinin temel konusunu oluşturmaktadır. Bu yönüyle *Kişiler* redifli gazeli çok önemlidir.

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

İtirib¹⁴⁴ geyretini¹⁴⁵ külfetin atmış kişiler¹⁴⁶
 Vetenin torpağını düşmene satmış kişiler
 Ne biler arvad-uşaq hansı cehennemde gezir
 Güvenib kölgesine kölgede yatmış kişiler
 Teze sevdaya düşer çoh da ki saggal ağarır

¹⁴¹ Nane yaprağı gibi esmektedir

¹⁴² Ayna gibi billur pınara sor

¹⁴³ Kördür

¹⁴⁴ Yitirmiştir

¹⁴⁵ Namusunu

¹⁴⁶ Erkekler

Eşgbazlı¹⁴⁷ da eder seksene çatmış¹⁴⁸ kişiler
 Eleyin keyfi-damağ¹⁴⁹ yaş hele o yaş ki deyil
 Yaşı gırh elli olan belke de yetmiş kişiler
 Lilpar'ın sözlerinin hansı yalan hansı düz
 Siz verin doğru gerar lilliy¹⁵⁰ batmış kişiler (369)

Divanda, şaire başka şairler tarafından yazılmış gazeller de yer almıştır. Bunlardan, gazelhan Memmed Mecidoğlu tarafından yazılan *Gelem Dostum Lilpar Hanıma İthaf* başlıklı gazel ile *Görünür ve Giley* redifli gazelleri (s.404, 435) örnek göstermek mümkündür.

Merhum Memmed Mecidoğlu Abdullayev, 5'i sağlığında, 2'si ise vefatından sonra basılmış olan 7 Divan sahibi önemli bir şair ve değerli bir aydın olup Lilpar Divanının da editörlüğünü yapmıştır. Lilpar Hanım, sanatı ve biyografisi üzerine yapılan sohbetlerde bu kadirşinas insanı büyük bir saygı ve üzüntüyle anmıştır. Memmed Bey, Lilpar Divanı'nın editörlüğünü bitirir bitirmez birkaç gün içinde Covid 19 Virüsü bulaşması sonucunda vefat etmiştir.

Lilpar Cemşidgızı, *Fuzuli'nin Ruhü Şad Olsun*, *Şair Hacı Ebülhesen Racinin Ruhü Şad Olsun*, *S. Azim Şirvani'nin Ruhü Şad Olsun*, *Mehammed Bagir Genci'nin Ruhü Şad Olsun*, *Şeref Hanım'ın ruhu Şad Olsun* başlıklı gazellerinde ismi geçen şairlere nazireler yazmıştır. *Sensiz* redifli gazelini ise 20. yüzyılın meşhur gazel şairi Eliğa Vahid'e nazire olarak kaleme almıştır (s.456).

Divandaki, *Kasideler*, *Mersiyeler*, *Terciibent*, *Terkibibent*, *Muhammes*, *Müseddes*, *Murabba*, *Sakiname*, *Mesnevi*, *Kıtaar*, *Koşabeytler*, *Tekbeytler* ve *Muhtelif Şairlerle Beyitleşmeler* başlığı altında şairin gazel dışındaki klasik şiirlerine yer verilmiştir.

Burada şairin biri sakiname olmak üzere 2 kasidesi, biri 6 bentli, ikisi 7, diğeri 14 bentli iki Kerbela Mersiyesi, 20 Ocak şehitlerine ithaf olunan 5 bentli bir mersiyesi de vardır.

Divandaki, *Gece gündüz oturub sızlayıram zar oluram/Ne geder şiddet edir eşgim o miğdar oluram* vasıta beyitli 5 bentli terciibendi, *Gizletme kônül sirrini canan bilir artıg/Onsuz ne çekir dehrde bir can bilir artık*

¹⁴⁷ Hovardalık

¹⁴⁸ Ulaşmış

¹⁴⁹ İşrete devam ediniz

¹⁵⁰ Çamura

matlı terakibibendi de 5 bentli olup hikemi-didaktik ve âşıkane içeriklidir. Her biri 5 bentten oluşan birer müseddes, muhammes ve murabba-dan sonra kaside şekliyle yazılmış 12 beyitlik Sakiname, 9 beyitlik mes-nevi de bulunmaktadır.

Kıtalar başlığı altında *Olacag, Nedir, Eleyen, Galıb, Anlaginen* redifli, *Canı canane verib yol eleyib yâre kônül* mısraı ile başlayan ve tamamı 6 beyitten oluşan 6 tane kıta-i kebiresi vardır. Daha sonra şairin 7 tane iki beyitli şiirleri, 12 tane müfredi yer almıştır. Bu şiirlerden sonra Lilpar Cemşidgızı'nın Fuzulîşinas şair Hacı Gezenfer Talib ile yapılmış 10 beyitlik müşâaresi, kendi kendine yazdığı *şaire ile şairin* 14 beyitlik müşâaresi, şair Heyal Zeynal ile yapılan 13 beyitlik müşâare, şair Mürvet İntizar'la yapılan 11 beyitlik müşâare, Hacı M. İntizar ile yapılan 13 beyitlik müşâare, genç şair Böyükağa Müntezer ile yapılan 12 ve 10, 14, 11, 10, 12 beyitlik 6 ayrı müşâaresi de yer almıştır.

Lilpar Hanım, Divanın sonunda *Son Söz veya Hatm-i Kelam* başlığı altında okurlarına hitap ederek Divanında hangi konularda şiir yazdığı üzerinde durmuştur. Daha çok vatan ve Karabağ meselesi ile ilgili şiirler yazan şair, satirik şiirlere ağırlık verdiğini bildirmiştir. Gerçekten de şairin divanında günümüzün birçok toplumsal-siyasi meselelerine ışık tutulmuştur.

Şair bu konuda şöyle demektedir: *“Eziz ohucularım, men yaradıcılığında satiraya da yer vermişem. Dövrümüzde olan yaltağlığı, hagsızlığı bir şair kimi men de görmüşem ve bunun üstünden gözlerimi yumub keçmemişem. Öz gezellerimde bezi insanların iç üzünü açıb göstermişem. Menim özüme de çoh hagsızlıqlar olub. Lakin men bütün çe-tinliklere alnıaçığı, üzüağ sine gerib dözmüşem...”* (Cemşidgızı, 2020: 514)

Şairin *Danışır* redifli satirik gazelinden birkaç beyti örnek olarak verilmiştir:

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

(...)

Deyirem kim ki gedib virusu Çin'den getirib

Utanıb ar elemir bir de azardan¹⁵¹ danışır

(...)

Here bir yolla gelir indi efirler¹⁵² doludur

¹⁵¹ Hastalıktan

¹⁵² Televizyon kanalları

Ne heyâ ismeti yoh gel yene ardan danışır
 Kim ki satmış Laçın'ı Kelbecer'i Han Şuşa'nı
 Karabağ adlı olan ganlı diyardan danışır
 Lilpara çohdu buna kafiye yazsan ne geder
 Deyecekler oturub indi yuhardan¹⁵³ danışır (405)

Lilpar Cemşidgızı'nın Divanı muhtevasının zenginliği, özellikle dili-
 nin sadeliği, aruza uygunluğu, ahenk unsurları yönüyle öne çıkmaktadır.
 Gazele has olan âşıkane tarz, mizah ve eleştiri, klasik mazmunlarla güncel
 muhtevanın harmanlanması gibi hususlar bu eseri çok başarılı kılmıştır.

Kaynaklar

Cemşidgızı, Lilpar (2017). "Lilpar Cemşidgızı, Laçınımı Göreydim".
Azerbaycan Yazıçılar Birliğinin Yayını olan Azerbaycan Dergisi. Sayı 5. s.
 157-159.

Cemşidgızı, Lilpar (2020). *Divan*. Sumgayıt: Azeri Neşriyatı.

***

Hatire Hatun (Hatire Seferelizade d.1968)

Refail kızı Hatire Seferelizade, 1968 yılında Azerbaycan'ın Güne-
 yinde, Hazar Denizi kıyısındaki Lenkeran şehrinde doğmuştur. 1975-1985
 yılları arasında Lenkeran'daki 2 numaralı okulda eğitimini tamamlamıştır.
 1985 yılında Lenkeran Öğretmen Yüksekokulunda eğitim almaya başla-
 mış ve 1988 yılında buradan başarıyla mezun olmuştur. Aynı yılın aralık
 ayında mezunu olduğu okulda ilkokul öğretmenini olarak işe başlamıştır.
 1989 yılında Mirze Feteli Ahundov adına Azerbaycan Devlet Rus Dili ve
 Edebiyatı Enstitüsüne kaydolmuş ve öğretmenlik yaparken bir taraftan da
 uzaktan eğitimle 1995 yılında üniversiteyi bitirmiştir. Üniversite 2. sınıf
 öğrencisi iken çalıştığı okulun alt sınıflarında, mezun olduktan sonra ise
 üst sınıflarda da Rus Dili ve Edebiyatı derslerini vermiştir.

2003 yılında Lenkeran Devlet Üniversitesi tarafından davet edilerek
 2007 yılına kadar orada Dünya Edebiyatı, Rus Edebiyatı, Çocuk Edebiyatı,
 Edebiyatşinaslığın Esasları derslerini vermiştir. 2009 yılında, Lenkeran
 Devlet Üniversitesinde Kadrların İhtisas Değişmesi ve İhtisas Artırması

¹⁵³ Üst perdeden konuşmaktadır

Fakültesindeki bir yıllık eğitime katılarak Azerbaycan Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği üzere de ihtisas kazanmıştır.

Hatire Hanım, erken yaşlarından itibaren şiir yazmaya başlamıştır. 2001 yılından beri eserleri süreli yayınlarda basılmaktadır.

Bu Sevgiden Ne Kalacak Göresen (2013), *Unut Meni Unutmağ* (2018) adlı çeşitli şiir ve gazellerden oluşan kitapları basılmıştır. Aynı zamanda 44 günlük 2. Karabağ Savaşı'nda vefat etmiş Lenkeran şehitlerine hasrolunan *Payızın 44 Anı* (2021) adlı denemelerden oluşan almanakın yazarlarından olup *Şefeg Dergisinin* de sorumlu yazı işleri müdürüdür.

Hatire Hatun'un üniversite mezunu 2 oğlu vardır. Büyük oğlu Kerim Bey senaryo yazarlığı yapmakta, diğer oğlu Serhan Bey ise blogger olarak faaliyet göstermektedir.

Çağdaş kadın şairlere sorduğumuz "Türk edebiyatından kimleri tanıyıp seviyorsunuz" sorusunu Hatire Hanım, "Halit Ziya Uşaklıgil, Reşat Nuri Güntekin, Yahya Kemal Beyatlı, Aziz Nesin, Sabahattin Ali ve Necip Fazıl Kısakürek'in eserlerini çok beğeniyorum." şeklinde cevaplamıştır.

Sabahattin Ali'nin *Kürk Mantolu Madonna's*ını ve Aziz Nesin'in hikâyelerini sevgiyle okuduğunu kaydeden şair, Klasik Azerbaycan edebiyatından Nizâmî, Nesîmî, Fuzûlî, Seyyid Azîm Şîrvânî, Eliâğa Vâhid, Hurşidbanu Natevan, Heyran Hanım, Râcî, Zikrî Erdebilî vb. klasik şairleri zikretmiştir.

Şairin babası ve dedesi de klasik şiiri ve aruz ölçüsünü iyi bilip zaman zaman gazeller yazmışlardır. Kendisi bu durumla ilgili olarak "herhalde klasik şiir yazma işi bizde biraz da genetikdir" diye yorum yapmıştır.

Klasik şiirlerden en çok gazel ve tahmis nazım şekliyle şiir yazmayı seven şair, Anadolu sahası Klasik Türk edebiyatının kadın şairlerinden Mihri Hatun ve Zeynep Hanım'ı, Cumhuriyet Dönemi Türk şiirinin temsilcilerinden Gülten Akın ve Nilgün Marmara'yı okuduğunu bildirmiştir¹⁵⁴.

Klasik mazmunlara geniş yer vermekle birlikte kendi duygu ve düşüncelerini bu mazmunlarla harmanlayıp orijinal aşk şiirleri yazan şair, şiirlerinde Hatun mahlasını kullanmaktadır. Hatire Hatun'un 2 gazeli örnek olarak aşağıda verilmiştir.

¹⁵⁴ Hatire Hatun'un biyografisi bizzat kendi el yazısıyla yazdığı tercüme-yi-haline ve örnek olarak göndermiş olduğu 10 tane gazeline esasen oluşturulmuştur.

Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün

Zülfün nece ram eylemeyi şaneden¹⁵⁵ öyren
 Aşk ateşine yanmağı pervaneden öyren
 Âşıksan eger bes¹⁵⁶ sene Mecnun ne münasib
 Zencire esir olmağı divaneden öyren
 Vaht tapsan eger bir defe gel gir kapısından,
 Mey ehlinin ehvalını meyhaneden öyren
 Namerd olan ehline sadık kala bilmez
 Sadıgliyi¹⁵⁷ göstermeyi merdaneden öyren
 Aşk adlı bu bazarda hamsan hele Hatun
 Get bir teze dastan teze efsaneden öyren

Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün

Sevda yolunun gam dolu seyyahı men oldum
 Zülmet geceye nur çileyen mahı men oldum
 Keçmekdedi ömrüm delisov¹⁵⁸ fırtınalarda
 Galib burada gâh(ı) felek gah(ı) men oldum
 Ok atmağın her kimseye ki dersini keçdim
 Yay tutcak eli süfte nişangâhı men oldum¹⁵⁹
 İlgarı dürüst olmayan ile işim olmaz
 Kim Hak yolunu tutdusa hemrahı men oldum
 Aşk âleminin vasfını her kimse bacarmaz
 Aşkın yene Hatun kimi meddahı men oldum

***

Latife Nuran (d. 1968)

Hacıyeva Letife Nuran Elihesen kızı, 27 Ekim 1968 tarihinde Şamahı şehrinde doğmuştur.

Lokman Sağlık Yüksekokulunu bitirmiştir. 1995 yılından itibaren şiirleri süreli yayınlarda çıkmaktadır. *Mehebbetim Göz Yaşım* adlı şiir ve manzumelerden oluşan ilk kitabı 1998 yılında yayımlanmıştır. 2007 yılında roman, mistik uzun hikâye ve kısa hikâyelerden oluşan *Tenha Kölgeler*;

---

¹⁵⁵ Taraktan

¹⁵⁶ Peki, öyleyse

¹⁵⁷ Sadık olmayı

¹⁵⁸ Çılgın

¹⁵⁹ Hz. Ali'nin bu konudaki sözüne telmihte bulunulmuştur.

şair ve manzumelerden oluşan *Eşgin Rengi, Sensizliğin Resmi* (2008), kitapları yayımlanmıştır.

Bundan sonra *Ruhların Kıyımı* (2010), *Ölümün Sirri* (2014) adlı roman ve gazete yazılarını, *Nakam Çiçekler* (2014) adlı manzum romanı ve *Sükûtun Sirri* (2015) adlı gazel ve diğer şiirlerinden oluşan eserlerini yayımlatmıştır.

Latife Nuran Hanım, Azerbaycan Yazarlar Birliğinin, Dünya Azerbaycanlıları Yazarlar Birliğinin, Azerbaycan Zirve adlı aydınlar teşkilatının üyesi olup defalarca birçok ödülle taltif edilmiştir.

2011 yılında Sivastapol şehrinde şiirleri, *Duşi Moy Peçal* (*Ruhumun Kederi*) adıyla tercüme olunmuş ve bazı şiirleri buradaki birkaç almanakta yayımlanmış, Ukrayna Gazeteciler Birliğinin mükafatıyla ödüllendirilmiştir.

Deniz Gözlüm ve *Hudanın Eşgine* adlı gazellerden oluşan CD'leri piyasaya sunulmuştur. Şairin 2015 yılında yayımlanan *Sükutun Sesi* adlı kitabında serbest ve hece ölçüsüyle yazdığı şiirlerden sonra *Eşg Meni İmane Getirdi* ana başlığı altındaki gazellerine yer verilmiştir. (Nuran: 2015: 167-208)

Burada şairin 69 gazeli, ezanla ilgili yazmış olduğu 7 bentli 1 mu-rabbai bulunmaktadır.

Gazellerine genellikle başlık vermiştir. Bu başlıklar bazen redif bazen de gazelde geçen etkili bir kelime olabilmektedir. Birkaç gazeline başlık yerine sadece Qezel yazmıştır.

Şiirlerinin konusu diğer kadın şairlerde olduğu gibi aşk, tabiat, gençliğin geçip gitmesi vb.dir. Şairin şiirlerinde dini-tasavvufi konulara da büyük bir eğilim görülmektedir. Şairin vefat eden akraba ve akranlarına yazdığı gazelleri vardır. Çağının meşhur şair ve müzisyenlerine de gazel ve nazireler yazmıştır. Şair Elağa Vahid, Elemdar Mahir, müzisyen Âlim Gasimov vb. bunlardandır.

Latife Nuran, dini-tasavvufi mazmun ve konuları, felsefi, hikemi-didaktik hususları şiirlerinde sıklıkla kullanmıştır. Hallac-ı Mansur, Leyla, Mecnun, Ferhat vb. isimleri şiirlerinde mazmun olarak anmıştır.

Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün

Heç bilmedim ağılım meni heç hara getirdi
Divaneliyim ömrümü zinhara getirdi
Çok aşk deyen her kesi gördüm ki bu devran
Mensur kimi öz aklı ile dara getirdi

Men ahd eyleyirdim yarımı son kere görsem
 Aşk derdimi ahırda mene çara getirdi.
 Zem-zem kimi akdıkça gözüm yaşları yandım
 Yar-yar deyerek yara dilim yara getirdi
 Doğrandım elimnen paradır her para hissem
 Ruhum dedi aşk bunca seni vara getirdi
 Ey ruzigarım sevgilimin ruhunu aks et
 Nuran dönür hak nuruna baht kara getirdi (Letife Nuran, 2015: 199)

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

Ne gördün sen ki dünyadan gönül uyma melametdir
 Ezelden fitne derd gam gussa her türlü alametdir
 Esiri olma zevkin bir hayal tek bil gelib keçmiş
 Eger uydunsa nefse bil ki ahır puç felaketdir.
 Ki gör ki tahtdan salmış bu dünya şahı sultanı
 Bu dünya aşkı ey dil bil ezel günden hıyanetdir
 İmanın kim değişmiş nefse bil ki payimal olmuş
 Gönül gördüklerin bir bak riya miskin cehaletdir
 Gıriftar olma ey dostum düşersen hatrı hürmetden
 Kim uymuş zenne ecir evvel ahır hak kıyametdir
 Gönüller mülkünün şahı ve sultanı bir aşk olmuş
 O aşk ki hakka hasr olmuşdur ulvi bir saadetdir
 Eger ki sen de etsen ömrünü bu aşkla kurban et
 Nuran insana hizmet bil hudavende ibadetdir (Letife Nuran, 2015: 203-204)

Kaynaklar

- Letife Nuran (2007). *Eşqin Rengi*. Bakı: MSV Neşr.
 Letife Nuran (2007). *Tenha Kölgeler. (Roman, Hikâye ve Povestler)*.
 Bakı: MSV Neşr.
 Letife Nuran (2008). *Sensizliyin Resmi (Şeirler ve poemalar)*. Bakı:
 MSV Neşr.
 Letife Nuran (2010). *Ruhların Qiyamı*. Bakı: MSV Neşr.
 Letife Nuran (2014). *Nakam Çiçekler*. Bakı: MBM.
 Letife Nuran (2014). *Ölümün Sirri*. Bakı: MBM.
 Letife Nuran (2015). *Sükûtun Sesi*. Bakı: MBM.

***

Ülviyye Bahir (d. 1973)

Ülviyye Bahir, Ülviyye Derdayıl kızı İsmayıllova (Guliveya) 5 Haziran 1973 yılında Bakü'nün Maşağa Kasabasında doğmuştur. 1991 yılında, 187 numaralı okulu başarıyla bitirmiştir. Şiir, hikâye, nesir ve gazete yazıları *Ulduz, Yazıçı Kadın* dergilerinde ve Azerbaycan *XXI Esr, Hakkın Sedası, Nüanslar, Real-Press, Hakkın Mehkemesi* vb. gazetelerde yayımlanmıştır.

1996-2000 yılları arasında o, Maşağa'da açılan Sevadamuzi Kursu'nda eğitim alarak Fars dilini öğrenmiş, Şehriyar'ın Farsça gazellerini Azerbaycan Türkçesine tercüme etmiştir. 2010 yılında İti Gelem (Keskin Kalem) Respublika Edebî Birliğinin İti Gelem diploması ile taltif olunmuştur. Maşağa Medeniyet Evinde faaliyet gösteren Genç Kalem Edebî Birliğinde başkan yardımcısıdır (Sona Xeyal, 2012, 74-87).

Bakü ve civarındaki köy ve kasabalarda klasik edebiyatın bütün türlerinde, Sovyet döneminde bile yasak olmasına rağmen gizlice eserler verilmiş, klasik mazmun ve muhtevayı kullanmak yasak olduğundan daha çok “meyhana” denilen özel bir türde ve satirik tarzda aruz ölçüsüyle şiirler yazılmıştır. Klasik edebiyatın ve gazelin yaygın olduğu bir muhitte yetişen Ülviyye Bahir de klasik tarzda şiirler, özellikle gazeller yazmıştır. Şairin anne ve baba tarafından da ataları arasında şairler vardır.

Bahir'in ulu atalarından biri henüz genç yaştaiken sosyal-siyasi olayların etkisi ile 16. yüzyılda Trabzon'dan Bakü'ye göç etmiş ve burada evlenip yaşamına Azerbaycan'da devam etmiştir.

Şiir yazmaya öğrencilik yıllarından başlayan Ülviyye Hanım'ın ilk şiiri 1992 yılında Paklık Gazetesinde yayımlanmıştır. O zamandan beri sürekli yayınlarda eserleri düzenli olarak yayımlanmaktadır. 2006 yılında *Sükutum Sesi*, 2008 yılında *Etiraf*, 2013 yılında *Nurlu Dünya*, 2014 yılında *Sabahıma Salam Olsun*, 2023 yılında ise *Menim Dünya* adlı kitapları basılmıştır.

Çeşitli gazete, dergi ve almanaklarda hece, aruz ve serbest ölçüyle şiirleri ve nesir yazıları yayımlanmaktadır. Ülviyye Hanım, 2007 yılından beri Azerbaycan Yazarlar Birliğinin üyesidir. 2010 yılında İti Gelem yarışmasında, 2019 yılında ise Nesimi adına düzenlenen yarışmada şiir ödülü almıştır. 2019 yılında şairin hayatında başka önemli olaylar da gerçekleşmiştir.

O, Azerbaycan Kültürel İnfomasiya Vasiteleri İşçileri Hemkarlar İttifakı Reyaset Heyetinin (Azerbaycan Medya Çalışanları Kurulu Başkanlık Heyeti) kararı ile başarılı eserlerinden dolayı Gızıl Gelem (Altın Kalem)

Medya Ödülü Diploması ile taltif edilmiştir. Hazırda eğitimcilik faaliyetlerine devam etmekte olan Ülviye Bahir, SUCCESS (UĞUR) Eğitim Merkezi'nin Müdürü görevinde bulunmaktadır.

2005 yılında evlenen Ülviye Hanım'ın Vüsale isminde bir kızı vardır. Vüsale Sema, henüz lise öğrencisi olmasına rağmen şiir-sanat, müzik, matematik ve satranç alanında çok başarılı olup 2 kitabın müellifidir. Vüsale Sema, çeşitli ülkelerde resim sergileri düzenlemiş olup katıldığı yarışmalarda ülkesini başarıyla temsil etmektedir¹⁶⁰.

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Ey Füzuli bize söz mülkünü ünvan demisen
Fehmimiz derk elemir fikrini ümman demisen
Gösterip aşk tarikinde bize halını sen
Taptığım birce medarımdı ki hicran demisen
Ey Füzuli seni andıkca anır ehl-i kalem
İlm ile nurlanacak hane-yi irfan demisen
Devr edip öyle cefa hicrile yandım deyesen
Hoşdur hicranı mene bah nece nalan demisen
Hoşdu yarın sene hicr ile cefa eylemeyi
Yazsa da katline ferman ele canan demisen
Edir aşk ehli senin hane-yi mananda tavaf
Olacak vaslını görmekde de imkân demisen
Bahira görsen eger icz ile ustadına de
Okudukça durulan derkime derman demisen

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Dolaşıp fahr u zaman ile bu devranı gazel
Vasf edip en çoktu da can ile cananı gazel
Olsa her devr ü mekân yar ile ağyar olacak
Yene gülşende gülün bülbülün efganı gazel
Ara Leyla'nı deyip aşıkını etdi cünun
Gezdirip aşk-ı Fuzuliyle bu sahranı gazel
Çoğu köhneldi dedi etdi sübut tazeliğin
Vermedi yellere hem sellere imkânı gazel
Size zinet getirip eyledi dürr daneleri

¹⁶⁰ Şairin biyografisi kendi yazdıklarına ve çeşitli kaynaklarda hakkında yazılan bilgilere esasen oluşturulmuştur.

Sevdi Hak söyleyeni sevmedi hedyanı¹⁶¹ gazel
Har edip düşmeni dilmizdeki zenginliğimiz
Yaradıp ta ki ezekden bele sehmanı gazel
Vatan aşkıyla yazak hallolacak düşmenimiz
Yetecek kudreti ki kadıra meydanı gazel
Bahira sen ki sözün vurgunusan aşk ile yaz
Koyacak yazdığına mühür ile imzanı gazel

Kaynaklar

- Sona Xeyal (2012). *Maşağa Ziyalı Kadınlar Meclisi*. Bakı: MBM.s. 74-87.
- Sona Xeyal (2014). *Ana*. Bakı: MBM. s.16-19.

---

¹⁶¹ Hezeyan

III. BÖLÜM

19-20-21. YÜZYIL AZERBAIJAN EDEBİYATININ
BİYOGRAFİK KAYNAKLARINDA ADI GEÇEN KADIN ŞAİRLER

Tezkireler, Klasik Türk Edebiyatında önemli bir edebî türdür. Tezkire yazarak, yaşayıp faaliyet göstermiş şair ve yazarların, âlimlerin eserlerinin günümüze ulaşmasını sağlamak Klasik Türk Edebiyatının önemli edebî bir geleneğidir. Azerbaycan edebiyatında, 1925'li yıllardan itibaren Sovyet sisteminin baskıları sonucunda bir edebî tür olarak tezkire yazılmasına bir süreliğine ara verilse de bu türün yerini dolduracak çeşitli biyografik eserler, edebiyat tarihleri, seçki ve antolojiler kaleme alınmıştır.

Bu bölümde kadın şairlerin eserleri ve hayat hikayeleri ile ilgili bilgi veren mecmua, tezkire, edebiyat tarihi antoloji, almanak vb. tipli eserlerden de faydalanılmış, klasik tarzda şiir yazan kadın şairlerle ilgili biyografik bilgiler tasnif edilmiştir.

19. yüzyılda Azerbaycan edebiyatı yeni bir medeniyet dairesine girince yerli ürünlerle birlikte çeşitli Avrupalı türlerde de eserler verilmeye başlanmıştır. Bu durum biyografi yazma geleneğinde de görülmektedir. Edebî ürünlerin kaybolmadan günümüze ulaşmasında şiir mecmualarının da önemli bir yeri vardır. Avrupalı, Rus vb. milletler tarafından Kafkaslarda ve o dönemde Kafkasların önemli kültür ve medeniyet merkezlerinden olan Azerbaycan şehirlerinde bulunan yabancı seyyah, asker ve diğer meslek erbabından şiir ve sanata meyilli bazı şahsiyetler, yerli aydınlarla etkileşimde bulunmuş, beğendikleri Azerbaycan edebiyatı ürünlerini derleyerek mecmualar oluşturmuşlardır.

19. yüzyıldan günümüze bilinen üç önemli şiir mecmuası bu çalışmada araştırılmaya tabi tutulmuş olup aşağıda konuyla ilgili başlıkta ayrıntılı bilgi verilecektir.

19. yüzyılda yazılan tezkirelerden *Seyyid Azim Şirvani Tezkiresi* (1875-1885), Mehmedhesen Han İtimadüssaltana'nın *Hayrat-ı Hisan Tezkiresi* (1886-1888), Mir Möhsün Nevvab'ın *Tezkire-i Nevvab* (1891)'ı; 20. yüzyılda yazılan Ağa Mehmed Müctehidzade'nin *Riyazü'l-Âşıkîn Tezkiresi* (1910), Mehmed Eli Terbiyet'in *Dânişmendân-i Azerbaycan* (1935)'ı, *Gulam Memmedli Tezkiresi* (1954) ve 21. yüzyılda yazılan *Şahin*

Fazil Tezkiresi (2006) ile Ariz Buzovnalı'nın *Xezer Tezkiresi*'nde ismi geçen kadın şairler de bu çalışmada incelenip tasnif edilmiştir.

Ayrıca tarihi süreçte İran ve Hindistan'da, Osmanlı'da ve Rusya sınırları içindeki Müslüman ülkelerde kaleme alınan ve yalnız kadınlardan bahseden Fahrî-i Herevî'nin *Cevâhirü'l-Acâyib Tezkiresi* (16. yy), Mehmed Zihni'nin *Meşâhirü'n-Nisâ* (1878), Mehmedhesen Han İtimadüssaltana'nın *Hayrat-ı Hisan Tezkiresi* (1886-1888), Orenburglu Rızaeddin bin Fahreddin'in *Meşhur Hatunlar Tezkiresi'ndeki* (1903) kadın şairler de tespit edilip çalışma dâhilinde incelenmiştir.

20. yüzyılda yazılan edebiyat tarihlerinden Firdun Bey Köçerli'nin 2 ciltlik *Azerbaycan Edebiyatı* (1925), İsmail Hikmet'in 2 ciltlik *Azerbaycan Edebiyyatı Tarihi* (1928), Fuat Köprülü'nin önemli araştırmalardan olan ve her biri orta çapta bir kitap hacminde bulunan *Azeri* başlıklı ansiklopedi maddesi, *Azeri Edebiyatına Ait Tetkiler* adlı makalesi (1925, 1989, İslam Ansiklopedisi 1942), Yusuf Vezir Çemenzeminli'nin *Azerbaycan Edebiyyatına Bir Nezer* (İstanbul, 1921), Salman Mümtaz'ın 2 ciltlik *Azerbaycan Edebiyyatı-El Şairleri* (1927-1928) ve *Azerbaycan Edebiyyatının Kaynakları* (1925) adlı eserleri, Sovyet döneminde Cefer Handan'ın hazırladığı *XX. Esr Azerbaycan Edebiyyatı* (1951), *XX. Esr Azerbaycan Edebiyyatı Tarihi* (1955), Hemid Araslı'nın *XVII-XVIII Esr Azerbaycan Edebiyyatı Tarihi* (Bakı, 1956), Gulam Memmedli'nin *Güney Azerbaycan Şairleri* (1950), Azerbaycan SSR Elmler Akademiyasının yayını olan 3 ciltlik *Azerbaycan Edebiyyatı Tarihi* (1957-1960), *Azerbaycan Sovet Edebiyyatı Tarihi* (1966), Feyzulla Gasımszade'nin *XIX. Esr Azerbaycan Edebiyyatı Tarihi* (1966), Mir Celal Paşayev ile Firdun Hüseyinov'un müşterek hazırladıkları *XX. Esr Azerbaycan Edebiyyatı Tarihi* (1969), Cavad Heyet'in *Azerbaycan Edebiyyatına Bir Bakış* (1993) adlı eseri, Yaşar Karayev'in hazırladığı *Azerbaycan Edebiyyatı: XIX ve XX Yüzyiller* (2002), yine onun *Tarih Yahından ve Uzağdan* (1996) adlı eserleri, Heyrulla Memmedov'un *XIX. Asır Azerbaycan Edebiyatı* (2006), Tahire Memmed'in *XIX Esr Azerbaycan Edebiyyatı I*, (2010) Bedirhan Ehmedov'un son 20 yılda yayımlanmış olan *XX Esr Azerbaycan Edebiyyatı Tarihi II* (İcmallar, Tahliller, Portreler) (2010), *XIX-XX Esr Azerbaycan Edebiyyatı I* (2011), *XX Esr Azerbaycan Edebiyyatı Tarihi III* (Merheleler, İstigametler, Problemler) (2015) adlı kapsamlı eserleri; bağımsızlıktan sonra Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi tarafından yayımlanan 2 ciltlik *Müsteqillik Dövrü Azerbaycan Edebiyyatı* (2016), 10 ciltlik *Azerbaycan Edebiyyatı Tarihi* (2004-2022) gibi eserler

bu yüzyılda yazılan önemli biyografik kaynaklardan olup tarama sırasında faydalanılmıştır.

Türkiye’de Azerbaycan edebiyatının araştırılması yönünde de önemli çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan başta Fuat Köprülü’nün çalışmaları olmakla, edebiyat araştırmacısı Prof. Dr. Yavuz Akpınar’ın Azerbaycan edebiyatıyla ilgili yoğun ve verimli çalışmaları sonucunda yazdığı makalelerinden oluşan *Azeri Edebiyatı Araştırmaları* (İstanbul, 1994), Prof. Dr. Ali Kafkasyalı’nın kapsamlı 5 ciltlik *İran Türk Edebiyatı Antolojisi* (2002)’nden de araştırmada faydalanılmıştır. Azerbaycan Edebiyatının araştırılması konusunda önemli isimlerden olan Prof. Dr. Sedat Adıgüzel tarafından 2011-2013 yılları arasında gerçekleştirilen *Azerbaycan Edebiyatında İsimler Sözlüğü* adlı sanal ansiklopedi de bu alandaki önemli kaynaklardandır.

Antoloji tipli eserlerden, Bakü’de bir komisyon tarafından hazırlanan 4 Ciltlik *Güney Azerbaycan Edebiyatı Antolojisi (1981-1994)*, Azize Caferzade’nin 1974 yılında ilk baskısı yapılan *Azerbaycanın Aşık ve Şair Kadınları* adlı antolojisi ve bu eserin 1991 yılındaki zenginleştirilmiş baskısı; yine Azize Caferzade’nin 2003 yılında basılmış olan *Azerbaycanın Şair ve Aşık Kadınları* adlı eseri (2. cilt) ve bu eserlerdeki biyografilerden harmanlanarak 2005 yılında yayımlanmış olan *Azerbaycan Kadın Şairleri Antologiyası* bu çalışmanın temel kaynaklarındandır.

Cefer Remzi İsmayilzade’nin 1981 yılında basılan *Deyilen Söz Yadıgârdır* adlı Bakü ve çevresindeki şairlerden bahseden eseri ve bu eserin de yenilenip zenginleşen 1987 ve 2019 baskıları, Nesreddin Karayev’in *Poetik Meclisler (1987)’i*, Memmed Nuru oğlunun *Azerbaycan Gezelleri (1991)*, Ehmed Ceferzade, Seyfeddin Geniyev ve Mensure İsmayilova tarafından hazırlanan ve Şirvan şairlerinden bahseden *Şirvanın 350 Şairi (1999)* adlı antoloji, Anar’ın tertip ettiği 2 ciltlik *Min Beş Yüz İlin Oğuz Şeri (1999-2000)* antolojisi, yine Ehmed Ceferzade ve Seyfeddin Geniyev tarafından hazırlanan *Şirvan Şairleri (1994)* adlı eserler de kadın şairlerin tasnifi açısından değerlendirilmiştir.

21. yüzyılda yazılan tezkire ve almanaklardan; Hekim Geni olarak tanınan Geni Hüseyngulu oğlu Hüseynov’un başkanı olduğu *Vahid Edebî Meclisine* devam eden şairlerden ve eserlerinden bahseden *Söz-Senet Mebedgahı Vahid Edebî Meclisi Almanakı* (2000), Prof. Dr. Şahin Fazil tarafından yönetilen Mecmeu’ş-Şuera Edebî Meclisine devam eden şair ve yazarlarla ilgili tertip olunan *Tezkireyi-Şahin (2006)*, şair ve araştırmacı Hacı Elemdar Mahir tarafından tertip olunan *Söz ve Musığı Beşiyi Nardaran* (2009), akademisyen şair Sona Heyal tarafından kaleme alınan

1 tezkire ve 2 almanak: *Genc Kalem Tezkiresi* (2010), *Maštağa Ziyahı Kadınlar Meclisinin Almanakı* (2012) ve yine bu meclis üyelerinin şiirlerinden oluşan *Ana Almanakı* (2014), Azerbaycan Yazıçılar Birliyi Xezer Bölmesinin başkanı şair Arif Buzovnalı tarafından tertip olunan *Xezer Tezkiresi* (2017) bu çalışmada, özellikle son dönemde klasik tarzda şiirler yazan şairlerin araştırılması açısından temel kaynak olarak kullanılmıştır.

Ayrıca 20 ve 21. yüzyılda klasik tarzda şiirler yazan Azerbaycan şairlerinin yayımlanmış eserleri, süreli yayınlarda yer alan şiirleri ve basılmış olan divanları ve çeşitli mecmualar da bu çalışmanın temel kaynaklarından olup biyografilerin yazımı sırasında faydalanılmıştır.

***

19-20-21. Yüzyıl Tezkirelerinde Yer Alan Azerbaycanlı Kadın Şairler

Çalışmada 19. yüzyılda yazılan *Seyyid Azim Şirvani* ve *Nevvab Tezkireleri*, 20. yüzyıldan *Riyazü'l-Âşıkîn* (1907), *Danışmend-ı Azerbaycan* (1935), Gulam Memmedli (1954) Tezkiresi ve 21 yüzyılda kaleme alınmış olan *Tezkire-i Şahin* (2006), *Genc Gelem* (2010) ve *Hezer Tezkiresi* (2017) incelenerek biyografisine yer verilen kadın şairler tespit edilmiştir.

Seyyid Azim Şirvânî, Tezkiretü's-Şu'ara

19.yüzyıl şairi, tezkire yazarı ve eğitimci Seyyid Azim Şirvânî (1835-1888)'nin *Tezkiretü's-Şu'ara* (1875-1885) eseri İran'da hüküm süren Kâcâr Devleti'nin şahı Nasreddin Şah'a ithaf edilmiştir. Müellifin yaşadığı Şamahı şehrinin 1885'te idarî olarak çarlık Rusya'sına bağlı bir bölge olmasına rağmen müellif tercihini ortaya koyarak eserini hâkimiyyette olan Rus çarına değil Nasreddin Şah'a sunmuştur. Tezkireye, Kafkas, Azerbaycan, Rum (Anadolu), Türkistan bölgelerine mensup şairler alınmış olup eserde toplam 270 şairin adı geçmektedir. Tezkire, Dibace, tevakkı'-ı müellif, mukaddime, dört fasıl ve Farsça şiirlerin bulunduğu bir ilaveden oluşmaktadır. Mukaddimenin sonunda tezkirenin dört fasıl şeklinde yazıldığı söylenmektedir. Bu fasıllardan birincisi Kafkas, ikincisi Azerbaycan, Üçüncüsü Rum, dördüncüsü ise Türkistan'dır. Seyyid Azim, tezkiresinde şairlerin doğum tarihleri ile birlikte ölüm tarihlerini de yazmış, çoğu zaman memleketlerini belirterek bazılarının eserleri hakkında geniş bilgi vermiş, hatta bazı şairlerin hocalarından bile bahsetmiştir (Bayram, 2009: xxxii).

Seyyid Azim Şirvani, tezkiresini yazdığı dönemde, başta Hurşidbanu Natevan, Fatma Hanım Kemine vb. olmak üzere Azerbaycan'ın birçok kadın şairinden haberi olmuş, hatta Hurşidbanu Natevan'ın şiirlerine nazireler yazmış, ona yazılmış olan hicviyeye, karşı bir hicviyeyle cevap vererek şairi sürekli savunmuştur. Fakat bu kadın şairlerden hiçbirini tezkiresine almamıştır. Tezkiresinde sadece Anadolu sahası kadın şairlerinden Fıtnat Zübeyde Hanım'la (d.1725-ö.1780) ilgili bilgi vermiştir (Bayram: 2005: 303-304; Nehmetova, 2012: 43).

Mir Möhsün Nevvab, Tezkire-i Nevvab

19. yüzyılın önemli şair, müzisyen ve tezkire yazarı Mir Möhsün Nevvab (d.1833-ö.1918)'in *Tezkire-i Nevvab* eserinde kadın şairlerden bazılarının biyografisine yer verilmiştir. Yetenekli bir şair, âlim, eğitimci, ressam ve musikişinas olan Mir Möhsün Nevvab, tezkiresini 1891 yılında Fars dilinde yazmaya başlamış olup eser 1913 yılında Bakü'de basılmıştır. Eser, iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda tezkire yazıldığında vefat etmiş olan 35 şair, ikinci kısımda ise tezkire yazıldığında hayatta olan 56 şair hakkında bilgi verilmiştir. Müellif çağdaşı olan şairlere mektup yazarak onların otobiyografilerini ve eserde yer almasını istedikleri şiirlerini göndermelerini de istemiştir. Eser, Ekrem Bağirov ve merhum Nesreddin Karayev tarafından Azerbaycan Türkçesine tercüme edilerek *Tezkire-i Nevvab* adıyla 1998 yılında Kiril alfabesiyle, 2018 yılında ise Latin alfabesiyle Bakü'de yayımlanmıştır.

Tezkirede toplam 4 kadın şairin ismine yer verilmiştir. Bu şairler Âşık Peri, Hurşidbanu Natevan, Fatma Hanım Kemine ve Şahnigar Hanım Rencur'dur. Müellif, Âşık Peri ile ilgili özel bir başlık açmamıştır. Âşık Peri ile atışan şairlerin şiirleri ve Peri'nin onlara yazdığı cevap şiirlerine burada yer verilmiştir. Tezkirede onun atıştığı şairler Mehmed Bey Aşig (s.93), Cefergulu Han Neva (s.78-80) vb.dir. *Nevvab Tezkire-si*'nde ayrıntılı biyografisi verilen iki önemli kadın şair Hurşidbanu Natevan ve Fatma Hanım Kemine'dir. Nevvab, Natevan'ı *Muhtereme ve Muhteşeme Natevan* (s.181-188), Kemine'yi ise *Mirza Fatma Hanım Kemine* (s.195-200) olarak adlandırmıştır. Eserin üçüncü kısmında, Gence şehri şairleri arasında Rencure mahlaslı Şahnigar Hanım Rencur'un da ismi geçmiştir. Burada şairle ilgili olarak kısaca "*Rencure texellüs de qazax ehalisindendir, şeir deyən qadındır*" (Karayev ve Bağirov, 2018: 679) bilgisi yer almış, bunun dışında şairle ilgili başka bir şey yazılma-

miştir. Tezkirelerde geçen kadın şairlerle ilgili bilgiler bu kitabın biyografiler kısmında yer almıştır.

Ağa Mehmed Müctehidzâde, Riyâzü'l-Âşıkîn Tezkiresi

Ağa Mehmed Müctehidzâde'nin 1907 yılında yazdığı bu eseri, bir 20. yüzyıl tezkiresidir. Müellifin, tezkireyle ilgili olarak Karabağ'ın önemli şahıslarından olan İsgenderbey Rüstembeyov (d.1845-ö. 1918)'a mektup yazarak bu işte onun hayır duasını aldığı yönündeki bilgiler ve Terbiyet'in tezkiresinde geçen eserin 1907 yılında tamamlanıp 1910 yılında İstanbul'da basıldığı yönündeki bilgiler bu kanaatimizi desteklemektedir (Terbiyet, 1987: 238, Bağirov, 1995: 4).

Ağa Mehmed Müctehidzade, Karabağlıdır. 1867 yılında Şuşa'da doğmuş ve ilk eğitimi burada almıştır. Genç yaşlarda seyahate çıkarak İran, Irak ve Arabistan'ı gezmiş, 1958 yılında Ağdam'da vefat etmiştir. Müellif, tezkire yazarı olmanın yanı sıra Müşteri mahlasıyla şiirler yazan bir divan şairidir. Tezkirenin birinci cildi 1910'da Arap harfleriyle İstanbul'da Karapet matbaasında basılmıştır. Tezkirenin ikinci cildinin ne elyazması ne de matbu nüshası elde değildir. Bunun yazılıp yazılmadığı konusunda da kesin bilgi yoktur. Tezkirede daha çok Karabağ şairleri ele alınmıştır. Tertip sırasında şairlerin vefat tarihleri esas alınmıştır. Tarihler hicri 1255'ten başlayarak devam eder. Eserde Karabağ'da yaşamış 78 şairin biyografisi bulunmaktadır (Topalova, 2001: 57; Bağirov, 1995 3-4). Tezkire ile ilgili 1999 yılında Ankara'da, Gazi Üniversitesinde Aljira Topalova tarafından bir yüksek lisans tezi de yapılmıştır. Ayrıca bu eser, Ekrem Bağirov tarafından günümüz alfabesine çevrilerek 1995 yılında Bakü'de yayımlanmıştır.

Riyazü'l-Âşıkîn'de adı geçen kadın şair sayısı 4'tür. Bunlar Ağabeyim Ağa Ağabacı, Âşık Peri, Fatma Hanım Kemine ve Hurşidbanu Natavan'dır.

Müellif, sırasıyla Ağabeyim Ağa Ağabacı (s.84-85), Âşık Peri (s.165-166), Fatma Hanım Kemine (s.269-270) ve Hurşidbanu Natavan'dan (s.378- 383) bahsederek hayatları hakkında bilgi verip şiirlerinden örneklere yer vermiştir. Müellif, Fatma Hanım Kemine'yi anlatırken onun, Mehseti, Nigâr Hanım, Nurcihan Begim, Ayşe, Teyyibe gibi kadın şairlerde aynı ayarda olduğunu bildirmiştir (Topalova, 1999: 269)

Mehemmedeli Terbiyet, Dânişmendân-i Azerbaycan Tezkiresi

Meşhur Azerbaycanlı âlim, doktor ve edebiyatçı Mirze Mehmedeli Terbiyet Tebrizî 1875 yılında Tebriz’de doğmuş ve ilk eğitimi de bu şehirde Molla Zeynelabidin’in okulunda almıştır. Terbiyet’in babası XIX. asrın tanınmış Azerbaycanlı âlimlerinden Mirza Sadık’tır.

Terbiyet, hayatı boyunca çeşitli resmi görevlerde bulunmuştur. O, 1921-25 yılları arasında Güney Azerbaycan’da Eğitim Bakanlığı yapmıştır. Bu dönemde o, Azerbaycan’ın klasik şair ve yazarları hakkında da değerli araştırmalar yapmış ve yayımlatmıştır. Bundan başka Azerbaycan’ın birçok kasaba ve köylerinde çeşitli ilkokul ve ortaokullar açtırmış; Azerbaycan’da ilk defa kız öğrenciler için özel olarak ilkokul ve ortaokul açtırmıştır. Mehmedeli Terbiyet, 1940 yılında Tahran’da vefat etmiştir (Ehmedov, 2004: 551).

Onun alfabetik sistemi esas alarak hazırladığı “Dânişmendân-i Azerbaycan” tezkiresi 1935 yılında Tahran’da yayımlanmıştır. Terbiyet’in yıllarca araştırma yaptığı bu eserde Azerbaycan’ın meşhur şair, yazar, ressam, müneccim, mimar, müzisyen, nakkaş, hattat, tarihçi, seyyah, gazeteci, dilci, eğitimci, tasavvuf erbabı, matematikçi, mühendis, filozof, tabip, devlet adamı vb.nin hayat ve eserleri ile ilgili değerli bilgilere yer verilmiştir. Terbiyet, bu eseri hazırlarken neredeyse Şark edebiyatındaki bütün tezkirelerden faydalanmış ve bilgilerin çoğunu olduğu şekilde nakletmiştir.

Eser, kaynak yönüyle zengindir. Yazar, kütüphanecidir ve dünyanın birçok önemli kütüphanesini gezerek bahsettiği kaynakları bizzat incelemiştir. Bu da tezkireye yansımış ve başarılı bir eser ortaya çıkmıştır. Terbiyet, İran, Azerbaycan, Rusya, Anadolu, Hindistan ve Avrupa kütüphanelerini gezmiş ve incelemelerde bulunmuştur. Tezkirede kaynaklar, adı geçen şahısla ilgili bölümün altında zikredilmiştir. Müellif bu eserde, tezkirecilik tarihi boyunca yazılmış birçok tezkireden, tarih kitaplarından, mecmua ve cönklerden, beyazlardan, faydalanmış, çağdaşlarının yazdığı eserlerden istifade etmiştir. Bunun yanı sıra, XIX-XX. asır tezkire ve edebiyat tarihlerinden, Kuzey Azerbaycan’ın şair ve yazarlarından bahsederken özellikle Köçerli’nin *Azerbaycan Edebiyatı*’ndan faydalanmıştır.

Doğu ve Batı’yı birçok yönden iyi tanıyan, klasik ve modern şiir ve edebiyat teorisi konusunda çok bilgili olan Terbiyet, eserde poetikalar konusunda çok orijinal değerlendirmeler yapmıştır. Dânişmendân-i

Azerbaycan, klasik şairlerden Nizami'ye, Mevlana'ya yazılan nazireler, miraciyeler ve diğer türlerle ilgili kaynak eserler, şairlerin dış özellikleri, Ruslar tarafından öldürülen şairler, hangi şairin hangi tarıkata mensup olduğu, Azerbaycan'dan İstanbul'a gelen Azerbaycanlı şairler, müzisyenler ve kullandıkları çeşitli çalgı aletleri, Azerbaycanlı seyyahlar, Azerbaycan'daki azınlıklardan olan şairler, azınlık mensuplarının yazdığı tezkireler, Şah İsmail Hataî ve oğullarının şairliği vb. konularda bilgi almak isteyenlerin başvuracağı önemli kaynaklardandır (Bayram, 2010: 138-142).

Dânişmendân-i Azerbaycan Farsça yazılmıştır. 1987 yılında Qafar Kendli ve İsmayıl Şems tarafından Farsçadan Azerbaycan Türkçesine tercüme edilerek Bakü'de yayımlanmıştır.

Dânişmendân-i Azerbaycan, Könül Nehmetova tarafından doktora tezi olarak 2005 yılında Bakü'de *Azerbaycan'da Tezkirecilik Eneneleri ve Mehmedeli Terbiyet'in Dânişmendân-i Azerbaycan Tezkiresi* başlığıyla incelenmiş ve bu çalışma 2012 yılında kitap olarak basılmıştır.

Tezkirede toplam 933 şair ve sanatkârdan bahsedilmiştir. Yazar, başta alfabetik sisteme uysa da sonradan bunda zorlanmıştır. Bu şairlerden 923'ü erkek, 10'u ise kadındır (Bayram, 2010: 133-140).

Eserde hayatları hakkında önemli bilgi verilen 10 kadının ismi geçmektedir. Bu kadınlar Ağabeyim Ağa Ağabacı (s.20), Gövhər Hanım (s.186), Mâhî Hanım (s.192), Mehsetî Gencevî (s.220), Perihan Hanım (s.266), Fatma Berdeyye (s.346), Hatice Sultan Hanım (s.363), Hayran Hanım (s.378), Cemalî (s.408) ve Şah Hatun (s.416) olup kitabın biyografiler kısmında bahsedilmiştir.

Gulam Memmedli Tezkiresi (Azerbaycan'ın Âlim, Şair ve Başka Görkemli Hadimleri Hakkında Bibliyografik Materyaller)

Gulam Memmedli Tezkiresinde de birçok âlim, şair ve sanatçı kadından bahsedilmiştir. XX. asır Azerbaycan basın yayınında, edebiyat, kültür ve sanat hayatında önemli yeri olan Gulam Memmedli, 1897 yılında Tebriz'de doğmuştur. İlk eğitimini Tebriz'de medresede aldıktan sonra 1923 yılında ailesiyle birlikte Bakü'ye taşınmışlardır. Bakü'de III. İnternasyonal matbaasında dizgici olarak işe başlamış, daha sonra 1929 yılına kadar *Çapçı Gözü* (Naşir Gözü) Gazetesinde, sonradan ise *Kommunist, Azerbaycan Kolhozcusu, Yeni Yol, Kirpi* adlı gazete ve dergilerde redaktörlük yapmıştır (Rehimova, 2012: 4-24).

1954 yılında tamamlanan Tezkirede Azerbaycan'ın âlim, şair, yazar vb. önemli insanlarından bahsedilmiştir. Eserin adı *Azerbaycan'ın Âlim, Şair ve Başka Görkemli Hadimleri Hakkında Bibliyografik Materiallar* olarak yazılmıştır. Tezkire, 2012 yılında Aybeniz Rehimova tarafından günümüz alfabesine çevrilerek inceleme yazısı ile birlikte hazırlanıp Bakü'de Elm ve Tehsil neşriyatında basılmıştır.

Gulam Memmedli Tezkiresinde, başlangıçtan 20.yüzyılın ortalarına kadarki 734 biyografiye yer verilmiştir. Eserde yer alan kadın şair sayısı 17'dir. Memmedli, tezkiresini alfabetik olarak tertip etmiştir.

Eserde, kadın şairlerden Ağabeyim Ağa Ağabacı, Hökûme Billuri, Fatma Hanım Kemine, Gülşad, Hayran Hanım, Hurşidbanu Natevan, Mah Hanım, Medine Gülgün, Mehseti Gencevi, Nigâr Refibeyli, Pervin Etisami, Şahnigar Hanım Rencur, Sona Hanım Ahundova, Tahire Kurretülayn, Tuğra Hanım, Zeynep Paşa, Zehra Hanım Kacar'ın biyografisine ve şairlerden bazılarının şiirlerine yer verilmiştir. Gulam Memmedli, son dönem şairleri ile ilgili bilgi verirken 19-20. yüzyılda yaygın olarak kullanılan Firidun Bey Köçerli, Terbiyet, Müctehidzade ve Nevvab Tezkirelerinden faydalanmıştır. Bu yüzden bu biyografilerde yeni bilgilerle karşılaşmamaktadır.

21. Yüzyılda Yazılan Tezkire-yi Şahin'de Yer Alan Kadın Şairler

Azerbaycan edebiyatında XXI. asırda yazılan ilk tezkire, Şahin Fazil'in *Tezkire-yi Şahin*'idir. 2006 yılında yayımlanan bu tezkirede 1880 yılından 1923 yılına kadar Bakü'de faaliyet gösteren, 1923 yılında Bolşeviklerin yasağı üzerine kapatılan ve 1980 yılından itibaren yeniden açılan Mecmau's-Şuara edebî meclisinin tarihi geçmişinden bahsedilmiştir. Müellif, esere klasik divan ve tezkire geleneğinde olduğu gibi Dîbâce ile başlamış, daha sonra ise "ve sonra" başlığı altında kendisinden önce Azerbaycan edebiyatında yazılan tezkirelerden kısaca bahsetmiştir. Kendisi de şair olan müellif, bu bölümde başkanı olduğu Mecmau's-Şuara edebî meclisinin üyelerinin isimlerinin geçtiği uzun bir şiir yazmış ve onları tanıtmıştır. Eserde Mecmau's-Şuara edebî meclisinin tarihini ve üyelerini, Azerbaycan'da faaliyet gösteren diğer edebî meclisleri anlatan teferruatlı bilgilere yer verilmiştir. Eserin sonunda yer alan Hatime'de müellif eseri beş yılda yazdığından bahsederek yaşlılıkla ilgili bir şiirle tamamlamıştır.

811 sayfalık eserde 115 şaire ve şiirlerine yer verilmiştir. XX. asrın son 50 yılında ve XXI. asrın ilk 6 yılında yaşayan Azerbaycanlı şairler hak-

kında fikir vermesi bakımından eserin önemi çok büyüktür. Müellif, eserde klasik ve modern Azerbaycan Türkçesinin sentezini oluşturmuştur. Yazarın üslubu iğneleyici olmakla birlikte sürükleyicidir.

Azerbaycan Milli Bilimler Akademisinde Tarih Profesörü olan Şahin Fazil Ferzeliyev, aynı zamanda Bakü’de faaliyet gösteren Mecmeu’ş-Şuera Edebî Meclisinin de başkanıdır. Fazil, meclise devam eden veya bir şekilde meclis toplantılarına katılıp sonradan devam etmeyen şairler hakkında yazdığı bu eserde 38 kadın şairden bahsetmiştir. Kendisi de klasik edebiyatı bilen, *Divanlar* serisi (5. Divanı basım aşamasındadır), *Şairler Tezkiresi* ve *Sefername* yazmış olan Şahin Fazil, bu eserini 2006 yılında Bakü’de yayımlatmıştır. Çok hacimli olan bu eserde adı geçen şairlerin tamamı klasik tarzda şiir yazmamakla birlikte, klasik tarzda şiir yazan şairler çoğunluktadır.

Elnare Buzovnalı, Südabe Celil, Natige Yusifgızı, Necibe Necib (Alahverdiyeva), Şövkət Hicran, Sona Heyal, Destegül Zamanlı, Edaet Seda, Giymet Meherremli, Gülnaz Duyğu, Sefa Güdretgızı, Melahet Yusifgızı, Şefeg Sahibli, Gülnigar Rehimli, Gövher Mecidgızı, Fazile Yehyalı, Zekiyye Elruh, Sedaget Eligızı, Heyat Şemi, Resmiyye Sabir, Naringül, Yegane Nur, Tahire Küskün (Meğrur), Gülemail, Gülare Munis, Fergane, Semaye Güleligızı, Mahcamal, Reyhan Aydemir, Zeyneb Behmenli, Gülzar, Senem Sebayel, Halide Efendi (Efendiyeva), Dişad Gemli, Hatire Yusifgızı, Destegül Elçin, Leyla Mövsüm vb. eserde adı geçen kadın şairlerdir.

Tezkirede aruz ölçüsüyle şiir yazan şairlerin sayısı 19 olup isimleri aşağıda verilmiştir:

Necibe Necib, Elnare Buzovnalı, Südabe Celil, Şövkət Hicran, Sona Heyal, Destegül Zamanlı, Edaet Seda, Giymet Meherremli, Gülnaz Duyğu, Melahet Yusifgızı, Gövher Mecidgızı, Zekiyye Elruh, Gülare Munis, Mahcamal, Reyhan Aydemir, Fazile Garahangızı, Halide Efendi (Efendiyeva), Dişad Gemli, Hatire Yusifgızı.

Tezkirede ismi geçen şairlerden Şefeg Sahibli, Şefa Güdretgızı, Natige Yusifgızı, Gülnigar Rehimli, Sedaget Eligızı, Heyat Şemi, Fazile Yehyalı, Resmiyye Sabir, Naringül, Yegâne Nur, Tahire Küskün (Meğrur), Gülcemal, Fergane, Semaye Güleligızı, Zeyneb Behmenli, Destegül Elçin, Leyla Mövsüm hece ölçüsüyle ve serbest vezinle şiir yazmışlardır. Senem Sebayel ise hece ölçüsüyle maniler ve serbest vezinle şiirler yazmıştır. Tezkirede adı geçen ve müellif tarafından üslubu çok övülen Gülzar, men-sur hikâyeler yazan bir nasirdir.

Böylece Tezkirede ismi geçen 19 kadın şair sadece hece ölçüsü ve serbest vezinle şiirler yazmış, diğer 19 kadın şair ise serbest ve hece ölçüsünün yanı sıra aruz ölçüsüyle de şiirler kaleme almıştır. Şahin Fazil Tezkiresinde adı geçen ve aruz ölçüsünde klasik tarzda şiir yazan şairler hakkındaki bilgiler aşağıda yer almaktadır:

Elnare Buzovnalı

Eserde bahsedilen ilk kadın şair Elnare Buzovnalı'dır. Şahin Fazil, bir gelenek olarak şairlerden bahsederken onların hayatlarına fazla değinmez. Burada da şairin erken yaşta vefat ettiği hakkında bilgi vererek onun dış görünüşünü tarif etmiştir:

"Elimizden gedenlerden biri de Elnare Buzovnalıdır¹⁶². Özü de lap cavan vahtında. Kim idi Elnare? Besteboy, garaşın, badamgöz, şirinses, mehriban, dilli-dilâver bir gadın. Berpanın ilk illerini deye bilmerem, amma sonralar meclisimize az-az gelerdi. Başı garışmışdı edebiyat ve siyasete. Ezizbeyov rayon İcra hakimiyyetinde, gelecek heyat yoldaşı Hacı Emrullanın yanında işleyirdi. Aralarında yaş fergi çoh olsa da Cefer Remzi, Ağemi Buzovnalı, Rüstem Samitle söhbetleri tuturdu. Tez-tez Merdekan ve Buzovna ictimaiyyeti ile bizim görüşlerimizi teşkil ederdi...Gezellerini klassik tarzda, heca şerlerini ise müasir edebi dilde yazardı:

Mesti-cami-eşginem şeb ta keçibdir yaridan

Goyma ey gül meyfürüşün bağlıdır meyhanesi

Bu sözleri Elnare deyir. Özü de meyfürüşa (mey satana). Çünkü o, "eşg camının mestidir". Bu sözlerde irfan vardır. Meyfürüş ve cami-eşg irfani istilahlardır. Demeli, Elnare irfana girişir ve megsedine hetta nail de olur. O, irfanı öğrenmeye başlar... Lakin ecel süretli addımlarla ona sarı gelmekdedir..." (Fazil, 2006: 118-119)

Şairle son görüşmesinden de bahseden Şahin Fazil, Elnare'nin, ikizlerini doğururken öleceğini hissettiğini ve bunu meslektaşı Firidun Gurbansoy'a da söylediğini kaydetmiş, hayatı hızla yaşamaya çalışan ve *Gazeller* adlı kitabını şekil özelliklerine fazla özenmeden hızlıca yayımlatan şairin, ikizlerini doğururken bebekleri ile birlikte vefat ettiğini bildirmiştir.

Şair, heceyle yazdığı şiirlerinden birinde şöyle demiştir:

¹⁶² Fazil, Şahin (2006), "Elnare Buzovnalı", Tezkireyi-Şahin. Bakı: MBM.s.118-125.; Buzovnalı, Elnare (1993), *Gezeller*. Bakı: Azərbaycan.

Allah da bilir ki günahsızam men
 Sirli bir çayam gur denizem men
 Vahtsız düşecektir tellerime den
 Bahtsız yazılıbdır bahtsız taleyim (Fazıl, 2006:118)

Başka bir beytinde de bahtsızlığı konusunda şöyle demiştir:
 Dün gece Elnareye badi-seba vermiş heber
 Sen deme canan meni-bimarım eyler arizu (Fazıl, 2006:119)

Bülbül o çemenzarde her dem ki gem eyler/Mecnunsifet aşigleri dövründe cem eyler, Saldı o lale-rüh yene hicrane könlümü/Mülki-vetende saldı biyabane könlümü, Deme ki Mecnun olub Leyliden ötrü deliyem/ Gözelim gülme mene zenn elleme gülmeliyem, Dest gül pa gül beden gül çöhre gül rühsar gül/Aferin ey bağiban yek sahe in migdar gül, Meni dindirmediy dil yene canan bu gece/Nece bes tab elesin cismdeki can bu gece, Bu dili-bimarım ol dildare eyler arizu/Ta ayağın öpmeye serdarın eyler arizu matlalı gazelleri ile Fuzuli'nin Öyle sermestem ki idrak etmezem dünya nedir/Men kimem sagi olan kimdir meyü sehba nedir matlalı gazeline yazdığı 5 bentli tahmisi, şair Cefer Remzi ile atışma tarzında yazdığı Cefer Remzi redifli 14 beyitli müşterek gazeline de tezkirede yer verilmiştir (Fazıl, 2006: 118-125).

Tezkiredeki bilgilere göre Elnare Buzovnalı Azerbaycan tasavvuf şirinin de 20. yüzyıl sonlarındaki önemli temsilcilerinden olmuş, vefatından kısa süre önce gazellerini bastırmıştır.

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Bu dili-bimarım ol dildarın eyler arizu
 Bülbülü-şeyda kimi gülzarın eyler arizu
 Müshefi-rühsari-alinden könül kam almasa
 Ta ayağın öpmeye serdarın eyler arizu
 Hesretinden dembedem yanmış dili-bimarımız
 Leyk ümmid beslemekle yarın eyler arizu
 Barigahi-eşge sultanem gem olmuşdur işim
 Defi-gem gılmağcın ol gemharın eyler arizu
 Çerhi-kecreftar elinden terki-can etmekçün ol
 Dilbera dil dideyi-hunharın eyler arizu
 Dare çekse könlümü Mansur tek zülfün senin
 Nola aşig türreyi-terrarın eyler arizu
 Dün gece Elnareye badi-seba vermiş heber
 Sen deme canan meni-bimarın eyler arizu (Fazıl, 2006: 122-123)

Südabe Celil (d.1962-ö.2002)

Südabe Celil de erken yaşta vefat eden kadın şairlerdendir. Onun kaybından büyük üzüntü duyduğunu; öldüğüne bir türlü inanmadığını bildiren tezkire yazarı şairle ilgili düşüncelerini şöyle kaleme almıştır¹⁶³:

"...Men onun baresinde yazmışam. 1994-cü ilde. Seleflerin Helefleri adlı megalemde. Yazmışam ki, Südabenin müasir Mehseti olmaq kimi şerefli, hem de mesuliyetli fikri var. Yazmışam ki onun rubailerinde (dördlüklerinde) yeni fikirlere tesadüf olunursa da o, ekser halda biz aşiglere melum olan hissleri yeni ehvali-ruhiyye ile geleme alır, onları eruzun mühteli behrlerinde tegdim etmeye çalışır..."

Şairin, şiirlerinde ve gerçek hayatta çok karamsar olduğunu eleştiren müellif, biri ölümünden önce biri de ölümünden sonra yayımlanan iki kitabının olduğundan bahsetmiştir. Feci bir trafik kazasında hayata veda eden şairin çok dalgın bir insan olduğunu da vurgulamış, sanatından bahsederken Südabe Celil'in gazel ve rubaide çok yetenekli olduğunu bildirmiştir (Fazil, 2006: 126-132). Tezkirede şairin rubailerine ve gazellerine yer verilmiştir.

Başlayıb solmağa ömrün gülü gülzarı niye/Guruyub hem budağı hem gülü hem barı niye, Fuzuliye nazire olarak yazdığı Bahdığca dolur derd ile can ganını görcek/İnsan nece dözsün bele dövrənini görcek matlalı naziresi, *Tapmadım men seni bir görmeye fursət ne edim/Çekirem gör ne geder derdü eziyyet ne edim* matlalı gazelinden ve hece ölçüsüyle yazılmış şiirlerinden de örneklerle yer verilmiştir.

Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün

Bahdığca dolur derd ile can ganını görcek
İnsan nece dözsün bele dövrənini görcek
Delmiş bu beşer bağrını ta ki yaranandan
Etmez o heya hali-perişanını görcek
Şişdi üreyim her günü bir özge geminden
Korkdum yarık cahilü Loğman'ını görcek
Halig yaradıbsa bu geder ehli-kamalı
Min zehr yaratmış o da şeytanını görcek
Çatmaz gücün esla bele mehluga a dünya
Allah çata kaş dadına efganını görcek
Yoh geyri gözəl sen kimi âlemler içinde

¹⁶³ Fazil, Şahin (2006), "Südabe Celil", Tezkireyi-Şahin. Bakı: MBM. s.126-132; Ehmedov, Teymur (2004), XX Esr Azərbaycan Yazıçıları. Bakı: Nurlar. s.811.

Min derde düşer kim senin hicranını görcek
Her aşige tövsiye edir çünkü Südabe
Meyl eylesin vesline cananını görcek (Fazıl, 2006: 128-129)

Gelmiş yene o gemli zamanım eyvah
Canım çürüden fesli-hezanım eyvah
Meh gesdile alır canımı titretmek üçün
Mehsiz de esir cismde canım eyvah (Fazıl, 2006: 131)

Ellerde galıb sirli bir kelef ey dil
Ömrün sonudur sonuncu hedef ey dil
Dözmez bu ağır zülmeye bir gün bu heyat
Guş tek uçacag heçliye teref ey dil (Fazıl, 2006: 131)

Necibe Necib

Şairle ilgili olarak tezkirede "Adı da tehellüsü de necibliyine delaket edir. Mecmeu's-Şueranın üzvü, Vahid Edebi Meclisinin katibidir. Müharibeden (II. Dünya Savaşı) sonra Pedagoji Tehnikumda ohumuş, 1949-1954-cü illerde ADU-nun (Azerbaycan Devlet Üniversitesi) Şergşünaslıq Fakültesinde tehsil almışdır. Fars dilini (hususile bu dilin Tehran lehçesini) güzel bilir.

1999-cu ildən etibaren gezel yazır Necibe Hanım. Helelik çetin yazırsa da yazır. Onda ki gezele bu geder eşgü mehebbet var, istediğine hökmen nail olacag.

Hekim Geni'nin 85 illiyi münasibetiyle burahılan kitabın tertibçisidir. Sade dille yazdığı gezellerinde daha çox müveffeg olur Necibe Hanım... Di gel ki geliz gezellerinde sanki başqa bir Necibe Necibli görürsen:

Daim veledi validine naz itab eder
Valid ise dözer hulk-i veled tab eder
Yahud
Öyle rena helg edibdir ey gülüm tegdir seni
Yüz müsevvirden biri olmaz ede tesvir seni" (Fazıl, 2006: 273)

Tezkirede, şairin *Sen eden zülmü mene handa zülümkar elemez/Etdiyi zülmüden insan da meyer ar elemez, Felek cövrü cüda etdi meni ey bivefa senden/De sebr etdi sene kimler ki men gördüm vefa senden, Nola oğlum rehme gel sesleginen vesle meni/Goyma hesretde galım veslin olan fesle meni, Sahlaram canda seni sure kimi aye kimi/Düşerem yoldaş olub sayene hemsaye kimi, Ey ezizim bir nezer sal gör nece devran*

olub/Galmayıb ehdü vefa çün bayisi şeytan olub, Sevdiiymçün seni ey şuh deli-divane kimi/Hesretin öldürecekdi meni pervane kimi matlı gazelleri yer almıştır. (2009: 273-277)

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Sevdiiymçün seni ey şuh deli-divane kimi
Hesretin öldürecekdi meni pervane kimi
Sen gözel bülbülüşen bağı-gülistanımızın
Kimse olmaz bele dostu göre bigâne kimi
Yâda sakıkça geçen günleri ey munisi-can
Üreyim tende esir veslin üçün nane kimi
Gördüğümden gece rüyada saçın butesini
Sübhe tek parçalanırdı üreyim şane kimi
Açılıb könlüm evi tekçe vefa ehli üçün
Cem olub ehli-vefa könlüme hemhane kimi
Derdü gem cövrü cefa çekse de daim bu Necib
Yene min cövre dözer aşığı-merdane kimi (Fazil, 2006: 277)

Tezkirede isimleri geçen kadın şairlerden Şövkət Hicran, Sona Heyal, Gülaré Munis ve Mahcamal gibi şairlerle ilgili ayrı bir maddede ayrıntılı olarak bahsedilecektir.

Destegül Zamanlı

Şahin Fazil Tezkiresi'nde sağlık sektöründe çalışan bu genç kadın şairden ve onun gazellerinden bahsedilmiştir¹⁶⁴.

"İhtisasca Tibb işçisidir. Azərbaycan ordusu sıralarında bir neçə il "can çürüdüb". Müxtəlif şeirlər yazır. Son vaxtlar gezəldən el çəkmir. İnsafən ilhamı yegrekdir Destegülün. Amma gözü yol çəkir. Gezəldən el çəke bilməyən Destegülün yol çəkən gözü dikilib uzaq bir yola və inam, ümid hissi ilə deyir:

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Hayli var bağlamışam yar ilə peyman gelecek
Yolu yağ teki kesse de hicran gelecek
Çekmişəm hasretini sirrimi pünhan edərək
Sanmışam veslini mən dərdimə dərman gelecek

---

¹⁶⁴ Fazil, Şahin (2006), "Destegül Zamanlı", Tezkireyi-Şahin. Bakı: MBM. s.308-313.

Dözmüşem mihnetine hey bu demi gözlemişem
 Vermişem getline hicrin beke ferman gelecek
 Sözü pak cümlesi nur setri muhabbet çiçeği
 Goyacak gül nefesi gülşeni heyran gelecek
 Destegül aşige men canımı gurban demişem
 Könlümü şad eleyib yar bize mehman gelecek”

Destegül, burada benim yadıma XIX esr Azərbaycan şairesi Ağabeyim Ağanın meşhur bir beyti düşdü:

“Ger cezbeyi-eşğ olsa getirrem nece gelmez

Ger cezbeyi-eşğ olmasa gelse vece gelmez”

diyerek Destegül’ün sevdiğinin aşk cezbesiyle yanına geleceğini ve o zaman şairin *Geldi* redifli gazel yazarak hicranın katline ferman vereceğini bildirmiştir.

Tezkirede şairin *Govuşdu hesrete sevdam gümanı neleyirem/ Dolandı dağları röyam dumanı neleyirem, Bir gemli hekayet edib ezber gece gündüz / Dönmüş deli könlüm neye inler gece gündüz, Görmesinler deye göz yaşımı pünhan silerem /Çaresiz derdime her kelmeni derman bilirem, Dağlara çökmüş duman bağlara gelmiş hezan /Gözleri dolmuş yaman ağlayacaq asıman* matlalı 5 gazeli ile birlikte hece vezniyle yazılmış şiirlerine yer verilmiştir (Fazıl, 2006: 308-313). Desyegül Zamanlı’nın şiirlerinde tabiat levhalarına, ayrılık ve hüznün duygularına ağırlık verilmiştir.

Edalet Seda

Tezkire’de, şairin hayatına fazla yer verilmeden sanatı ile ilgili bilgiler yazılmıştır¹⁶⁵. Önceleri sıklıkla edebî meclislerine katıldığını, şimdi ise sedasının uzaklardan geldiğini bildiren müellif, şairin önceden de uzaklarda, Rusya’da yaşadığını ve orada eğitim aldığını ifade etmiştir. Vatan aşığı olduğunu özellikle vurgulayarak vatan konusundaki bir şiirinden örnek vermiştir.

“Arabir gezel yazamağa da meyl eleyir Edalet. Görün eşğ âlemi barede ne gözel deyib:

¹⁶⁵ Fazıl, Şahin (2006), “Edalet Seda”, Tezkireyi-Şahin. Bakı: MBM. s.314-318.

*Eşg âlemi deryade deyildir ey Edalet
Eşg âlemi deryadı ki aşig üze bilsin*

Bahar gelen zaman ana tebietin halı tohumağını ise Edalet Seda bele ifade edir:

*Bu ne hikmetdir Edalet bu ne sevdadı bele
Eşgden eşg ile halça tohur bağ içre” (Fazil, 2006: 314)*

Şahin Fazil, Edalet Seda’nın kendisine yazdığı bir şiiri de çok beğendiğini kaydederek tezkiresine almıştır:

Mef’ûlü Mefâ’îlü Mefâ’îlü Fe’ûlün
Terk etdi könül bağını dilber izi galdı
Solğun çemen içre neçe gül tek sözü galdı
Gölge kim her dem meni gezdirdi heyah
Tenha geceler lal yuhularda özü galdı” (Fazil, 2006: 314)

Tezkirede, şairin *Gemi-hicrinde gülüm şam kimi yandım geceler / Yandım esrar ile aşkar bunu gandım geceler, Sensiz meni çekmekdedi derd dare günahsız / Könlüm eresetlerdedi biçare günahsız, Ey gül yine hicran ile hemhanedi könlüm/ Gülşendeki ter güllere biganedi könlüm* matlı 3 gazeline ve hece ile yazdığı şiirlere yer verilmiştir (Fazil, 2006: 314-318).

Giyet Meherremli

Şahin Fazil Tezkiresi’nde hakkında ayrıntılı ve övgü dolu ifadeler yer almakta olan bu kadın şair aynı zamanda akademisyendir¹⁶⁶. Doktora tezi ise Şahin Fazil Divanı ve Klassik Edebî Eneneler konusundadır. Tezkirenin yazıldığı dönemde üç kitabı yayımlanmıştır: *Üreyimden Neler Geçir* (1996), *Gerib Durna* (1999) ve *Ana Senden Doymadım* (2001) adlı şiirlerden oluşan bu kitaplar hakkında şair ve yazarlar, akademisyenler tarafından takdir dolu yazılar yayımlanmıştır. Şair Bahtiyar Vahabzade, Prof. Dr. Ramazan Gafarlı, Prof. Dr. Şahin Fazil, Doç. Dr. Azer Eli Zeynal tarafından şairin şiirleri ve sanatıyla ilgili makaleler yazılmıştır. Şiirleri daha çok hece ölçüsüyle, koşma ve geraylı tarzlarında yazılmakla birlikte aruz ölçüsünde gazelleri vardır.

---

¹⁶⁶ Fazil, Şahin (2006), “Giyet Meherremli”, Tezkireyi-Şahin. Bakı: MBM. s. 319-326.

Tezkirede şairin 1 gazeline yer verilmiştir. Şahin Fazıl, şairin çok yoğun olduğunu; ev, aile ve akademik kaygılar dolayısıyla kâtibi olduğu Mecmeü'ş-Şüera edebî meclisine gelmeye fırsat bulamadığını yarı sitem yarı sevgi dolu ifadelerle bildirmiştir (Fazıl, 2006: 319-326).

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Gapama gözlerini gözlerine gurban olum
Bele naz etme mene getme sene gurban olum
Alışıp yandı gönül kastın odurmu gözelim
Men senin suretine hey bahıban heyran olum
Darayıp zülfünü gel tökme daha ay üzüne
Kıyma ki çöhreni men seyr eleyib candan olum
İstemirsen gözelim abad ola gönlüm evi
Anladım megsedini gesdin odur viran olum
Giyemetem sebr edirem zülmüne insaf eyle
Kıyma ki senden ötüb özgesine canan olum (Fazıl, 2006: 326)

Gülnaz Duyğu (d.1946)

Tezkirede yazılanlardan hareketle şairin 1946 yılında Bakü'de doğduğu ve 1968 yılında Azerbaycan Tıp Üniversitesinin Pediatri Şubesinden mezun olduğu bilinmektedir¹⁶⁷. 1980 yılında itibaren şiirleri gazete ve dergilerde yayımlanmaktadır.

Şairi çok yakından tanıyan Şahin Fazıl, günlerden bir gün Mecmeu'ş-Şueraya geldiğini ve o zamandan beri de istikrarla devam ettiğini bildirmiştir. Meclise geldiğinde aruzla şiirleri olmayan şair, gazel yazmaya niyetlenmiş ve bu işi başarmıştır (Fazıl, 2006: 344-348).

Genel itibariyle hüznün ve keder içerikli şiirler yazan şairin *Bele fıkır eyleyirem men teze dövran olacag/Mene yarım tezedem sevgili mehman olacag, Bu hezin könlüm ezizim yine hülyaya düşüb/Üreyim anmada yalnız seni sevdaya düşüb, Gelbimin şahı olan nazlı nigarım gelsin/Könlüme gizli giren çeşm-i humarım gelsin*; Karabağ savaşı konusundaki şiirlerinden *Ey İlahi kömek et goyma elim har olsun/ Gov garanlıg geceni ölke çemenzar olsun* matlalı gazeliyle birlikte kitapta 4 gazeline ve hece ile yazdığı bazı şiirlerine yer verilmiştir.

¹⁶⁷ Fazıl, Şahin (2006), "Gülnaz Duyğu", Tezkireyi-Şahin. Bakı: MBM. s.344-348.

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Bu hezin könlüm ezizim yine hülyaya düşüb
Üreyim anmada yalnız seni sevdaya düşüb,
Sevginin felsefesinden hele baş açmayıram
Deyecekler ki bu aşig ne müemmaye düşüb
Yada saldıgca öten günleri ah vah edirem
Üreyim terk eleyibdir ferehi vaye düşüb
Seni men ahtarıram tapmayıram ey Mecnun
Gözümün yaşları bir gör nece sehraye düşüb
Dileyim var ki sevib ad eyleyim Leyla tek
Üreyim gör ne böyüklükde temennaye düşüb
Sevginin hesretini duyğu çekib dilendi
Su deyil çaydaki göz yaşlarıdır çaye düşüb (Fazıl, 2006: 348)

Melahet Yusifkızı (d.1959)

Gedebey ilinin Kiçik Karamurad köyünde doğmuştur. Azərbaycan Devlet Üniversitesinden mezun olmuştur.¹⁶⁸ Hazırda büyük bir kütüphanenin müdürlüğünü yapmaktadır. 1970'li yılların sonundan itibaren sürekli yayınlarda şiirleri yayımlanmış, 1991 yılında *Od Parçası* adlı kitabı çıkmıştır. Esasen hece ölçüsüyle yazmakla birlikte aruz ve serbest vezinle de şiirleri vardır. Gazellerinde Karayaylıg mahlasını kullanmıştır (Fazıl, 2006: 352-358). Şahin Fazıl, tam gazelini değil, bazı beyitlerinden örnekleri tezkiresine almış, şairin hece ölçüsüyle ve serbest vezinde yazdığı bazı şiirlerini çok övmüştür:

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Karayaylıg dedim her gün özümde derdim üçün
Dermanım yohsa neden hakkıma hakimdi here

Veya

Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün

Ömrün hoş üzü bir guru sözden keçecekmiş
Hakkın sözü hakk olmasa mübhemdi zeferler
Hakka çekecektim seni düz derse çekidik
Neynim ki çekenler düzü de terse çekerler (Fazıl, 2006: 352)

---

¹⁶⁸ Fazıl, Şahin (2006), "Gövher Mecidgızı", Tezkireyi-Şahin. Bakı: MBM. s. 435-443; Ehmedov, Teymur (2004), XX Esr Azərbaycan Yazıçıları. Bakı: Nurlar. s.556.

Gövher Mecidkızı (d.1960)

Şahin Fazıl, şairle ilgili aşağıdaki bilgileri kaydetmiştir:

"Men ona hemişe meclisimizin Gövheri deyirdim. Gelmir daha. Meclisimizin gövheri daha meclisimize gelmir. O da gerg olub öz gayğılarına: Evden işe, işden eve. Arabir mühtelif redaksiyalara. Bezen Yazıcılar İttifagına. Herdenbir edebi meclislerin birine. Mecmeü's-Şüeraya istiliyi azalıbsa da işlediği 2 sayılı İstilik Şöbesinin işini soyumağa goymur. Mühendisdir. Azərbaycan Neft Akademiyasının Energetika Fakültesini bitirib. Yüksek enerjili adamdır... Canında nikbinlik ve bedbinlik goşa yaşayır. Goşa Çınar adlı kitab müellifidir.... Günlerin bir günü öz şeir hemirini derd unuyla yoğuran ve keder kündeleyen Gövher Mecidgızı me-nim de derdime şerik oldu ve Şahin Fazile adlı bir şeir yazdı:

*Men de senin kimi coşub çağlaram
Derdini derdime çatıb ağlaram
Atamı anamı erken itirdim
Kederim göylere çatıb ağlaram
Bükübdü belimi gardaş hesreti
Üstüme üç övlad atıb ağlaram
Sevin evezine güsse almışam
Yar meni eğyara satıb ağlaram
Ümidim bir daha göyermeyecek
Gümanım deryada batıb ağlaram
Acı göz yaşımı görmemek üçün
Şirin röyalara yatıb ağlaram"* (Fazıl, 2006: 436)

Şahin Fazıl, Tezkire'sinde şairin aruzla yazdığı bir şiirine ve hece ölçüsünde olan birkaç şiirine yer vermiştir (Fazıl, 2006: 435-443).

Zekiyye Elruh (d.1962)

Şahin Fazıl, eserinde genellikle uyguladığı bir yöntemle, Zekiyye Elruh'un hayatından bahsetmemiştir. Yazılarından hareketle şairin Karabağ göçkünlerinden olduğu anlaşılmaktadır. Hece ve aruzla şiirler yazmıştır. Şahin Fazıl'ın *"Ey Zekiyye Elruh, sen dözümlü gadınsan. Dözümünü bir geder de artır, şerlerini zenger degigliyi ile cilala, gezellerini hamarla ve yaz, yaz, yaz... Mecmeü's-Şüeranı da unutma. Biz seni unutmadığ"* demiştir (Fazıl, 2006: 456-457).

Menim derdim evveller için için derd idi
Ne Felestin derdiydi ne de Çin derdiydi
Eller köçür yurdundan bah o köçkün derdiydi
Derd içinde üzürəm mene bedbin demeyin (Fazıl, 2006: 456)

Cennet Son Dileyimiz başlıklı şiirini, şair televizyon ekranlarından gördüğü bir annenin kendini yakarak intihar etmesi olayı üzerine yazmıştır.

Kinimizden cehennem sevgiden cennet törer
Rehmet rehmet doğurar lenetden lenet törer
Bir ana faciesi gözlerini nem edib
Bu cennet dünyamızı insan cehennem edib
İnsanı doyurmayır bu dünyanın ruzisi
Göyermekde cenneti feth elemek arzusu
Cennet son nicatımız cennet son dileyimiz
Ah cennet deyikdimi o isti beleyimiz
Cennet bulaklarından içmedik mi doyunca
Emdiyim süd bes eder mene ömrüm boyunca
İsti ana nefesi cennetin hefif mehi
Gel sen onu keşf ele gel ey cennet fatehi
Cennetden uzaklaşıb behişt ahtaran nadan
Cennetin cennetliyi anadandır anadan
Özünü oda yahıb bir çılgın ana yanır
Bedvarisin elinden yığılıb cana yatır
Neden cennet goynunu ateşlere yahdı o
Cehennem ateşine cennet kimi bahdı o
Ana tahtından endi mügeddeslik devrildi
Cennetle cehennemin govşağına çevrildi (Fazıl, 2006: 461-462)

Mahcamal ile ilgili olarak kitapta ayrı bir başlık açıldığı için buradaki bilgiler o başlık altında yer almıştır.

Reyhan Aydemir (d.1965)

Tezkirede Reyhan Aydemir'in Nizami Gencevi adına Edebiyyat Müzesinin çalışanlarından olduğu ve klasik Azerbaycan şairlerinden Bahar Şirvani Divanı ile ilgili tez yazdığı ve yakın zamanda tez savunmasına gireceği bildirilmiştir. Bakü Devlet Üniversitesi Şarkşinaslık Fakültesi Fars

Filolojisi Bölümü mezunu olan Reyhan Hanım'ın, mükemmel derecede Farsça bildiği vurgulanmıştır. Şahin Fazıl, şairin, muhtemelen Bahar Şirvani'nin tesiriyle gazel yazmaya başladığını söylemiştir (Fazıl, 2006: 631-634).

Reyhan Aydemir'in daha çok hece vezniyle yazılmış şiirlerinden ve manilerinden örnekler veren Fazıl, onun klasik tarzdaki aşağıdaki şiirlerini de eserine almıştır:

Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün

Ey sevgili canane gülüstane heves gıl
Meylin cana olsa buyurub cane heves gıl
Şövg ile eger heg yoluna ezm ede bilsen
Munis teki mülk-i gezelistane heves gıl
Meyhaneye eşginle nefes ver teze Reyhan
Gözler yolunu saki ve meyhane heves gıl

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Bağçasından tapdı reyhan Aydemir birdenbire
Gopdu tufan esdi yel reyhanı Reyhan dermedi (Fazıl, 2006: 631)

Fazile Karahankızı

Tezkirede şairle ilgili verilen bilgiler şöyledir:

"Ağdam'ın Pirzadlı kendinde doğulan Fazile son illerin dehşetli Garabağ hadiselerinin bezilerini öz gözleri ile gören bir gadıdır...Beli, Fazile hanım bezi ganlı hadiselerin şahidi olmuş ve hetta onlardan tesirlenerek poema da yazmıştır. İndi ise gezeller ve mahnılar yazır. Onun bestelediği tesnifler artıg uğur gazanmağa başlamıştır. Mecnunla Aramda Bir Doğmalığ Var (Şur tesnifi), Min Naz ile Bahdın (Mahur tesnifi), Unuda Bilmirem (Segah tesnifi) bu setirlerin müellifi tarafından dinlenilmiştir. Fazilenin revan gezelleri de çohdur. Bu hanım sevindirici haldır ki müasir dövrdə dilimizde işlenmeyen lakin bezi mühafizekar gezelhanların işletdikleri (özü de gereksiz inadla işletdikleri) fars-ereb sözleri ve izafet terkibinden getiyen istifade etmir." Örnek olarak şairin Bize Geldi redifli gazelini vermiştir:

Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün

Röyada dünən sevgili yarım bize geldi
Gördükde onu kükredi könlüm söze geldi
Tek görmek ile cennete çevrildi bu dünya

Nure boyanıb sanki gecem gündüze geldi
 Bir sevgim idi bir men idim bir de bu alem
 Terlanım enib sanki semadan düze geldi
 Gülşende olan gönçeli güller de açıldı
 Ötmüş hezanım güllü baharım teze geldi
 Heç bilmez idim eşg nedir möhnetü gem ne
 Sevdaye uyan govğalı könlüm göze geldi
 Bir dem ayılıp oldum emin ki yuhudur bu
 Könlüm yene de möhnet ile üz-üze geldi
 Rôyada yegin Fazile hoşbeht olacagmış
 Efsus feget rôyada yarım bize geldi

"...Budur Fazilenin tamamilə helqi gezeli. Kaş bele yazanlarımız çoh olaydı...Fazile Garahangızı "Esir Feryadı" adlı bir pyes de geleme alıb ki men bu eserin uğuruna inanıram çünkü Fazile herterefli istedad malikdir. İstedad ise uğurun esas şertidir." (Fazil, 2006: 635- 636)

Tezkirede şairin *Biçare könül oldusa ağlar nece dözsün/Virane galıb soldusa bağlar nece dözsün, Vurulub gartalı bah sahibi-sardır Vetenin/Dağılub her mahalı yolları gardır Vetenin, Vüsala yetmedeyik yoh daha hicran bu gece/Olacag söz yarışı her kese meydan bu gece matlalı* gazellerine de yer verilmiştir (Fazil, 2006: 635- 638).

Fazile Garahangızı, klasik şiirin mazmun ve muhtevasına hâkim olup sade bir dille sosyal meseleleri ve özellikle Karabağ acısını şiirlerine yansıtmıştır.

Halide Efendi (Efendiyeva-d.1957)

Şair, kendi eliyle yazıp Şahin Fazil'e verdiği kısa biyografisinde Mingeçevir şehrinde doğduğunu, lise mezunu olup ev hanımı olarak Bakü'de yaşadığını bildirmiştir.

Şahin Fazil, onun Bakü'de bulunan Vahid Poeziya Evindeki toplantılara ve Mecmeü'ş-Şüera Edebî Meclisine aktif olarak katılan hanımlardan olduğunu bildirir. Genellikle kızı Leyla ile birlikte bu meclislere katıldığını ve söz verilmediği takdirde asla konuşmadığını, zihninde ise sürekli şiir yazmakta olduğunu bildirir (Fazil, 2006: 722).

Çoğunluğu heceyle olmak üzere aruz ölçüsüyle yazılmış güzel şiirleri vardır.

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Yad edib nazlı nigarı bu gece ağlamışam
 Gövr edib dilde gubarı bu gece ağlamışam
 Benzedib suretini aye gözün ulduza men
 Şahidim göydeki tarı bu gece ağlamışam
 Yuhu da dilbir olub yarım ile gelmez olub
 Görmeyib uyguda yarı bu gece ağlamışam
 Yetmeyibdi elim ol yâre yine dözmemişem
 Dinleyib Beste-Nigarı bu gece ağlamışam
 Eli goynunda galıb Halide'nin sübhe geder
 Baharag yollara sarı bu gece ağlamışam

Şairin, *Derdimi göz yaşım ile silirem insafın olsun/Dib gelmez öz
 özümle bölürem insafın olsun* matlalı gazeli de kitapta yer almıştır (Fazil,
 2006: 727).

Dilşad Gemli

Şahin Fazil, şairle ilgili olarak "1998-ci ilde meclisimize gelerdi. Sonra
 birdenbire meclisden ayağını kesdi. Bir neçe il görünmedi. 2004-cü il
 yeniden peyda oldu. Amma bu defe heveskâr gafiye düzen kimi yoh, şair
 kimi geldi. Geldi, ne geldi... Dilşad adına yaraşmayan bir tehellüs götürüb
 özüne: Gemli. Dil (del) Farsca ürek demekdir. Dilşad-yeni üreyi şad amma
 Gemli. Tezaddır deyilmi? Men Dilşadı gemli görmürem. Doğrusunu ise özü
 ve Allah bilir. Goy senin dilin hemişe şad olsun Dilşad Gemli!" yazmıştır
 (Fazil, 2006: 728).

Tezkirede şairin hece ölçüsüyle yazılmış şiirlerinin yanı sıra bir mü-
 seddesine de yer verilmiştir.

Bu şiirden hareketle gazel vb. gibi klasik tarzda şiirlerinin olduğu da
 düşünülmektedir.

Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün

Bu gelbim evin etmemisen ki ele talan
 Yohdur üreye ohşarı bu yerde galandan
 Bu yerde galan pareni de gelsen aparsan
 Sanma yeniden sen bir ürek mende taparsan
 Mümkün mü açım bir de sene söz üreyimden
 Bir hâlde ki yohdur heberim öz üreyimden

Gel gel deyerek gelbimi sen ovsuna saldın
Bir gün de dönüb cellâdıma gelbimi aldın
Uydum sözüne sen benim üçün nağıl oldun
Getdin gederek gelbimi de aldın apardın
Mümkün mü açım bir de sene söz üreyimden
Bir hâlde ki yohdur heberim öz üreyimden

Bir kelme şirin söz nedi ki möhtacı oldum
Gismet bu imiş ki Dilşad ken acı oldum
Könlüm gana döndü ele bildim ki vurukdum
Geflet yuhusundan yorulub birden ayıkdım
İsterdim açım bir de sene söz üreyimden
Gördüm heberim yohdu benim öz üreyimden (Fazıl, 2006: 728-733)

Hatire Vagifkızı (1972)

Şairin hayatı ile ilgili tezkirede bilgi verilmemiş, sanatından ve şiirlerinde dile getirdiği arzu ve isteklerinden bahsedilmiştir (Fazıl, 2006: 734-737).

Hatire Hanım, aruz, serbest şiir ve hece ölçüsüyle başarılı şiirler yazmıştır. *Bir name yazıb gönderirem yâre yetişsin/Goy derdi-dilim erz ile dildare yetişsin, Çaresiz eşge meni sen ki giriftar eledin/Çaresi sende olan aşığı naçar eledin, Üreyim tel tel olur her eşidende sesini/İçirem neğme kimi yarımın her kelmesini* matlalı 3 gazeline Tezkire’de yer verilmiştir.

Fe’ilâtün Fe’ilâtün Fe’ilâtün Fe’ilün
Üreyim tel tel olur her eşidende sesini
İçirem neğme kimi yarımın her kelmesini
Ahram zövgü sefa birce defe can sözüne
Yazıram yaddaşıma her sözünü cümlesini
Gelb evim viran olur görsem eger gemli onu
İsteremmi kederin yâre yakın gelmesini
Fırlanıb dövresine men oluram pervane
Goyarammı o şemin bir defe de sönmesini
Sanıram behtever oldum yetişib vesline men
Goymuram hicre mehel def edirem hemlesini
Hatire fikr eleme şükr ele öz haligine
Tohuyub sevgi ile gelb evinin ilmesini (Fazıl, 2006: 737)

Sona Heyal, Genc Gelem Tezkiresi

21. yüzyılda yazılan tezkirelerden biri de Sona Heyal'ın *Genc Gelem Tezkiresidir* (2010). Tezkirede Maştağa edebî muhitinde yetişen genç kadın ve erkek şair ve yazarlardan bahsedilmiştir. 2009 yılında oluşturulan Genc Gelem Edebî Birliğinden ve buraya devam eden şairlerden bahseden bu tezkirede *Genclik Hevesi-Gencliyin Uğuru* başlıklı yazıdan sonra *Maştağa Edebî Mühiti* başlıklı bir bölüm de yer almıştır. Bu bölümde Sona Heyal, Maştağa edebî muhiti ve burada oluşturulan edebî derneklerle ilgili ayrıntılı bilgi vermiştir. Bu tezkirede bahsi geçen şairlerin birçoğu kitabın adından da anlaşıldığı gibi henüz liseyi bitirmemiş edebiyat ve şiir aşığı olan, şiir yazmaya başlamış öğrencilerdir.

Kitapta sırası ile İlahe Zaur Kamiyab, Ağamirze Gail, Vagif Feda, Mehbube, Eliekber Nasir, Ferid, Nergiz Rövsengızı, Elibala Hankar, Terlan, Fatime, Halid Sefihanlı, Vasif Maştağalı, Zümrüd, Efgan, Goşuneli ve Ezize'nin biyografilerine ve şiirlerinden örneklerle yer verilmiştir. Toplamda 16 şairin biyografisinin yer aldığı bu tezkirede İlahe Zaur Kamiyab, Mehbube, Nergiz Rövsengızı, Fatime, Zümrüd ve Ezize olmak üzere 6 kadın şairden bahsedilmiştir.

Bu genç şairler arasında erkek şairlerden birçoğu gazel, mesnevi, meyhana vb. nazım şekillerinde, klasik tarzda başarılı şiirler yazmıştır. Tezkirede ismi geçen genç kadın şairlerden hiçbirinin klasik tarzda şiir örnekleri yer almamıştır. Genellikle serbest ve hece vezniyle şiirler, mensur şiirler ve düz yazı örnekleri kaleme almışlardır.

Sona Hanım bu Tezkiresinde farklı bir yöntem kullanarak biyografi ve şiirlerle birlikte bu genç şair ve yazarların kendisinde bulunan, yayımlanmış veya yayımlanmamış bütün eserlerinin incelemesini de yapmıştır. Yetişmekte olan genç şair ve yazarları teşvik etmek ve yönlendirmek adına bu çok önemli bir yöntem ve çalışmadır.

Arif Buzovnalı, Hezer Tezkiresi

Günümüzde klasik tarzda şiirler yazan şair Arif Buzovnalı tarafından oluşturulan *Hezer Tezkiresi'nde*, Azerbaycan Yazıçılar Biriliyi Xezer Bölmesine devam eden şairler hakkındaki biyografiler yer almıştır. *Hezer Tezkiresi'nde* adı geçen 37 şairden ikisi kadındır. Bu şairler Gülare Munis ve Sona Heyal'dır. Bu iki şairin biyografisi kitapta ayrı maddeler halinde yazıldığından tezkirede geçen bilgiler orada zikredilmiştir.

XX. Yüzyılda Yazılan Azerbaycan Edebiyat Tarihlerinde Yer Alan Azerbaycan Kadın Şairleri

Firidun Bey Köçerli, Azerbaycan Edebiyatı

XX. asır Azerbaycan edebiyatında çok sayıda biyografik eser yazılmıştır. Bu dönemde yazılan biyografik eserlerin çoğunda tezkirecilikten edebiyat tarihine geçiş söz konusu olsa da birçok eserde klasik tezkire geleneğinin devam ettiği görülmektedir. Edebiyat Tarihi tanımını doldurmaya yakın ilk eser Firidun Bey Köçerli'nin Azerbaycan Edebiyatı adlı eseridir¹⁶⁹. Köçerli'nin Azerbaycan Edebiyatı adlı eseri klasik tezkirecilik ile edebiyat tarihçiliği arasında köprü görevi yapmaktadır. Bu eser aynı zamanda tezkirecilikten edebiyat tarihçiliğine geçişi de sağlamıştır. Eserdeki tertibat sistemi, başlıklar, sınıflandırmalar vb. hususlarda tezkirecilik izleri bulunmaktadır. Lakin o, bu eserinde, olayları ve şahısları belli bir kronolojiye tabi tutmak, her iki ciltte şair ve yazarları kronolojik olarak yerleştirmek ve kritiğe tabi tutmak gibi hususlarla edebiyat tarihçiliğinin temellerini de atmıştır.

Köçerli, Azerbaycan Edebiyatı tarihinden bahseden *Literatura Aderbaydjanskix Tatar* (Azerbaycan Türklerinin Edebiyatı) adlı kapsamlı çalışmasını 1903 yılında Tiflis'te çıkan *Novoe Obozrenie (Yeni Bakışlar)* adlı gazetede Rusça yayımlatmıştır. Köçerli'nin uzun süreli ve titiz araştırmaları sonucunda birçok Azerbaycanlı şair ve yazar unutulmaktan kurtulmuş ve bu eser vasıtasıyla edebiyat tarihine kazandırılmıştır.

1920 yılının Mayıs ayında, Gence şehrinde Bolşeviklere karşı yapılan isyan bastırıldıktan sonra ilk tutuklananlardan olan Firidun Bey Köçerli, silahlı isyanla hiçbir ilişkisi olmamasına rağmen Rus Kızıl Ordu komutanları tarafından mahkemesiz, sorgusuz-sualsiz kurşuna dizilince bu eserin büyük bir kısmı KGB¹⁷⁰ arşivlerinde kaybolmuş, kalan bölümleriyse ilk defa 1925 yılında yazarın ismi belirtilmeden *Azerbaycan Edebiyatı Materialları* adıyla basılmıştır. Vefatından yıllar sonra Köçerli'nin eserleri Azerbaycan'da defalarca neşredilmiş, hakkında önemli araştırmalar

¹⁶⁹ Köçerli'nin Azerbaycan Edebiyatı ve Terbiyet'in Danışmandan-ı Azerbaycan Tezkiresi için bakınız: Bayram, Parvana (2010), *XIX asır Azerbaycan Edebiyatında Yazılmış iki önemli Biyografik Kaynak: Firidun Bey Köçerli'nin Azerbaycan Edebiyatı ve Mehmeddeli Terbiyet'in Danışmandan-ı Azerbaycan Adlı Tezkiresi*. "Mustafa İsen Adına Uluslararası Klasik Türk Edebiyatında Biyografi Sempozyumu" Bildiri Kitabı. Ankara: AKM yayınları. s.121-144.

¹⁷⁰ KGB, Rusçada Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti (Devlet Güvenlik Komitesi) anlamına gelmektedir. Bu kurum Sovyetler Birliği'nin istihbarat ve gizli servisi idi.

yapılmıştır. *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi* adlı eser, Rugiyye Qenberqızı tarafından sadeleştirilerek ve ayrıntılı bir *Ön Söz* ve *Giriş* yazılarak yayımlanmıştır (Köçerli, 1978: 8-83).

Eser iki cilt halinde basılmıştır. I. cilt 1978, II. cilt ise 1981 yılında Bakü'de Elm Neşriyatında Kiril alfabesiyle; 2005 yılında ise Bakü'de Avrasiya Press yayınevinde Latin alfabesiyle, eski baskıya esasen yayımlanmıştır. I. cilt 595, II. cilt ise 460 sayfadan oluşmaktadır. I. cildin sonunda 63 sayfalık, II. cildin sonunda ise 60 sayfalık açıklama kısmı yer alır. II. cildin sonunda bir dizin de bulunmaktadır. Bu dizinde özel şahıs adları, coğrafi adlar, dini ve efsanevi şahıs ve sülale adları, Azerbaycan ve Rus edebiyatına ait eser adları da yer almıştır. Eseri Arap alfabesinden Kiril alfabesine çeviren, eserdeki sadeleştirme ve açıklamaların müellifi Rugiyye Genbergızı'dır.

Azerbaycan Edebiyatı, eserin tertip kuralları, yazılış tarihi ve sebeplerini kısmen de olsa açıklayan *Müellif Tarafından Bir Neçe Söz* bölümü, "Başlangıç" adlı geniş ilmi-nazarî mukaddime, Gence, Şirvan-Şamahı, Karabağ-Şuşa, Guba, Nuha, Ordubad, İrevan ve Derbent şehirleri hakkında sekiz bölümlük derli toplu, tarihi-coğrafi bilgi, 112 şair ve yazarın hayat ve sanatının anlatıldığı esas bölümlerden oluşmaktadır. İki ciltte de şiir örneklerine, geniş tahlillere yer verilmiştir. Köçerli, yıllarca uğraşmış, Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerinde yaşayan şair ve yazarlara mektuplar yazmış ve kendileri ile ilgili bilgiler istemiştir. Müellif eserini önce Rus dilinde yazsa da sonradan kendisi Azerbaycan Türkçesine tercüme etmiştir. Eserin dili klasik Azerbaycan Türkçesi özellikleri göstermektedir. Eserde Arapça ve Farsça kelime ve terkipler, seci örnekleri bulunmaktadır (Bayram: 2010: 130-132).

Köçerli'nin Azerbaycan Edebiyatı eserinde toplam 4 kadın şairden bahsedilmiştir. Birinci ciltte sadece Âşık Peri'den bahsedilmiştir (s. 340-342). 2.ciltteki kadın şairler ise Hurşidbanu Natavan (s.153-157), Fatma Hanım Kemine (s.158-162) ve Şahnigar Hanım Rencur (s.249-253)'dur. Kitabın ilgili bölümünde bu konuda bilgi verilmiştir.

20. yüzyıl Azerbaycan edebiyatında yukarıda ismi geçen edebiyat tarihlerinin çoğu Sovyet döneminde kaleme alındığından Köçerli'nin eseri dışındaki eserlerde klasik tarzda şiir yazan kadın şairlerden fazla bahsedilmez. Bazılarında zaman zaman Natevan'la ilgili sathi bilgilere yer verilmiştir. 21. yüzyıl edebiyatında da edebî süreç henüz devam etmekte olup klasik edebiyata gereken başlıkların açılmadığı ve klasik tarzda şiir yazan şairlerle ilgili inceleme ve tasnif çalışmalarının daha çok antoloji, tezkire ve almanak tarzındaki eserlerde yer aldığı görülmektedir.

İsmail Hikmet, Azerbaycan Edebiyatı Tarihi

İsmail Hikmet'in 1928 yılında Bakü'de yayımlanan 2 ciltlik *Azerbaycan Edebiyatı* adlı eserinde başlangıçtan 18. yüzyıla kadarki şairler hakkında bilgi bulunmakta olup eserde kadın şairlere yer verilmemiştir.

Yusuf Vezir Çemenzeminli, Azerbaycan Edebiyatına Bir Nazar

Yusuf Vezir Çemenzeminli, *Azerbaycan Edebiyatına Bir Nezer (İstanbul, 1921)* eserinde Azerbaycan edebiyatı tarihinin yazılması ve dönemlerinin incelenmesi konusundaki eksikliklerden ve yapılması gerekenlerden bahsederek halk edebiyatı ürünleri ve 18. yüzyıl sonrasında yaşamış olan şairleri değerlendirmiş, kadın şairlerden bahsetmemiştir.

Salman Mümtaz, Azerbaycan Edebiyatı-El Şairleri ve Azerbaycan Edebiyatının Kaynakları

Salman Mümtaz'ın 2 ciltlik *Azerbaycan Edebiyatı-El Şairleri ve Azerbaycan Edebiyatının Kaynakları* (1925) adlı eserlerinden sadece *El Şairleri'nde* klasik tarzda değil daha çok halk şiiri tarzında eser veren birçok kadın şairin şiirine yer verilmiştir.

1940 sonrası yazılan edebiyat tarihlerinden Cefer Handan'ın hazırladığı *XX. Esr Azerbaycan Edebiyatı* (1951), *XX. Esr Azerbaycan Edebiyatı Tarihi* (1955), Hemid Arash'nın *XVII-XVIII Esr Azerbaycan Edebiyatı Tarihi* (Bakı, 1956)'nde de kadın şairlerden bahsedilmemiştir.

Azerbaycan SSR Bilimler Akademisinin yayını olan 3 ciltlik *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi* (1960), *Azerbaycan Sovet Edebiyatı Tarihi* (1966), Feyzulla Gasımsade'nin *XIX. Esr Azerbaycan Edebiyatı Tarihi* (1966), Mir Celal Paşayev ile Firidun Hüseyinov'un müşterek hazırladıkları *XX. Esr Azerbaycan Edebiyatı Tarihi* (1969), Yaşar Garayev'in hazırladığı *Azerbaycan Edebiyatı: XIX ve XX Yüzyiller* (2002) eserlerinde kadın şairlere müstakil olarak yer verilmemiştir.

Diğer edebiyat tarihlerinde ise zaman zaman yüzyıl bazındaki değerlendirmelerde kadın şairlerden bahsedilmiştir. Bu konuda önemli bilgiler içeren edebiyat tarihlerinden özellikle bağımsızlık sonrasında Azerbaycan Bilimler Akademisi tarafından hazırlanan Edebiyat Tarihlerinde kadın şair sayısı fazla olmamakla birlikte diğer kaynaklarda da ismi geçen birkaç kadın şairle ilgili dolgun biyografi örnekleri görülmektedir.

Heyrulla Memmedov'un *XIX. Asır Azərbaycan Edebiyatı* (2006), Eliyar Seferli ve Halil Yusifli tarafından hazırlanan *Azərbaycan Edebiyyatı Tarihi* (2008)'inde de kadın şairlere fazla yer verilmemiştir. İkinci edebiyat tarihinde sadece Mehseti'ye yer verilmiş ve 18. yüzyıl sonrasından bahsedilmemiştir.

***

20-21. Yüzyıl Antolojilerinde Klasik Tarzda Şiir Yazan Azərbaycan Kadın Şairleri

Gulam Memmedli, Cənubi Azərbaycan Şairləri Antolojisi

Gulam Memmedli'nin hazırladığı ve 1950 yılında Bakü'de Azərbaycan Uşaq və Gənclər Edebiyatı Neşriyyatında basılan *Cənubi Azərbaycan Şairləri* adlı Antolojide Güney Azərbaycan doğumlu şairlerden ve eserlerinden bahsedilmiştir. Bu kitapta Heyran Hanım, Hökümə Billuri ve Medine Gülgün olmakla üç kadın şair hakkında bilgi verilmiştir. Gazel örneği olarak sadece Heyran Hanım'dan bir gazel verilmiştir. Diğer iki şairin ise hece ölçüsüyle yazdığı şiirlerinden birer örnek verilmiştir.

Güney Azərbaycan Edebiyyatı Antolojisi (4 Cilt)

Bakü'de 1981-1994 yılları arasında komisyon tarafından hazırlanıp yayımlanan 4 Ciltlik Güney Azərbaycan Edebiyatı Antolojisinde de Güzey Azərbaycan doğumlu bazı kadın şairlere yer verilmiştir. Bu antolojinin ilk cildinde Hayran Hanım Dünbülî (s.70-76), 2. ciltte Nimtac Hanım Selmasî (s.46-47), Şems Kesmâî (s.72- 73), Pervin İtisâmî (s.270-279), 3. ciltte ise Hekime Billurî (s.247-257) ve Medine Gülgün (s.258-267) olmak üzere toplam 6 kadın şaire yer verilmiştir. Bu kadın şairlerle ilgili isimlerinin geçtiği maddelerde bilgiler verilmiştir.

Türkiye'de Azərbaycan Kadın Şairleri ile İlgili Yapılan Bazı Çalışmalar

Türkiye'de, Azərbaycan edebiyatının araştırılmasında Fuat Köprülü'den sonra, Prof. Dr. Yavuz Akpınar ve Prof. Dr. Ali Kafkasyalı'nın önemli hizmetleri olmuştur. Yavuz Akpınar'ın edebiyat tarihi niteliğinde olan *Azeri Edebiyatı Araştırmaları* (1994) adlı çalışması son dönem Azərbaycan edebiyatı ile ilgili yazılmış kaynak eserlerdendir. Özellikle Nigâr Refibeyli

ve Mirvarid Dilbazi ile ilgili maddelerde bu çalışmalara da atıfta bulunulmuştur.

Ali Kafkasyalı'nın Azerbaycan Kadın Edebiyatıyla İlgili Çalışmaları¹⁷¹

Ali Kafkasyalı, Azerbaycan edebiyatı, özellikle Azerbaycan'ın âlim ve şair kadınları ile ilgili önemli çalışmalara imza atmış bir akademisyendir. Onun bu alandaki çalışmaları da Azize Caferzade'nin kadınlarla ilgili çalışmalarının bir devamı ve birçok alanda faaliyet gösteren kadınların sanatının tasnifi olarak değerlendirilebilir. Bu eserlerden *Çağdaş Azerbaycan Kadın Sanatkârları* (1989), *Azerbaycan'ın Âlim Kadınları* (1991) özellikle bilim, kültür ve sanat alanında ismi duyulmuş olan Azerbaycan kadınlarından bahsetmektedir.

Çağdaş Azerbaycan Kadın Sanatkârları

Bu eser Kafkasyalı'nın seri olarak yazdığı eserlerin ilkidir. Eserde yazar ve akademisyen Azize Caferzade, şairlerden Refige Nuray, Mirvarid Dilbazi, heykeltıraş Münevver Rızayeva, ressam Güllü Mustafayeva, halı dokuma ustası Könül Şükürova, müzisyen Zemfira Seferova, bestekâr Şefige Ahundova, Âşık Zülfiye İbadova, hanende Zeynep Hanlarova, Flora Kerimova olmak üzere 11 kadın sanatçıdan bahsedilmiştir. Kitapta, şair Yavuz Bülent Bakiler tarafından yazılan *Bir Neçe Söz* başlıklı bir Giriş yazısı da yer almıştır (Kafkasyalı, 1989:3-6).

Azerbaycan'ın Âlim Kadınları

Bu eserde, çoğunluğu profesör olan ve tarih, edebiyat, sanat tarihi, kimya mühendisi, hukuk vb. alanlarda faaliyet gösteren Sara Aşurbeyli, Meşedihanım Nimet, Elmira Ramazanova, Fazile Semedova, Zemfira Verdiyeva, Zehra Salayeva, Mesume Melikova, Kamile Sarıcalı, Minaye Ağakişiyeva, Feride Memmedova, Zehra Guliyeva, Azade Rüstemova, Habibe Kasımova, Türkan Efendiyeva, Rahile Meherremova, Dürdane Araslı, Ziver Novruzova, Şövkət Tağıyeva, Zümrüd Guluzade, Tamara Hüseynova, Bike Şihalizade, Selime Mehdiyeva gibi toplam 23 bilim kadınından

¹⁷¹ Kafkasyalı, Ali (1989), *Çağdaş Azerbaycan Kadın Sanatkârları*. Ankara: Güvenmat Yay; Kafkasyalı, Ali (1991), *Azerbaycan'ın Âlim Kadınları*. Erzurum: Taş Medrese Yayınları; Kafkasyalı, Ali (2002), *İran Türk Edebiyatı Antolojisi Scilte*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.

bahsedilmiştir. Kitapta Prof. Dr. Azize Caferzade tarafından yazılan *Bir Neçe Söz* başlıklı bir Giriş yazısı da yer almıştır (Kafkasyalı, 1991. 5-6). Bu iki eser, edebiyat, bilim ve kültür alanında meşhur olan Azerbaycan kadınlarının Türkiye’de tanıtılması bakımından büyük önemi haizdir.

İran Türk Edebiyatı Antolojisi (5 cilt)

Türkiye’de hazırlanan antolojilerden Prof. Dr. Ali Kafkasyalı’nın kapsamlı 5 ciltlik *İran Türk Edebiyatı Antolojisi* (2002), özellikle Azerbaycan dışındaki akademisyen ve öğrenciler açısından önemli bir eserdir. Eserde sadece İran devleti sınırları içinde yer alan Azerbaycan şairlerinin değil güneyli-kuzeyli bütün Azerbaycan şairlerinin biyografisine ve eserlerine yer verilmiştir. Bu eserde özellikle Güney Azerbaycan muhiti ve şairleri ile ilgili önemli çalışmalar yer almıştır. Müellif, günümüzde Güney Azerbaycan edebiyatı konusunda Türkiye’de söz sahibi olan önemli araştırmacı-lardandır.

Kafkasyalı’nın 5 ciltlik antolojisinde başlangıçtan günümüze kadarki şair ve yazarların eserleri yer almıştır. Son ciltlerde, daha çok Güney Azerbaycan’da yaşayıp faaliyet gösteren şair ve yazarların eserleri ve biyografileri yer almıştır.

Antolojinin 2.cildinde, kadın şairlerden Mehsetî Gencevî (cilt 2, s. 97-104) ve Hayran Hanım (c.2, s.60-70), üçüncü ciltte Âşık Peri (c.3, 112-114) ve 5. ciltte Pervin İtisami (c 5, 161-172), Nımtac Hanım Selmasî (c 5, s.194-197), Meryem Cahangiri (c 5, s 227-228), Hekime Billuri (c 5, s.437-447) ve Medine Gülgün (c 5, s. 447-454) olmak üzere toplam 8 kadın şairin biyografisi ve şiirlerinden örnekler yer almıştır. Antolojinin 1.cildinde halk edebiyatı ürünlerine yer verilmiş; 4. ciltte ise kadın şair yer almamıştır.

Bu kapsamlı çalışmanın içeriğinin ayrıntılı bir şekilde incelenmesi müstakil bir çalışmanın konusu olmakla birlikte burada ismi geçen ve klasik tarzda eserler veren Azerbaycan kadın şairleri ile ilgili bilgilere gerekli maddelerde atıfta bulunulmuştur.

Azize Caferzade’nin Azerbaycan Kadın Edebiyatıyla İlgili Çalışmaları

Azize Caferzade, yazarlığının yanı sıra başarılı bir akademisyendir. O, yıllarca Azerbaycan ve Sovyetler Birliği bünyesindeki farklı üniversitelerde çalışmış, Azerbaycan edebiyatının bilimsel ve teorik meseleleri üze-

rine dersler vermiştir. Bilimsel çalışmaları daha çok 19-20. yüzyıl Azerbaycan edebiyatı ve bu edebiyatın divan ve halk şiiri temsilcileri ile ilgilidir. O, aynı zamanda Azerbaycan kadın edebiyatı, halk şiirindeki ve klasik şiirdeki kadın şair ve âşıklarla ilgili önemli çalışmalara da imza atmıştır. *Azerbaycanın Âşık ve Şair Kadınları, Azerbaycanın Şair ve Âşık Kadınları, Fatma Hanım Kemine, Könül Çırpıntıları, Her Budaqdan Bir Yapraq ve Azerbaycan Poeziyasında Halq Şeiri Üslubu I-II (XIX. Asrın Edebî Ürünleri Esasında)* adlı eserleri bunlardan bazılarıdır. Bir yazar olarak ise Azerbaycan'ın şair, yazar ve müzisyen kadınlarından bahseden *Bir Sesin Faciesi, Zerrintac Tahire* isimli romanların, Hurşidbanu Natevan'la ilgili kaleme aldığı *Natavan Hakkında Hekayeler* adlı hikâye kitabının müellifidir.

Könül Çırpıntıları

Müellifin 1973 yılında Bakü'de Genclik neşriyyatında yayımlanan *Könül Çırpıntıları Antolojisi* Azerbaycan kadın şairlerinden bahseden bu yüzyılın ilk kadın şiirleri antolojisi olma özelliğine sahiptir. Bu eser aslında bir yıl sonra yayımlanacak olan *Azerbaycanın Âşık ve Şair Kadınları Antolojisi'nin* müjdecisidir. Eserde Mehsetî Gencevi, Heyran Hanım, Âşık Şerebani, Esmer, Ağabeyim Ağa, Âşık Peri, Hurşid Banu Natevan, Fatma Hanım Kemine, Meşedi Hanım Leyli, Âşık Besti, Mirvarid Dilbazi, Nigâr Refibeyli, Medine Gülgün, Hanımana Elibeyli, Feride Eliyarbeyli, Cahan Efruz, Höküme Billuri ve Kemale Ağayeva olmak üzere toplam 18 kadın şairin biyografisi ve eserleri yer almıştır.

Azerbaycanın Âşık ve Şair Kadınları Cilt 1

Azerbaycanın Âşık ve Şair Kadınlarının ilk baskısı 1974 yılında, sonraki baskılar ise 1991, 2003 ve 2005 yılında yapılmıştır. Sonradan yapılan 1991 ve 2005 baskıları 2 cilt olarak hazırlanan bu eserin genişletilmiş, biyografilerinin artırılmış ve yeniden gözden geçirilmiş baskılarıdır. İlk baskıda 40 biyografiden bahsedilirken 1991 baskısında yetmiş civarında kadın şair ve âşığın biyografisi anlatılmıştır. Kitapta, 12. yüzyılda Selçuklu döneminin meşhur kadın şairi olan Mehsetî Gencevi, Raziyye Gencevi ve sonraki dönemlerde yaşayıp eserler veren Gülşad, Sahib Sultan Dünbüli, Fatma Hanım Ani, Hatice Sultan Hanım, Mahi Hanım, Gülgez, Ağabeyim Ağa Ağabacı, Cemali, Güller Perisi, Heyran Hanım, Âşık Peri, Tahire Kurretülayn, Zöhre Hanım, Goncabeyim, Gövhher adlı diğer şairler, Tuğra

Hanım, Hurşidbanu Natevan, Fatma Hanım Kemine, Şahnigar Hanım Rencur ve ismini burada sıralamadığımız yetmiş aşkın kadın şairin biyografisi ve şiirlerinden örnekler yer almıştır.

Azerbaycanın Aşık ve Şair Kadınları'nın 1974 yılında yapılan ilk baskısıyla Azize Caferzade, Azerbaycan edebiyatında önemli bir boşluğu doldurmuştur. Bu eser yayımlandığı günden bugüne temel kaynaklardan biri olarak kullanılagelmıştır. Caferzade'nin bu çalışması ile yaklaşık 800 yıl öncesinden günümüze Azerbaycan kadın edebiyatının şiir örnekleri ortaya konmuştur. Müellif bu eseri hazırlarken çeşitli tezkire ve cönklerden, süreli yayınlardan, bir dönem çalışmış olduğu Respublika Elyazmalar Fondundaki çeşitli divan, cönk, tezkire, mecmua vb. yazma eserlerden faydalanmıştır.

Eserin *Ön Sözü*'nü şair Nigâr Refibeyli yazmış olup sonraki bütün baskılarda bu *Ön Söz* yer almıştır. Eserin ilk baskısında geçen kadın şairlerin sayısı 41'dir. Bu şairlerden 16'sı klasik tarzda şiirler yazmışlardır. Burada kadın divan şairleri ile birlikte kadın âşıkların biyografisi de yer almıştır. Mehsetî Gencevi, Gülşad, Sahib Sultan Dünbülü, Ağabeyim Ağa Ağabacı, Heyran Hanım, Âşık Peri, Tahire Kurretülayn, Zöhre Hanım, Goncabeyim, Gövhər, Tuğra Hanım, Hurşid Banu Natevan, Fatma Hanım Kemine, Rencur Şahnigar Hanım, Ziba Hanım Lali, Mah Hanım, Mahtab Hanım, Fatma, Hanbike, Âşık Hemayıl, Âşık Besti, Meşedi Hanım Leyli, Gemberbeyim Şeyda, Pernaz, Zeyneb Zerbeli Gızı, Püste Şıkar Gızı, Cahansuz, Dilşad, Sona Ahundova, Gülümsoltan adlı şairler ile hakkında biyografik bilgi bulunmayanlardan Gızyeter, Esmer, Göyçek, Vanlı Göyçek, Leyla, Mina, Nabat, Nazlı, Sara Beyim, Seadet ve Şehrebanı'nın hakkında bilgi verilmiştir.

Eserin 1991 yılındaki 2. baskısında bu sayı 79 olmuştur. 2. baskıda klasik tarzda şiir yazan kadın sayısı 35'e çıkmıştır.

Azerbaycanın Şair ve Âşık Kadınları Cilt 2

Müellifin, *Azerbaycanın Şair ve Âşık Kadınları* adlı 2003 yılında, vefatından kısa bir süre önce Maarif Neşriyatı'nda Latin alfabesiyle yayımlanan eseri, daha önce yayımlanan *Azerbaycanın Âşık ve Şair Kadınları* adlı eserinin ikinci cildi olup 280 sayfadan oluşmaktadır. Müellif tarafından yazılan *Ön Söz*'den sonra bu ciltte sadece 20. yüzyılda yaşayıp eserler veren çağdaş kadın şairlerden bahsedilmiş ve şiirlerinden örnekler verilmiştir. Eserin önemli özelliklerinden biri de şairlerin resimlerine yer verilme-

si ile birlikte hem Güney hem de Kuzey Azerbaycan'daki kadın şairlerden bahsedilmesidir.

Bütün bu araştırmalarından ve bu konudaki verimli çalışmalarından görüldüğü üzere müellifin, Azerbaycan kadınına hem Rusya'da ve Sovyetler Birliği bünyesindeki diğer ülkelerde, hem de Avrupa'da tanınmak gibi bir düşüncesi vardır. Bu konuyla ilgili olarak yazar 2. baskının *Ön Sözü*'nde şöyle demiştir:

“Her hâlde birinci neşri görüb Azerbaycanda gırha geder aşig ve şair gadının yaşayıb-yaratdığına heyret eden Avrupa müneggidleri, ikinci neşrde seksenden çoh aşig ve şair gadının eseri ile tanış olub daha çoh heyretlenecekler. Hâlbuki tedgigat gösterir ki aşig ve şair gadınlar Azerbaycanımızda yüzü keçmişdir. Sayını degigleşdirmek de mümkün deyildir...”

İngilabdan evvel ve Sovet dövründe yaradan şair ve nasirlerimizden nümuneleri Azerbaycan Kadınlarının IV Gurultayı garşısında, 1972-ci ilde neşr etdiyimiz Könül Çırpıntıları toplusunda vermeye teşebbüs göstermişdik. Burada ise yalnız Azerbaycanın aşig ve şair gadınları kitabındaki düzüliş sahanmış, evvelde olduğu kimi esasen hronologiya nezerde tutulmuşdur.” (Ceferzade, 1991: 4).

Burada da kadın şairlerin yanı sıra kadın âşıkların biyografisi yer almış, her biyografinin altına 2'er şiir konmuştur. Kitapta 121 biyografi yer almakta olup şairlerin ismi aşağıda verilmiştir:

Alemzar Güliyeve, Aliye, Afag İbrahimi, Aşig Gendab Seyidova, Aşig Nabat, Aşig Ulduz, Bahar Berdeli, Benövşe Süleymangızı, Besti Şehrebanı, Besti Berdeli, Cahan Efruz, Çiçek Memedova, Elmira Abiyeva, Elmira Gasımova, Esmira Genizade, Fatma Ezizcan, Feride Eliyarbeyli, Feride Leman, Feride Hacıyeva, Fergane, Fezilet Gurbanova, Firuze Memmedli, Flora Helilzade, Gülemail, Gülendani, Güneş Merendi, Gülnigar Rehimli, Hegiget Helilova, Hülya Sönmez, Helime Veligızı, Höküme Billuri, Hegiget, Hacıye Zehra, Haver Gehramani, Hanımana Elibeyli, Hanım İsmayılğızı, Hatire Ezizğızı, Hatire Hüseyinzade, Hatire Necefgızı, Hedice Dönmez, Hezangül, Huraman Vefa, Huraman İsmayılova, Huraman Hüseyinzade, Kemale Ağayeva, Kemale Abiyeva, Kemale Tebrizi, Kamile Nemet, Gerenfil Helilova, Giymet, Gumaş Niftalğızı, Lale Azertac, Mahire Abdullayeve, Mahmenzer, Medine Gülgün, Meleyke Ehmedova, Meryem Aslangızı, Melahet, Melahet Yusifğızı, Melahet Şükürova, Meftun Hanım, Mehbube Cemşidi, Merziye Hanım Üsküvi, Minaye Eliyeva, Mina, Mirvarid Dilbazi,

Narınc Hatun, Nezaket, Necibe, Nigar Refibeyli, Nisebeyim, Nurengiz Gün, Nüşabe Memmedli, Pervane Nizameddin, Pünhan Seda, Pervane Zengezurlu, Rebiyye, Refige Nuray, Rena Teymurgızı, Resmiyye Sabir, Roza Garabağlı, Roza İsmaylova, Rüksare İbadova, Rüzgar Efendiyeva, Sevinc Eligızı, Seadet Buta, Seadet Gabilgızı, Sedaget Kerimova, Semaye, Sefure Pirsultanlı, Semaye Guliyeva, Seher, Sevda Talıbzade, Sima Guliyeva, Sima Şirvanlı, Solmaz, Solmaz Kosayeva, Sona Memmedzade, Sona Heyal, Simuzer Bahışlı, Süreyya Mirabdullayeva, Şerafet, Şerife Nağıyeva, Şirinhanım Kerimbeyli, Şövkət Memmedova, Şövkət Hicran İmami, Telli Penahgızı, Yagut Talıbzade, Yegane Emirassanova, Zemine Hınalı, Zernişan, Zerengiz Gayalı, Zerhanım Ülvi, Zemfira Şerefhanlı, Zenfira Elişgızı, Zenfira Hesenova, Zeyneb Sadıq, Ziver Ağayeva, Zöhre Tebrizi, Zöhre Ceferova, Zülfiyye (Ceferzade, 2003).

Bu ciltte Güney Azerbaycan şairlerinden Afaq İbrahimi (s.9-11), Solmaz Fehimi (s.213), Kuzey Azerbaycan şairlerinden ise Elmira Abiyeva (s.28-29), Helime (s.71-73), Hökume Billuri (s.74-75), Giymet Meherremli (s.113-114), Necibe Necib (s.151-152), Rüksare İbadova (s.183-184) ve Rüzgâr Efendiyeva (s.185-187)'nin kısa biyografisi verilerek klasik tarzda şiir yazmasından bahsedilmiş ve şiirlerinden örnekler verilmiştir.

Azerbaycan Kadın Şairleri Antolojisi

Caferzade'nin 2003 yılına kadar baskısı yapılan bu eserinden bazı biyografiler seçilerek 2005 yılında *Azerbaycan Kadın Şairleri Antologiyası* adı altında Latin alfabesiyle basılmıştır. Bu baskıda yer alan kadın şair sayısı 70'tir.

20. yüzyılda kaleme alınan antolojiler içinde Azize Caferzade'nin Azerbaycanın Aşık ve Şair Kadınları cilt 1-2 Antolojisi bugün de önemini kaybetmeyen değerli bir çalışmadır. Müellifin yıllarca uğraşarak tertip etmiş olduğu *Azerbaycanın Aşık ve Şair Kadınları* bu alandaki ilk ve önemli çalışmalarındandır.

Caferzade, bir başka ilmî eseri olan Fatma Hanım Kemine'de, 19. yüzyılda yaşamış ve Hurşidbanu Natevan'ın çağdaşı ve arkadaşı olan şair Fatma Hanım Kemine'nin hayatı, sanatı ve şiirlerinden bahsetmiştir. Natevan'dan sonra Karabağ'ın en meşhur kadın şairi olan ve 400'den fazla şiiri bulunan Fatma Hanım Kemine, 1841-1898 yılları arasında yaşamış

ve Mir Möhsün Nevvab'ın yönettiği *Meclis-i Feramuşan* edebî meclisinin de müdavimlerinden olmuştur. O, aynı zamanda çağının birçok meşhur şairi ile müşâirede bulunmuştur. 1971 yılında Bakü'de Gençlik Yayınevi'nde basılan 97 sayfalık bu eserde şairin divanından seçmeler yer almıştır. Eserin genişletilmiş ikinci baskısı 2022 yılında yapılmıştır.¹⁷² (Bayram, 2021: 47, Bayram, 2022: 84-85). İster roman ve hikâyelerinde, isterse de bilimsel eserlerinde kadın kahramanları ve Azerbaycan kadın edebiyatını ön plana çıkaran yazar, bu alanda da Azerbaycan edebiyatının öncülerindendir.

Cefer Remzi İsmayılzade, Deyilen Söz Yadigârdır

Cefer Remzi İsmayılzade'nin *Deyilen Söz Yadigârdır* adlı Bakü ve civarında yetişen şairlerden bahseden eserinin bütün baskılarında toplam 9 kadın şairden bahsedilmiştir.

Kitabın 1987 neşrinde Şehrabanu, Meşedi Hanım Leyla, Ümgülsüm Sadıgzade, Sona Memmedzade, Hedice Hesenova, Hanımana Abasova, Hökume Eliyeva, Tamilla Şefeg olmak üzere toplam 8 kadın şairden bahsedilmiştir. Kitabın 2019 neşrinde yer alan Nesibe Nalân adlı bir kadın şairle birlikte bu eserde toplam 9 kadın şairin biyografisine yer verilmiştir. Kitapta, bu şairlerden sadece Meşedi Hanım Leyla, Hedice Hesenova ve Nesibe Nalan'nın aruzla yazılmış şiirleri bulunmaktadır.

Meşedi Hanım Leyla ile ilgili bilgiler Azize Caferzade'nin *Azerbaycanın Aşık ve Şair Kadınları* adlı eserinde olduğu gibi geçtiğinden burada onun üzerinde durulmayacaktır.

Cefer Remzi'nin kitabının 1987 baskısında Leyla'nın sadece *Ölüm* redifli bir gazeli verilmiştir (s.132-133). Eserin 2019 baskısında şairin *Ayrıldı* redifli diğer gazeline de yer verilmiş olup Azize Caferzade'nin eserinde yer alan 2 gazel burada da zikrolunmuştur.

Cefer Remzi'nin bu eserinde bahsettiği ve diğer kaynaklarda hakkında bilgi bulunmayan 2 kadın şair vardır. Bu şairlerin biyografisi ve şiirlerinden örnekler aşağıda verilmiştir:

¹⁷² Bayram, Parvana (2021) Ezize Ceferzadenin Eserlerinde Karabağ Konusu. *Edebiyyatda Qarabağ. Bakı Qerbi Kaspı Universiteti Respublika Konfransının Materialları*. Bakı: s.46-55. Bayram, Parvana (2022), "Ezize Ceferzade Yaradıcılığında Qarabağın Tarixi-Edebi ve Sosial-Medeni Mühiti". *Azerbaycan Edebiyyatının Sönmez Meşeli: Ezize Ceferzade-100* (Hızl. Turan İbrahimov). Bakı: Nurlar. s. 83-118

Hedice Hesanova (d. 1923)

Kitapta ismi geçen bir kadın şair de Hedice Hesanova'dır. Hedice Kasım kızı Hesanova 1923 yılında Bakü'nün Hövsan köyünde doğmuştur. 1941-46 yılları arasında Bakü'de Tıp Üniversitesinde okumuştur. Hece ve aruz vezinlerinde yazılmış pek çok lirik şiiri bulunmaktadır (Remzi, 1987: 301-303). Cefer Remzi'nin bu eserinin Sona Heyal tarafından hazırlanan 2019 baskısının 629-631. sayfaları arasında da aynı bilgi ve şiirlere yer verilmiştir.

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Can dedim yüz defe ahır ki sene can oldum
 Bu eziz canı unuttum sene derman oldum
 Bivefa guş kimi gonsan da budagdan budaga
 Yene ar etmedim elden gözü giryan oldum
 Ayağın deydiyi torpağı edib şamü seher
 Bir ziyaret ocağı torpağa gurban oldum
 İlk bahar çağları yağdı sene narın garlar
 Taleyin gerdişine bir daha heyran oldum
 Azca gemlense idim her defe can söyledin
 Bilmedin iller ötüşdü üreyi gan oldum
 Benzer idim nece sakit ahan lal sulara
 Göz yaşından yaranan dalgalı tufan oldum
 Sensiz olsam da bilirsen ki vefasız değilem
 Bilirem söyleyeceksen ki peşiman oldum
 Dediler sevmeyir heç kes seni hemdemsizsen
 Bu heberden sıhılıb heyli perişan oldum
 Menim indi üreyim öz vetenim halgımdır
 Halgımın güssesine belke de Loğman oldum (Remzi, 1987: 303-304)

Nesibe Nalan (d.1907-ö.1971)

Cefer Remzi'nin bu eserinin 2019 yılındaki baskısının 345-346 sayfaları arasında ismi geçen bir kadın şair de Nesibe Nalan'dır. Kitaptaki bilgilere göre, Nesibe Mehmedhenife gızı Abdullayeva 1907 yılında Bakü şehrinde benna (duvar ustası) bir babanın kızı olarak doğmuştur. Beş oğul ve beş kız annesi olan Nesibe, irticalen şiirler söylemiş. Okuma

yazma bilmediğinden şiirlerini çocuklarına yazdırmıştır. 1971 yılında vefat etmiştir (Sona Heyal, 2019: 344).

Kitapta, Şehriyarın *Heyderbabaya Salam* şiirinin Bakü'de yayımlanması münasebetiyle Nesibe Hanım'ın söylediği,

Gelibdi bizlere dost hediyyesi
Gedibdi gönlümün gemi güssesi
Mene çox hoş gəldi Tebrizin sesi
Nece de şirindir dillərin kitab

bendiyle başlayan şiiri ile *Vetenimiz* başlıklı 4 bentli bir başka şiiri de aruzla yazdığı *Sene* redifli gazeline yer verilmiştir.

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Yüz gözəllik yüz kamal vermiş yeni dövrən sene
Ey ezizim küsmə menden yazmışam dastan sene
Görcek ol hüsnü cəmalın çox taaccüb eylədim
Sen gözəllərdən gözəlsən yohdu bir nöğsən sene
Hüsnüvə heyranam ey dilbər görəndən seni
Başqa nemətdir təbiət bəhş edib ey can sene
Səhlə gəlbində eger sen də mehbəbət ehlisən
Cəhd elə kim olmasın biganələr canan sene
Gəl reva görme gülüm eşgində sergerdan gezim
Olmuşam ey göncə gül mən bülbül-i Nalan sene (Sona Xeyal, 2019: 345-346)

Ehmed Ceferzade, Şirvanın 350 Şairi

Caferzade ailesinin Azerbaycan klasik ve modern edebiyatı, dilbilim, Azerbaycan kadın edebiyatı vb. alanlarda önemli hizmetleri olmuştur. Azize Caferzade'nin 2 erkek kardeşi Memmed ve Ahmed Caferzadeler de kendisi gibi edebiyat profesörüdür.

En küçük kardeşi olan Ehmed Ceferzade'nin Azerbaycan, özellikle Şirvan şairlerinin derlenip toplanmasında önemli hizmetleri olmuştur. O, mahalli süreli dergilerde yıllarca yazılar yazmış, köy ve kasabaları dolaşarak hem folklor ürünlerini derlemiş hem de klasik şairlerin ve âşıkların ailelerini, evlatlarını konuşturarak bu şair ve âşıklarla ilgili bilgileri toplamıştır. Bu konuda birçok eser hazırlamış olan Ehmed Ceferzade'nin Şirvan şairleri ile ilgili en önemli eseri Şirvan Şairleri ve *Şirvan'ın 350 Şairi'dir*. Antoloji tarzında hazırlanmış olan *Şirvan'ın 350 Şairi*'nde, erkek âşık ve şairlerle birlikte kadın şair ve âşıklara da yer verilmiştir.

Kitapta ismi geçen kadın şair ve sanatçılar Bayıt kızı, Dostuhanım Şirvani, El Adamı Şerebanı, Güllübeyim, Gülümsoltan, Minabeyim Necef kızı, Naburlu Badam, Pernaz Azay kızı, Püste Şikâr kızı, Salâtın Cavad kızı, Firuze Ağazade ve Şirvanlı Gövher olup sayıları 12'dir.

Bu kadınların bir kısmı müzisyen ve şair, bir kısmı âşık, bir kısmı ise eğitimci ve şair olmuştur. Ne yazık ki bu kadın şairlerin klasik tarzda şiirleri bu antolojilerde yer almamıştır. Âşık tarzında söyledikleri şiirlerindeki mazmun ve ifadelerden klasik şiiri de çok iyi bildikleri anlaşılmaktadır.

Bayıt kızı, şair-müzisyen, düğüncüdür. Dostuhanım Şirvani şairdir. El Adamı Şerebanı şair-müzisyen, düğüncü, Güllübeyim ise şair, eğitimci olup 19. yüzyılda Şamahı'da evinde kızlara eğitim veren ilk öğretmendir. Gazel ve halk şiiri tarzında eserleri olmuştur. Ama kitapta şiirlerine yer verilmemiştir. Gülümsoltan, Şamahı'nın Ereşsalbaş köyünde doğmuş. Göçebe olarak yaşamıştır. Halı kilim dokumuş, güzel maniler ve halk şiiri tarzında şiirler yazmıştır. Minabeyim Necef kızı, Şamahı'da bakkal Necef'in ailesinde doğmuş, mahalle mollası Molla Peri'den ders almıştır. Yaşadığı devirde, gördüğü zorbalıklara karşı itiraz içerikli ilk şiirlerini özgürlük yanlısı olan Molla Peri'ye okurmuş. Dayıoğlunu sevmesine rağmen yaşlı bir bakkalla evlendirilmiş. Kocasını üstüne kuma getirip onu boşamıştır. Acı hayatına daha fazla tahmmül edemeyip bir bahar gününde kendisini Pirsaat Çayına atarak hayatına son vermiştir. Şairin 18 varak hacmindeki şiirleri günümüze ulaşmıştır. Kitapta yer alan şiirlerinin tamamı hece ölçüsüyle halk şiiri üslubundandır (Ceferzade vd. 1999: 107-109).

Naburlu Badam âşıktır, Pernaz Azay kızı (d.1860-62- ö.1968) halk şiiri tarzında şiirler yazmıştır. 106 yaşında vefat eden Pernaz, şair Azay Dovğaçoğlu'nun kızıdır. Püste Şikâr kızı, halk şiiri tarzında yazmıştır. Salâtın Cavad kızı, şair ve âşık. Firuze Ağazade (d.1875-ö.1918) eğitimci, derslik yazarı, Tiflis'te eğitim almış halk şiiri tarzında eserler veren bir kadın şairdir. Şirvanlı Gövher'in Azerbaycan ve Fars dilinde şiirleri vardır. Örnek alınan şiirleri ise hep halk şiiri tarzındadır (Ceferzade vd. 1999:). Bu kitapta biyografisi yer alan şairlerin tamamının şiirleri halk şiiri tarzında olup antolojide klasik tarzdaki şiir örneklerine yer verilmiştir.

Diğer Antolojilerde Yer Alan Kadın Şairler

Kadın şairlerin klasik tarzda yazmış oldukları eserlere ulaşmak için 20-21. yüzyılda hazırlanmış olan antolojiler de taranmıştır. Bunlardan, 3 ciltlik (7-12, 13-16 ve 17-18. yüzyıl Azerbaycan klasik edebiyatı olmak

üzere) *Azerbaycan Klasik Edebiyatından Seçmeler Antologiyası* (2005), yüzyıllar bazında düzenlenen *17. Esr Azərbaycan Lirikası* (2008), *19. Esr Azərbaycan Şeri Antologiyası* (2005), *XX. Esr Azərbaycan Şeri Antologiyası* (2005) son yüzyılda yayımlanmış eserlerdir. 4 ciltlik *XX Esr Azərbaycan Poeziyası Antologiyası* (2009-2013) ve diğer başlıklar altında araştırılan antolojiler bu çalışmada incelemeye tabi tutulmuştur.

3 ciltlik (7-12, 13-16 ve 17-18. yüzyıl Azerbaycan klasik edebiyatı olmak üzere) *Azerbaycan Klasik Edebiyatından Seçmeler Antologiyası* (2005)'nın, sadece ilk cildinde Mehseti Gencevi'ye yer verilmiştir. *19. Esr Azərbaycan Şeri Antologiyası* (2005)'nda ise 19. yüzyılda yaşayan kadın şairlere yer verilmiştir. Buradaki bilgiler diğer kaynaklardaki bilgilerle örtüşmektedir.

Merhum Prof. Dr. Zaman Esgerli tarafından hazırlanan *XIX Esr Azərbaycan Şeri Antologiyasında* bu yüzyılda yaşayıp eserler veren Heyran Hanım (5 gazel), Âşık Peri (4 koşma 1 koçaklama), Hurşidbanu Natevan (7 gazel 1 mersiye), Fatma Hanım Kemine (7 gazel), Şahnigar Hanım Rencur (3 gazel bir koçaklama) olmak üzere 5 kadın şairin kısa biyografisi ve eserlerine yer verilmiştir.

Elvin İntigamoğlu, 21. Yüzyıl Antolojileri

Son yıllarda yayımlanan antolojiler arasında genç şair ve Karabağ Savaşı gazisi Elvin İntigamoğlu'nun hazırladığı antolojiler dikkat çekmektedir. Elvin İntigamoğlu'nun 2017 yılından itibaren hazırlayıp yayımlanmış olduğu 5 ayrı çok ciltli antolojisi bulunmaktadır. Bu antolojiler özellikle geçit döneminde bulunan yaşlı, orta yaşlı ve genç neslin temsilcilerinin tanıtılması bakımından çok önemlidir. 20-21. yüzyıl şairlerinin eserlerini ihtiva eden bu antolojiler sırasıyla 4 ciltlik *Xezine Poeziya Antologiyası* (2017-2019), 2 ciltlik *Geleceğe Doğru Antologiyası* (2022-2023), 3 ciltlik *Müellif Antologiyası* (2021-2023), 40-45 yaş aralığındaki şairlerden bahseden 3 ciltlik *Yeni Uğur Antologiyası* (2020-2023, 3. cilt 2023 yılının Kasım ayında yayımlanacak), başlangıçtan günümüze şiir yazar kadın şairlerden bahseden *Eslere Körpü I Antologiyası* Elvin Bey'in ve ekibinin 2017-2023 yılları arasında oluşturduğu antolojilerdir.

Elvin İntigamoğlu'nun hazırladığı diğer çok ciltli antolojilerde yer alan kadın şairler, hece ve serbest ölçüyle şiirler yazmışlardır. Büyük bir özveriyle hazırlanmış bu antolojiler son yüzyılda yazılan önemli biyografik kaynaklardan olup çalışma dâhilinde tasnife tabi tutulmuş, bu eserlerde de

klasik tarzda şiir yazan kadın şairler araştırılmıştır. Bu antolojilerin son yüzyılda yaşayan şairlerin eserleri hakkında bilgi vermesi bakımından büyük önemi vardır ve ayrıca araştırılması gerekmektedir.

Eslere Körpü 1 Antolojisi Azize Caferzade'den sonra yalnız kadın şairlerden bahseden bir antoloji olması yönüyle önemli bir eserdir. Burada klasik dönemden Mehsetî Gencevi, 19. yüzyıldan Hurşidbanu Natavan olmak üzere 20-21. yüzyıldan da 30 kadın şairin biyografisi yer almıştır. Bunlar sırasıyla Mehsetî Gencevi, Hurşidbanu Natevan, Mirvarid Dilbazi, Nigâr Refibeyli, Medine Gülgün, Seadet Meftun, Süreyya Nesib, Almaz Alıgızı, Henife Şebnem, Nezaket Unudulmaz, Halide İlyasgızı, Sona Amal, Seyyare Şükür, Leyli Nur, Melek İsmayıl, Esnayı Bahışova, Feride Sehavetli, Rahile Nuriyeva, Adile Nezer, Tamara Rüstemova, Böyükhanım Eminli, Gülare Vagıfgızı, Güneş Garabağlı, Tamam Yaralı, Aynure Ulduz, Könül Tatlı, Elza Memmedova, Esmira Güneş, Aynur Derya ve Efsane Revan'dır.

Bu antolojiye, 12. yüzyıldan Mehseti Gencevi, 19. yüzyıldan ise Hurşidbanu Natevan alınmıştır. 20. yüzyıl Sovyet dönemi kadın şairlerinden Mirvarid Dilbazi, Nigâr Refibeyli ve Medine Gülgün'e yer verilmiş, daha sonra son dönem kadın şairlerinden bahsedilmiştir.

Kitapta adı geçen diğer şairler, Sovyetlerin son dönemlerinde ve daha çok bağımsızlık devrinde yetişen kadın şairlerdir. Buradaki son dönem kadın şairlerinden sadece Halide İlyaskızı'nın (s.104) serbest ve hece ölçülü şiirleriyle birlikte klasik tarzda yazılmış 5 rubaisine de yer verilmiştir. Bunun dışında diğer kadın şairlerin hece ve serbest ölçülü şiirlerine yer verilmiştir.

Halide İlyaskızı

Halide İlyaskızı, 1958 yılında Gebele ilinin Daşlıca köyünde doğmuştur. 1975 yılında Gebele'deki Samed Vurğun adına 1 numaralı Zاراğan Okulundan mezun olmuştur. 1987 yılından itibaren şiirleri ve gazete yazıları süreli yayınlarda çıkmıştır. *Şefget*, *Ozan*, *Kredo* gibi edebî-toplumsal içerikli gazetelerde; *Sehrlî Dünya*, *Göyerçin*, *Mehsetî*, *Elm* ve *Heyat*, *Ulduz* vb. edebî dergilerde, *Nur Heykeli*, *Kalem*, *Abşeron İncileri* adlı almanaklarda ve diğer yayınlarda eserleri yayımlanmıştır.

Dünya adlı şiiri ilk şiir denemesidir. *Kepenekler Ganadlarında Çırpınan Ürek* (Kelebeklerin Kanatlarında Çırpınan Yürek, 1996), *Men Niye Ürekden Güle Bilmirem* (Ben Neden İçten Güleliyorum, 2014), *Könlümün Dedikleri* adlı kitapları yayımlanmıştır. *Dirili Gurbani*, *Mecmeu's-Şuera*,

Mehseti edebî meclislerine üyedir. Kızıl Kalem (Altın Kalem) ödülüyle taltif edilmiştir. Azerbaycan Yazıcılar Birliğinin ve Azerbaycan Aşıklar Birliğinin üyesidir (İntigamoğlu, 2020: 95). Şairin rubailerinden:

Gezdiyim her yerde ahtarır¹⁷³ gözüm
Daha kalmayıpdir kalbimde sözüm
Her an hatireler çıkar karşıma
Ya gözüm kör olsun ya delim özüm (İntigamoğlu, 2020: 105)

Gözüme yığılıp dünyanın gemi
Çıkmağa koymayı bir damcı nemi
Elimde olsaydı derdi silerdim
Sevince belerdim¹⁷⁴ bütün alemi (İntigamoğlu, 2020: 104)

Bilirsen ki neçe vahtdır sensizem
Düşünme ki unutmuşam gemsizem
Hesret meni eridibdi şam kimi
İstemirem bademe men gem süzem (İntigamoğlu, 2020: 105)

Gülnare Sadık ve Aysel Nesirzade, *Zerif Kölgeler Antolojisi* (3 Cilt)

Gülnare Sadık ve Aysel Nesirzade tarafından 2019-2023 yıllarında hazırlanıp basılan 3 ciltlik *Zerif Kölgeler Antolojisi* çağdaş Azerbaycan kadın şair ve yazarların eserlerine ve biyografisine yer vermesi bakımından önemli eserdir. Bu çalışmada, üç ciltlik çalışmanın sadece son cildine ulaşıp incelenmiştir. Ne yazık ki çalışma sırasında diğer ciltlere ulaşma imkânı bulunamamıştır.

Zerif Kölgeler'in 3. cildi Karabağ Savaşı şehit ve gazilerine ithaf olunan şiirleri içermektedir. Bu kitapta Aysel Nesirzade, Gülnare Sadık, Arzu Göytürk, Aygül Özüveten, Aynure İnci, Aysel Hanlarkızı, Seferli, Bahar Cavadova, Cemile Tevekkülkızı, Efsane Revan, Esmer Hüseyin Han, Ezize Hesenova, İlahe Heydereli, Güler Natig İsağ, Gülnar Sema, Gültekin Ramiz, Gülsade, Günay Elekberzade, Güneş Memmedli, Lale Sadıgova, Melahet Kerimkızı, Melek Yazar, Metanet Duygulu, Nazlı Hacı, Nazile Rahibkızı, Naile Şamilkızı, Müşfige Baladdinkızı, Mirvari Coşkun, Minaye

---

¹⁷³ Arıyor

¹⁷⁴ Sevinçle kuşatırdım.

Abdullayeva, Necibe İlkin, Nezaket Cavadova, Pervane Bayramkızı, Seadet Gerib, Şekale Şefeg, Sevil Gül Nur, Turane Şamahılı, Ülviyyə İbrahimova, Vüsale Vetenhan Mehri, Halide Abdullayeva, Halide Hicran Seyidova, Hatire Hesret Göyçe, Hatire Seferova, Haver Şefiyeva, Heyale Sevil, Hezangül, Yegâne, Zemfira Salmanova, Zeyneb Edaetkızı ve Zülfiyyə Yagub'un şiir ve hikâyelerine yer verilmiştir. Kitapta her şairin 3 şiiri yer almıştır. Kitabın tamamında şiirler çoğunlukta olmakla birlikte bazı nasirlerin hikâyelerine de yer verilmiştir. Bu ciltte bir tek Vüsale Vetenhan Mehri'nin klasik tarzda yazılmış şiirlerine yer verilmiş olup diğer şairlerin şiirleri hece ve serbest ölçüyle yazılmıştır.

Vüsale Vetenhan Mehri

Genç yazar, senarist, gazelhan olarak tanınan Vüsale Vetenhan Mehri, Vig. TV'nin tesisçilerinden ve redaktörlerindendir. 2012-2015 yıllarında Medeniyet Evlerindeki edebi-kültürel programlara katılmış, bu alanda birçok ödül ve diploma ile taltif edilmiştir. 2018 yılında Medeniyet Nazırlığının düzenlediği Söz edebî projesi çerçevesinde düzenlenen Nesimi-Şeir, Sanat ve Maneviyat yarışmasında taltif edilmiştir. Birçok yarışmada, gazel müsabakalarında galip olmuştur. *Bir Ovuc Kölge* (Bir Avuç Gölge), *Ayak Sesi, Dözüme Yer Ver, Gezel Güllü* adlı kitapların yazarıdır. *Gızlar, Telebenin Günlüyü, Özge Heyat, Bu Son Deyil, Ömürden Alınan 29 İl, Veten Güllü, Herbi Hospital-2020* adlı senaryoları vardır. *Zerif Kölgeler 1-2-3, Veten Mücahidleri 1-2, Xezer Tezkiresi 2, Türk Dünyası Şairleri, Arzuların Şehidi, Türkay* adlı antolojilerde şiirleri yayımlanmıştır.

Vüsale Vetenhan Mehri'nin şiir ve makaleleri düzenli olarak *Hürriyyet, Bakı Heber, İki Sahil, Yurd Jurnalı, Herbi And* gazetelerinde, *Ulduz, Fatime* dergisinde, *Ohu Meni, Palitra, Azərbaycan, Vetenperverler* gazetelerinde yayımlanmaktadır.

Dirili Gurbani, Ozan, Âşık Peri, Vahid, Mecmeu's-Şuara, Saki-yi Kevser, Kalemın Sadası ve Azərbaycan Yazıçılar Birliğı Hezer Bölmesi edebî meclislerinin üyesidir.

Zerif Kölgeler 3 antolojisinde Vüsale Vetenhan Mehri'nin klasik tarzda şiirleri yer almıştır. Bu şiirler şairin *Çık ve Var* redifli 2 gazeli ve *Men Şehidem* başlıklı 1 müstezadıdır (Sadiq, 2022: 120-123) İlk şiir Samed Mensur'a tazmin olarak yazılmıştır. Bütün genç nesil temsilcileri gibi Vüsale Vetenhan Mehri de sosyal medyayı iyi kullanmakta ve gazellerini çeşitli gazete sayfalarında ve çevrim içi sitelerde sesli olarak, müzik eşliğinde okuyup edebiyat dünyasına duyurmaktadır.

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Ey vefasız ola zindanda meni yad elesen
Menitek zindana mehkum bele feryad elesen
Koparıp ger ki sinemden gülümü har elesen
Dileyimdir çekerek ahu-feğan dad elesen
Meni hicrana atıb dünyanı berbad eledin
Bahmaram ahına mentek bele imdad elesen
Heyalım hey kalanır od kimi fikrimde benim
Kaş ki mentek geceler fikrivi berbad elesen
Bağrımı deldi acı sözle cefa verdi dilin
Ne ola hoş söz ile gönlümü sen şad elesen
Mehrini gözleme kurban ola zinhar üzüne
Ta ki zülmetden alıb ruhumu azad elesen

Mef'ûlü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün

Ey gönlü beka aşk ile Allaha olan bend
Allahı koyub gayrı bir ağyara dadanma
Dünya gülü solmuş bu meva bağda bitir gül
Her goncanı görcek onu cennet gülü sanma
Her kameti efsun gözel oldukca başında
Pervane olub şulesi üstünde dolanma
Aldanma fena içre yalan hoş söze zinhar
Her aşka gönül bağlayanın şemine yanma
Kalbinde iman varsa dayan her acı zülme
Sabr eyle ümüdsüzlüye bir lehze kapanma
Geldikce bela zıkr ile Allaha sığın sen
Sözde üreyin yandıran her dosta inanma
Ey Mehri sus elbet duyular ses üreyinden
Allaha penah et yene sebrinden usanma

***

**19-20. Yüzyıl Azerbaycan Edebiyatı ile İlgili Hazırlanan
Şiir Mecmuaları ve Burada Adı Geçen Kadın Şairler**

Son iki yüzyıllık Azerbaycan edebiyatında bu mecmuaların bilinen ilki 19. yüzyılda Mirza Yusuf Nersesov Karabağ'ının (d.1798-ö.1864) ter-tip ettiği 18. yy. sonlarında ve 19. yy. da Kuzey Azerbaycan'da yaşayan meşhur şairlerin şiirlerini ihtiva eden *Mecmua-yı Divan-ı Vagif ve Diger*

Müasirin adlı mecmuası (1856, Teymurhanşura)'dır. Bu mecmuada kadın şairlerden yalnız Âşık Peri'nin ismi geçmektedir.

Sankt-Petersburg doğumlu Alman ve Fransız melezi bir Rus bürokratı ve önemli Doğu bilimcilerden olan Adolf Berje (d.1828-ö.1866)'nin *Qafqaz ve Azərbaycan'da Məşhur Olan Şüəranın Əşarına Mecmuedir* eseri (1868, Leipzig)'inde de yalnız Âşık Peri'nin şiirlerine yer verilmiştir.

Üçüncü mecmua ise Gazah'ta yetişmiş olan önemli aydınlardan Hüseyin Efendi Gayıbov'un *Azərbaycan'da Məşhur Olan Şüəranın Əşarına Mecmuedir* adlı 4 ciltlik önemli eseridir.

Bu mecmualarda ismi geçen kadın sayısı bazen bir bazen de ikidir. Bu dönemde oluşturulan mecmualarda kadın şairlerden daha çok Âşık Peri'nin ismi anılmıştır.

Mirze Yusif Nersesov'un, Adolf Berje'nin mecmualarında Âşık Peri'ye diğer şairlerle yaptığı atışmalar dolayısıyla yer verilmiş olup diğer kadın şairlerden bahsedilmemiştir. Hüseyin Efendi Gayıbov'un 4 ciltlik *Azərbaycanda Məşhur Olan Şüəranın Əşarına Mecmuedir* adlı eserinin ilk cildinde diğer mecmualarda olduğu gibi kadın şairlerden Âşık Peri'ye özel bir yer verilmeden ona yazılan şiirler ve onun cevap olarak yazdığı şiirlerden örnekler alıntılanmıştır. Gayıbov'un mecmuasının 2. cildinde 19. yüzyıl şairi Şahnigar Hanım Rencur'un şiirlerine (s.151-161) geniş yer verilmiştir. Son ciltte ise yalnız erkek şairlerin şiirlerine yer verilmiştir.

***

21. Yüzyılda Oluşturulan Toplu ve Almanaklarda Adı Geçen ve Klasik Tarzda Şiir Yazan Kadın Şairler

21. yüzyıl Azerbaycan edebiyatında toplu veya almanak şeklinde yayımlanmış 4 esere ulaşılmıştır. Bu eserlerin ismi kronolojik sırayla aşağıda yazılarak eserlerde adı geçen kadın şairler hakkında ayrıca bilgi verilmiştir.

Hekim Geni'nin hazırladığı *Söz-Senet Mebedgah: Vahid Edebî Meclisi Almanakı*, Elemdar Mahir'in *Söz ve Musiqi Beşiyi Nardaran*, Sona Heyal'ın *Maştağa Ziyalı Kadınlar Meclisi Almanakı* ve yine aynı müellifin *Maştağa Ziyalı Kadınlar Meclisi* üyelerinin eserlerinden oluşan *Ana Almanakı* bunlardandır.

Hekim Geni, Söz-Senet Mebedgahı: Vahid Edebî Meclisi Almanakı

Hekim Geni tarafından hazırlanıp 2000 yılında basılmış olan *Söz-Senet Mebedgahı. Vahid Edebî Meclisi adlı Almanak*'ında 5'i vefat etmiş olmak üzere 28'i erkek, 19'u kadın; 47 şairden bahsedilmiştir. Almanak yani toplu olarak yayımlanan bu eser, içerdiği bilgiler yönüyle bir 21. yüzyıl tezkiresi sayılabilir.

Vahid Edebî Meclisi'ne devam eden kadın şairlerin ismi aşağıda verilmiştir:

Necibe Allahverdiyeva, Fergane Mehdiyeva, Heyat Şemi, Resmiiye Eşrefova, Gövher Mecidgızı, Şövkət Hicran, Şehla Esgerova, Gülnaz Sadıgova, Giymet Meherremli, Letife Nuran, Gülnigar Rehimli, Zeyneb Behmenli, Meleyke Ehmedova, Zekiyye Elruh, Melahet Yusifgızı, Dilşad Gemli, Galibe Gültekin, Kemale Şahbazi, Destegül Semiyeve (Musalı, 2023: 824).

Bu eserde isimleri yer alan Necibe Allahverdiyeva (Necibe Necib), Fergane Mehdiyeva, Heyat Şemi, Resmiiye Eşrefova (Sabir), Gövher Mecidgızı, Şövkət Hicran (İmami), Gülnaz Sadıgova (Duyğu), Giymet Meherremli, Gülnigar Rahimli, Zeynep Behmenli, Zekiyye Elruh, Melahet Yusifgızı, Dilşad Gemli, Destegül Semiyeve adlı 14 kadın şairin ismi Şahin Fazil Tezkiresi'nde de geçmektedir. Öyle görünüyör ki bu şairler farklı edebî meclislere devam ederek klasik şiirle ilgili eğitimlerini pekiştirmek istemişlerdir. Bu Sovyet döneminin çeşitli yasaklarını görmüş ve belli başlı şekil ve mazmunlardan uzak kalmış kuşaklar açısından güzel bir husustur. Şahin Fazil'in Tezkiresinde bazı biyografileri anlatırken "İndi bizim meclisimize devam etmir" şeklindeki notları bu hususa işaret etmektedir. Bu tezkirelerde ismi geçen kadın şairlerin tamamı klasik tarzda eserler vermemiştir. Şahin Fazil zaman zaman "*Eruzla arası yaxşı deyil, hece ile yazır, mensur nesirde şeir kimi yazır*" ifadeleri ile şairlerin şiirlerini hangi tarzda yazdığını da genellikle belirtmiştir.

Hekim Geni'nin eserinde adı geçen Şehla Eskerova, Letife Nuran, Meleyke Ehmedova, Galibe Gültekin, Kemale Şahbazi'nin isimleri Şahin Fazil Tezkiresi'nde geçmez. Meleyke Ehmedova'nın ismi ve biyografisi Azize Caferzade'nin *Azerbaycanın Âşık ve Şair Kadınları*'nda da geçmektedir.

Hacı Elemdar Mahir, Söz ve Musigi Beşiyi Nardaran Almanakı

Şair ve araştırmacı Hacı Elemdar Mahir tarafından hazırlanan bu eserde Bakü'nün Nardaran kasabasının yetiştirmiş olduğu şair ve müzisyenlerden bahsedilmiştir.

Eserde 33 şair, 29 müzisyen hakkında bilgi verilmiştir. Nardaranlı 6 kadın şairin isim ve biyografisi burada anlatılmıştır. Bunlar sırasıyla Süriyye Keniz, Anahanım Kerbelayı Hüseyineligızı, Edile Heyali, Şehla Günay, Aygün Sema ve Feride Tahirgızı'dır. Bu altı şairden ilk üçü klasik tarzda şiirler yazmıştır. Şehla Günay, Aygün Sema ve Feride Tahirgızı'nın ise şiirlerini hece ve serbest ölçüyle yazdıkları bildirilmiştir.

Süriyye Keniz (d. 1918-ö. 1987)

Süriyye Ebdülkemed gızı Gasimova, Nardaran toprağında yetiştiği bilinen ilk kadın şairdir. 1918 yılında Nardaran'da doğmuş, ilk eğitimini, yaşadığı çağda yaygın olduğu üzere ninesi Molla Hanbacı'dan almıştır. 1987 yılında 69 yaşındayken vefat etmiştir.

Arapçaya ve özellikle Arap dili gramerine aşina olan Süriyye Hanım, Kuran eğitimi de almış olup Sovyet Döneminde yasak olmasına rağmen hayatı boyunca çarşafı dolaşmıştır.

Mahir'in verdiği bilgilere göre şiirlerinde Kerbela hadisesini ve trajedisini samimi bir üslupla anlatmış, bu konudaki şiirlerini irticalen söylemiştir. Hiçbir şiir ve edebiyat eğitimi almadığından bu şiirleri mükemmel birer edebî ürün sayamayız.

Sonuç itibariye Nardaran edebî muhitinde kendisinden sonra birçok kadın şairin yetişmesi için öncü olmuştur. *Kerbela Hesreti* adlı kitabı 2002 yılında, akademisyen Nezaket Memmedli'nin Ön Sözü ile yayımlanmıştır. Şiirleri, özellikle içli mersiyeleri günümüzde de Nardaranlıların dilinde dolaşmaktadır (Mahir, 2009:215).

Kitapta Kerbela olayını bütün şahıs ve olay kadrosunu da tarif ederek anlattığı 3 nevhası ve bir nasihatname tarzında mesnevisi vardır. *Övledarım Vesiyet* adıyla yazılan bu 22 beyitli şiir aslında bütün insanlığa söylenmiş gibidir.

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Bilmedim heç haçan ötdü günlerim
Bir de gördüm dolub ömür defterim
Artug altmış dörd yaşa çatmışam

Vaht geçib gedib men hele yatmışam
Düzdür böyük olub ailem zehmetim
Özüme göre çox olub zilletim
Gücüm çatan geder secde etmişem
Gebrimi gazdırıb kefen tikmişem
Hüseynə mersiye efrad demişem
Oğul evlendirib gız köçürmüşem
Dünyanın acısın şirinin dadmışam
Yahşı adam yaman adam görmüşem
Allahsız ile heç vaht yol getmeyin
Çalışın heç kese pislik etmeyin
Gocaları sevin ecdadınız kimi
Övklərini da övkləniz kimi
Heç bir emeli bil Allah itirmez
Yahşılığ ya pislik dünyade itmez
(...)
Besdir bu geder vesiiyet size
İlahi yazıqdır rehm et Kenize (Mahir, 2009: 219)
***

Anahanım Kerbelayı Hüseyneli Kızı (d. 1926-ö. 2008)

Anahanım Kerbelayı Hüseyneli gızı Demirova, 1926 yılında Nardaran'da meşhur kırık-çıkıkcı Kerbelayı Hüseyneli'nin ailesinde doğmuştur. Babası sadece Nardaran'da değil Bakü ve etrafında da tanınmış olan meşhur bir kırık-çıkıkcıdır.

Sanatındaki ustalığı hakkındaki efsaneler günümüzde dahi dillerde dolaşmaktadır. Baba mesleği olan sınık-çıkık işini Anahanım da yapmış ve yüzlerce kişiyi iyileştirmiştir. Günümüzde bu işi oğlu üniversite mezunu hekim-sınıkçı Resul Bey devam ettirmektedir.

Anahanım 2008 yılında Nardaran'da vefat etmiş olup mezarı olduğu köydedir. Bilinen yegâne şiirinin yazılma sebebi ise Nardaran'da yapılmış olan Rehime Hanım Makbere'sini ziyareti sırasında gönlünün İslam'a ve evliyalara olan sevgiyle coşmasıdır. Bu yüzden Nardaranlıların Anahanım'a ve onun hayırsever ailesine olan vefa borcunu ödemesi için 5 bentli bu şiirin kitapta yer almasını müellif uygun görmüştür (Mahir: 2009: 221-222).

Rehime hanımın çohdur celahı
 Mescidi güneş tek ay tek ziyahı
 Goy gelsin her kesin varsa melahı
 Aparır insandan derdi azarı
 Metlebler verendir onun mezarı

Ağır hestelere veribdir şefa
 Dumanlı gözleri edir pürziya
 Çaresiz derdlere gılıbdır deva
 Meşhurdur hanımın bu igtidarı
 Metlebler verendir onun mezarı

(...)

Men de el gızıyam el senetkarı
 Hanımın kenizi hem vefadarı
 Bu yere her kesin düşse güzarı
 Dilinde salâvat olsun şüarı
 Metlebler verendir onun mezarı (Mahir, 2009:222)

***

Edile Heyali (d. 1936-)

Edile Elisefa gızı Semedova 1936 yılında Nardaran'da doğmuştur. 1956 yılında aynı köyde bulunan 130 sayılı okuldan mezun olmuştur. Üniversitede eğitim alma imkânı olmasa da kitap okumayı çok seven bir edebiyat meraklısı imiş. Kendisinin söylediğine göre en yakın arkadaşı kitaplarımı. Erken yaşlarından itibaren şiir yazmaya başlamıştır. Hiçbir edebiyat eğitimi almamakla birlikte çok başarılı gazeller yazmıştır. Şiir yazma hususunda dayısı Helfeli Dindar'a çekmiştir. Kendisi şiirleri ile ilgili olarak "Eger şeirlerimde müsbet bir hal hiss olunursa, bunun için Nardaran'ın elmlî şeirlerine minnetdaram. Çünkü onların şeirlerinden ne ehz ede bilmişemse, onu şeirlerime köçürmeye çalışmışam..." demiştir (282). Elemdar Mahir, şairin aruz ve hece ölçüsüyle yazdığı şiirlerinin bir heveskarın değil usta bir şairin şiirleri ayarında olduğunu vurgulamıştır (Mahir, 2009: 282-283).

Kitapta şairin *Ey könül ol güle heyran sen olursan men olum/Bu geder nazına gurban sen olursan men olum, Ey gülüm men sene canan ki deyirdim demerem/Canımı canına gurban ki deyirdim demerem, Heberin var mı gülüm senden ötrü darıhmışam/Ey benim saçı sünbülüm senden*

ötrü darıhmışam matlı 3 gazeli, dörtlükleri ve heceyle yazdığı şiirlerinden örnekler verilmiştir (2009: 282-288).

Dedim heyaliye ey avam neden
O sirli âleme dalırsan herden
Gel keç çemene ki seninki güldür
Ahar su şehli ot deli bülbüldür

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Ey gülüm men sene canan ki deyirdim demerem
Canımı canına gurban ki deyirdim demerem
Söyleyirdim sene gelbimde olan sirrileri
Gemi-pünhanımı pünhan ki deyirdim demerem
Düşeli çöllere ahu gözünün şövgü ile
Can alan gözlere ceyran ki deyirdim demerem
Gaşına eyri kaman halına göz ohşayanım
Hüsnüne men gül-i handan ki deyirdim demerem
Sen gül gayrıya har halıma pejmürdeyi-gem
Özüme bülbul-i nakan ki deyirdim demerem
Başga bir dilberi sevmez bu könül âlemde
Tek seni gelbime sultan ki deyirdim demerem
Oldu eğyarlere şem Heyali sene men
Dur bu şemin oduna yan ki deyirdim demerem (Mahir, 2009: 284)

Kitapta bahsi geçen Şehla Günay (d.1956), Aygün Sema (d. 1973), Feride Tahir (d.1990) ise şiirlerini esasen hece ölçüsüyle yazan kadın şairlerdir.

Sona Heyal, Maştağa Ziyalı Kadınlar Meclisi Almanakı

Maştağa Ziyalı Kadınlar Meclisinin Almanakı (Güncesi) adlı bu kitapta 13 kadın şair ve yazarın biyografisine ve eserlerinden örneklere yer verilmiştir. Kitap, akademisyen ve yazar Prof. Dr. Azize Caferzade'nin anısına ithaf olunmuştur. Görüldüğü üzere Caferzade, Azerbaycan kadını için sadece edebî eserler, ilmî çalışmalar yapmakla yetinmemiş, aynı zamanda onların yetişmesine, milli kökleri esas alarak edebî geleneği devam ettirmelerine de önayak olmuştur. Yazar, sağlığında bu meclisleri tertip eden, bu meclislerde şiirler yazan kadın şairlerin birçoğu ile görüşmüş, onlarla

hayata, sanata ve edebiyata dair önemli sohbetler etmiş, bir insan, bir aydın ve bir anne olarak onları yönlendirmiştir.

Bu kitaptaki biyografilere esasen Maşağa edebî muhitinde yetişen kadın şairlerin sayısı 13'tür. Gövher Maşağalı, İnsafhanım, Yegâne Hادیeva, Mehpare Seyyaf, Sehran Ziyayi, Metanet, Gülnare Şami, Utarida Esed kızı Rehimova, Pünhan Seda, Ülviyye Bahir, Nurane Ahundzade, Nise Azik kızı, Ülviyye Hادیeva burada biyografisi yer alan şair ve yazarlardır.

Bu şairlerin hepsi klasik tarzda şiir yazmamışlardır. Klasik tarzda şiir yazan kadın şairler İnsafhanım, Pünhan Seda ve Ülviyye Bahirdir. Bu üç şairin biyografisi ve şiirlerinden örnekler yine bu kitabın başka bir bölümünde ayrı madde halinde yer aldığından dolayı burada ayrıntılı bilgi verilmemiştir.

Sona Heyal, Ana Almanakı

Bu eser de bir almanak, yani toplu olarak basılmıştır. Burada 2012 yılında tesis edilmiş olan Maşağa Ziyalı Kadınlar Meclisi üyelerinin anne konusunda yazılmış şiirleri toplanmıştır. Bu meclis kurulunca Paklık isimli bir gazete de tesis edilmiş ve meclis üyelerinin şiir ve düzyazıları burada yayımlanmıştır. Kitapta yer alan *Bizim Hanımlar* başlıklı yazıda meclisin faaliyetleri ayrıntılarıyla anlatılmıştır. Meclisin ilk almanakı *Maşağa Ziyalı Kadınlar Meclisi Almanakı* olmuştur. İkinci almanak ise *Ana* adıyla basılmıştır. Burada 13 kadın şairin Ana konusunda yazılmış şiirleri yer almıştır. İlk şiir Gövher Maşağalı'nın *Analar Anası* adlı heceyle yazdığı şiiridir. Pünhan Seda'nın *Anam* redifli 3 şiiri, *Derdimi Gözümünden Ohuyan Anam*, *Sesini Eşitmek İsterem Ana*, *Bir Yanımda Atam Bir Yanımda Sen*, *Sende Gerar Tutmuş Dünyalar Anam*, *Heç Kim Vermeyecek Yerini Anam*, adlı heceyle yazılmış 8 şiiri yer almıştır.

Ülviye Bahir'in *Seni Yaşada bilseydim Anam*, *Anamın Hatırasına*, *Yohluğun* redifli hece ve serbest vezinli şiirleri ile *Dedim* redifli bir gazeline yer verilmiştir.

Mehpare Seyyaf'ın *Anama*, *Atalı-Analı Günlerim Vardı*, *Mehrur Olmayag* başlıklı üç şiiri, İnsafhanım'ın *Anamın*, *Bilirem* redifli 2 gazeli ile *Ana*, *Anam*, redifli heceyle yazılmış iki şiiri yer almıştır. Utarida Esed'in *Anasız Dünyam*, *Ana Hesreti*, *Anasız Günlerim*, *Anam Menim* şiirleri, Zemfira Hürrem'in *Mügeddes Analara*, *Mügeddes Analar*, *Mügeddesdir Analar*, *Anam Sekine'ye*, *Anama*, 2 tane *Anam* redifli olmak üzere hece ve serbest vezinde yazılmış 7 tane şiiri yer almıştır. Sevit Nureddingızı'nın *Ana*,

Sen Yohsan Ana şiirleri, Sekine Hesretli Megsed'in *Ana*, *Ana Betninde* adlı heceyle yazılmış şiirleri, Metanet'in *Ana*, Sehram Ziyai'nin *Haggını Halal Et Ana*, Zerife Ehker'in *Anacan Sen Varsan Sen Varsan Ana* redifli heceyle yazılmış 1 şiiri, Sona Heyal'in hece ve serbest şiirlerinin yanı sıra *Ana* adlı lirik poeması yer almıştır.

Bu almanakta sadece İnsafhanım'ın bir gazeli, Ülviyye Bahir'in ise 2 gazeli ile birlikte hece ve serbest vezinli şiirleri yer almıştır. Diğer şairlerin kitapta yer alan şiirleri serbest ve hece vezniyle yazılmıştır. *Ana* Almanakında yer alan klasik tarzdaki şiirler ve şairlerin biyografileri, bu kitabın biyografiler bölümünde kronolojik olarak yer almıştır.

SONUÇ

Başlangıçtan günümüze kadar klasik tarzda eserler veren Azerbaycan kadın şairleri ile ilgili tarafımızdan yapılan bu çalışmada 900 yıllık mazisi olan Azerbaycan kadın şairlerinin biyografileri ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

Azerbaycan kadın şairlerini de erkek şairler gibi müzisyen, hattat, tarikat mensubu, yönetici, siyasi lider, âlim; son yılların mesleklerine bakılacak olursa kimya mühendisi, gıda ve giyim sanayiinde çalışan uzman, sağlık sektöründe ve akademisyen olarak çalışan kadın şairler şeklinde tasnif etmek mümkündür.

12. yüzyıl şairi Mehsetî-i Gencevî satranç ustası, rubai alanında söz sahibi ve santur çalabilen, müzisyenliğinin yanı sıra Selçuklu saraylarında kâtiplik yapan bir kadın şairdi. Günümüz kadın şairlerinin de çoğunluğu mühendis, akademisyen ve birkaç mesleği aynı anda icra edebilen donanımlı insanlardır.

19. yüzyıldan itibaren kadın şairlerin sayısında artış görülmektedir. Sadece bu yüzyılda varlığı bilinen kadın şair sayısı 30 civarındadır.

18. yüzyıl sonu, 19. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Hayran Hanım Dünbüll, gazel ve diğer nazım şekilleriyle yazdığı şiirlerinde Fuzûlî etkisi ile birlikte kendi tarz ve üslubunu ortaya koymuş başarılı bir âşık, başarılı bir Divan şairidir.

19. yüzyıl dünya genelinde fikir hareketlerinin yaygınlaştığı bir dönemdir. Bu yüzyılda ortaya çıkan fikir hareketlerinden biri de Bâbîlik'tir. Bâbîliğin önemli temsilci ve liderlerinden biri de Tahire Kurretülayn isimli Azerbaycanlı bir kadın şairdir. Çok az şiir örneği bulunmakla birlikte bu durum, kadın hareketlerini, özellikle İran'da ortaya çıkan fikir hareketlerine bir kadın şairin liderlik etmesini göstermesi açısından edebiyat ve fikir tarihinin önemli olaylarındandır.

Bilindiği üzere Azerbaycan, 19. yüzyıl başlarında Rusya ve İran tarafından Aras Nehrinin iki yakası sınır kabul edilerek ikiye bölünmüştür. Bu çalışmada daha çok Kuzey Azerbaycan kadın şairleri incelenmiştir. Güney Azerbaycan'dan ise yalnız 5 kadın şairin biyografisine ve eserlerine yer verilmiştir. Bunlar Pervin İ'tisâmî, Meryem Cahangirî, Münire Taha Tebrizî, Şehvar Rizvanî ve Seher Erdebilî'dir. Şüphesiz Güney Azerbaycan'da eser vermiş olan kadınların tamamı bu kadar değildir. Klasik tarzda şiir yazan Güney Azerbaycan kadın şairlerinin tamamının tasnif edilip bir

kitap halinde yayımlanmasını başka bir çalışma dahilinde yapacağımızdan bu çalışmada 20. yüzyıldan beş isimle yetinmeyi uygun gördük.

Karabağ Hanı İbrahim Halil Han (d.1732-ö.1806)'ın kızları Ağabeyim Ağa Ağabacı ve Gövher Ağa da Karabağ Hanlığının varislerinden olup yaşadıkları dönemde Rusya-İran ve Karabağ Hanlığı arasındaki münasebetlerin geliştirilmesinde önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Han kızı olan bu iki şairin Karabağ ve Şuşa muhitindeki hayırseverlikleri dillere destan olup yaptırıldıkları anıt ve abideler günümüze de varlığını korumaktadır. Onların şiirleri ve hayat hikâyeleri, mensubu oldukları halk için yaptıkları fedakârlıklar günümüze kadar ulaşmıştır. Sultan ve yönetici kadın şairler olarak Ağabeyim Ağa Ağabacı, Gevher Ağa, Hürşidbanu Natevan, Natevan'ın annesi, Mehdikulu Han'ın eşi Bedircahan Beyim 19. yüzyılın iktidar sahibi yönetici kadın şairlerindendir. Sadece 19-20. yüzyılda Karabağ Hanlık ailesine mensup olan 5 kadın şairin varlığı bilinmekte olup bunların sonuncusu Natevan'ın kızı Hanbike'dir.

19. yüzyıl şairlerinden Hürşidbanu Natevan Karabağ Hanlığının son varisi olup çok yönlü bir sanatkârdır. Natevan, başarılı bir gazel şairi; terzi, el işleri ve desen ustası, ressamdır. Kendi eliyle çizdiği resimlerin altına yazdığı şiirlerden oluşan *Gül Defteri* günümüze ulaşmıştır. Şiiri ve müziği çok seven Natevan, meşhur Karabağ atlarının yetiştirilip Avrupa'daki yarışmalara katılmasını da sağlamıştır. Onun faaliyetleri sonucunda Karabağ ve Şuşa, 19. yüzyılda Azerbaycan modasının ve güzel sanatların örnek alındığı bir belde konumuna yükselmiştir.

Natevan'ın çağdaşı ve yakın arkadaşı Fatma Hanım Kemine, Mirza Fatma olarak anılmış eğitimli bir şahsiyettir. Bu kadın şairlerin evlatları da hanlığın ve Çar Ordusunun kıdemli subay ve albayları konumuna yükselmiş, şiir ve edebiyatla uğraşmış şahsiyetlerdir.

19. yüzyılda, Divan edebiyatının yaşatıldığı mekânlardan biri olan edebî meclislerin sayısında çoğalma görülmüştür. Bu durum 20. yüzyıl başlarına kadar devam etmekle birlikte Sovyet Dönemi'nde buna fazla müsaade edilmemiştir. 20. yüzyılda, Sovyetlerin hâkimiyete gelmesiyle Azerbaycan, yeni bir medeniyet dairesine girmiştir. Bu süreçte klasik edebiyat, klasik şiir ve müzik dışlanmış, yeni ideolojinin getirdiklerine yaşam hakkı tanınmıştır. Bu bağlamda, edebî meclislerin yerini şiir kulüpleri, klasik şairlerin yerini ise hararetli Sosyalizm tartışmaları, Sosyalizm'in mânâ ve mevhumlarının şiir ve edebiyattaki yansımaları almıştır.

Böyle bir süreçte bölgelerde faaliyet gösteren meclislerin tamamı kapanmış, temsilcileri kaybolmuş veya katledilmiştir. Bakü ve civarında gizli bir şekilde sınırlı sayıda katılımcı ile az da olsa faaliyetlerine devam eden küçük gruplar varlığını sürdürmeye çalışmıştır. Sovyet Dönemi kadın şairlerinden Mirvarid Dilbazî, Nigâr Refibeyli, Hekime Billurî, Medine Gülgün'ün klasik tarzda gazel ve rubailer yazması ve bu şiirlerde bahsedilen konuların ortaya çıkarılması, bu çalışmada amaçlanan hususlardandır.

1980 yılından itibaren Bakü şairlerini bir araya getiren Mecmauşşuara Edebî Meclisi faaliyetine devam etmiştir. Sovyetlerin yıkılmasıyla birlikte millî kültüre has birçok unsur yeniden canlandırılmaya başlamıştır. 70 yıl boyunca klasik kültürden, klasik edebiyat vb. unsurlardan uzak yaşamış Azerbaycan şairleri, Mecmauşşuara ve yeni teşkil olunmuş Vahid, Fuzuli, Şam, Pervane vb. edebî meclislere devam ederek burada aruz ölçüsünü, klasik şiirin mazmun ve muhtevasını, edebî sanatları öğrenmeye başlamışlardır. 1990'lı yılların sonundan itibaren ivme kazanan bu hareketler, 2000'li yıllardan itibaren şairlerin Divanlar tertip etmesiyle meyvelerini vermeye başlamıştır. Azerbaycan'da şiir yazan şairlerin çoğu Fuzuli etkisinde eserler vermekle birlikte Fuzuli takipçisi olan Seyyid Azim Şirvânî, Natevan, Aliğa Vahid tarzını da devam ettirmektedirler.

Yazılan şiirlerde nazım şekli olarak daha çok gazel tercih edilmektedir. Bunun yanı sıra en çok kullanılan nazım şekilleri sırasıyla gazel, rubai, kıta, dübeyt, müfred, kaside ve mesnevidir. Murabba, muhammes, müseddes, tahmis, taştir, tesdis de çok kullanılmaktadır. Türler arasında ise münacat, naat, mersiye, sakiname, bahariye ve hazaniyeye geniş yer verilmiştir.

Son dönem klasik şiirinde nazire edebiyatı çok revaçta olup Nizamî-i Gencevî ve Hâkânî-i Şirvânî'den başlayarak günümüze kadarki klasik Azerbaycan şairlerinin tamamına nazireler yazılmaktadır. Çağdaş şairler, klasik şairlerin şiirlerinin yanı sıra birbirlerinin şiirlerini de tanzir etmektedir. Şiirleşme-müşâare son dönem Divan şiirinde yaygınlık gösteren hususlardandır. Lilpar Divanı'nda bunun en güzel örnekleri görülmektedir.

Çalışmanın en önemli kısımlarından biri 20-21. yüzyılda yaşayıp eser veren kadın şairlerle ilgilidir. 20. yüzyıl başlarından Bağımsızlık Dö-

nemi'ne kadar bilinen 8 kadın şair, bağımsızlıktan sonra ise 34 kadın şair olmak üzere, klasik tarzda şiir yazan toplam 42 kadın şair bulunmaktadır.

Bağımsızlık Dönemi'nde klasik tarzda şiir yazan kadın sayısının artması ve 42 kadın şairin varlığı bu çalışmanın önemli sonuçlarındandır. Bu 42 şair arasında divan sahibi olanların dışında, eserleri Divan oluşturacak kadar hacimli olan şairler de çoktur. En önemlisi ise önceki yüzyıllardan sadece Mehseti'nin, Hayran Hanım'ın ve elde bulunmamasına rağmen Fatma Âni Hanım'ın divanlarının varlığı bilinirken ve birçok kadın şairin yetiştiği 19. yüzyılda Natevan'ın, Kemine'nin, Rencur'un bile divanları bulunmazken, 21. yüzyıl kadın şairlerinin hacimli ve neredeyse bütün nazım şekillerini kapsayan Divanlar oluşturmasıdır. 21. yüzyılda Güläre Munis (iki ayrı divan), Sona Heyal, Lilpar Cemişdikızı ve Mahire Mahi tarafından oluşturulan 5 ayrı Divan bulunmaktadır. Bu, yüzyılın en önemli olaylarından olup Divan şiirine olan sevgi ve bağlılığın da göstergesidir.

Son dönemde klasik şiirin yaygınlaşmasını sağlayan önemli etkenlerden biri edebî meclislerin varlığıdır. 1980 yılından itibaren Bakü'de Mecmauşşuara Edebî Meclisi faaliyete başlamıştır. Tam anlamıyla meclislerin herkese açık olması ve yeni meclislerin rahatlıkla tesisi 1990 sonrasında gerçekleşmiştir. Edebî meclis tesisi alanında en aktif faaliyet gösteren isim, şair ve akademisyen Sona Heyal'dır. 1993 yılında Mecmauşşuara'ya üye olan Sona Hanım, 23 Aralık 1994 yılında şair ve akademisyen Hacı Mail ile birlikte *Fuzuli Edebî Meclisi*'ni tesis etmiştir. O, 1995 yılında *Fuzuli Edebî Meclisi* dâhilinde Bakü'nün Maştağa kasabasında *Şefai*; Bakıhanov kasabasında *Kudsi* ve I. Zabrat Kasabasındaki 28 Mayıs Kütüphanesi nezdinde *Vahid Edebî Meclisi*ni; II. Zabrat Kasabasındaki *Medeniyet Evinde Yusif Edebî Meclisi*ni tesis ederek yönetmeye başlamıştır.

Bu edebî meclislerin birçoğu uzun soluklu faaliyet gösteremeyip kapanınca Sona Hanım, 2001 yılında Maştağa'da *Bakı Şairler Meclisi*ni tesis etmiştir. Bu meclis de bir süre sonra kapanınca 2003 yılında Azerbaycan Milli Bilimler Akademisinde çalışan kadın akademisyenleri bir araya getirmek amacıyla *Nigar* edebî-bilimsel meclisini oluşturmuş ve bu meclis 2013 yılına kadar faaliyet göstermiştir. Sona Hanım, genç şair ve yazarları bir araya getirmek için 2009 yılı sonbaharında *Genc Kalem Edebî Birliği*ni teşkil etmiş, bu birlik üyelerinin 10'dan fazla kitabını yayına hazırlamıştır. 2011 yılının Kasım ayında ise *Maştağa Ziyalı Kadınlar Meclisi*ni oluşturarak başkanlığını üstlenmiştir. Bu meclis günümüze kadar faaliyetine devam etmektedir.

Bir dönemde, farklı şairler tarafından yönetilen *Şem, Pervane*, vb. edebî meclisler de Bakü'de aktif olarak faaliyet göstermişlerdir. Günümüzde bu edebî meclislerden ikisi, Mecmauşşuara ve Azerbaycan Yazarlar Birliği Hezer Şubesi aktif olarak faaliyet göstermektedir.

Son yüzyılın kadın şairleri tarafından oluşturulan Divanlara âdetâ kutsal bir kitap hüviyeti kazandırılmıştır. Özellikle Gülaré Munis, Lilpar Cemşidkızı ve Mahire Mahi Divanlarında bu husus ön plandadır. Dinî içerikli şiirlere, Münacat ve Naatlara bu divanlarda geniş yer verilmiştir. Sona Heyal Divanı'nın Dibacesinde de bu yönde görüşler yer alarak klasik şiirin insanoğlunun zihnindeki ve inanç dünyasındaki birçok soruya cevap verdiği vurgulanmıştır.

Divanlarda Dibace yazılması işi çok ciddiye alınmış ve bu Dibacelerde şairler kendi iç dünyalarında yaşadıklarını, Yaratıcı'ya hasbihal şeklinde açıklamışlardır. Divanlarda yer alan şiirlerin birçoğu dinî içerikli olmakla birlikte beşerî aşkı anlatan gazeller de çoktur. Dinî-tasavvufî, hikemî-didaktik unsurlar, aşk, tabiat, vatan güzellikleri, vatan coğrafyası, Karabağ Savaşı, işgal olunmuş vatan toprakları, zulüm ve haksızlığa direnme, Karabağ'da fizikî ve manevî işkencelere maruz kalan Azerbaycan vatandaşları, toplumdaki aksaklıklar, manevî yozlaşma ve mersiye karakterli şiirler Divanlarda geniş yer almıştır. Özellikle Karabağ Savaşı ve bu konuda yazılan şiirler bu yüzyılda oluşturulan Divanların esas konularındandır.

Aşk konusu, Divan şiirinin ve insanoğlunun en önemli konularındandır. Mehsetî-i Gencevî'den günümüze kadarki bütün Azerbaycan kadın şairleri bu konuda çekinmeden kendi duygu ve düşüncelerini cesurca ifade etmiş, başarılı aşk şiirleri kaleme almışlardır. Tarihin bütün dönemlerinde olduğu gibi günümüz şartlarında da kadın şairlerin belli problemleri vardır. Kadın şairlerimiz, bu problemlerin üstesinden başarıyla gelerek duygu ve düşüncelerini cesurca dizelere dökmeyi ve gazeller yazarak Divan oluşturmaya başlamışlardır. Zaman zaman "kadın da gazel mi yazar, gazelde aşk duygusu anlatılır, kadın aşkını nasıl ifade eder ki" tarzındaki tepkileri aşarak, yazmış oldukları güzel şiirleri kıskananlara inatla, Azerbaycan kadın şairleri günümüzde de varlıklarını devam ettirip kendi sözlerini söylemekte, Tanrı vergisi olan şairlik yeteneklerini rahatlıkla gün yüzüne çıkarmaktalar. Bazı kadın şairler için bu yol çok kolay olmasa da sonuç itibarıyla hedeflerine ulaşmış ve günümüz gazel şairleri arasında hak ettikleri yerleri almışlardır.

Kitapta sadece kadın şairlerin klasik tarzda yazdığı şiirleri ve eserleri incelenmiştir. Oysaki son dönem Azerbaycan edebiyatında kadın ve erkek şairler tarafından oluşturulan 30'u aşkın Divan bulunmaktadır ve bu sayı her geçen gün artmaktadır.

Klasik şiir, günümüzde, önceki yüzyıllardaki ihtişam ve şaşaasını kısmen yakalamış olup edebî meclisler vasıtasıyla yaygınlaştırılmıştır. Tez-kire vb. biyografik eserler günümüzde Azerbaycan'da yazılmaya ve Divanlar oluşturulmaya devam etmektedir.

Sadece klasik şiir değil, klasik müzik türü olan muğam eserleri de günümüzde yaygınlıkla icra edilmektedir ve bu durum Azerbaycan'da eşzamanlı olarak gerçekleşmektedir. Bu, divan şiirinin yaygınlaşmasını da sağlamakta olup gazel ve muğam arasındaki ayrılmaz bağları pekiştirmektedir.

Bakü civarında ve birçok bölgede mersiye edebiyatı, Muharrem ayı gelenekleri ve bu çerçevede icra olunan ritüeller gereği, dinî şiirler yaygınlık göstermekte olup törenler sırasında bu şiirler makam eşliğinde okunmaktadır. Klasik şiirin yaygınlık kazanmasında ve yaşatılmasında nevha ve sürud adı verilen bu şiirlerin de belli bir yeri vardır.

Azerbaycan edebiyatında hiciv türü, çok eski çağlardan beri varlığını sürdürmekte olup Hâkânî-i Şirvânî'den sonra en güzel örnekleri 16. yüzyılda Fuzûlî'nin manzum-mensur olarak yazdığı meşhur *Şikâyetname*'sinde, Bağdatlı Rûhî'nin meşhur hiciv içerikli terkibibendinde ve diğer şiirlerinde görülmektedir. Bununla birlikte Azerbaycan hiciv edebiyatının en parlak örneklerinin 19. yüzyılda Seyyid Azim Şirvânî, Kasım Bey Zâkir, Abdulla Bey Âsî; 20. yüzyıl başlarında Mirza Alekber Sâbir, yüzyıl sonlarında ise Baba Pünhan gibi şairler tarafından verildiği bilinmektedir. Bu zengin edebî gelenekten beslenerek eser veren Azerbaycan kadın şairleri, şiirlerinde hiciv ve yergiye de yer vermişlerdir. Lilpar Divanı'nda hiciv ve mizahi içerikli şiirler bulunmaktadır.

Çağdaş şairler, Divan tertibi sırasında mürettep Divan oluşturmaya önem verseler de klasik edebiyatta kesin sınırları belli olduğu üzere tam anlamıyla mürettep bir divan yazılmamıştır. Daha doğrusu kadın şairler, bu konuyu zamana uygunlaştırarak günümüzde kullanılan alfabeyle mürettep Divan oluşturmaya gayret etmişlerdir. Gülafe Munis, Divanını Azerbaycan'ın güncel Latin alfabesine uygun olarak tertip etmiş, alfabede olan 32 harf arasından sadece 24 harf ile kafiyesi biten gazeller yazmıştır. Sona Heyal, Divanını 2000 yılında tertip ettiğinden, o dönemde yaygın

olarak kullanılmakta olan Kiril alfabesine esasen düzenlemiştir. Lilpar Divanı, günümüz Azerbaycan alfabesiyle tertip edilmiş olup kafiyesi “ö” ve “j” harfleri dışında bütün harflerle biten gazeller yazılmıştır. Mahire Mahi Divanı alfabetik olarak değil, şiirlerin içeriği dikkate alınarak tertip edilmiştir. Bu divanların tamamının sonunda hece ve serbest ölçülü şiirlerle de yer verilmiştir.

Bu yüzyılda aruz ölçüsüyle yazılan eserlerin en önemli özelliği, geleceği devam ettirmekle birlikte sade ve anlaşılır bir dille, terkip ve tamlama olmadan kaleme alınmasıdır. Bu, büyük bir başarıdır ve yüzyılın başlarında Anadolu’da Mehmet Akif Ersoy ve Yahya Kemal Beyatlı gibi meşhur şairlerin, Azerbaycan’da ise Mirza Alekber Sabir, Abbas Sehhet gibi aruz vezniyle yazan şairlerin, dili sadeleştirmeye ve aruzu dile uydurmaya çalıştığı yöntemin, bu yüzyıl şairleri tarafından başarıyla uygulanmasıdır. Asırlardır devam eden dilde sadeleşme çabaları, günümüz aruz şairleri tarafından başarıyla uygulanmaktadır.

Çağdaş kadın divan şairleri, klasik şairlerden farklı olarak sosyal medyayı ve radyo-televizyonu aktif olarak kullanmaktadır. Divan şiirinin zengin mazmunlar dünyasının, muazzam ahenginin genç şairlere ve okurlara duyurulmasında sosyal medyanın yeri yadsınamaz. Özellikle görselliğe önem veren günümüz gençliğine hitap etme söz konusu olduğunda, bu husus çok daha önemli hale gelmektedir. Gülaire Munis, şiirlerini kendi sesi ve yorumuyla okuyup gençlere bu şekilde sevdirmektedir. Lilpar Cemşidkızı, facebook vb. sosyal medya araçlarıyla, çok güzel sesi ve diksiyonuyla hem kendi şiirlerini hem de başka şairlerden beğendiği gazelleri müzik eşliğinde seslendirip gençleri Divan şiirinin ahengiyle tanıştırmaktadır. Mahire Mahi, Divanıdaki gazelleri zaman zaman facebook sayfasında paylaşmakta ve klasik şiiri sevenler tarafında bu şiirler takdir edilmektedir. Günümüzde sosyal medya sayfaları klasik edebiyatın tanıtılıp sevilmesinde, bazı şiirlerin vezin ve mazmunlarının açıklanıp belirlenmesinde önemli bir görevi de üstlenmişlerdir. Yazılan gazel, kıta vb. şiirler bu sayfalarda takdir görüp Divanlara bu şekilde girmektedir.

Yazılan gazellerin bir kısmı bestelenerek makam eşliğinde de okunmaktadır. Divan şiirinin günümüzde geldiği son durum klasik edebiyat araştırmacıları açısından mutluluk verici bir hal almıştır ve gelecek adına ümit vermektedir. Özellikle toplumların gelişmesinde önemli bir rolü üstlenmiş olan kadınların bu alanda başarı kazanması, edebiyat, klasik şiir, kültür ve sanat adına büyük bir gelişmedir.

KAYNAKLAR

- Abbaslı, Sabina (2019). *Azerbaycan'da Müslüman Okulları (1849-1918)*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya.
- Âdem Ceyhan, "Ahmed Muhtar Bey'in Şâir Hanımlarımız İsimli Eseri", *Sivas Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2000, sy. 8, s. 299-350.
- Ağabalayeva, Südabe, (2013). *Zamanla Üz-üze*. Bakı. Tehsil.
- Akgül, Şükriye (2006). *İslam Tarihçiliğinde Meşâhirü'n-Nisâ Adlı Eserinin İncelenmesi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Akpınar, Yavuz (1994). "Azerbaycan'dan Bir Şair: Mirvarid Dilbazi". *Azerî Edebiyatı Araştırmaları*. Dergâh Yayınları. s.386-391.
- Akpınar, Yavuz (1994). "İki Seven Yüreğin Bir Aşkı Vardı Ancak (Doğumunun 72. Yılında Nigâr Hanım'ı Anarken)". *Azerî Edebiyatı Araştırmaları*. Dergâh Yayınları. s. 369-375.
- Akpınar, Yavuz (1994). "Resul Rıza ve Nigâr Refibeyli'nin Ardından". *Azerî Edebiyatı Araştırmaları*. Dergâh Yayınları. s. 376-385.
- Akpınar, Yavuz (1994). *Azerî Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Akpınar, Yavuz (1998). "Hurşid Bânû Nâtevan" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 18. İstanbul: s.396-397.
- Albaliyev, Şakir (2011). *Sona Xeyal Yaradıcılığına Bir Baxış*. Bakı: MBM.
- Alkan, Necmettin (2012). "*Tschudi Rudolf*". İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 41. s.316
- Anar (1999). *Min Beş Yüz İlin Oğuz Şeri*. Bakı: Azerbaijan.
- Araslı, Hemid (1998). "Mehseti Xanım ve Rübaileri". *Azerbaycan Edebiyatı: Tarihi ve Problemleri*. (Hızl: Meryem Ahundova) Bakı: Genclik Neşriyatı. s.77- 82.
- Arslan, Mehmet (Hızl.) (1994). *Mehmed Sirâceddin, Mecma-ı Şuarâ ve Tezkire-i Üdebâ*. Sivas: Dilek Matbaacılık. s.150.
- Attar, Feridüddin (1996). *İlahiname*, cilt 2. s.68-72 (Çev. Abdülbaki Gölpınarlı). İstanbul: MEB Yayınları.
- Avrasya Şairleri Antolojisi cilt 1. (AŞA) (2015). "Gülare Munis". (Baş Editör: Gonca Aydemir Ünal) Antalya: Sahil Kitap.

Babanlı, Rövsən, Vüsal, Barat, Yusifov, Yusif (2007) *Gazahdadır (Gazah Şair, Yazıçı ve Aşıqları)* Bakı: Çarşıoğlu.

Babayeva, F. R. (2018). Feride Hesən qızı Eliyarbeyli. 2018.02.27. <http://milliarxiv.gov.az/az/feride-hesen-qizi-eliyarbeyli>.

Babazadə, Ayna (2017). Ezizə Cəfərzadənin "Nəvəvən Haqqında Hekayələr" Silsiləsində Xan Qızı Obrazı. Filologiya məsələləri, № 7, s. 275-284.

Bağırov, Ekrem (1995). *Məhəmmədəğa Müctəzəhdzadə: Rıyazü'l-Aşiqin*. Bakı: Azərbaycan Nəşriyyatı.

Bahir, Ülviyyə (2008). *Sona Xeyal Haqqında Etiraf*. Bakı: MBM.

Bahir, Ülviyyə (2011). *Müasirləri Sonə Xeyal Haqqında: (Məqələlər və Şeirler)*. Bakı: MBM.

Bakıxanov, Abbasqulu Ağa (2010) *Gülistan-ı İrem* (Çev. M. Eskerli) Bakı: Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi "Xatun Plyus" Nəşriyyatı. s.232-233.

Banarlı, Nihad Sami (2001). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C. I-II. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Başçı, Veyse (2019). "Dünlü Beyliyi Tarihi ve Tarihi Kronikleri [XIII-XVIII. YY.]", *Kadim Akademi SBD*, C. 3, S. 2, s. 63-114.

Bayram, Ömer (2005). *Azərbaycan Sahası Tezkireləri və Seyyid Azim Şirvânî'nin Tezkiresi*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı. Doktora Tezi. Ankara.

Bayram, Ömer (2011). *Gülistan-ı İrem'in Tezkire Kısmı*. Klasik Türk Edebiyatında Biyografi Sempozyumu Bildirileri. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. s. 109-120.

Bayram, Parvana (2014). Heyran, Heyran Hanım: <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/heyran-heyran-hanim>.

Bayram, Parvana (2014). *Nâtavân, Hûrşid Bânû Nâtavân*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/natavan-hursid-banu-natavan>.

Bayram, Parvana (2014). *Rencur, Şâh Nigâr Hanım*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/rencur-sah-nigar-hanim>.

Bayram, Parvana (2015). *Mehsetî, Mehsetî Gencevî, Menice*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mehseti-gencevi-menice>.

Bayram, Parvana (2021). "Ezizə Cəfərzadə'nin Eserlərində Karabağ Konusu". *Edebiyyatda Qarabağ Konulu Respublika Elm Konfransının Materialları*. Qərbi Kaspı Universiteti. 24 Aprel 2021, Bakı. s. 46-55.

Bayram, Parvana (2022). "Ezize Ceferzade Yaradıcılığında Qarabağın Tarixi, Edebî ve Sosial-Medeni Mühiti". *Azərbaycan Edebiyatının Sönmez Meşəsi Ezize Ceferzade-100*. (Hızl: Dr. Turan İbrahimov) Bakı: Nurlar Neşriyyatı. s.83-118.

Bayram, Parvana (2022). Çağdaş Azərbaycan Şiirində bir Gazel Ustası: Ağakerim Nəfiz Şirvani. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. Cilt 5. Sayı 3.s.1484-1515.

Bayram, Parvana (2022). *XX. Yüzyılda Hürşidbanu Nəvəvan ilə İlgili Yazılan Eserlər və Bu Eserlərin Görsəl Sanatlardakı Yansıması Üzerine*. IX. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu (Çocuk Sineması, Çizgi Filmler, Animasyonlar ve Dijital Çocuk Oyunları" Bildirileri, 21-23 Ekim, Erzurum. s. 201-215. İstanbul: Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yazarları Birliği.

Bayram, Parvana (2023). *Azərbaycan Edebiyatının Usta Kəlemi Azize Cəfərzadə*. Ankara: Kurgan Edebiyat.

Berje, Adolf (2014). *Qafqaz və Azərbaycanda Məşhur Olan Şüəranın Eşərinə Mecmue*. (Hızl: Eli Memmedbağıroğlu). Bakı: Elm və Tehsil Neşriyyatı.

Bursalı Mehmed Tâhir (1333-42). *Osmanlı Müellifleri cilt 2*. İstanbul: Matbaa-ı Amire.

Buzovnalı, Arif (2017). *Xezer Tezkiresi*. Bakı: "Zerdabi LTD".

Caferzade, Ezize (1989). Hürşid Banu Nəvəvan, Aylık Siyasi, Kültürel, Akademik Tanıtım Dergisi, Şubat, №: 115. s.29-30.

Cavad Heyet (1993). *Azərbaycan Edebiyyatına Bir Baxış*. Bakı: Yazıçı.

Cavad Heyet (1998). *Azərbaycan Edebiyyatı Tarixinə Bir Baxış*. Bakı: Azərbaycan Dövlət Neşriyyatı.

Ceferzade, Ehmed; Geniyev, Seyfeddin; İsmaylova, Mənsurə (1999). *Şirvanın 350 Şairi*. Bakı: Ünsiyyət.

Ceferzade, Ezize (1963). "Gül Defteri" və Onun Haqqında Yazılmış Şeirler". Bakı: *Azərbaycan Qadını*, sayı 12.s.21.

Ceferzade, Ezize (1963). *Nəvəvan Haqqında Hekayələr*. Bakı: Azərneşr.

Ceferzade, Ezize (1965). "XIX Esrdə M.P. Vaqif Edebi Mektebi". Filoloji elmləri doktoru alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiyanın elyazması. Bakı.

Ceferzade, Ezize (1971). *Fatma Xanım Kəmine*. Bakı: Genclik Neşriyyatı.

Ceferzade, Ezize (1991). *Azerbaycanın Aşık ve Şair Kadınları*. Bakı: Genclik Neşriyyatı.

Ceferzade, Ezize (2000). Natevan ve Kemine (Yaradıcılıq Elaqleri). *Ulduz*, № 12. s.32-39.

Ceferzade, Ezize (2003). *Azerbaycanın Şair ve Aşık Kadınları* cilt 2. Bakı: Maarif.

Ceferzade, Ezize (2005). *Azerbaycan Kadın Şairleri Antologiyası*. Bakı: Avrasiya Press Yayınları.

Ceferzade, Ezize (2021). Seçilmiş Eserleri, (Natevan Haqqında Hekayeler, Qobustan Çökeklerinde) cilt 1. Bakı. Elm ve Tehsil

Ceferzade, Ezize (2022). *Fatma Xanım Kemine* (Hızl: Ömer Bayram). Bakı: Elm ve Tehsil Neşriyyatı.

Cemşidgızı, Lilpar (2017). "Lilpar Cemşidgızı, Laçınıımı Göreydim". *Azerbaycan Yazıçılar Birliğinin Yayını olan Azerbaycan Dergisi*. Sayı 5. s. 157-159.

Cemşidgızı, Lilpar (2020). *Divan*. Sumgayıt: Azeri Neşriyatı.

Ceyhan, Adem (2000). Ahmed Muhtar Bey'in Şair Hanımlarımız İsimli Eseri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 8, s.299-350. Konya.

Cica, Dicle (2017). Nigâr Refibeyli: Hayatı, Sanatı ve Şiirleri. *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Edebiyatları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İzmir.

Cunbur, Müjgan (2007). *Türk Kadını İçin*. Ankara: Türkkad Genel Merkezi Yay.

Cunbur, Müjgan (2011). *Osmanlı Dönemi Türk Kadın Şairleri*. Ankara: Türkkad Genel Merkezi Yay.

Çapan, Pervin (Hızl.) (2005). *Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî: Nuhbetü'l-Âsâr Min Fevâ'id-i'l-Eş'âr İnceleme-Metin-İndeks*. Ankara: AKM Yay.

Dadaşzade, M. Araz, Mirehmedov, Eziz (1957). *Azerbaycan Edebiyyatı Tarixi. Sovet Dövrü* cilt 3. Bakı. Azerbaycan SSR Elmler Akademiyası Neşriyyatı.

Devletşah Semerkandi (1994). Tezkire-i Devletşah. Cilt 1. s.199. (Çev. Necati Lugal) İstanbul: MEB Yay.

Dilbazi, Mirvarid (1934). *Bizim Sesimiz*. Bakı: Azerneşr.

Dilbazi, Mirvarid (1937). *İlk Bahar*. Bakı: Azerneşr Bedii Edebiyyat Şöbesi.

Dilbazi, Mirvarid (1941). *Neft*. Bakı: Azerbaycan Lenin Komunist Gencler İttifagı Merkezi Komitesi Uşag ve Gencler Edebiyyatı Neşriyyatı.

Dilbazi, Mirvarid (1942). *Ağarzayev*. Bakı: Azərbaycan Lenin Komunist Gənclər İttifaqı Mərkəzi Komitəsi Uşaq və Gənclər Edebiyyatı Nəşriyyatı.

Dilbazi, Mirvarid (1942). *Goçaq Ataların Goçaq Övladlarına*. Bakı: Azərbaycan Lenin Komunist Gənclər İttifaqı Mərkəzi Komitəsi Uşaq və Gənclər Edebiyyatı Nəşriyyatı.

Dilbazi, Mirvarid (1942). *Kamal*. Bakı: Azərbaycan Lenin Komunist Gənclər İttifaqı Mərkəzi Komitəsi Uşaq və Gənclər Edebiyyatı Nəşriyyatı.

Dilbazi, Mirvarid (1942). *Uşaqlar Üçün Döyüş Mahnıları*. Bakı: Azərbaycan Lenin Komunist Gənclər İttifaqı Mərkəzi Komitəsi Uşaq və Gənclər Edebiyyatı Nəşriyyatı.

Dilbazi, Mirvarid (1942). *Veten Eşgi*. Bakı: Azərbaycan Lenin Komunist Gənclər İttifaqı Mərkəzi Komitəsi Uşaq və Gənclər Edebiyyatı Nəşriyyatı.

Dilbazi, Mirvarid (1945). *Xatirelər*. Bakı: Azərneşr.

Dilbazi, Mirvarid (1948). *Senetkarın Xeyali*. Bakı: Azərneşr.

Dilbazi, Mirvarid (1957). *Seçilmiş Şeirleri*. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı.

Dilbazi, Mirvarid (1961). *Şeirler*. Bakı: Azərbaycan Uşaq və Gənclər Edebiyyatı Nəşriyyatı.

Dilbazi, Mirvarid (1963). *Elcezairli Gız*. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı.

Dilbazi, Mirvarid (1964). *Xatirelər Olan Yerde*. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı.

Dilbazi, Mirvarid (1966). *Danışılmamış Nağıllar*. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı.

Dilbazi, Mirvarid (1967). *Seçilmiş Eserleri, cilt 1*. Bakı: Gənclik.

Dilbazi, Mirvarid (1968). *Seçilmiş Eserleri, cilt 2*. Bakı: Gənclik.

Dilbazi, Mirvarid (1970). *Lalenin Ağacları*. Bakı: Gənclik.

Dilbazi, Mirvarid (1976). *Yasemen Fesli*. Bakı: Gənclik.

Dilbazi, Mirvarid (1977). *Dağ Çiçeyi*. Bakı: Gənclik.

Dilbazi, Mirvarid (1982). *Seçilmiş Eserleri, cilt 1*. Bakı: Yazıçı.

Dilbazi, Mirvarid (1983). *Seçilmiş Şeirleri, cilt 3*. Bakı: Yazıçı.

Dilbazi, Mirvarid (1984). *Abşeron Bağlarında*. Bakı: Gənclik.

Dilbazi, Mirvarid (1988). *Seçilmiş Eserleri, cilt 2*. Bakı: Yazıçı.

Dilbazi, Mirvarid (1990). *Bibliografik Gösterici*. (Hızl: H. M. Hemidova). Bakı: M. F. Ahundov adına Azərbaycan Respublika Kitabhanası.

Dilbazi, Mirvarid (1990). *Lirika*. Bakı: Yazıçı.

Dilbazi, Mirvarid (1991). *Çiçekden Çiçeye*. Bakı: Gənclik.

Dilbazi, Mirvarid (2004) *Seçilmiş Eserleri*. Bakı: Lider Neşriyyatı. s. 249-270.

Dilbazi, Mirvarid (2004). *Seçilmiş Eserleri*. Bakı: Lider Neşriyyatı.

Djafarzade, Aziza (1958). Albom Xurşidbanu Natavan (Hurşid Banu Natevan'ın Resim Albümü). *Sovetskogo Vostokovedenie*, Akademiya Nauk SSSR. № 3. s.132.

Djafarzade, Aziza (1961). Xurşid Banu Natavan-Poetessa i Xudojnitsa Azerbaydjana XIX Veka. *Trudi Respublikanskogo Rukopisnogo Fonda*. Bakı, Tom 1. s. 43-53.

Efendiyev, İlyas (2005). *Seçilmiş Eserleri*, cilt 2. "Xurşidbanu Natevan". Bakı: Avrasya Press, s.183-242

Ehmedov, Bedirhan (2010). *XX Esr Azərbaycan Edebiyyatı Tarihi* cilt 2. (*İcmallar, Tahliller, Portreler*). Ders vesaiti. Bakı: Elm və Tehsil

Ehmedov, Bedirhan (2011). *XX Esr Azərbaycan Edebiyyatı Tarihi* cilt 1 (*İcmallar, Tahliller, Portreler*). Ders vesaiti. Bakı: Elm və Tehsil.

Ehmedov, Bedirhan (2015). *XX Esr Azərbaycan Edebiyyatı Tarihi* cilt 3. (*Merheleler, İstiqametler, Problemler*). Bakı: Elm və Tehsil.

Ehmedov, Bedirhan (2017). *Azərbaycan Mühacirət Edebiyyatı (Təşəkkülü, Problemləri, Şəxsiyyətləri)*. Bakı: Elm və Tehsil

Ehmedov, Teymur (2004). *XX Esr Azərbaycan Yazıçıları Ensiklopedik Melumat Kitabı*. Bakı: Nurlar.

Ehmedova, Ezize (1978). *Bu Ellere Vurulmuşam*. Bakı: Yazıçı.

Ekberov, Zahid; Ehmedov, Teymur; Abdullayev, Behlul; Manafi, Mireli; Gasimova, Refiğə; Memmedova, Tamilla; Guliyeva, Huraman; Rizvan, Nazim (1988). *Cənubi Azərbaycan Edebiyyatı Antologiyası* cilt 3. Bakı: Elm Neşriyyatı.

El-Ferfur, Muhammed Abdullatif Salih (2022). "Kehhale, Ömer Rıza". *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 25.s.189-190. Ankara.

Elibeyzade, Elmeddin (2009). *Azərbaycan Edebiyyatı Tarixi. En Qədim Dövrələr*. Bakı: Qarabağ.

Eliyeva, Nurlane (2013). *Sovet Dövrü Azərbaycan Edebiyyatı (1941-1991)*. Bakı. Elm və Tehsil.

Elizade, Ahund Hacı Soltan Hüseynqulu oğlu (2004). *Azərbaycanın Qadın Şairləri və İslam*. Bakı: "Tural" NPM.

Elizade, Ahund Hacı Soltan Hüseynqulu oğlu; Muhtarov, Hacı Casim Elisöhbət oğlu (2008). *Kürdehanı*. Bakı: Qarabağ.

Ermış, Hamza (2006). Meşâhirü'n-Nisâ'nın Muhtevası, Kaynakları ve Arap Dili ve Edebiyatı Açısından Önemi. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 13. s.45-63.

Etimadüsseltene, Marağalı Mehemedhesen Han (2009). *Hayrat-ı Hisan* (Güzellerin Serveti, Çev: Tahire Hesen-zade). Bakı: Nurlan.

Ez-Zirikli, Ed-Dımaşki Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris (2013). *TDV İslam Ansiklopedisi* C. 44.s.459-460. İstanbul.

Fayda, Mustafa (1981). "Tabakât", *MEB Türk Ansiklopedisi*. C. XXX. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Fazıl, Şahin (2006). "Mahcamal". *Tezkire-yi Şahin*. Bakı: MBM. s.606-615.

Fazıl, Şahin (2006). "Şövkət Hicran (Şövkət İmami) 1951", *Tezkire-yi-Şahin*. Bakı: MBM. s.283-287.

Fazıl, Şahin (2006). *Tezkireyi-Şahin*. Bakı: MBM

Ferzelibeyov M. (2012). "Xurşidbanu Natevan sehneye nece geldi". [rejissor Merahim Ferzelibeyov ilə söhbət / yazdı A.İsmayılqulu]/*Edebiyyat qezeti*. 29 sentyabr - № 36- s. 2.

Frits Meyer (1963). *Gözel Mehseti*. Visbaden.

Fritz Meier: https://de.wikipedia.org/wiki/Fritz_Meier

Gencevi, Nizami (2004). *Hosrov ve Şirin*. Bakı: Lider Neşriyyatı.

Geribli, İslam (2015). *Cenubi Azərbaycan Edebiyyatı Tədqiqlər I*. Bakı: Elm və Tehsil

Guliyev, Vasif (2000). "Ayrılığın Döndərib Hilale Meni" *Dünəne Uzanan Cığır*. Bakı: Şuşa Neşriyyatı. s.18-21.

Gülare Munis (2006). *Benövşe Yağışı*. Bakı: Nurlar.

Gülare Munis (2007). *Divan*. Bakı: MBM.

Gülare Munis (2008). *Göyden Alma Düşmedi*. Bakı: MBM.

Gülare Munis (2008). *Lale Gülünün Sirri*. Bakı: MBM.

Gülare Munis (2008). *Söyle Mene Ay Nene*. Bakı: MBM.

Gülare Munis (2009). *Gizlenmişem Tap Meni (Çocuk Şiirleri ve Bulmacalar)*. Bakı: MBM.

Gülare Munis (2009). *Hanı Toplanın Topu*. Bakı: MBM.

- Gülaré Munis (2009). *Teselli Ver Mene*. Bakı: Nurlan.
- Gülaré Munis (2010). *İtkin*. Bakı: MBM.
- Gülaré Munis (2010). *Müdrük Zeytun Ağacı (Çocuk Şiirleri ve Bulmacalar)*. Bakı: MBM.
- Gülaré Munis (2011). *Ferman Allah'dan Gelib. (Gazeller, İlahiler)* Bakı: MBM.
- Gülaré Munis (2012). *Müdrüklerden Eşitdiklerim*. Bakı: MBM.
- Gülaré Munis (2013). *Son Dayanacaq: Senedli Hekayeler ve Miniatürler*. Bakı: MBM.
- Gülaré Munis (2013). *Söyle Mene Ay Nene*. Bakı: MBM.
- Gülaré Munis (2013). *Yad Planetden Gelen Oğlan. (Yabancı Gezegenden Gelen Oğlan)* Bakı: MBM.
- Gülaré Munis (2015). *Böcek Yemez Çiyelek*. Bakı: MBM.
- Gülaré Munis (2015). *Munis'in Deyimleri*. Bakı: MBM.
- Gülaré Munis (2015). *Sahil'in Arzuları, Arzuların Sahili*. Bakı: MBM.
- Gülaré Munis (2018). *Gözeldir Bayrağımız, Cennettir Torpağımız*. Bakı: Ecoprint.
- Gülaré Munis (2018). *Tap Tapmaca, Balaca*. Bakı: Ecoprint.
- Gülaré Munis (2019). *Emin, Sen Ölmeyisen*. Bakı: Ecoprint.
- Gülaré Munis (2019). *Milyonları Olmayan Xeyriyyəçi*. Bakı: Ecoprint.
- Gülaré Munis (2019). *Yaddaşlarda Yaşayanlar*. Bakı: Ecoprint.
- Gülaré Munis (2022). *"Şirin Yalanlar" Nağıllar*. Bakı: Füyuzat.
- Gülaré Munis (2022). *Sevek Azərbaycanı*. Bakı: Füyuzat.
- Gülaré Munis (2023). *Axtar Denizde Meni*. Bakı: Füyuzat.
- Gülaré Munis (2023). *İkinci Divan*. Bakı: Füyuzat.
- Gülaré Munis (2023). *Nura Qerq Olan Ömür*. Bakı: Füyuzat.
- Gülaré Munis (2011). *Ana Dilim, Can Dilim (Hikayə və Yanıltmaçlar, Gazeller, İlahilər)* Bakı: MBM.
- Hacı Elemər MəhİR (2009). *Söz və Musiqi Bəşiyi Nardaran*. Bakı: Nurlan.
- Hacıyev, Cəfər (Xəndan). (1955). *XX. Əsr Azərbaycan Edebiyyatı Tarixi. Ali Məktəblər Üçün Dərslik*. Bakı: Azərbaycan Universiteti Nəşriyyatı.
- Hacıyeva, Aytən (2004). *Mir Möhsün Nəvvabın Edebi-Bədii İrsi (Namizədlik Dissertasiyası)*. Bakı:
- Hasanzadə, Tahirə (2010). Onları Unutmayız. *ZfWT. Zeitschrift für die Welt der Türken. Journal of World of Turks. Volume 2. No:1.s.83-87.*
- Hebibbəyli, İsa (2016). *Müstəqillik Dövrü Azərbaycan Edebiyyatı cilt 1*. Bakı: Elm və Təhsil

- Hebibbeyli, İsa (2016). *Müsteqillik Dövrü Azərbaycan Edebiyyatı* cilt 2. Bakı: Elm və Tehsil.
- Hekim Geni (Hzl.) (2000). *Söz-Senet Mebedgah: Vahid Edebi Meclisi Almanahı*. Bakı: Tefekkür.
- Hekime Billuri (2005). *Seçilmiş Eserleri*. Bakı: Şərg-Gerb Neşriyyatı.
- Hekime Billuri; https://az.wikipedia.org/wiki/H%C3%B6kum%C9%99_Billuri.
- Helefov, Eşref (2000). Tezkireçilerin Bugünkü Helefleri. *Kitabhanəşünaslıq və Bibliografiya*. Bakı: № 1.s. 92-99.
- Hesenzade, Tahire (2001). *Marağalı Mehmedhesen Xan Etimadüsseltenenin Eserlerinde Azərbaycan Tarihi Meseleleri*. Bakı: Tural-E.
- Hesenzade, Tahire (2009). *Etimadü's-Seltene, Marağalı Mehmed Hesən Xan. Xeyrat-i Hisan*. Bakı: Nurlan.
- Hesenzade, Tahire (2011). *Sona Xeyal: Müasirlerim*. Bakı: MBM.
- Heyet, Cavad (1993). *Azərbaycan Edebiyyatına Bir Bahış. I hissə*. Bakı: Yazıçı.
- Heyet, Cavad (1998). *Azərbaycan Edebiyyatına Bir Bahış. II hissə*. Bakı: Yazıçı.
- Heyran Hanım (1945). *Seçilmiş Eserleri*. Tebriz.
- Heyran Hanım (1981). *Otuzyedü Gəzəl və Bir Tercüibend*. Bakı: Genclik.
- Heyran Hanım (2006). *Seçilmiş Eserleri*. (Hzl: Soltan, Memmedağa, Memmedli, Gulam) Bakı: Şərq-Qərb. s.69.
- Hüseynov, Rafael (1989). *Mehseti Nece Varsa*. Bakı: Yazıçı.
- Hüseynov, Rafael (2005). *Mehseti Gencevi-özü, sözü, izi*. Bakı: Nurlan.
- Hüseynov, Rafael (2013). *Mehseti Gencevî Neğmələri*. Bakı: Şərq-Qərb.
- İbrahimov, Mirze (1947). *Heyat və Edebiyyat*. Bakı: Azərneşr.
- İbrahimov, Mirze (2009). *Cənubi Azərbaycan Edebiyyatı Tarixi XIX-XX Esrlər cilt 1*. Bakı: Nurlar.
- İbrahimov, Mirze (2013). *Cənubi Azərbaycan Edebiyyatı Tarixi XX Esr cilt 2*. Bakı: Qanun.
- İmamî, Ebülfez; İmamî Şövkət (2010). *Dedim Ey Bext: Efsanələr Var Eşqde*. Bakı. Elm və Tehsil Neşriyyatı.
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemâl (Hzl.) (1928). *Tuhfe-i Hattâtîn, Müstakîmzâde, Süleyman Sadeddin*. İstanbul: Devlet Matbaası. s.363.

İnce, Adnan (Hızl.) (2005). *Tezkiretü's-Suarâ-Sâlim Efendi*. Ankara: AKM Yay. s.152.

İntigamoğlu, Elvin (2017-2019). *Xezine Poeziya Antologiyası. 4 ciltte Almanak*. Bakı: Teknur.

İntigamoğlu, Elvin (2020). *Eslere Körpü cilt 1* (Azerbaycan Kadın Şairleri Antolojisi). Bakı: Teknur.

İntigamoğlu, Elvin (2021). *Müellif Poeziya Antologiyası cilt 1*. Bakı: Green part.

İntigamoğlu, Elvin (2022) *Geleceye Doğru Poeziya Antologiyası cilt 1. Bakı: Genclik*

İntigamoğlu, Elvin (2022). *Müellif Poeziya Antologiyası cilt 2*. Bakı: Genclik.

İntigamoğlu, Elvin (2023) *Geleceye Doğru Poeziya Antologiyası cilt 2. Bakı: Ecoprint*

İntigamoğlu, Elvin (2023). *Müellif Poeziya Antologiyası cilt 3*. Bakı: Ecoprint.

İntigamoğlu, Elvin, Elizade, Revan (2020). *Yeni Uğur Antologiya cilt 1*. Bakı: Teknur.

İntigamoğlu, Elvin, Elizade, Revan (2022). *Yeni Uğur Antologiya cilt 2*. Bakı: Genclik.

İntigamoğlu, Elvin, Elizade, Revan (2023). *Yeni Uğur Antologiya cilt 3*. Bakı: Genclik.

İpekten, Halûk, M. İsen, R. Toparlı, N. Okçu ve T. Karabey (1998). *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Ankara: KTB Yay. s.10.

İspirli, Serhan Alkan (2007). *Kadın Divan Şairlerimiz*. Erzurum: Salkım Söğüt Yayınları.

Jale, Bade Tebrizi (1950). *Yadigâr. (Farsçadan tercüme eden: Mirvarid Dilbazi)*. Bakı: Azernesr.

Kafkasyalı, Ali (1989). "Azerbaycan Şiirinin Yeni Mahseti'si". *Çağdaş Azerbaycan Kadın Sanatkârları*. Ankara: Güvenmat Yayınları. s. 45-61.

Kafkasyalı, Ali (2002). *İran Türk Edebiyatı Antolojisi*. C. II. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.

Kafkasyalı, Ali (2002). *İran Türk Edebiyatı Antolojisi*. C. III. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.

Kafkasyalı, Ali (2002). *İran Türkleri Edebiyatı Antolojisi* C.V. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.

Kafkasyalı, Ali (2006). XIX ve XX. yüzyıl Siyasi ve Sosyal Olaylarının Güney Azerbaycan Edebiyatına Yansıması. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı: 25, Erzurum: s.165-208

Kerimli, Teymur vd. (2009). *Azerbaycan Edebiyyatı Tarixi* cilt 3. Bakı: Elm.

Köçerli, Firidun Bey (1978). *Azerbaycan Edebiyyatı* cilt 1 (Hız: Rukiyye Kanberkızı). Bakı: Elm.

Köçerli, Firidun Bey (1981). *Azerbaycan Edebiyyatı* cilt 2(Hız: Rukiyye Kanberkızı). Bakı: Elm.

Köprülü, Mehmet Fuat (1979). "Azerî". *İslâm Ansiklopedisi* cilt 2. Millî Eğitim Bakanlığı Yay. İstanbul s.141.

Kurnaz, Cemal; Tatcı, Mustafa (2001). *Mehmed Nâil Tuman, Tuhfe-i Nâil-Dıvan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*. Cilt 1. Ankara: Bizim Büro Yay. 76.

Kutlar, Fatma Sabiha, M. Çakır ve H. Koncu (Hız.) (2012). *Mehmet Tevfik Kâfile-i Şuara*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yay.

Letife Nuran (2007). *Eşqin Rengi*. Bakı: MSV Neşr.

Letife Nuran (2007). *Tenha Kölgeler. (Roman, Hikâye ve Povestler)*. Bakı: MSV Neşr.

Letife Nuran (2008). *Sensizliyin Resmi (Şeirler ve poemalar)*. Bakı: MSV Neşr.

Letife Nuran (2010). *Ruhların Qiyamı*. Bakı: MSV Neşr.

Letife Nuran (2014). *Nakam Çiçekler*. Bakı: MBM.

Letife Nuran (2014). *Ölümün Sirri*. Bakı: MBM.

Letife Nuran (2015). *Sükûtun Sesi*. Bakı: MBM.

Mahcamal (2010). *Bizim Bağın Çeperi Yoh*. Bakı: Seda.

Mahcamal (2017). "Mahcamal, Gezeller (4 gazel, bir heceyle şiir)". *Azerbaycan Yazıcılar Birliğinin Yayını olan Azerbaycan Dergisi*. Sayı 5. s. 154-156.

Mahcamal (2022). "Mahcamal, Gezeller (8 gazel, 2 heceyle şiir)". *Azerbaycan Yazıcılar Birliğinin Yayını olan Azerbaycan Dergisi*. Sayı 1. s. 124-129.

Mahcamalın Sevgi Çelengi (2010). *Hefte İçi*. 2-4/2-8 oktyabr. s. 7.

Manafov, Mireli; Ekberov, Zahid; Gasimova, Refige; Memmedova, Tamilla; Guliyeva, Huraman; Xelilov, Ferman (1983). *Cenubi Azərbaycan Edebiyyatı Antologiyası*. Cilt 2. Bakı: Elm Neşriyyatı.

Medine Gülgün (1950). *Savalan'ın Eteklerinde (Poema)*. Bakı: Uşaggençneşr.

Medine Gülgün (1950). *Tebrizin Baharı*. Bakı: Azərneşr.

Medine Gülgün (1951). *Sülhün Sesi*. Bakı: Azərneşr.

Medine Gülgün (1953). *Yadigâr Üzük*. Bakı: Uşaggençneşr.

Medine Gülgün (1955). *Pervane*. Bakı: Azərneşr.

Medine Gülgün (1956). *Tebriiz Gızı*. Bakı: Azərneşr.

Medine Gülgün (1959). *Günler ve Hatireler*. Bakı: Uşaggençneşr.

Medine Gülgün (1962). *Şairin Kitabhanası*. Bakı: Azərneşr.

Medine Gülgün (1963). *Firidun*. Bakı: Azərneşr.

Medine Gülgün (1965). *Denizin Sahili Var*. Bakı: Azərneşr.

Medine Gülgün (1968). *Çınar Olaydı*. Bakı: Azərneşr.

Medine Gülgün (1969). *Hatirelerimin Neğmesi*. Bakı: Genclik.

Medine Gülgün (1971). *Kepenekli Çiçekli Mısralar*. Bakı: Genclik.

Medine Gülgün (1974). *Dünyamızın Sabahı*. Bakı: Azərneşr.

Medine Gülgün (1976). *Arzu da Bir Ömürdür (şirler ve poemalar)*.

Bakı: Genclik.

Medine Gülgün (1978). *Yora Bilmez Yollar Meni*. Bakı: Yazıcı.

Medine Gülgün (1981). *Ömre Yelken Ümidlerim*. Bakı: Genclik.

Medine Gülgün (1983). *Durnalar Gayıdanda (Arap alfabesiyle)*. Bakı:

Azərneşr.

Medine Gülgün (1983). *Ömrün Payız Dayanacağı*. Bakı: Yazıcı.

Medine Gülgün (1984). *Könlümü Ümidler Yaşadır*. Bakı: Genclik.

Medine Gülgün (1985). *Seçilmiş Eserleri*. Bakı: Azərneşr.

Medine Gülgün (1986). *Seçilmiş Eserleri. Şeirler ve Poemalar*. Bakı:

Azərneşr.

Medine Gülgün (1988,1991). *Yora Bilmez Yollar Meni (Arap alfabesiyle)*. Tebriz.

Medine Gülgün (1989). *Dünya Şirin Dünyadır*. Bakı: Genclik.

Medine Gülgün (1997). *Men Bu Ömrü Yaşadım (şeirler)*. Bakı: Tədris.

Medine Gülgün (2004). *Seçilmiş Eserleri*. Bakı: Şərq-Qərb.

Medine Gülgün (2010). *Men Bu Ömrü Yaşadım*. (Editör: Vagif Sultanlı) Bakı: Nurlan.

Mehemmedeli Terbiyet. *Danişmendân-i Azərbaycan* (1987). (Çev: Şems, İsmail; Kendli, Gafar) Bakı: Azərneşr.

Mehmed Süreyya (1308-15/ 1890-97). *Sicill-i Osmânî*. C.1. İstanbul: Matbaa-i Âmire. s.307.

Mehmed Zihni (1878). *Meşâhîru'n-Nisâ*. Cilt 1. İstanbul: Daru't-Tibaati'l-Amire.

Mehmed Zihni (1878). *Meşâhîru'n-Nisâ*. Cilt 2. İstanbul: Daru't-Tibaati'l-Amire.

Mehmed Zihni Efendi (1982). *Meşâhîru'n- Nisâ (Tarihî İz Bırakan Meşhur Kadınlar)*. (Sad. Bedrettin Çetiner). İstanbul: Şâmil Yayınevi cilt 1-2. (484+342 s)

Mehsetî Gencevî (1347). *Dîvân-ı Mehsetî Gencevî*. (Hzl. Tâhîrî-i Şihâb). Tahran: İntişârât-ı Kitâbhâne-i İbn-i Sinâ.

Mehseti Gencevi: http://az.wikipedia.org/wiki/M%C9%99hs%C9%99ti_G%C9%99nc%C9%99vi

Mehseti Gencevî: Rubailer (2004). (Çev: Refibeyli, Nigâr; Yusifli, Xelil). Bakı: Lider Neşriyatı.

Memmed, Tahire (2010). *XIX Esr Azərbaycan Edebiyyatı I*. Bakı: Apostrof.

Memmedli Qulam (1990). *Size Kim Lazımdır. Bibliyografik Melumat Kitabı*. Bakı: Maarif.

Memmedli, Pervane (2014). *Fikir Ümmanında. Mirvarid Dilbazı'nın Eserlerinden Seçmeler*. Bakı: Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi.

Memmedli, Qulam (1950). *Cənubi Azərbaycan Şairleri*. Bakı: Azərbaycan Uşaq və Gənclər Edebiyyatı Neşriyyatı.

Memmedli, Qulam (2012). *Tezkire*. (Hzl. Aybeniz Rehimova). Bakı: Elm və Tehsil

Memmedli, Ruhiyye, Ehmedova, Sevil (2017). *Tek İnci Kimi Parlayan Xan Gızı Xurşidbanu Natevan*: Metodik Vesait. Bakı: F.Köçerli adına Respublika Uşaq Kitabxanası.

Memmedov K, Eliyev, K (1989). *XX. Esr Azərbaycan Edebiyyatı Meseleleri III*. Bakı: Elm.

Memmedov, Beyler (1984). *Xurşid Banu Natavan, Eserleri*. Bakı.

Memmedov, Beyler (1989). *Natevanın Şair Gohumları*. Bakı: Gənclik.

Memmedov, Beyler (2004). *Xurşid Banu Natavan, Eserleri*. Bakı: Lider Neşriyyatı.

Memmedov, Kamran (1979). *XX. Esr Azərbaycan Edebiyyatı Meseleləri*. Bakı: Elm.

Memmedov, Keyrulla (2006). *XIX Esr Azərbaycan Edebiyyatı Tarixi*. Bakı: CBS. Matbaası.

Memmedova, Mehri (2001). *Lütfeli Bey Azer ve Azərbaycan Edebiyyatı*. Bakı: Örnek Neşriyyatı.

Memmedova, Şövkət (1967). *Könül Sesi (Şaire Xurşidbanu Natevan Hakkında Poema)* Bakı: Azərneşr.

Mihalkov, Sergey Vladimiroviç (1951). *Styopa Dayı*. (Çev. Mirvarid Dilbazi). Azərbaycan Uşaq və Gənclər Edebiyyatı Neşriyyatı.

Mikayılzadə, Nijad (2008). *Mehsuldar Alim və Yazıçı*. Bakı: MBM.

Mir Möhsün Nevvab (1913). *Tezkireyi-Nevvab*. Bakı. Orucov Gərdaşları Matbaası.

Mir Möhsün Nevvab (2018). *Tezkire-yi Nevvab*. (Hzl. Nesreddin Garayev, Ekrem Bağirov). Bakı. Elm Neşriyyatı.

Mirehmedov Eziz, Xanbabayeva Səfiyyə (2005). *Azərbaycan Klasik Edebiyyatından Seçmələr*. C. I. s.351-379. Bakı: Şərg-Gerb.

Mirzadə, Mustafa Fəxrəddin Ağabalı (2015). *Hümayi-Erş. Qarabağlı Şeyx Mir Hemzə Nigarinin Mənaqibnamesi*. (Hzl: Mehmet Rıhtım) Bakı: Nurlar.443-453.

Muallim Naci (1308). *Esamî*. İstanbul: Mahmut Bey Matbaası.

Muhtaroğlu, Vilayət (1993). "Hürşidbanu Natevan". *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi. Azərbaycan Türk Edebiyatı*. Cilt 3. İstanbul: KB Yay.244-251.

Muhtaroğlu, Vilayət (1993). "Şahingər Hanım Rencur". *Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi. Azərbaycan Türk Edebiyatı*. C. 3. İstanbul: KB Yay. s.283-284.

Munis, Gülarə (2013). *Son Dayanacaq. (Son Durak) (Şəhitlərlə ilgili hikâyelerden oluşmuştur)*. Bakı: MBM.

Musalı, Vüsalə (2012). *Azərbaycan Tezkireçilik Tarihi*. Bakı: Elm və Tehsil

Musalı, Vüsalə (2023). Bağımsızlıq Dönemi Azərbaycan Edebiyatında Klasik Geleneğin Devamı. *DTCF Dergisi*. 63.1.s.771-826.

Mustafayev, Mustafa (1983). *XIX Esr Azərbaycan Satirik Şer Nümunələri*. Bakı: APİ Neşriyyatı.

Mustafayev, Mustafa (1988). *XIX Esr Azərbaycan Şerinde Lirikə*. Bakı: APİ Neşriyyatı.

Mustafayev, Mustafa (1991). *XIX Esr Azərbaycan Realist Şeri*. Bakı: APİ Neşriyyatı.

- Müctəhidzadə, Mehəmmədəğa (1995). *Riyazü'l-Aşiqin*. Bakı: Azərbaycan Nəşriyyatı.
- Mümtaz, Salman (2006). *Azərbaycan Edebiyatının Kaynakları*. (Həl Rasim Tağıyev). Bakı: Avrasiya Press.
- Mümtaz, Salman (2006). *Azərbaycan Edebiyyatı. El Şairləri 2 ciltte*. (Həl Cənnət Nağıyeva, Təhire Nureliyeva). Bakı: Nurlan.
- Müstakimzadə Süleyman Səddədın (2000). *Mecelletü'n-Nisâb fî'n-Nisbi ve'l-Künâ ve'l-Elkâb*. (Tıpkı Basım). Ankara: KB Yay. s.121.
- Müznib, Elabbas (1928). *Aşiq Peri ve Müasirləri*. Bakı: Azərneşr.
- Müznib, Eliabbas (1928). *Nətevan*. Bakı: Azərneşr.
- Müznib, Eliabbas, (1928). *Aşiq Peri ve Müasirləri*. Bakı: Azərneşr.
- Nağıyeva, Cənnət (1989). *Heyran Xanım. Heyat ve Yaradıcılığı*. Bakı: Yazıcı.
- Nalbant, Muhammed (2014). Âteş-gede-i Muntaff' de Yer Alan Şairler. *Rumelide Dil ve Edebiyat Dergisi*. I. Ekim. s.26-37.
- Nəbiyev, Bekir vd. (2011). *Azərbaycan Edebiyyatı Tarixi cilt 4*. Bakı: Elm.
- Nəhmətova, Könül (2012). *Məhməmedli Terbiyyətin «Danışməndani-Azərbaycan» Eseri*. Bakı. Elm və Təhsil.
- Nərimangızı, Məhire Məhi (2014). *Mənim Dünyam*. Bakı: Elm və Təhsil.
- Nərimangızı, Məhire Məhi (2019). *Gezel De Ki*. Bakı: Elm və Təhsil.
- Nərimangızı, Məhire Məhi (2022). *Divan*. Bakı: Elm və Təhsil.
- Nəsirzadə, Aysel; Sadiq, Gülnarə. (2019). *Zərif Kölgələr Antologiya, cilt 1*. Gəncə: Azəri Poligrafıya.
- Nuru oğlu, Məmməd (1991). *Azərbaycan Gezəlləri*. Bakı: Azərneşr.
- Nüsretbəyli, Simuzer (1994) *Zaman Özü Dəyəcək*. Bakı.
- Nüsretbəyli, Simuzer (1998). *Deniz Anamdır Mənim*. Bakı:
- Nüsretbəyli, Simuzer (1998). *Sənuber* (Şerlər, dördlükler, gezəllər, bayatılar, təmsil, lirik xatirə-povest). Bakı: Herbi Nəşriyyat.
- Nüsretbəyli, Simuzer (1999). *Daşlarda Yaddaş Mənim*. Bakı:
- Nüsretbəyli, Simuzer (2000). *Heyatın Geminde Sevinç Tapardım*. Bakı:
- Nüsretbəyli, Simuzer (2002). *Gecəni Çıraq Edib*. Bakı: Azərbaycan.
- Nüsretbəyli, Simuzer (2006). *Çağırın Məni Ses Verim Səiz*. Bakı: Koser Matbaası.
- Nüsretbəyli, Simuzer (2007). *Mənim Göz Yaşlarım Çevrildi Daşa*. Bakı: Vektor.

- Nüsretbeyli, Simuzer (2010). *Gara Gözlerin Işığ*. Bakı.
- Nüsretbeyli, Simuzer (2010). *Kitab, Kitab, Kitab* (7 kitap bir arada). Bakı: Sur.
- Nüsretbeyli, Simuzer (2016). *Bir Güneş Var Üreyimin İçinde*. Bakı: Genclik.
- Nüsretbeyli, Simuzer (2016). *Gürbetin Uzun Gecesi*. Bakı: Sur.
- Nüsretbeyli, Simuzer (yy.). *Heyat Teraneleri*. Bakı.
- Nüsretbeyli, Simuzer (yy.). *Ömrün Yarpagları*. Bakı.
- Özcan, Abdulkadir (Hzl.) (1989). *Şeyhî Mehmed Efendi Şakâ'ik-i Nu'mâniyye ve Zeyilleri -Vakâyiü'l-Fuzalâ*. Cilt 3. İstanbul: Çağrı Yay. s.545.
- Özgül, Metin Kayahan (2007). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Klasik Edebiyat Çalışmaları (1829-1922). *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 5, Sayı 9, s. 47-172.
- Paşayev, Gezenfer (2013). Nigâr Refibeyli'nin Keşmekeşli Heyat ve Yaradıcılık Yolu. *Edebiyyat Gezeti*. 10 Kasım. s. 5-6.
- Paşayev, Mircelal; Hüseyinov, Firidun (2018). *XX esr Azərbaycan Edebiyyatı Tarixi* (2018). Bakı: Elm və Tehsil.
- Qarayev, Nesreddin (1987). *Poetik Meclisler*. Bakı: Yazıçı.
- Qarayev, Yaşar (1996). *Tarix: Yaxından və Uzaqdan*. Bakı: Sabah.
- Qarayev, Yaşar (2002). *Azərbaycan Edebiyyatı XIX və XX Yüzlillikler*. Bakı: Elm
- Qasımlı, Meherrem (2004). *Azərbaycan Edebiyyatı Tarixi cilt 1*. Bakı: Elm
- Qasınzade, Feyzulla (1956). *XIX Esr Azərbaycan Edebiyyatı Tarixi. Ali Mekteblər Üçün Derslik*. Bakı. Bakı Universiteti Neşriyyatı.
- Qasınzade, Feyzulla (1966). *XIX Esr Azərbaycan Edebiyyatı Tarixi*. Bakı: Maarif.
- Qasınzade, Feyzulla (1974). *XIX. Asır Azərbaycan Edebiyatı Tarihi*. Bakı: Maarif Neşriyyatı.
- Qayıbov, Hüseyin Efendi (1986). *Azərbaycanda Məşhur Olan Şüəranın Əşarına Mecmuedir cilt 1*. (Hzl.Cahangir Gehremanov) Bakı: Elm.
- Qayıbov, Hüseyin Efendi (1989). *Azərbaycanda Məşhur Olan Şüəranın Əşarına Mecmuedir cilt 2*. (Hzl.Cahangir Gehremanov ve Şamil Cəmşidov) Bakı: Elm.
- Qayıbov, Hüseyin Efendi (2002). *Azərbaycanda Məşhur Olan Şüəranın Əşarına Mecmuedir cilt 3*. (Hzl. Cahangir Gehremanov, Şamil Cəmşidov) Bakı: Mütercim.

Qayıbov, Hüseyn Efendi (2013). *Azərbaycanda Məşhur Olan Şüəranın Eşərinə Mecmuedir cilt 4.* (Hzl. Yedulla Dadaşlı) Bakı: Elm və Tehsil.

Qedimov, Esger (2003). *XIX Esr Ordubad Edebi Mühiti. Qüdsi Venendi.* Bakı: Elm.

Qehremanlı, Nazif (1997). *Milli Edebiyyat Tarihçiliği: Genezis, İnkişaf, Dövrleşdirmə Problemleri.* Bakı: Qartal.

Qemberqızı, Ruqiyyə (1978). *Firidun Bey Köçerli və onun «Azərbaycan edebiyatı» eseri* (Müqəddime). Bakı, Elm.

Quliyeva, Sefure (2013). *XX. Esr Azərbaycan Poeziyası Antologiyası cilt 4.* Bakı: Elm.

Refibeyli, Nigâr (2004). *Seçilmiş Eserleri.* Bakı: Şərg-Gerb.

Remzi, Cefer İsmayılzadə (1987). *Deyilen Söz Yadıgârdır.* Bakı: Yazıçı.

Rızaəddin bin Fəhrəddin (2020). *Məşhur Hatunlar.* (Hzl. Ahmet Acarlıoğlu). SAMER yay. Kahrəmanmaraş.

Rüstəmovə, Azadə vd. (2007). "Mənise Xatın Məhseti Gencevi", *Azərbaycan Edebiyyatı Tarihi* 6/2. Bakı: Elm. s.368-385.

Rüstəmovə, Azadə vd. (2007). *Azərbaycan Edebiyyatı Tarixi cilt 2.* Bakı: Elm.

Rzaəddin İbn Fəxrəddin (1993). *Məşhur Xatunlar* (Hzl: Zəmine Hacıyeva) Bakı: Azərbaycan Dövlət Neşriyyatı.

Sadiq, Gülnarə, Nesirzadə, Aysel, (2020). *Zerif Kölgələr Antologiya, cilt 2* (Muasir Azərbaycan Hanım Yazarları). Bakı: Orhan NPM.

Sadiq, Gülnarə; Nesirzadə, Aysel (2022). *Zerif Kölgələr C.3.* Bakı. Elm və Tehsil

Saraçlı, Eflatun (2007). *Azərbaycan Yazıçıları Cümhuriyyət Dönmində.* Bakı: Elm.

Seferli, Eliyar; Yusifli Xəlil (2008). *Azərbaycan Edebiyyatı Tarixi.* Bakı: Ozan Neşriyyatı.

Seferli, Eliyar; Yusifov Xəlil (1982). *Qədim və Orta Esrlər Azərbaycan Edebiyyatı.* Bakı: Maarif.

Səməd Vurğun; Mirza İbrahimov; M. Araz Dadaşzadə (Hzl) (1960). *Azərbaycan Edebiyatı Tarihi. Cilt 2.* Azərbaycan SSRİ Elmlər Akademiyası Neşriyyatı.

Sona Xeyal (2002). *Mirzə Ebdülhəlq Yusif: Dirilti Əlemi Eşgin Nidası.* Bakı: Nurlan.

Sona Xeyal (2005). *Füzuli Edebi Meclisi və Hacı Mail.* Bakı: Nurlan.

- Sona Xeyal (2007). *Maştağa Edebi Mühiti ve Mir Celal*. Bakı: Nurlan.
- Sona Xeyal (2009). *Biz Azərbaycanlıyıq*. Bakı: MBM.
- Sona Xeyal (2009). *Biz Azərbaycanlıyıq*. Bakı: MBM.
- Sona Xeyal (2010). *Ey Fuzuli*. Bakı: MBM.
- Sona Xeyal (2010). *Gənc Gelem* (Tezkire). Bakı: MBM.
- Sona Xeyal (2010). *Mədəniyyəti, İncəsənəti Yaşadanlar*. Bakı: MBM.
- Sona Xeyal (2011). *Ağ İşığın Sorağıyla*. Bakı: MBM.
- Sona Xeyal (2011). *Altmış Yaşlı Xezinədən Altmış Kitab*. Bakı: MBM.
- Sona Xeyal (2011). *Bakı Gülzarının Bülbülləri*. Bakı: MBM.
- Sona Xeyal (2011). *Halal Şöhret*. Bakı: MBM.
- Sona Xeyal (2011). *Nezirelər, Tezminlər, İthafılar*. Bakı: MBM.
- Sona Xeyal (2011). *Şuşa Bayraqlarını Gözleyir*. Bakı: MBM.
- Sona Xeyal (2011). *Yaddaşlarda Yaşayacaq*. Bakı: MBM.
- Sona Xeyal (2013). *Dörtlükler*. Bakı: MBM.
- Sona Xeyal (2013). *Heyatın Yolları*. Bakı: MBM.
- Sona Xeyal (2014). *Ana. (Maştağa Ziyalı Kadınlar Meclisi'nin Almanakı)*. Bakı: MBM.
- Sona Xeyal (2014). *Mehpare Seyyaf: Bu Ocağda Galan Menem*. (Maştağa Ziyalı Kadınlar Meclisi). Bakı: MBM.
- Sona Xeyal (2015). *Divan*. Bakı: MBM.
- Sona Xeyal (2015). *Ehmed Anatollu: Öz Aramızda Gəlsin*. Bakı: MBM.
- Sona Xeyal (2015). *Öz Aramızda Gəlsin*. Bakı: MBM.
- Sona Xeyal (2016). *Eliabbas Müznib, Mirze Ağadadaş Müniri Bahar Ağlayışı*. Bakı: Ekoprint.
- Sultanlı, Eli, Mirehmedov Eziz, Talıbzadə, Kamal (1960). *Azərbaycan Edebiyyatı Tarixi. XIX Esrin Evvəllərindən 1917-ci ilə Qədər* cilt 2. Bakı: Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı.
- Sultanov, Memmedağa (Hzl) (1989). *Rubailər Âleminde*. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı.
- Süleymanlı, Sevinc (2019). Nigâr Refibeyli'nin Şairliyi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Adana.
- Şabizadə, Vüsal (2023). *Simuzer Nüsretbeyli Şeirinin İdeya İstiqamətləri*. Ziya İnformasiya Mərkəzi. 22 Sentyabr. Sumqayıt. (ET: 08. 10. 2023)

- Şahingızı, Nurane (2011). *Sona Xeyal Poeziyası*. Bakı: MBM
- Şaig, Abdulla, Rüstəm, Süleyman, Dilbazi, Mirvarid (1968). *Yaz Gelir*. Bakı: Genclik.
- Şerifzade, Baloglan (2003). *Azərbaycan Edebiyatı Tarixi. En Qədim Dövrler*. Bakı: Adıoğlu.
- Şeyda, Yehya (1985). *Edebiyyat Ocağı cilt 1*. Tebriz: Niknam Çapxanası.
- Şeyda, Yehya (1987). *Edebiyyat Ocağı cilt 2*. Tebriz: Niknam Çapxanası.
- Şeyda, Yehya (2002). *Edebiyyat Ocağı cilt 3*. Tebriz: Niknam Çapxanası.
- Şükürova, Esmira Fuad (2016), *XX Esr Güney Azərbaycan Epik Şeiri*. Bakı: Elm və Tehsil.
- Şükürova, Jale Süleyman Kızı (2017). *Eziz Dövlətabadının "Süxənverani-Azərbaycan" Tezkiresi Azərbaycan Edebiyatının Öyrənilməsində Bir Qaynaq Kimi*. Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın avtoreferatı. Bakı.
- Tahirzade, Ş. Edalet, Hacı, B. S. (2018). Salman Mümtazın "Xurşidbanu bəyim" və "Xosrov bəy" məqalələri. *Azərbaycan Tarixi Seçmə Cəmiyyətinin Xəbərləri. Onuncu Buraxılış*. Bakı: Nurlar Neşriyyatı. s. 164-170.
- Tamsöz, Bədrihan (1994). *Osmanlıdan Günümüze Kadın Şairler Antolojisi*. Ankara.
- Tebrizi, Gulamrza Sebri (2010). *Medine Gülgün, Men bu Ömrü Yaşadım* (Önsöz: Həsret Poeziyası). s. 3-4. Bakı: Nurlar.
- Tekleli, Minehanım; Eliyeva, Feride (2012). "Nigari Aşığı Şah Nigar Hanım Rencur". *Qarabağdan Amasiyaya Könül Körpüsü: I. Beynəlxalq Hamza Nigari Sempozyumu*. Qafqaz Araşdırmaları İnstitutu Neşri. s.255-264.
- Terbiyet, Mehmedeli (1987). *Danışmendan-i Azərbaycan*, (Çev: Şəms, İsmail; Kendli, Gəfar) Bakı: Azərneşr. s.220.
- Topalova Aljira (2001). *Edebiyyat Tarixinin Öyrənilməsində Tezki-rələrin Rolu və Ağa Mehmed Müctəhidzadənin «Riəzül-Aşiqin» tezki-resi (namizedlik dissertasiyası)*. Bakı: Elm.
- Topalova, Aljira (1999) *Aka Mehmed Müctəhidzadə Riəzül-Aşiqin*. Gazi Üniversitesi Sosial Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Umudlu İsmayıl, Eliyev, Behmen Ayvazlı (2021). *Şahnigar Xanım Rencur*. Bakı: AFpoligrAF.
- Uraz, Murat (1941). *Resimli Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*. İstanbul.
- Üçok, Bahriye (1981). *İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Kadın Hükümdarlar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

Ünal, Sonay (2021a). Herathı Fahri ve Eserleri. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*. Cilt 3. Sayı 6. Temmuz, s. 293-308.

Ünal, Sonay (2021b). *Şair ve Tezkire Yazarı Olarak Fahri-i Herevi*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı. Basılmamış Doktora Tezi. Ankara.

Ünal, Sonay: (2021). Dîvân (Mehsetî). <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/divan-mehseti>

Xasay Xan Usmiyev (2022. 17 Ağustos).https://az.wikipedia.org/wiki/Xasay_xan_Usmiyev;

Xelilzade Flora (2013). Ruhumuzun Ünvanı Şuşa. "Xan Qızının Övladları". Bakı: "Zerdabi LTD" MMC. s.27-31.

Xendan, Cefer (1951). *XX. Esr Azərbaycan Edebiyyatı*. Bakı: ADU Neşriyyatı.

Yavuz, İbrahim Ulvi (2005). Türk Dünyası Şiir Güldestesi-7. Türkiye Yazarlar Birliği Türkçenin 6. Uluslararası Şiir Şöleni. 10-12 Kasım. Simferopol, Kırım/Ukrayna.

Yazıcı, Tahsin (1991). "Ateşkede. Lutf Ali Bey Azer'in Şuara Tezkiresi". *TDV İslam Ansiklopedisi* C.4. s.58-59. İstanbul.

Yusifli, Vaqif (2018). *Azərbaycan Gezeli*. Bakı: Elm və Tehsil

Yusifov Xelil (1978). "Mehseti'nin Şexsiyyeti". Bakı: *Azərbaycan Dövlət Universitetinin Elmi Eserləri*. No.2. s.12-16.

Yusifov, Xelil (1984). *Mehseti Gencevi*. Bakı: Yazıcı.

AZERBAIJAN KADIN DİVAN ŞAİRLERİ

(BAŞLANGIÇTAN GÜNÜMÜZE)

Doç.Dr. Parvana BAYRAM

Doç. Dr. Parvana (Pervane) Bayram, Azerbaycan doğumludur. 1997 yılında Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun olmuştur. 1999 yılından itibaren Türkiye ve Azerbaycan'daki çeşitli üniversitelerde görev yapan Parvana Bayram, hâlen Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde çalışıyor. Anadolu ve Azerbaycan sahası Klasik Türk Edebiyatı, Tasavvuf Edebiyatı, Edebiyat Tarihçiliği, Çağdaş Azerbaycan ve Türk Dünyası Edebiyatı üzerine çalışmalar yapmaktadır.

O, Türk dünyasının önemli aydınlarından ve tarihi roman yazarlarından Prof. Dr. Azize Caferzade'nin doğumunun 100. yılında, yazarın Ev Müzesi yönetimi tarafından şimdiye kadar 14 cildi yayımlanan Seçilmiş Eserleri'nin hazırlanması projesinde de görevlidir. Parvana Bayram'ın yayımlanmış olan Azize Caferzade, Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Hikayelerinin İncelenmesi (Akçağ Yay. 2013), Azerbaycan Edebiyatı Tarihi, İsmail Hikmet Ertaylan I-II.cilt (Akçağ Yay. 2013), Azerbaycan Edebiyatının Usta Kalemi Azize Caferzade (Kurgan Edebiyat, 2023) adlı kitapları vardır. Ayrıca o, Əzizə Cəfərzadə, Seçilmiş Əsərləri 1, 8, 9, 10, 11, 12, 13 ve 14. ciltlerin editörlüğünü; 8, 10 ve 13. ciltlerin Ön Söz yazarlığını yapmış; yazarın Uşaq Hekayələri'ni (Elm və Təhsil Yay. 2021) yayına hazırlamıştır.

Elinizdeki kitapta, başlangıçtan günümüze kadar klasik tarzda şiir yazan Azerbaycan kadın şairlerinin biyografisi ve şiirlerinden örnekler yer almıştır. Kitapta 12. yüzyıl kadın şairlerinden Mehseti-i Gencevi'den başlayarak günümüzde klasik tarzda gazel, kaside, rubai, kıta, mesnevi vb. şekillerde şiirler yazan kadın Divan şairlerinin kronolojik biyografisi yer almış, eserleri incelenmiştir.

Prof. Dr. Azize Caferzade'nin ilk baskısı 1974 yılında yapılan Azerbaycanın Aşık ve Şair Kadınları adlı çalışmasından sonra bu eser, ilk defa klasik Azerbaycan kadın şairlerinin biyografisi ve eserlerinin bütün yönleriyle araştırılıp sistematik tasnifinin yapıldığı ilk çalışmadır. Bu kitap, Azerbaycan kadın şairleri ile ilgili Türkiye'de yapılan ilk kapsamlı çalışma özelliğine de sahiptir.

Kurgan Edebiyat

ISBN: 978-625-8342-27-7

